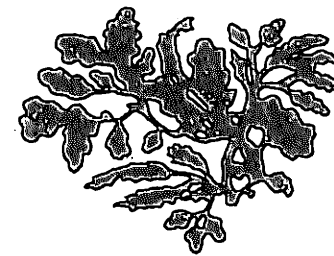

АНТОЛОГІЯ
УКРАЇНСЬКОЇ
ПОЕЗІЇ

ТОМ ДРУГИЙ

УКРАЇНСЬКА
ДОЖОВТНЕВА
ПОЕЗІЯ

*Твори поетів
XIX ст.*

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
„ДНІПРО“
1984

АНТОЛОГІЯ
УКРАЇНСЬКОЇ
ПОЕЗІЇ

В ШЕСТИ
ТОМАХ

ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
„ДНІПРО“

У+У1
А72

В том вошли стихи
украинских поэтов XIX ст.,
среди них
классические
произведения

И. Котляревского,
Т. Шевченко,
С. Руданского,
Ю. Федьковича и др.

Упорядники та автори
біографічних довідок

М. С. Грицай,
Н. Й. Жук,
П. М. Сіренко

РЕДКОЛЕГІЯ:

М. П. Бажан

П. М. Воронько
І. О. Дзевєрін
І. Ф. Драч
М. Л. Нагнибіда
Л. М. Новиченко
Б. І. Олійник
Д. В. Павличко

Редактор тому
І. Ф. Драч

Твори поетів XIX ст.

Wondershare
PDFelement

4702590100—038
М205(04)—84

передплатне

© Упорядкування,
біографічні довідки,
художнє оформлення.
Видавництво «Дніпро», 1984 р.

ІВАН КОТЛЯРЕВСЬКИЙ

Іван Петрович Котляревський, зачинатель реалістичного напрямку і перший класик нової української літератури, народився 9 вересня (29 серпня ст. ст.) 1769 р. у м. Полтаві в сім'ї канцеляриста міської управи. Початкову освіту дістав дома, пізніше вчився у духовній семінарії, яку не закінчив, залишивши навчання в 1789 р. Деякий час (1789—1793) служив чиновником у штаті Новоросійської губернської канцелярії, яка була в Полтаві. Потім учителював у поміщицьких родинах. Згодом, у 1796—1808 рр., перебував на військовій службі, брав участь у російсько-турецькій війні 1806—1807 рр. Вперше без відома автора 1798 р. в Петербурзі було видано три частини його поеми «Енеїда». Повторне видання здійснено в 1808 р. Сам автор видав «Енеїду» (чотири частини) в 1809 р. теж у Петербурзі. Після виходу у відставку Котляревський служив у Полтаві наглядачем (завідувачем) будинку виховання дітей бідних дворян, директором заснованого ним театру, попечителем благодійних закладів. За дорученням малоросійського генерал-губернатора у 1812 р. письменник сформував козачий полк у с. Горошині, Хорольського повіту на Полтавщині для боротьби з Наполеоном. У 1818 р. Котляревський вступив до масонської ложі «Любов до істини», яка була заснована в Полтаві одним із організаторів декабристського «Союзу благоденства» М. М. Новиковим. На сцені Полтавського театру в 1819 р. були поставлені його п'єси «Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник», чим було покладено початок українського професійного театру. Повний текст «Енеїди» вперше був виданий у Харкові 1842 р. Помер Котляревський 10 листопада (29 жовтня ст. ст.) 1838 р. в Полтаві.

ЕНЕЇДА *

Частина третя

Еней-сподар, посумовавши,
Насилу трохи вгамовавсь;
Поплакавши і поридавши,
Сивушкою почастовавсь;
Но все-таки його мутило
І коло серденька крутило,
Небіжчик часто щось вздыхав;
Він моря так уже боявся,
Що на богів не полагався
І батькові не довіряв.

А вітри ззаду все трубили
В потилицю його човнам,
Що мчалися зо всієї сили
По чорним пінявим водам.
Гребці і весла положили,
Та, сидя, люлечки курили
І кургикали пісеньок:
Козацьких, гарних запорозьких,
А які знали, то московських
Вигадали бриденьок.

Про *Сагайдачного* співали,
Либонь, співали і про *Січ*,
Як в пікінери ** набирали,
Як мандровав козак всю ніч;
Полтавську славили шведчину,
І неня як свою дитину
З двора провадила в похід;
Як під Бендер'ю воювали,
Без галушок як помирали,
Колись як був голодний год.

Не так то діється все хутко,
Як швидко кажуть нам казок;
Еней наш плив хоть дуже прудко,
Та вже ж він плавав не деньок;
Довгенько по морю щось шлялись.
І сами о світі не знались,
Не знав троянець ні один,
Куди, про що і як швендюють,
Куди се так вони мандрують,
Куди їх мчить Анхізів син.

От так поплававши немало
І поблудивши по морям,
Як ось і землю видно стало,
Побачили кінець бідам!

До берега якраз пристали,
На землю з човнів повставали
І стали тут оддыхать.
Ся Кумською земелька звалась,
Вона троянцям сподобалась,
Далось і їй троянців знать.

Розгардіяш настав троянцям,
Оп'ять забули горювать;
Буває щастя скрізь поганцям,
А добрий мусить пропадать.
І тут вони не шанувались,
А зараз всі і потаскались,
Чого хотілося шукать:
Якому — меду та горілки,
Якому — молодиці, дівки,
Оскому щоб з зубів зігнать.

Були бурлаки сі моторні,
Тут познайомились той час,
З диявола швидкі, проворні,
Підпустять москаля якраз.
Зо всіми миттю побратались,
Посватались і покумались,
Мов зроду тутечка жили;
Хто мав к чому яку кебету,
Такого той шукав бенкету,
Всі веремію підняли.

Де досвітки, де вечорниці
Або весілля де було,
Дівчата де і молодиці,
Кому родини надало,—
То тут троянці і вродились;
І лиш гляди, то й заходились
Коло жінок там ворожить,
І, чоловіків підпоївши,
Жінок, куди хто знав, повівши,
Давай по чарці з ними пить.

Які ж були до карт охочі,
То не сиділи дурно тут;
Гуляли часто до півночі
В ніска, в пари, у лави, в джгут,
У памфілля, в візка і в кепа,
Кому ж із них була дотепа,
То в гроші грали в сім листів.
Тут всі-по волі забавлялись,

* Уривки.

** Пікінери — піхотинці, озброєні списами або піками.

Пили, іграли, женихались.
Ніхто без діла не сидів.

Еней один не веселився,
Йому немиле все було;
Йому Плутон та батько снівся
І пекло в голову ввійшло.
Оставивши своїх гуляти,
Пішов скрізь по полям шукати,
Щоб хто дорогу показав:
Куди до пекла мандрувати,
Щоб розізнати, розпитати,
Бо в пекло стежки він не знав.

Ішов, ішов, аж з русих кудрів
В три ряди капав піт на ніс,
Як ось забачив щось і уздрів,
Густий пройшовши дуже ліс.
На ніжці курячій стояла
То хатка, дуже обветшала,
І вся вертілася кругом;
Він, до тії прийшовши хати,
Хазяїна став викликати,
Прищурившись під вікном.

Еней стояв і дожидався,
Щоб вийшов з хати хто-небудь,
У двері стукав, добувався,
Хотів був хатку з ніжки спхнути,
Як вийшла бабище старая,
Крива, горбатая, сухая,
Запліснявіла, вся в шрамах;
Сіда, ряба, беззуба, коса,
Розхристана, простоволоса
І, як в намисті, вся в жовнах.

Еней, таку уздрівши цяцю,
Не знав із ляку, де стояв;
І думав, що свою всю працю
Навіки тута потеряв.
Як ось до його підступила
Яга ся і заговорила,
Роззявивши свої уста:
— Гай, гай же, слихом

Анхізенка у віч видати,
А як забрів ти в сі міста?

Давно тебе я дожидаю
І думала, що вже пропав;
Я все дивлюсь та визираю,
Аж ось коли ти причвалав.
Мені вже розказали з неба,
Чого тобі пильненько треба,
Отець твій був у мене тут.

Еней сьому подивовався
І баби сучої спитався,
Як відьму злую сю зовуть.

— Я кумська зовусь Сівілла,
Ясного Феба попадаю,
При його храмі посідила,
Давно живу на світі я!
При шведчині я дівовала,
А татарва як набігала,
То вже я замужем була;
І першу сарану зазнаю;
Коли ж був трус, як ізгадаю,
То вся здригнуся, мовби мала.

На світі всячину я знаю,
Хоть нікуди і не ходжу,
І людям в нужді помагаю,
І їм на звіздах ворожу;
Кому чи трясцю одігнати,
Од заушниць чи пошептати,
Або і волос ізгнати;
Шепчу — уроки проганяю,
Переполюхи виливаю,
Гадюк умію замовлять.

Тепер ходімо лиш в капліцю,
Там Фебові ти поклонись
І обіщай йому телицю,
А послі гарно помолись.
Не пожалій лиш золотого
Для Феба світлого, ясного,
Та і мені що перекинь;
То ми тобі таки щось скажем,
А може, в пекло шлях покажем,
Іди утрись і більш не слинь.

Прийшли в капліцю перед Феба,
Еней покони бити став,
Щоб із блакитного Феб неба
Йому всю ласку показав.
Сівілли тут замордовало,
І очі на лоб позганяло,
І дибом волос став сідий;
Клубком із рота піна билась;
Сама ж вся корчилась,
Мов дух вселився в неї злий.

Тряслась, крєктала, побивалась,
Як бубон, синя стала вся;
Упавши на землю, качалась,
У барлові мов поросся.
І чим Еней молився більше,
То все було Сівілли гірше;

А послі, як перемолівсь,
З Сівілли тільки піт котився;
Еней же на неї дивився,
Дрижав од страху і трусивсь.

Сівілла трохи очуняла,
Остерла піну на губах
І до Енея проворчала
Приказ од Феба в сих словах:
— Така богів Олімпських рада,
Що ти і вся твоя громада
Не будете по смерть в Риму;
Но що тебе там будуть знати,
Твоє імення вихвалити;
Но ти не радуєся сьому.

Іще ти вип'єш добру повну,
По всіх усюдах будеш ти;
І долю гірку, невгомону
Готовсь свою не раз клясти.
Юнона ще не вдовольнилась,
Ії злоба щоб окошилась,
Хотя б на правнуках твоїх;
Но послі будеш жить по-панськи,
І люди всі твої троянські
Забудуть всіх бід своїх.

Еней похнюпивсь, дослухався,
Сівілла що йому верзала,
Стояв, за голову узявся,
Не по йому ся річ була.
— Трохи мене ти не морочиш,
Не розчовпу, що ти пророчиш,
Еней Сівілли говорив. —
Диявол знає, хто з вас бреше,
Трохи б мені було не легше,
Якби я Феба не просив.

Та вже що буде, те і буде,
А буде те, що бог нам дасть;
Не ангели — такі ж люди,
Колись нам треба всім пропасть.
До мене будь лиш ти ласкава,
Услужлива і нелукава,
Мене до батька поведи;
Я проходився б ради скуки
Побачити пекельні муки,
Ану, на звізди погляди.

Не перший я, та й не послідній
Іду до пекла на поклон,
Орфей, який уже негідний,

* Охвота — верхній жіночий одяг.

Та що ж йому зробив Плутон;
А Геркулес як увалився,
То так у пеклі розходився,
Що всіх чортяк порозганяв.
Ану! Черкнім — а для охоти
Тобі я дам на дві охвоти...*
Та ну ж! скажи, щоб я вже знав.

— Огнем, як бачу, ти іграєш,
Йому дала яга одвіт,
Ти пекла, бачу, ще не знаєш,
Не мил тобі уже десь світ.
Не люблять в пеклі жартувати,
Повік тобі дадуться знати,
От тільки ніс туди посунь;
Тобі там буде не до чмиги,
Як піднесуть із оцтом фіги,
То зараз вхопить тебе лунь.

Коли ж сю маєш ти охоту
У батька в пеклі побувать,
Мені дай зараз за роботу,
То я приймуся мусовать,
Як нам до пекла довалитись
І там на мертвих подивитись;
Ти знаєш: дурень не бере —
У нас хоть трохи хто тямущий,
Уміє жить по правді сущій,
То той, хоть з батька, то здере.

Поким же що, то ти послухай
Того, що я тобі скажу,
І голови собі не чухай...
Я в пекло стежку покажу:
В лісу великому, густому,
Непроходимому, пустому
Якеєсь дерево росте;
На нім кисліці не простіі
Ростуть — як жар, всі золотіі,
І деревце те не товсте.

Із дерева сього зломити
Ти мусиш гільку хоть одну;
Без неї-бо ні підступити
Не можна перед сатану;
Без гільки і назад не будеш,
І душу з тілом ти погубиш,
Плутон тебе закабалить.
Іди ж, та нильно приглядайся,
На всі чотири озирайся,
Де деревце те заблищить.

Зломивши ж, зараз убирайся,
Якмога швидше утікай;
Не становись, не оглядайся
І уха чим позатикай;
Хоть будуть голоса кричати,
Щоб ти оглянувся, прохати,
Гляди не озирайся, біжи.
Вони, щоб тільки погубити,
То будуть все тебе манити;
От тут себе ти покажи.

Яга тут чортзна-де дівалася,
Еней остався тільки сам,
Йому все яблуна здавалася,
Покою не було очам;
Шукать її Еней попхався,
Втомивсь, засапавсь, спотикався,
Поки прийшов під темний ліс;
Коловсь, сердешний, об тернину,
Попарпався весь об шипшину,
Було таке, що рачки ліз.

Сей ліс густий був несказанно,
І сумно все в йому було;
Щось вило там безперестанно
І страшним голосом ревло;
Еней, молитву прочитавши
І шапку цупко підв'язавши,
В лісну гущу і пішов;
Ішов і утомивсь чимало,
І надворі тогді смеркало,
А яблуні ще не знайшов.

Уже він починав боятись,
На всі чотири озирався;
Трусивсь, та нікуди діватись,
Далеко тяжко в ліс забравсь;
А гірше ще його злякало,
Як щось у очах засіяло,
От тут-то берега пустивсь;
А послі дуже удивився,
Як під кислицей опинився, —
За гільку зараз ухвативсь.

І не подумавши німало,
Нап'явсь, за гільку смикнув,
Аж дерево те затріщало,
І зараз гільку одчухнув.
І дав чимдуж із лісу драла,
Що аж земля під ним дрижала,
Біг так; що сам себе не чув;
Біг швидко, не останювався,

Увесь об колючки подрався;
Як чорт, у реп'яхах весь був.

Прибіг к троянцям, утомився
І оддихати простягнувся;
Як хлюща, потім весь облився,
Трохи-трохи не захлебнувся.
Звелів з бичні волів пригнати,
Цапів з вівцями припасати,
Плутону в жертву принести,
І всім богам, що пеклом правлять
І грішних тормошать і давлять,
Щоб гніву їм не навести.

Як тільки темна та похмурна
Із неба злигла чорна ніч;
Година ж стала балагурна *,
Як звізди повтікали пріч;
Троянці всі заворушилися,
Завештались, закамешилися
На жертву приганяти биків;
Дяки з попами позбирались,
Зовсім служити всі прибрались,
Огонь розкладений горів.

Піп зараз взяв вола за роги
І в лоб обухом зацідив,
І взявши голову між ноги,
Ніж в черево і засадив;
І вийняв тельбухи з кишками,
Розклав гарненько їх рядами
І пильно кендюх розглядав;
Енею послі божу волю
І всім троянцям добру долю,
Мов по звіздам, все віщовав.

Як тут з скотиною возились
І харамаркали дяки,
Як вівці і цапи дровичились,
В різницях мов ревли бики, —
Сівілла тут де не взялася,
Запінилася і тряслася,
І галас зараз підняла:
— К чортам ви швидше всі
ізгиньте,

Мене з Енеєм тут покиньте,
Не ждїть, щоб тришия дала.

А ти, — мовляла ко Енею, —
Моторний, смілий молодець,
Прощайся з юрбою своєю,
Ходім лиш в пекло — там отець

Нас твій давно вже дождає
І, може, без тебе скучає.
Ану, пора чимчиковать.
Возьми на плечі з хлібом клунок;
Нехай йому лхкий прасунок,
Як голодом пам помирать.

Не йди в дорогу без запасу,
Бо хвіст од голоду надмеш;
І де-де іншого ти часу
І крихти хліба не найдеш;
Я в пекло стежку протоптала,
Я там не раз, не два бувала,
Я знаю тамошній народ;
Дорожки всі, всі уголочки,
Всі закоморочки, куточки
Уже не первий знаю год.

Еней в сю путь якраз зібрався,
Шкапові чоботи дабув,
Підтикався, підперезався
І пояс цупко підтягнув;
А в руки добру взяв дрючину,
Обороняти злу личину,
Як лучиться де, од собак.
А послі за руки взялися,
Прямцем до пекла поплелися,
Пішли на прощу до чортяк.

Тепер же думаю, гадаю,
Трохи не годі і писать;
Ізроду пекла я не знаю,
Не здатний, далебі, брехать;
Хіба, читателі, пождіте,
Вгамуйтеся трохи, не галіте,
Піду я до людей старих;
Щоб їх о пеклі розпитати
І попрошу їх розказати,
Що чули од дідів своїх.

Вергілій же, нехай царствув,
Розумненький був чоловік,
Нехай не вадить, як не чув,
Та в давній дуже жив він вік.
Не так тепер і в пеклі стало,
Як в старину колись бувало
І як покійник написав;
Я, може, що-небудь прибавлю,
Переміню і що оставлю,
Писну — як од старих чував.

Еней з Сівіллою хватались,
До пекла швидше щоб прийти,
І дуже пильно приглядалися,
До пекла двері як найти.

Як ось перед якусь гору
Прийшли, і в ній велику нору
Знайшли і вскочили туди.
Пішли під землю темнотою,
Еней все щупався рукою,
Щоб не ввалитися куди.

Ся уліця вела у пекло.
Була вонюча і грязна;
У ній і вдень було, мов смеркло,
Од диму вся була чадна;
Жила з сестрою тут Дрімота,
Сестра же звалася Зівота,
Поклон сі перші оддали
Тімасі нашому Енею
З його старою попадею
І послі далі повели.

А потім Смерть до артикулу
Ім воздала косою честь,
Наперед стоя калавуру,
Який у її мосці єсть:
Чума, війна, харцизтво, холод,
Короста, трясця, парші, голод;
За сими ж тут стояли в ряд:
Холера, шолуді, бешиха
І всі мирянські, знаєш, лиха,
Що нас без милості морять.

Іще ж не все тут окопилося,
Іще брела ватага лих:
За Смертю слідом валилося
Жінок, свекрух і мачух злих.
Вітчими йшли, тесті-скуп'яги,
Зяті і свояки-мотяги,
Сердиті шурини, брати,
Зовиці, невістки, ятровки, —
Що все гризуться без умовки, —
І всякі тут були кати.

Якісь злидні ще стояли,
Жовали все в зубах папір,
В руках каламарі держали,
За уха настромляли пір.
Се все десяцькі та соцькії,
Начальники, п'явки людськії
І всі прокляті писарі,
Ісправники все ваканцьові,
Судді і стряпчі безтолкові,
Повірені, секретарі.

За сими йшли святі понури,
Що не дивились і на світ,
Смирної були натурі,
Складали руки на живіт;

* Година балагурна — слухний час.

Умильно богу все молились,
На тиждень дні по три постились
І вслух не лаяли людей;
На чотках мир пересуджали
І вдень ніколи не гуляли,
Вночі ж було не без гостей.

Насупротив сих окаяниць
Квартал був цілий волоцюг,
Моргух, мандрьох, ярижниць,
п'яниць

І бахурів на цілий плуг;
З обстриженими головами,
З підрізаними пеленами,
Стояли хльорки * наголо.
І панночок фільтіфкетних **,
Лакеїв гарних і дотепних
Багацько дуже щось було.

І молодиці молоденькі,
Що вийшли заміж за старих,
Що всякий час були раденькі
Потішить парнів молодих;
І ті тут молодці стояли,
Що недотепним помагали
Для них сімейку розплодить;
А діти гуртові кричали,
Своїх паньматок проклинали,
Що не дали на світі жить.

Еней хоть сильно тут дивився
Такий великій новині,
Та вже од страху так трусився,
Мов сидя охляп на коні.
Добачивши ж іще іздалі,
Які там дива плазовали,
Кругом, куди ні поглядиш,
Злякавсь, к Сівіллі прихилився.
Хватавсь за дергу *** і тулився,
Мов од ката в коморі миш.

Сівілла в дальший путь
таскала —

Не баскаличивсь би та йшов;
І так швиденько поспішала,
Еней не чув аж підошов,
Хватаючися за ягою;
Як ось уздріли пред собою
Чрез річку в пекло перевіз.
Ся річка Стіксом називалась,

Сюди ватага душ збиралась,
Щоб хто на той бік перевіз.

І перевізчик тут явився,
Як циган, смуглої цери ****
був,

Од сонця весь він попалився
І губи, як арап, оддув;
Очища в лоб позападали,
Сметаною позапливали,
А голова вся в ковтунах;
Із рота слина все котилась,
Як повстка, борода скомшилась,
Всім задавав собою страх.

Сорочка, зв'язана узлами,
Держалась всилу па плечах,
Попричепляна мотузками,
Як решето, була в дірках;
Замазана була па палець,
Засалена, аж капав смалець,
Обутий в драні постолі;
Із дір онучі волочились,
Зовсім, хоть вижми, помочились,
Пошарпані штани були.

За пояс лико одвічало,
На йому висів гаманець;
Тютюн, і люлька, і кресало,
Лежали губка, кремінець.
Хароном перевізчик звався,
Собою дуже величався,
Бо і не в шутку був божок:
З крючком весельцем погрібався,
По Стіксові, як стрілка, мчався,
Був човен легкий, як пушок.

На ярмарку як слобожани,
Або на красному торгу
До риби товпляться миряни,
Було на сьому так лугу.
Душа товкала душу в боки
І скреготали, мов сороки;
Той пхавсь, той сунувсь, інший
ліз;

Всі м'ялися, перебирались,
Кричали, спорили і рвались,
І всяк хотів, його щоб віз.

Як гуща в сирівці грає,
Шиплять, як кваснуть, буряки,

Як против сонця рій гуляє,
Гули сі так небораки,
Харона, плачучи, прохали,
До його руки простягали,
Щоб взяв з собою на каюк;
Но сей того плачу байдуже,
На просьби уважав не дуже:
Злий з сина був старий дундук.

І знай, що все веслом махас
І в морду тиче хоч кому,
Од каюка всіх одганяє,
А по вибору своєму
Потропечку в човен саджає,
І зараз човен одпихає,
На другий перевозить бік;
Кого не візьме, як затнеться,
Тому сидіти доведеться,
Гляди — і цілий, може, вік.

Еней в кагал сей як убрався,
Щоб зближитися к порому,
То з Палінуром повстрічався,
Штурмановав що при йому.
Тут Палінур пред ним заплакав,
Про долю злу свою балакав,
Що через річку не везуть;
Но баба зараз розлучила,
Енею в батька загвоздила,
Щоб довго не базікав тут.

Попхались к берегу поближче,
Прийшли на самий перевіз,
Де засмальцьований дідище
Вередовав, як в греблі біс;
Кричав, буцімто навіжений,
І кобенив народ хрещений,
Як водиться в шиньках у нас;
Досталось родичам сердешним,
Не дуже лайв словом гречним,
Нехай же зносять в добрий час.

Харон, таких гостей уздрівши,
Оскілками на їх дививсь *,
Як бик скажений, заревівши,
Запінивсь дуже і озливсь:
— Відкіль такії се мандрьохи,
І так уже вас тут не трохи,
Якого чорта ви прийшли?
Вас треба хати холодити!
Вас треба так опроводити,
Щоб ви і місця не найшли.

Геть, преч, вбирайтесь відсіль
к чорту,

Я вам потиличника дам;
Поб'ю всю пику, зуби, морду,
Аж не пізна вас дідько сам;
Йон же як захрабровали,
Живі сюди примандровали,
Бач, гиряві, чого хотять!
Не дуже я на вас покваплюсь,
Тут з мертвими ось не управлюсь,
Що так над шійсю стоять.

Сівілла бачить, що не шутка,
Бо дуже сердиться Харон,
Еней же був собі плохутка,
Дала стариганю поклон:
— Та ну, на нас лиш

придивися, —
Сказала, — дуже не гнівися,
Не сами ми прийшли сюди;
Хіба ж мене ти не пізнавш,
Що так кричиш, на нас гукавш —
Оце невидані біди!

Ось глянься, що оце таке!
Утикомирся, не бурчи;
Ось деревце, бач, золотес,
Тепер же, коли хоч, мовчи. —
Потім все дрібно розказала,
Кого до пекла проводжала,
До кого, як, про що, за чим.
Харон же зараз схаменувся,
Разів з чотири погребнувся
І з каючком причалив к ним.

Еней з Сівіллою своєю,
Не мішкавши, в човен ввійшли;
Кальною річкою сією
На той бік в пекло поплили;
Вода в розколини лилася,
Що аж Сівілла піднялася,
Еней боявсь, щоб не втонуть,
Но пан Харон наш потрудився,
На той бік так перехопився,
Що нільзя оком ізмигнуть.

Приставши, висадив на землю,
Взяв пів-алтина за труди,
За працьовиту свою греблю,
І ще сказав, іти куди.
Пройшовши відсіль гонів з двох,
Побравшись за руки обох,

* Тобто дивився вороже.

* Хльорка — розпутниця.
** Фільтіфкетні — манірні.
*** Дерга — груба тканина, тут: плахта.
**** Цера — шкіра на обличчі.

Побачили, що ось лежав
У бур'яні бровко муругий,
Три голови мав пес сей мурий,
Він на Епея загарчав.

Загавкав грізно в три язика,
Уже був кинувсь і кусать,
Еней підняв тут крик великий,
Хотів чимдуж назад втікати.
Аж баба хліб бровку шпурнула
І горло глевтяком заткнула,
То він за кормом і погнався;
Еней же з бабою старою,
То с'як, то так, попід рукою
Тихенько од бровка убравсь.

Тепер Еней убрався в пекло,
Прийшов зовсім на інший світ:
Там все поблідло і поблекло,
Нема ні місяця, ні зізд,
Там тільки тумани великі,
Там чутні жалобні крики,
Там мука грішним не мала.
Еней з Сівіллою гляділи,
Які муки тут терпіли,
Якая кара всім була.

Смола там в пеклі клекотіла
І грілася все в казапах,
Живиця, сірка, нефть кипіла;
Палав огонь, великий страх!
В смолі сій грішники сиділи
І на огні пеклись, горіли,
Хто як, за віщо заслужив.
Пером не можна написати,
Не можна і в казках сказати,
Яких було багацько див!

Панів за те там мордовали
І жарили зо всіх боків,
Що людям льготи не давали
І ставили їх за скотів.
За те вони дрова возили,
В болотах очерет косили,
Носили в пекло на підпал.
Чорти за ними приглядали,
Залізним пруттям підганяли,
Коли який з них приставав.

Огненним пруттям оддирали
Кругом на спину і живіт,
Себе що сами убивали,

Яким остив наш білий світ.
Гарячим дьогтем заливали,
Ножами під боки штрикали,
Щоб не хапались умирать.
Робили розніі їм муки,
Товкли у мужчирях * їх руки,
Не важились щоб убивать.

Багатим та скупим вливали
Розтоплене срібло в рот,
А брехунів там заставляли
Лизать гарячих сковород;
Які ж ізроду не жеплись
Та по чужим куткам живились,
Такі повішані на крюк,
Зачеплені за тес тіло,
На світі що грішило сміло
І не боялося сих мук.

Всім старшинам тут без розбору,
Панам, підпанкам і слугам
Давали в пеклі добру хльору,
Всім по заслугі, як котам.
Тут всякії були цехмістри,
І ратмани, і бургомістри,
Судді, підсудки, писарі,
Які по правді не судили
Та тільки грошики лупили
І одбирали хабарі.

І всі розумні філозофи,
Що в світі вчились мудровать;
Ченці, попи і крутопопи,
Мирян щоб знали научать;
Щоб не ганялись за гривнями,
Щоб не возились з попадями
Та знали церков щоб одну;
Ксьондзи до баб щоб не іржали,
А мудрі зізд щоб не знімали,—
Були в огні на самім дну.

Жінок своїх що не держали
В руках, а волю їм дали,
По весіллях їх одпускали,
Щоб часто в приданках були
І до півночі там гуляли,
І в гречку деколи скакали,—
Такі сиділи всі в шапках,
І з превеликими рогами,
З зажмуреними всі очами,
В кип'ячих сіркою казапах.

Батьки, які синів не вчили,
А гладили по головах,
І тільки знай що їх хвалили,—
Кипіли в нефті в казапах;
Що через їх синки в ледащо
Пустилися, пішли в пінащо,
А послі чубили батьків,
І всею силою бажали,
Батьки щоб швидше умирали,
Щоб їм прийнятись до замків.

І ті були там лигоминці,
Піддурювали що дівок,
Що в вікна дрались по драбинці
Під темний, тихий вечорок;
Що будуть сватать їх, брехали,
Підмашовали, улещали,
Поки добрались до кінця;
Поки дівки од перечосу
До самого товстіли носу,
Що сором послі до вінця.

Були там купчики проворні,
Що їздили по ярмаркам,
І на аршинець на підборний
Поганий продавали крам.
Тут всякії були провози,
Перекупки і шмаровози,
Жиди, міняйли, шинькарі.
І ті, що фіги-миги возять,
Що в боклагах гарячий носять,—
Там всі пеклися крамарі.

Паливоди і волоцюги,
Всі зводники і всі плути;
Ярижники і всі п'яноги,
Обманщики і всі моти;
Всі ворожбити, чародії,
Всі гайдамаки, всі злодії,
Шевці, кравці і ковалі;
Цехи: різницький,
коновальський,

Кушнірський, ткацький,
шаповальський,—
Кипіли в пеклі всі в смолі:

Там всі невірні і христьяни,
Були пани і мужики,
Була тут шляхта і міщани,
І молоді, і старики;
Були багаті і убогі,
Прямі були і кривоногі,
Були видюці і сліпі,
Були і штатські, і воєнні,
Були і панські, і казенні,
Були миряни і попи.

Гай! гай! та нігде правди діти,
Брехня ж наробить лиха більш;
Сиділи там скучні пііти,
Писарчуки поганих вірш,
Великії терпіли муки,
Ім зв'язані були і руки,
Мов у татар терпіли плін.
От так і наш брат попадеться,
Що пише, не остережеться,
Який же втерпить його хрін!

Якусь особу мацапуру
Там шкварили на шашлику,
Гарячу мідь лили за шкуру
І розпивали на бику.
Натуру мав він дуже брідку,
Кривив душею для прибитку,
Чужес отдавав в печать;
Без сорома, без бога бувши
І восьму заповідь забувши,
Чужим пустився промишлять.

Еней як відсіль відступився
І далі трохи одійшов,
То на другеє нахопився,
Жіночу муку тут найшов.
В другім зовсім сих каравані
Піджарювали, як у бані,
Що аж кричали на чім світ;
Оці то галас ісправляли,
Гарчали, вили і пищали,
Після куті мов на живіт.

Дівки, баби і молодіці
Кляли себе і весь свій рід,
Кляли всі жарти, вечорниці,
Кляли і жизнь, і білий світ;
За те їм так там задавали,
Що через міру мудровали
І верховодили над всім;
Хоть чоловік і не онеє,
Коли же жінці, бачиш, тее,
Так треба угодити їй.

Були там чесні пустомолки,
Що знали весь святий закон,
Молилися без останки
І били сот по п'ять пеклон,
Як в церкві між людьми стояли,
І головами все хитали;
Як же були на самоті,
То молитовники ховали,
Казились, бігали, скакали
І гірше децо в темноті.

Були і тії там панянки,
Що наряджались на показ;
Мандрюхи, хльорки і діптянки,
Що продають себе на час.
Сі в сірці і в смолі кипіли
За те, що жирно дуже їли
І що їх не страшив і ніст;
Що все прикушували губи,
І скалили біленькі зуби,
І дуже волочили хвіст.

Пеклись тут гарні молодиці,
Аж жаль було на них глядіть,
Чорняві, повні, милолици;
І сі тут мусили кипіть,
Що заміж за старих ходили
І мишаком їх поморили,
Щоб послі гарно погулять
І з парубками поводитись,
На світі весело нажитись
І не голодним умирать.

Якіїсь мучились там птахи
З кудеїями на головах;
Се чесніі, не потіпахи,
Були тендітні при людях;
А без людей — не можна знати,
Себе чим мали забавляти,
Про те лиш знали до дверей.
Ім тяжко в пеклі докоряли,
Смоли на щоки наліпляли,
Щоб не дурили так людей.

Бо щоки терли манією *,
А блейвасом ** і ніс, і лоб,
Щоб краскою, хоть не своєю,
Причароват к собі кого б;
Із ріпи підставляли зуби,
Ялосили все смальцем губи,
Щоб підвести на гріх людей;
Пиндючили якіїсь бочки,
Мостили в пазусі платочки,
В которих не було грудей.

За сими по ряду шкварчали
В розпалених сковородах
Старі баби, що все ворчали,
Базикади о всіх ділах;
Все тільки старину хвалили,
А молодих товкли та били,
Не думали ж, які були,
Іще як сами дівовали,

* Манія — сурик.

** Блейвас — білило.

Та з хлопцями як гарцювали,
Та й по дитинці привели.

Відьом же тут колесовали,
І всіх шептух, і ворожок;
Там жили з них чорти мотали
І без витушки на клубок;
На припічках щоб не орали,
У комини щоб не літали,
Не їздили б на упирах;
І щоб дощу не продавали,
Вночі людей щоб не лякали,
Не ворожили б на бобах.

А зводницям таке робили,
Що цур йому вже і казати,
На гріх дівок що підводили
І сим учились промишлять;
Жінок од чоловіків крали
І волоцюгам помагали
Рогами людський лоб квітчать;
Щоб не своїм не торговали,
Того б на одкуп не давали,
Що треба про запас держати.

Еней там бачив щось немало
Кип'ячих мучениць в смолі,
Як з кабанів топилося сало,
Так шкварчилисі сі в огні;
Були і світські, і черниці,
Були дівки і молодиці,
Були і паньї, й панночки;
Були в свитках, були в охвотах,
Були в дульетах і в капотах,
Були всі грішні жіночки.

Но се були все осужденні,
Які померли не тепер;
Без суду ж не палив пекельний
Огонь, недавно хто умер;
Сі всі були в другім загоні,
Як би лошата або коні,
Не знали попадуть куда;
Еней, на перших подивившись
І о бідах їх пожурившись,
Пішов в другії ворота.

Еней, ввійшовши в сю кошару,
Побачив там багацько душ,
Вмішавшись між сю отару,
Як між гадюки чорний уж.
Тут розні душі походжали,

Все думали та все гадали,
Куда-то за гріхи їх впруть;
Чи в рай їх пустять веселитись,
Чи, може, в пекло пошмалитись,
І за гріхи їм поса втруть.

Було їм вільно розмовляти
Про всякії свої діла,
І думати, і мізковати —
Яка душа, де, як жила;
Багатий тут на смерть гнівився,
Що він з грішми не розлічився,
Кому і кільки треба дати;
Скупий же тосковав, пудився,
Що він на світі не нажився
І що не вспів і погулять.

Сутяга толковав укази
І що то значить наш статут;
Розказовав свої прокази,
На світі що робив сей плут.
Мудрець же фізику провадив,
І толковав якихсь монадів,
І думав, відкіль взявся світ?
І мартопляс кричав, сміявся,
Розказовав і дивовався,
Як добре знав жінок дурить.

Суддя там признавався сміло,
Що з гудзиками за мундир
Таке переоначив діло,
Що, може б, навістив Сибір,
Та смерть ізбавила косою,
Що кат легенькою рукою
Плечей йому не покромив.
А лікар скрізь ходив з ланцетом,
З слабительним і спермацетом
І чванивсь, як людей морив.

Ласощохлисти походжали,
Всі фертики і паничі,
На пальцях ногтики кусали,
Розприндивившись, як павичі;
Все очі вгору піднімали,
По світу нашому вдихали,
Що рано їх побрала смерть;
Що трохи слави учинили,
Не всіх на світі подурили,
Не всім успіли морду втерть.

Моти, картюжники, п'янюги
І весь проворний чесний род;
Лакеї, конюхи і слуги,
Всі кухарі і скороход,
Побравшись за руки, ходили

І все о плутнях говорили,
Які робили, як жили,
Як паній і панів дурили,
Як по шиньках вночі ходили
І як з кишень платки тягли.

Там придзигльовапки журились,
Що нікому вже підморгнуть,
За ними більш не волочились,
Тут їх заклекотіла путь;
Баби тут більш не ворожили
І простодушних не дурили.
Які ж дівок охочі бити,
Зубами з серця скреготали,
Що наймички їх не вважали
І не хотіли їм годити.

Еней уздрів свою Дідону,
Ошмалену, мов головню,
Якраз по нашому закону
Пред нею шапочку ізняв:
— Здорова! Глянь... де ти
взялася?
І ти, сердешна, приплелася
Із Карфагени аж сюда?
Якого біса ти спеклася,
Хіба на світі нажилася?
Чорт мав тобі десь і стида.

Така смачная молодниця,
І глянь! умерла залюбки...
Рум'яна, повна, білолиця,
Хто гляне, то лизне губки;
Тепер з тебе яка утіха?
Ніхто не гляне і для сміха,
Навік тепер пропала ти!
Я, далебі, в тім не виною,
Що так роз'їхався з тобою,
Мені приказано втекти.

Тепер же, коли хоч, злигаймось
І нумо жить так, як жили,
Тут закурим, заженіхаймось,
Не розлучаймось ніколи;
Ходи, тебе я помилую,
Прижму до серця — поцілую... —
Йому ж Дідона наодріз
Сказала: — К чорту убирайся,
На мене більш не женихайся...
Не лизь! Бо розіб'ю і ніс! —

Сказавши, чортзна-де пропала,
Еней не знав, що і робить.
Коли б яга не закричала,
Що довго годі говорити,

То, може б, там і застоявся
І, може, той пори дождався,
Щоб хто і ребра полічив:
Щоб з вдовами не женихався,
Над мертвими не наглумлявся,
Жінок любов'ю не морив.

Еней з Сівіллою попхався
В пекельную подалі глуш;
Як на дорозі повстрічався
З громадою знайомих душ.
Тут всі з Енеєм обнімались,
Чоломкалися і цілювались,
Побачивши князька свого;
Тут всяк сміявся, реготався,
Еней до всіх їх доглядався,
Знайшов з троянців ось кого:

Педька, Терешка, Шеліфона,
Панька, Охріма і Харка,
Леська, Олешка і Сізьона,
Пархома, Іська і Феська,
Стецька, Ониська, Опанаса,
Свирида, Лазаря, Тараса,
Були Денис, Остап, Овсій
І всі троянці, що втопились,
Як на човнах з ним волочились,
Тут був Вернигора Мусій.

Жидівська школа завелася,
Великий крик всі підняли,
І реготня де не взялася,
Тут всяку всячину верзли;
Згадали чорт знає колишнє,
Балакали уже і лишнє,
І сам Еней тут розходивсь;
Щось балагурили довгенько,
Хоть ізійшлися і раненько,
Та пан Еней наш опізнивсь.

Сівіллі се не показалося,
Що так пахолок * застоявся,
Що дитячко так розбрехалося,
Уже і о світі не знавсь;
На його грізно закричала,
Залаяла, запороцала,
Що аж Еней весь затрусивсь.
Троянці также всі здригнули
І врозтіч, хто куди, махнули,
Еней за бабою пустивсь.

Ішли, і як би не збрехати,
Трохи не з пару добрих гін.

* Пахолок — хлопець.

Як ось побачили і хати,
І весь Плутонів царський дім.
Сівілла пальцем указала
І так Енесві сказала:
— От тут і пап Плутон живе
Із Прозерпіною своєю,
До їх-то на поклон з гіллею
Тепер я поведу тебе.

І тільки що прийшли к воротам
І в двір пустилися чвалать,
Як баба бридка, криворотата:
— Хто йде? — їх стала окликать.
Мерзенне чудо се стояло
І било під двором в клепало,
Як в панських водиться дворах;
Обмотана вся ланцюгами,
Гадюки вилися клубками
На голові і на плечах.

Вона без всякого обману
І щиро без обиняків
Робила грішним добру шагу,
Ремнями драла, мов биків;
Кусала, гризла, бичовала,
Кришила, шкварила, щипала,
Топтала, дряпала, пекла,
Порола, корчила, пиляла,
Вертіла, рвала, шпигувала
І кров із тіла їх пила.

Еней, бідняжка, ізлякався
І весь, як крейда, побілів,
І зараз у яги спитався,
Хто їй так мучити велів?
Вона йому все розказала
Так, як сама здорова знала,
Що в пеклі є суддя Еак;
Хоть він на смерть не осуждає,
Та мучити повеліває,
І як звелить — і мучать так.

Ворота сами одчинилися,
Не смів ніхто їх задержати,
Еней з Сівіллою пустилися,
Щоб Прозерпіні честь оддати.
І піднести їй на болячку
Ту суто золоту гіллячку,
Що сильно так вона бажа,
Но к ній Енея не пустили,
Прогнали, трохи і не били,
Бо хиріла їх госпожа.

А далі вперлися в будинки
Підземного сього царя,
Ні гич, ні гарилля пилінки *,
Було все чисто, як зоря;
Цвяховані були там стіни
І вікна всі з морської піни;
Шумиха **, оливо, свинець,
Блищали міді там і криці,
Всі убрані були світлиці;
По правді, панський був дворець.

Еней з ягою розглядали
Всі дива там, які були,
Роти свої пороззявляли
І очі на лоби п'яли;
Проміж собою все зглядалися:
Всьому дивилися, осміхалися,
Еней то цмокав, то свистав.
От тут-то душі ликовали,
Що праведно в миру жували,
Еней і сих тут навіщав.

Сиділи, руки поскладавши,
Для них все празники були;
Люльки курили полягавши
Або горілочку пили,
Не тютюнку і не пінну,
Не третьопробну, перегінну,
Настояную на бодян —
Під челюстями запікану,
І з ганусом, і до калгану,
В ній був і перець, і шапран.

І ласощі все тільки їли,
Сластьони, коржикки, стовпці,
Варенички пшеничні, білі,
Пухкі з кав'яром буханці;
Часник, рогіз, паслін, кислиці,
Козельці, терн, глід, полуниця,
Крутії яйця з сирівцем;
І дуже вкусную яєшню,
Якусь німецьку, не тутешню,
А запивали все пивцем:

Велике тут було роздолля
Тому, хто праведно живе,
Так, як велике безголов'я
Тому, хто грішну жизнь веде;
Хто мав к чому яку охоту,
Тут утішався тим до поту;

* Тобто не було жодної порошокки.

** Шумиха — сусальне золото.

*** Тобто дяки.

**** Ідеться про священників вищих рангів.

Тут чистий був розгардіяш;
Лежи, спи, їж, пий, веселися,
Кричи, мовчи, співай, крутись,
Рубайсь — так і дадуть палаш.

Не чванились, не величалися,
Ніхто не знав тут мудровать,
Крий боже, щоб не догадалися
Брат з брата в чім покепковать;
Не сердилися, не гнівилися,
Не лаялися і не билися,
А всі жили тут люб'язно;
Тут всякий гласно женихався,
Ревнивих ябед не боявся.
Було вобщє все за одно.

Ні холодно було, ні душно,
А саме так, як в сіряках,
І весело, і так не скучно,
На великодних як святках;
Коли кому що захотілось,
То тут як з неба і вродилось;
От так-то добрі тут жили.
Еней, се зрівши, дивовався
І тут яги своєї спитався,
Які се праведні були?

— Не думай, щоб були

чиновні, —

Сівілла сей дала одвіт, —
Або що грошей скрині повні,
Або в яких товстий живіт;
Не ті се, що в цвітних жупанах,
В кармазинах або сап'янах;
Не ті ж, що з книгами в руках,
Не рицарі, не розбишаки;
Не ті се, що кричать:

«І паки» ***,—

Не ті, що в золотих

шапках ****.

Се бідні нищі, навіжені,
Що дурнями зчисляли їх,
Старці, хромі, сліпорощенні,
З яких був людський глум і сміх;
Се що з порожніми сумками
Жили голодні під тинами,
Собак дражнили по дворах;
Се ті, що біг дасть получали,
Се ті, яких випроваджали
В потилицю і по плечах.

Се вдови бідні, безпомощні,
Яким приюту не було;
Се діви чесні, непорочні,
Яким спідниці не дуло;
Се що без родичів остались...
І сиротами називались,
А послі вбгались і в оклад *;
Се що проценту не лупили,
Що людям помагати любили,
Хто чим багат, то тим і рад.

Тут также старшина правдива, —
Бувають всякі пани, —
Но тільки трохи сього дива,
Не квапляться на се вони!
Бувають військові, значкові,
І сотники, і бунчукові,
Які правдиву жизнь вели;
Тут люде всякого завіту,
По білому єсть кілька світу,
Которі праведно жили.

— Скажи ж, моя голубко сиза, —
Іще Еней яги спитав. —
Чом батька я свого Анхіза
І досі в вічі не видав?
Ні з грішними, ні у Плутона,
Хіба йому нема закона,
Куда його щоб засадить?
— Він божої, — сказала, — крові,
І по Венериній любові,
Де схоче, буде там і жить.

Базікавши, зійшли на гору,
На землю сіли оддыхать,
І, попотивши саме впору,
Тут прийнялися розглядать,
Анхіза щоб не прогуляти.
Обридло-бо і так шукати;
Анхіз же був тогді внизу,
І, походжавши по долині,
Об миленькій своїй дитині
Водив по мізку коверзу **.

Як глядь на гору ненароком,
І там свого сінка уздрів,
Побіг старий не просто — боком
І ввесь од радості згорів.
Хватавсь з сінком поговорити,
О всіх спитатись, розпросити

* Тобто були обкладені податком.
** Тобто розмірковував.
*** Вегеря — танець.
**** Тісна баба — гра.

І повидатись хоть часок;
Енеєчка свого обняти,
По-батьківськи поціловати,
Його почути голосок.

— Здоров, синашу,
ма дитятко! —

Анхіз Енеєві сказав. —
Чи се ж тобі таки не стидно,
Що довго я тебе тут ждав?
Ходім лишень к моїй господі,
Там поговорим на свободі.
За тебе будем мірковать. —
Еней стояв так, мов дубина,
Котилась з рота тільки слина,
Не смів мертвця поціловати.

Анхіз, сю бачивши причину,
Чого синочок сумовав,
І сам хотів обняти дитину —
Та ба! уже не в ту попав;
Прийнявсь його щоб научати
І тайності йому сказати,
Який Еней буде плід,
Які діти будуть жваві,
На світі зроблять скільки слави,
Яким то хлопцям буде дід.

Тогді-то в пеклі *вечорниці*
Лучились, бачиш, як на те,
Були дівки та молодиці
І там робили не пусте:
У *ворона* собі іграли,
Весільних пісеньок співали,
Співали тут і колядок;
Палили клоччя, ворожили,
По спині лещатами били,
Загадовали загадок.

Тут заплітали джерегелі,
Дробушечки на головах;
Скакали по полу *вегері* ***,
В *тісної баби* **** по лавках;
А в комин суджених питали,
У хатніх вікон підслухали,
Ходили в північ по пусткам,
До свічки ложечки палили,
Щетину із свині шмалили
Або жмурились по куткам.

Сюди привів Анхіз Енея
І між дівок сих посадив;
Як неука і дуралея,
Прийнять до гурту їх просив;
І щоб обом їм услужили,
Як знають, так поворожили,
Що стрінеться з його сінком:
Чи він хоть трохи уродливий,
К чому і як Еней щасливий,
Щоб всіх спитались ворожок.

Одна дівча була гостренька
І саме ухо прехихе *;
Швидка, гнучка, хвистка,
порскенька,

Було з диявола лихе.
Вона тут тільки і робила,
Що всім гадала, ворожила,
Могуща в ділі тім була;
Чи брехеньки які сточити,
Кому імення приложити,
То так якраз і додала.

Привідця зараз ся шептуха
І примостилась к старику,
Йому шепнула біля уха
І завела з ним річ таку:
— Ось я сінкові загадаю,
Поворожу і попитаю,
Йому що буде, розкажу;
Я ворожбу такую знаю,
Хоть що, по правді одгадаю,
І вже ніколи не збрешу.

І зараз в горщечок наклала
Відьомських різних-всяких трав,
Які на *Костянтина* рвала,
І те гніздо, що ремез клав:
Васильки, папороть, шевлію,
Петрів батіг і конвалію,
Любисток, просерень, чебрець;
І все се налила водою,
Погожою, непочатою,
Сказавши скількоє і словець.

Горщок сей черепком накрила,
Поставила його на жар,
І тут Енея присадила,
Щоб огоньок він роздував;
Як розігрілось, зашипіло,

* Тобто дотепна, глузлива.

Запарилось, заклекотіло,
Ворочалося зверху вниз;
Еней наш насторочив уха,
Мов чоловічий голос слуха,
Те чує і старий Анхіз.

Як стали роздувати пильніше,
Горщок той дужче клекотав,
Почули голос виразніше,
І він Енею так сказав:
— Енею годі вже журитись,
Од його має розплодитись
Великий і завзятий рід;
Всім світом буде управляти,
По всіх усядах воювати,
Підверне всіх собі під спід.

І римські поставити стіни,
В них буде жити, як в раю;
Великі зробить переміни
Во всім окружнім там краю;
Там буде жить та поживати,
Покіль не будуть ціловати
Ноги чибісь постола...
Но відсіль час тобі вбираться
І з панотцем своїм прощатись,
Щоб голова тут не лягла.

Сього Анхізу не бажалось,
Щоб попрощатися з сінком,
І в голову йому не клалось,
Щоб з ним так бачитись мельком.
Та ба! вже нічим пособити,
Енея треба відпустити,
Із пекла вивести на світ.
Прощалися і обнімались,
Слізьми гіркими обливались,
Анхіз кричав, як в марті кіт.

Еней з Сівіллою старою
Із пекла бігли навпростець;
Синочок ворочав головою,
Поки аж не сховавсь отець;
Прийшов к троянцям помаленьку
І крався нишком, потихеньку,
Де їм велів себе пождать.
Троянці покотом лежали
І на дозвіллі добре спали —
Еней і сам уклався спать.

Частина п'ята

Біда не по дерев'ях ходить,
І хто ж її не скуштовав?
Біда біду, говорять, родить,
Біда для нас — судьби устав!
Еней в біді, як птичка в клітці;
Запутався, мов рибка в сітці;
Терявся в думках молодець.
Весь світ, здавалось, зговорився.
Весь мир на його напустився,
Щоб розорить його вкінці.

Еней ту бачив страшну тучу,
Що на його війна несла;
В ній бачив гибель немипучу
І мучивсь страшно, без числа.
Як хвиля хвилю проганяла,
Так думка думку пошибала;
К олімпським руки протягав.
Надеждою хоть підкріплювався,
Но переміни він боявся,
І дух його ізнемагав.

Ні ніч його не вгамовала,
Він о війні все сумовав;
І вся коли ватага спала,
То він по берегу гуляв,
Хоть з горя сильно ізнемігся;
Мов простий, на піску улігся,
Та думка спати не дала.
Скажіть, тогді чи дуже спитьсья,
Як доля против нас яриться,
І як для нас фортуна зла?

О сон! з тобою забуваєм
Все горе і свою напасть;
Чрез тебе сили набираєм,
Без тебе ж мусили б пропасть.
Ти ослабівших укріплюєш,
В тюрмі невинних утішаєш,
Злодіїв снищами страшиш;
Влюблених ти до купи зводиш,
Злі замисли к добру приводиш,
Пропав — од кого ти біжиш.

Енея мислі турбовали,
Но сон таки своє бере;
Тілесні сили в кім охляли,
В тім дух не швидко, та замре.
Еней заснув і бачить снище:
Пред ним стоїть старий дідище,
Обшитий весь очеретом;
Він був собі ковтуноватий,
Сідий, в космах і пелехатий,
Зігнувся, підпершися ціпком.

— Венерин сину! не жахайся, —
Дід очеретяний сказав, —
І в смуток дуже не вдавайся,
Ти гірші біди видав;
Війни кривавої не страшися,
А на олімпських положися,
Вони все злєс оддалять.
А що мої слова до діла,
Лежить свиня під дубом біла
І тридцять білих поросят.

На тім-то берлозі свиноти
Іул постройть Альбу-град,
Як тридцять промчатся годи,
З Юнопою як зробить лад.
Єднаково ж сам не плошайся,
З аркадянами побратайся,
Вони латинцям вороги;
Троянців з ними як з'єднаєш,
Тогді і Турна осідлаєш,
Все військо виб'єш до ноги.

Вставай, Енею, годі спати,
Вставай і богу помолись,
Мене ти мусиш также знати:
Я Тібр старий! — ось придивись.
Я тут водою управляю,
Тобі я вірно помагаю,
Я не прочвара, не упир.
Тут будеть град над городами,
Поставлено так між богами... —
Сказавши се, дід в воду — пир.

Еней пробуркався, схопився
І духом моторніший став;
Водою тібрською умився,
Богам молитви прочитав.
Велів два човни зряджати,
І сухарями запасати,
І воїнів туду саджати.
Як млюсть пішла по всьому тілу:
Свиню уздрів під дубом білу
І тридцять білих поросят.

Звелів їх зараз поколотити
І дати Юноні на обід;
Щоб сею жертвою свиноти
Себе ізбавити од бід.
Потім в човни метнувся хутенько,
Поплив по Тібру вниз гарненько
К Евандру помочі просить;
Ліси, вода, піски зумились,
Які се два човни пустились
З одвагою по Тібру плить.

Чи довго плив Еней, не знаю,
А до Евандра він доплив;
Евандр, по давньому звичаю,
Тогді для празника курив,
З аркадянами веселився,
Над варенухою трудився,
І хміль в їх головах бродив;
І тільки що човни уздріли,
То всі злякалися без міри,
Один к троянцям підступив.

— Чи по неволі, чи по волі? —
Кричить аркадський їм
горлань. —

Родились в пебі ви чи долі?
Чи мир нам везете, чи брань?
— Троянець я, Еней одважний,
Латинців ворог я присяжний, —
Еней так з човна закричав. —
Іду к Евандру погостити,
На перепутті одпочити,
Евандр цар добрий, я чував.

Евандра син, Паллант вродливий,
К Енею зараз підступив;
Оддав поклон дружжелюбивий,
До батька в гості попросив.
Еней з Паллантом обнімався
І в його приязнь засталився,
Потім до лісу почвалав,
Де гардовав * Евандр з попами,
Зо старшиною і панами,
Еней Евандрові сказав:

— Хоть ти і грек,
та цар правдивий,

Тобі латинці — вороги;
Я твій товариш буду щирий —
Латинці і мені враги.
Тепер тебе я суплікую **
Мою уважить долю злу
І постояти за троян.
Я кошовий Еней, троянець,
Скитаюсь по миру, мов ланець,
По всім товчуся берегам.

Прийшов до тебе на одвагу,
Не думавши, як приймеш ти;
Чи буду пити мед, чи брагу?
Чи будем ми собі брати?
Скажи, і руку на — в завдаток,
Котора, бач, не трусить схваток

* Гардовати — гуляти.
** Суплікувати — просити.

І самих зліших нам врагів.
Я маю храброю дружину,
Терпівших гіркую годину
Од злих людей і од богів.

Мені найбільше доїдає
Рутульський Турн, собачий син;
І лиш гляди, то і влучає,
Щоб згамкати мене, як блин.
Так лучче в сажівці втоплюся
І лучче очкуром вдавлюся,
Ніж Турнові я покорюся.
Фортуна не в його кишені;
Турн побува у мене в жмені;
Дай поміч! — я з ним потягнуся.

Евандр мовчав і прислухався,
Слова Еневі ковтав;
То ус крутив, то осмихався,
Еневі одвіт сей дав:
— Еней Анхізович, сїдайте,
Турбації не заживайте,
Бог милостив для грішних всіх;
Дамо вам війська в підпомогу,
І провіанту на дорогу,
І грошеняток з якийсь міх.

Не поцурайтеся хліба-солі,
Борщу скоштуйте, галушок;
Годуйтеся, кушайте доволі,
А там з труда до подушок.
А завтра, як начне світати,
Готово військо виступати,
Куди ви скажете, в поход;
За мною не буде останки;
Я з вами не роблю умовки,
Люблю я дуже ваш народ.

Готова страва вся стояла,
Спішили всі за стіл сідать;
Хоть деяка позастивала,
Що мусили підогрівать.
Просїгне з ушками, з грінками
І юшка з хляками, з кишками,
Телячий лизень тут лежав;
Ягни і до софорку кури,
Печені різної три гури,
Багацько ласих тож потрав.

Де їсться смачно, там і п'ється,
Од земляків я так чував;
На ласець куток найдеться,

Еней з своїми не дримав.
І правда, гості доказали,
Що жити вони на світі знали:
Пилю за життя, за упокой;
Пилю здоров'я батька з сином,
І голь-голь-голь, мов клин
за клином,
Кричать заставив на розстрой.

Троянці п'яні розбрехались
І чванилися без пуття.
З аркадянками женихались,
Хто так, а хто і не шути.
Евандр точив гостям розкази,
Хвалив *Іраклові* прокази *,
Як злого *Кака* він убив;
Якій *Как* робив розбої
І що для радості такої
Евандр і празник учредив.

Всі к ночі так перепилися,
Держались ледве на ногах;
І на ніч в город поплелися,
Які іти були в силах.
Еней в керею замотався,
На задвірку хропти уклався;
Евандр же в хату рачки ліз
І там, під прилавком зігнувшись
І цупко в бурку завернувшись,
Захріп, старий, во весь свій ніс.

Як ніч покрила пеленою
Тверезих, п'яних — всіх людей,
Як хріп Еней од перешою,
Забувши о біді своїй,
Венера без спідниці, боса,
В халатику, простоволоса,
К Вулкану підтюпцем ішла;
Вона тайком к Вулкану кралась,
Неначе з ним і не вінчалась,
Мов жінкою не його була.

А все то хитрость єсть жіноча,
Новинкою щоб підмануть;
Хоть гарна як, а все охоча
Іще гарнішою щоб бути.
Венера пазуху порвала,
І так себе підперезала,
Що вся на виставці була;
Косинку нарешто згубила,
Груднину так собі одкрила,
Що всякого б з ума звела.

* Ідеться про один із подвигів Геракла.
** Кабати́рка — табакерка.
*** Ку́нштик — малюнок.

Вулкан-коваль тогді трудився:
Зевесу блискавку ковав.
Узднів Венеру, затрусився,
Із рук і молоток упав.
Венера зараз одгадала,
Що в добрий час сюди попала,
Вулкана в губи зараз черк;
На шию вскочила, повисла,
Вся опустилась, мов окисла,
Білки під лоб — і світ померк.

Уже Вулкан розм'як, як кваша,
Венера те собі на ус;
За діло, ну! — бере, бач, наша!
Тепер під його підоб'юся:
— Вулкасю милий, уродливий!
Мій друже вірний, справедливий!
Чи дуже любиш ти мене?
— Люблю, люблю, божусь
клицями,

Ковадлом, молотом, міхами,
Все рад робити для тебе.

І прилабузивсь до Кіпріди,
Як до просителя писець.
Ій корчив разні милі види,
Щоби достать собі ралець.
Венера зачала бламати
І за Енеєчка прохати,
Вулкан йому щоб допоміг:
Енеєві зробив би зброю
Із сталі, міді, золотую,
Такую, щоб ніхто не зміг.

— Для тебе? ох, моя ти
плітко! —

Вулкан, задихавшись, сказав.—
Зроблю не зброю, чудо рідке,
Ніхто якого не видав;
Палаш, шишак, панцир
зо щитом,

Все буде золотом покрито,
Як тульській кабатирки **,
Насічка з черню, з образками,
І з куншטיками ***, і з словами,
Скрізь будуть брязкальця,
дзвінки.

А що ж, не так тепер буває
Проміж жінками і у нас?
Коли чого просити має,
То добрий одгадає час

І к чоловіку пригнуздиться,
Пришулиться, приголубиться,
Цілує, гладить, ласкотить,
І всі сугави розшрубуює,
І мізком так завередує,
Що сей для жінки все творить.

Венера, в облако обвившись,
Махнула в Пафос оддыхать,
Од всіх в світелці зачинившись,
Себе там стала розглядать.
Краси пом'яті розправляла,
В волоссі кудрі завивала,
Ну п'ятна водами мочить.
Венера, як правдива мати,
Для сина рада все оддати,
З Вулканом рада в кузні жити.

Вулкан, до кузні дочвалавши,
Будить зачав всіх ковалів;
Свинець, залізо, мідь зібравши,
Все гріти зараз ізвелів.
Міхи пристрашні надимають,
Огонь великий розпалюють,
Пішов тріск, стук од молотів.
Вулкан потіє і трудиться,
Всіх лас, б'є, пужа, яриться,
К роботі приганя майстрів.

І сонце злізло височенько,
Уже час сьомий ранку був;
Уже закушовав смачненько,
Хто добре пінної лигнув;
Уже онагри * захрючали,
Ворони, горобці кричали,
Сиділи в лавках крамарі;
Картьожники же спать лягали,
Фіндюрки ** щокі підправляли,
В суди пішли секретарі.

А наші з хмелю потягались,
Вчорашній мордовав їх чад;
Стогнали, харкали, смаркались,
Ніхто не був і світу рад.
Не дуже рано повставали
І льодом очі протирали,
Щоб освіжитись на часок.
Потім взяли за оковиту
І скликали річ посполиту —
Поставить, як іти в поход.

Тут скільки сотень одлічили
Аркадських жвавих парубків

* Онагр — осел; тут: свиня.
** Фіндюрка — повія.

І в ратники їх назначили;
Дали їм в сотники панів.
Дали значки їм з хоругвою,
Бунчук і бубни з булавою,
Списів, мушкетів, палахів,
На тиждень сала з сухарями,
Барильце з срібними рублями,
Муки, пшона, ковбас, коржів.

Евандр, Палланта підозвавши,
Такі слова йому сказав:
— Я, рать Енею в поміч давши,
Тебе начальником назвав.
А доки в паці будеш грати?
З дівками день і ніч ганяти
І красти голубів у всіх?
Одважний жид грішить і в школі,
Іди лиш послужи на полі;
Ледащо син — то батьків гріх.

Іди служи, годі Енею,
Він зна воячне ремесло;
Умом і храбростю своєю
В опрічне попав число.
А ви, аркадці, — ви не труси,
Давайте всім і в ніс, і в уси,
Паллант мій ваш єсть атаман.
За його бийтесь, умирайте,
Енеєвих врагів карайте,
Еней — мій сват, а ваш гетьман.

А вас, Анхізович, покорно
Прошу Палланта доглядать;
Воно хоть паруб'я, неспорно,
Уміє і склади читать.
Та дурень, молоде, одважне,
В бою як буде необачне,
То може згинуть, неборак;
Тогді не буду жити чрез силу,
Живцем полізу я в могилу,
Ізгину, без води мов рак.

Беріте рать, ідіте з богом,
Нехай Зевес вам помага.—
Тут частовались за порогом,
Евандр додав такі слова: —
Зайдіть к лідійському народу,
Вони послужать вам в пригороду,
На Турна підуть воювать.
Мезентій їх тіснить, зжимає,
На чинш нікого не пускає,
Готові зараз бунт підняти.

Пішли, розвивши короговку,
І сльози молодьож лила;
Хто жінку мав, сестру, ятровку,
У інших милая була.
Тоді найбільш нам допікає,
Коли зла доля однімає,
Що нам всього миліше єсть.
За милу все терять готові:
Клейноди, животи, обнови.
Одна дороже милою — честь!

І так, питейним підкріпившись,
Утерли сльози із очей;
Пішли, марш сумно затрубивши,
Перед же вів сам пан Еней.
Іх первий марш був до байраку,
Прийшовши, стали на біваку;
Еней порядок учредив.
Паллант по армії діжури,
Трудивсь, всю ніч очей
не жмурив;
Еней тож по лісу бродив.

Як в північ самую глухую
Еней, лиш тільки мав дрімать,
Побачив хмару золотую,
Свою на хмарі гарну матъ.
Венера білолика, красна,
Курносенька, очима ясна
І вся як з кров'ю молоко;
Духи од себе іспускала
І зброю чудну держала,
Явилась так перед сипком.

Сказала: — Милий, на, Енею,
Ту зброю, що ковав Вулкан;
Коли себе устроїш нею,
То струсить Турн, Бова, Полкан;
До зброї що ні доторкнеться,
Все зараз ламнеться і гнеться,
Ії і куля не бере;
Устройсь, храбруй, коли, рубайся
І на Зевеса полагайся,
То носа вже ніхто не втре.

Сказавши, аромат пустила:
Васильки, м'яту і амбре,
На хмарі в Пафос покотила.
Еней же зброю і бере,
Ії очима пожирає,
На себе панцир натягає,
Палаш до бока прив'язав;
Насилу щит підняв чудесний,
Не легкий був презент небесний;
Еней роботу розглядав:

На щиті, в самій середині,
Під чернь, з пасічкою золотою,
Копала муха в павутині,
Павук торкав її ногой.
Поодаль був малий *Телешик*,
Він плакав і лигав кулешик,
До його кралася змія
Крилатая, з сім'ю главами,
З хвостом в верству, страшна,
з рогами,

А звалася *Жеретя*.

Вокруг же щита на заламах
Найлуччі лицарські діла
Були бляховані в персонах
Іскусно, живо, без числа,
Котигорох, Іван-царевич,
Кухарчик, Сучик і Налетич,
Услужливий *Кузьма-Дем'ян*.
Кошій з прескверною ягою,
І *дурень* з ступою новою,
І славний лицар *Марципан*.

Так пан Еней наш зряджався,
Щоб дружби Турну доказать;
Напасть на ворогів збирався,
Зпенацька копоті їм дать.
Но зла Юнона не дрімає,
Навильот умисли всі знає,
Оп'ять Ірисю посила:
Як можна Турна роздрочити,
Против троянців насталити,
Щоб викоренив їх дотла.

Ірися виль, скользнула з неба,
До Турна в північ шустъ в намет;
Він дожидався тогді вертепа,
Хлистав з нудьги охтирський мед.
К Лавісі од любові був в горі,
Топив печаль в питейном морі.
Так в армії колись велось;
Коли влюбився чи програвся,
То пуншту хлись — судьба,
поправся!

Веселле в душу і влилось!
— А що? — Ірися щебетала. —
Сидиш без діла і клюєш?
Чи се на тебе лінъ напала?
Чи все троянцям оддавш?
Коту гладкому не до мишки;
Не втне, бачу, Панько Оришки!
Хто б сподівався, що Турн —
бабак?

Тобі не хист з Енеєм биться,
Не хист з Лавінією любиться,
Ти, бачу, здатний битъ собак.

Правдивий воїн не дрімає,
Без просіню же і не п'є;
Мудрує, дума, розглядає.
Такий і ворогів поб'є.
Ну, к чорту! Швидше охмеляйся,
Збирать союзних поспішайся,
На нову Трою напади.
Еней в чужих землях блукає,
Дружину в поміч набирає,
Не оплошай тепер: гляди!

Сказавши, столик ізвалила;
Шкереберть к чорту все пішло:
Пляшки і чарочки побила,
Пропало все, як не було.
Зробився Турн несамовитий,
Ярився, лютовав песитий,
Троянської крові забажав.
Всі страсті в голову стовкнулись,
Любов і ненависть прочнулись;
— На штурм, на штурм! — своїм
кричав.

Зібрав і кінних, і піхотних
І всіх для битви шиковав;
І розбишак самих одборних
Під кріпость задирать послав.
Два корпуси докупи звівши,
А на зикратого * сам сівши,
На штурм їх не веде, а мчить;
Мезап, Галес в другім отряді
Пішли од берега к ограді,
Побить троянців всяк спішить.

Троянці, в кріпості запершись,
Енея ждали вороття;
З нещастям тісно пообтершись,
Біду зустрічали мов шутя.
Побачивши ж врагів напори,
У башт прибавили запори
І на валу всі залягли;
В віконця з будок виглядали
І носа вон не виставляли,
Щептались і люльки тягли.

У них поставлено в громаді,
Коли на їх пан Турн напре,
То всім сидіть в своїй ограді,
Нехай же штурмом вал бере.
Троянці так і учинили;
На вал колоддя накопили
І разний приправляли вар;

* Зикратий — білобокий.

Олію, дьоготь кип'ятили,
Живицю, оливо топили,
Хто лізтиме, щоб литъ на твар.

Турн, в міру к валу приступивши,
Скрізь на зикратому гасав;
Врозсижку кінних розпустивши,
Сам як опарений кричав:
— Сюди, трусливі троянці,
На бой, шкродливі поганці!
Зарились в землю, мов кроті;
Де ваш Еней — жіночий

празник?
Пряде з бабами набалдашник!
Не лепсько виглянуть сюди?

І всі його так підкомандні
Кричали, лаяли троян;
Робили глузи їм досадні,
Гірш нівечили, як циган.
Пускали тучами к ним стріли.
А деякі були так смілі,
Що мали перескочить рів.
Троянці уха затикали,
Рутульців лайки не вважали,
Хоть битись всякий з них хотів.

Турн з серця скреготав зубами,
Що в кріпості всі ні гугу;
А стін не розіб'єш лобами,
З послілку гнися хоть в дугу.
Злость, кажуть, сатані сестриця.
Хоть, може, се і небилиця,
А я скажу, що, може, й так:
Од злості Турн те компоує,
Мов сатана йому диктує,
Сам чорт заліз в його кабак.

Од злості Турн осатанівши,
Велів багаття розводити,
І, військо к берегу привівши,
Казав троянський флот спалити.
Всі прийнялися за роботу
(На злее всякий ма охоту),
Огні помчались к водам.
Хто жар, хто губку з сірниками,
Хто з головней, хто з фітилями
Погибель мчали кораблям.

Розжеврїлось і закурилось,
Блакитне полон'я взвилось;
Од диму сонце закоптилось,

А пам'ять вічну заслужу.
Тебе ж до життя рідна в'яже,
Уб'ють тебе, вона в гріб ляже;
Живи для неї, я прошу.

— Розумно, Низ, ти розсуджаси,
А о повинності мовчиш,
Которую сам добре знаєш,
Мені ж зовсім другу твердиш;
Де общее добро в упадку,
Забудь отця, забудь і матку,
Лети повинність ісправлять;
Як ми Енею присягали,
Для його служби життя оддали,
Тепер не вільна в житті мати.

— Іноси! * — Низ сказав,
обнявшись

Со Евріалом-земляком,
І, за руки любенько взявшись,
До ратуші пішли тишком.
Іул сидів тут з старшиною,
Змовлялись, завтра як до бою
Достанеться їм приступати.
Як ось ввійшли два парубійки,
У брам змінившись од стійки,
І Низ громаді став казати:

— Був на часах я з Евріалом,
Ми пильнували супостат,
Вони тепер всі сплять повалом.
Уже огні їх не горять.
Дорожку знаю я окромну,
В нічну добу, в годину сонну,
Прокрастись можна поуз стан
І донести пану Енею,
Як Турн злий з челяддю своєю
На нас налазить, мов шайтан.

Коли зволяється, веліте
Нам з Евріалом попитати,
Чкурнем — і поки сонце зійде,
Енея мусим повідати.
— Яка ж одвага в смутне врем'я!
Так не пропало наше плем'я? —
Троянці всі тут заревли;
Одважних стали обнімати,
Ім дякувати і ціловати,
І красовулю піднесли.

Іул, Енеїв як наслідник,
Похвальну рацію сказав;

І свій палаш, що звався побідник,
До боку Низа прив'язав.
Для милого же Евріала
Не пожалів того кинджала,
Що батько у Дідони вкрав.
І посулив за їх услугу
Землі, овець і даць по плугу,
В чиновні вивесть обіщав.

Сей Евріал був молоденький,
Так годів з дев'ятнадцять мав,
Де усу будуть, пушок м'якенький
Біленьку шкуру пробивав;
Та був одвага і завзятий,
Силач, козак лицарковатий,
Но пред Іулом прослізивсь.
Бо з матір'ю він розставався,
Ішов на смерть і не прощався;
Козак природі покоровивсь.

— Іул Енейович, не дайте
Паньматці вмерти од нужди,
Ій будьте сином, помагайте
І заступаєте від вражди,
Од бід, напраснини, нападку;
Ви сами мали паніматку,
То в серці мате і жалі;
Я вам старую поручаю,
За вас охотно умираю, —
Так мовив чулий Евріал.

— Не бійся, добрий Евріале, —
Іул йому сей дав одвіт, —
Ти служиш нам не за пропале,
На смерть несеш за нас живіт.
Твоїм бути братом не стиджуся
І нею заступає кленуся,
Тебе собою заплачу:
Пайок, одежу і квартиру,
Пшона, муки, яєць і сиру
По смерть в довольстві назначаю.

І так, одважна наша пара
Пустилася в рутульський стан.
На те і місяць вкрила хмара,
І поле вкрив густий туман.
Було се саме опівночі;
Рутульці спали скілько мочі,
Сивуха сну їм піддала;
Роздігшись, порозкладались,
В безпечності не сподівались
Ні од кого п'яка зла.

І часові, на мушкетах
Поклавшись, спали на заказ;
Хропли всі п'яні на пікетах,
Тут їх застав послідній час!
Передною побивши стражу,
Полізли в стан варити кашу;
Низ тут товаришу сказав:
— Приляж к землі ти
для підслуху,

А я задам рутульцям духу,
Гляди, щоб нас хто не спіткав.

Сказавши, першому Раменту
Головку буйную одтяв,
Не дав зробити і тестаменту *,
К чортам його навик послав.
Сей на руках знав ворожити,
Кому знав скілько віку жити,
Та не собі він був пророк.
Другим ми часто пророкуєм,
Як знахарі, чуже толкуєм,
Собі ж шукаєм циганок.

А послі Ремових він воїв
По одному всіх подушив;
І блюдолизів, ложкомоїв
Впрах, вдребезги переміжжив.
Намацавши ж самого Рема,
Потиснув, мов Хому Ярема,
Що й очі вискочили преч;
Вхвативсь за бороду кудлату
І злому Трої супостату
Макітру одділив од плеч.

Вблизі тут був намет Серрана,
На сього Низ і наскакав;
Він тільки що роздігсь з каптана
І смачно по вечері спав.
Низ шаблею мазнув по пупу,
Зад з головою сплющив вкупу,
Що із Серрана вийшов рак;
Бо голова між ніг випелася,
А задня вгору піднялася:
Умер фігурно, неборак!

І Евріал, як Низ возився,
То, не гулявши, простояв;
Він также к сонним докосився,
Врагів на той світ одправляв.
Колов і різав без розбору,
І як ніхто не мав з ним спору,
То поравсь, мов в кошарі вовк;

* Тестамент — заповіт.
** Слимак — тут: монастирський служка.
*** Дати накарпас — дати прочухана.

І виборних, і підпомощних,
І простих, і старших вельможних,
Хто не попавсь, того і товк.

Попався Ретус Евріалу,
Сей не зовсім іще заснув;
Пріхавши од Турна з балу,
Пальонки дома ковтонув,
І тільки-тільки забувався,
Як Евріал к йому підкрався
І просто в рот кинджал уткнув,
І приколов його, як квітку,
Що баби колють на намітку,
Тут Ретус душу ізригнув.

Наш Евріал остервенився,
Забув, що на часок зайшов;
В намет к Мезапу був пустився,
Там, може б, смерть собі найшов;
Но повстрічався з другом Низом,
З запальчивим, як сам, харцизом,
Сей Евріала удержав.

— Покиньмо кров врагам
пускати,
Пора нам відсіль уплітати, —
Низ Евріалові сказав.

Як вовк овець смиренних душить,
Коли в кошару завіта,
Курчатам тхір головки сушить,
Без крику мізок висмокта.
Як, добре врем'я угодивши
І сіркою хлів накуривши,
Без крику крадуть слимаки **
Гусей, качок, курей, індиків
У гевалів і амаликів,
Що роблять часто і дяки, —

Так наші смілії вояки
Тут мовча проливали кров;
Од ней краснілися, мов раки,
За честь і к князю за любов.
Любов к отчизні де героїть,
Там сила вража не устоїть,
Там грудь сильніша од гармат,
Там життя — алтин, а смерть —
копійка.

Там лицар — всякий парубійка,
Козак там чортові не брат.

Так порався Низ з Евріалом,
Дали рутульцям накарпас ***;

* Іноси — добре, згоден.

Земля взялась од крові калом,
Поляк піднявся б по сам нас.
Но наші по крові бродили,
Мов на торгу музик водили,
І убирались на простор,
Щоб швидше поспішить к Енею
Похвастать храбростю своєю
І Турнів розказать задор.

Уже із лагера щасливо
Убрались наші смільчаки;
Раділо серце не трусливо,
Жвяхтіли мокрі личаки.
Із хмари місяць показався,
І од землі туман піднявся,
Все віщувало добрий путь.
Як ось Волсент гульк із долини
З полком латинської дружини.
Біда! Як нашим увильнуть?

Дали якраз до лісу тягу,
Бистріше бігли од хортів;
Спасались, бідні, на одвагу
Від супостатів, ворогів.
Так пара горличок невинних
Летять спастись в лісах
обширних

Од злого кібчика когтей.
Но зло, назначене судьбою,
Слідитиме скрізь за тобою,
Не утечеш за сто морей.

Латинці до лісу слідили
Одважних наших розбишак
І часовими окружили,
Що з лісу не шмигнеш ніяк;
А часть, розсипавшись по лісу,
Піймали одного зарізу,
То Евріала-молодця.
Тоді Низ на вербу збирався,
Як Евріал врагам попався,
Мов між вовків плоха вівця.

Низ глядь — і бачить Евріала,
Що тішається ним вороги;
Важка печаль на серце пала,
Кричить к Зевесу: — Помози! —
Коп'є булатне направляє,
В латинців просто посилає,
Сульмону серце пробиває;
Як сніп, на землю повалився,
Не всів і охнуть, а скривився,
В послідній раз Сульмон зіва.

Вслід за коп'єм стрілу пускає
І просто Тагові в висок;
Душа із тіла вилітає,
На жовтий пада труп пісок.
Волсент утратив воїв пару,
Кленеть невидимую кару
І в ярості, як віл, реве:
— За кров Сульмонову і Тага
Умреш, проклята упирага,
За ними вслід пошлю тебе.

І замахнувся на Евріала,
Щоб знять головку палашем;
Тут храбрість Низова пропала,
І серце стало кулішем.
Біжить, летить, кричить щосили:
— *Пеккатум робиш, братер*
милий *

Невинному морс задаєш:
Я стультус, лятро, розбишака,
Неквіссітус і гайдамака.
Постій! Невинную кров ллєш.

Но замахнувшись, не вдержався,
Волсент головку одчесав;
Головка — мов кавун качався,
Язык невятно белькотав.
Уста коральні посиніли,
Рум'яні щоки поблідніли,
І білий цвіт в лиці пожовк;
Закрилися і ясні очі,
Покрилися тьмою вічної ночі,
Навіки милий глас умовк.

Уздівши Низ труп Евріала,
Од ярості осатанів;
Всіх злостей випустивши жала,
К Волсенту просто полетів.
Як блискавка проходить тучу,
Він так пробіг врагів між кучу
І до Волсента докосивсь:
Схватив його за чуб рукою,
Меч в серце засадив другою,
Волсент і духу тут пустивсь.

Як іскра, порох запаливши,
Сама з ним вкупі пропада,
Так Низ, Волсентія убивши,
І сам лишився живота;
Бо всі на його і напали,
На смерть звертіли і зім'яли,
І голову зняли з плечей.

Так коїчили жизнь козарлюги,
Зробивши славнії услуги
На вічність пам'яті своєї.

Латинці зараз ізробили
Абияк мари із дрючків;
На них Волсента положили
І понесли до земляків.
А буйні голови поклали
В мішок і теж з собою помчали,
Мов пару гарних дубівок.
Но в лагері найшли різниці,
Лежали битих м'яс копниці,
Печінок, легкого, кишок.

Як тільки що восток зардівся,
Світилка Фебова взійшла,
То Турн тогді уже наївся,
Оп'ять о битві помпшляв.
Велів тривогу бити в клепало,
Щоб військо к бою виступало,
Оддать троянцям з барншком
За зроблену вночі потіху;
Для більшого ж з троянців сміху
Велів взяти голови з мішком.

Свого ж держася уговору,
Троянці в кріпості сидять,
Забилися, мов миші в нору,
Лукаву кішку як уздрять.
Но дать одпор були готові
І до остатньої каплі крові
Свою свободу боронить
І нову Трою захищати,
Рутульцям перегону дати
І Турна лютость осрамить.

На перву рутулян попитку
Троянці так дали в одвіт,
Що Турн собі розчухав литку
Од стиду скорчило живіт.
Звелів з досади, гніву, злості
На глум підняти мертві кості,
На щогли голови наткнуться
Нещасних Низа з Евріалом
Перед самим троянським валом,
Щоб сим врагів своїх кольнуть.

Троянці зараз одгадали,
Чиї то голови стримлять;
Од жалю сльози попускали,
Таких лишившись паруб'ят.
Об мертвих вість скрізь
пронеслася,
Вся рать троянська потряслася,

І душі смутку предались.
Як мати вість таку почула,
То тільки вічно не заснула,
Бо зуби у неї стялись.

А одійшовши, в груди билася,
Волосся рвала з голови,
Ревла, щипалася, дрочилася,
Мов ум змішався у вдови:
Побігла з криком вокруг вала
І голову коли пізнала
Свого сночка Евруся,
То на валу і розпласталася,
Кричала, гедзалася, качалася,
Кувікала, мов поросся.

І диким голосом завила:
— О сину! Світ моїх очей!
Чи я ж тебе на те родила,
Щоб згинув ти од злих людей?
Щоб ти мене — стару, слабую,
Завівши в землю сю чужую,
На вічний вік оспротив.
Моя ти радість і одрада,
Моя заслона і ограда,
Мене од всіх ти боронив.

Тепер до кого прихплюся,
Хто злую долю облегчить?
Куди в біді я притулюся?
Слабу ніхто не приглядить!
Тепер прощайте всі поклони,
Що получала во дні бни
Од вдов, дівчат і молодниць
За дивні брови соболині,
За очі ясні, соколині,
Що здатний був до вечорниць.

Коли б мені твій труп достати
І тіло білес обмити,
І з похороном похсвати,
До ями з миром проводити.
О боги! Як ви допустили,
Щоб і одинчика убили
І настромили на віху
Його козацькою головою;
Деє світ вертиться сей без толку,
Що тут дають і добрим тьху.

А ви, що Евруся згубили,
Щоб ваш пропав собачий рід!
Щоб ваші ж діти вас побіли,
Щоб з потрухом погиб ваш плід!
Ох! Чом не звір я, чом не левця?
Чом не скажена я вовчиця?

* Зразок макаронічної мови, суміш латинських та українських слів.

Щоб мні рутульців розідрать,
Щоб серце вирвать з трубухою,
Умазать морду їх мазкою,
Щоб маслаки їх посмоктать.

Сей галас і репетовання
Троян всіх в смуток привело;
Плаксивее з сплком прощання
У всіх з очей слізки тягло.
Асканій більше всіх тут хлипав
І губи так собі задрипав,
Що мов на його сап напав.
К старій з поклоном підступивши,
На оберемок ухвативши,
В землянку з валу потаскав.

А тут кричать та в труби
сурмлять,
Свистять в свистілки, дмуть
в роги,
Квилять, брат брата в батька
лушлять,

В наскок яряться вороги.
Тут ржанья кінське з тупотнею,
Там разний гомін з стукотнею,
Скрізь клопіт, халепа, сто лих!
Так в мідні клетотить гарячий,
Так в кабаці кричить піддячий,
Як кажуть, хоть винось святих.

Гей, музо, панночко цютлива,
Ходи до мене погостить!
Будь ласкава, будь не спесива,
Дай поміч мні стишок зложить!
Дай поміч битву описати
І про війну так розказати,
Мов твій язик би говорив.
Ти, кажуть, дівка не бриклива,
Але од старості сварлива;
Прости! Я, може, досадив

І в самій речі проступився:
Старою дівчину назвав,
Ніхто з якою не любився,
Не женихавсь, не жартовав.
Ох, скільки муз таких на світі!
Во всякім городі, в повіті!
Укрили б зверху вниз Парнас.
Я музу клічу не такую:
Веселу, гарну, молодую;
Старих нехай брика Пегас.

Рутульці дралися на стіни,
Карабкалися, як жуки.
Турн з ярості дрижав і пінив,

Кричить: «Дружненько, козаки!»
В свою троянці также чергу
В одбої поралися зверху,
Рутульців плющили, як мух.
Пускали колоддя, каміння,
І враже так товкли пасіння,
Що у рутульців хляв і дух.

Турн, бачивши троян роботу,
Як рать рутульськую троцать,
Як б'ють їх, не жалія поту,
Рутульці, мов в'юни, пицать,
Велів везти зо всіх олійниць,
Де тільки єсть, із воскобійниць
Як можна швидше тарани.
Якраз і тарани вродились,
І воскобійники явились,
Примчались духом сатани.

Приставив тарани до брами,
В ворота зачали гатить;
Одвірки затряслись, мов рами,
І снасть од бою вся тріщить.
Турн сили вдвоє прикладає,
І тарани сам напрувляє,
І браму рушити велить.
Упала!.. Стуком оглушила,
Троян багацько подушила,
Турн в кріпость впертись
поровить.

Біда троянцям! Що робити?
А муза каже: — Не жахайсь,
Не хист їх Турну побідити,
В чужую казку не мішайсь. —
Троянці нап'яли всі жили
Та вмиг пролом і заложили
І груддю стали боронить;
Рутульці бісом увивались,
Но на пролом не пасовались,
А Турн не знав, що і робить.

Троянець Геленор одважний
І, як буряк, червоний Лик,
Горлань, верлань, кулачний
страшний
І щирий кундель-степовик.
Сим двом безділля — всяке горе,
Здавалось по коліна море,
Потіха ж — голови зривать.
Давно їм в голові роїлось
І, мов на поступки, хотілось
Рутульцям перегону дать.

Так Геленор з червоним Ликом
Роздігшися до сорочок,

Між вештаням, содомом,
криком,
Пробралися подуть тічок*.
Рутульців добре тасовали
І од рутульців получали
Квитанцію в своїх долгах.
Лик тільки тим і одличився,
Що як до Турна примостився,
То з'їздив добре по зубах.

Но Турн і сам був розбишака
І Лика сплющив в один мах;
Із носа бризнула кабака,
У Турна околів в ногах.
А также пану Геленору
Смертельного дали затбору,
І сей без духу тут оставсь.
Рутульців се возвеселило
І так їх серце ободрило,
Що і негідний скрізь совавсь.

Натиснули і напустились,
Рутульці кинулись на вал;
Троянці, як чорти, озлились,
Рутульців били наповал.
Тріщали кості, ребра, боки,
Летіли зуби, пухли щоки,
З носів і уст юшила кров:
Хто рачки ліз, а хто простягся,
Хто був шкереберть, хто качався,
Хто бив, хто різав, хто колов.

Завзятость всіх опановала,
Тут всякий пінив і яривсь;
Тут лютость всіми управляла
І всякий до надсаду бивсь.
Лигар ударом макогона
Дух випустив із Емфіона,
І сам навіки зуби стяв.
Лутецій б'є Іліонея,
Ціней Арефа, сей Ціней,
Один другого тасовав.

Ремул рутульської породи,
Троюрідний був Турну сват,
Хвастун і дурень од природи,
Що не робив, то все не в лад;
І тут начав щосил кричати,
Троянців лаять, укоряти,
Себе і Турна величать:
— Ага! проклятії поганці,
Недогарки троянські, ланці!
Тепер прийшлось вам погибать.

* Подуть тічок — помірятися силами.

** Потапці — дрібні сухарі.

*** Тобто брутально лаялись.

Ми вас одучим, супостати,
Морити вдов, дурить дівок;
Чужії землі одніматн
І шкодити чужий садок.
Давайте вашого гульвісу,
Я вмиг його одправляю к бісу,
І вас подавимо, як мух;
Чого прийшли ви, голодрабці?
Лигать латинськії потапці? **
Пождіть — ваш витісним ми дух!

Іул Енейович, дочувшись
До безтолкових сих річей,
Як шкурка на огні надувшись,
Злость запалала із очей,
Вхопив камінчик — прицілився,
Зажмурив око — приложився
І Ремула по лобу хвись!
Хвастун бездушний повалився,
Іул сердечно взвеселився,
А у троян дух ожививсь.

Пішли кулачні накарпаси,
В виски і в зуби стусани;
Полізли тельбухи, ковбаси,
Всі пінили, як кабани.
Всі роз'ярилися через міру,
По-сербськи величали віру***;
Хто чим понав, то тим локшив.
Піднявся писк, стогнання, охи,
Враг на врага скакав, мов блохи,
Кусався, гриз, щипав, душив.

Служили у троян два брати,
Із них був всякий Голяф:
Широкоплечий і мордатий,
І по вівці цілком глитав.
Один дражнивсь Бітіасом,
Із Кочубейським він Тарасом
Коли б заввишки не рівнявсь;
Другий же брат Пандаром звався
І вищий од верстви здавався,
Та в'ялий, мов верблюд, тинявсь.

Два брати, грізні ісполіни,
В бою стояли у ворот,
Дрючки держали з берестини
І боронили в кріпость вход.
Вони к землі поприсідали,
Троянці ж в город одступали,
К собі манули рутулян.
Рутульці зрять — навстяж
ворота,

Прохогом в кріпость вся піхота,
Спішить насісти на троян.

Но хто лиш в город показався,
Того в ячню і поб'ють;
Бігіас з братом управлявся,
Безщадно кров рутульську
ллють.

Рутульці з криком в город
пруться,
Як од серпа колосся жнутьця.
Як над пашней хурчать ціпи,
Так ісполинські дрючини
Мозчили голови і спини,
І всіх молотять, мов снопи.

Побачив Турн таку проруху,
Од злості весь осатанів;
Здритнувся, мов випив чепуруху,
К своїм на поміч полетів.
Як тільки в кріпость протаскався,
Тузити зараз і прийнявся,
Хто тільки під руку попавсь:
Убив він з Афідном Мерона
І зо всього побіг розгона,
Де Бігіас в крові купавсь.

З наскоку тріснув булавою
По в'язах, великан упав,
Об землю вдаривсь головою
І кріпость всю поколихав.
Реветь, і душу іспускає,
І воздух громом наповняє;
На всіх напав великий страх!
Не спас ні рост, ні сила многа,
Пробав Бігіас, мов стонога;
І ісполин єсть черв і прах.

Пандар погібель бачив брата,
Злякався, звомпив, замішавсь
І од рутульська стратилата *
Якмога швидше убиравсь.
Проміж оселею хиявся,
Тини переступав, ховався,
І щоб од Турна увильнуть,
Ворота зачинив у брами
І завалив їх колоддями,
Хотів од бою оддохнуть.

Но як же сильно удивився,
Як Турна в кріпості уздрів;

Тоді із нужди прибодрився
І злостію весь закипів.
— Ага! ти, шибеник, попався,
Без зву к нам в гості
нав'язався,—

Пандар до Турна закричав.—
Пожди, от зараз почастью,
Із тебе виб'ю душу злую,
До сього часу храбровав!

— Ану, прилізь! — Турн
одвічав.—

*Келебердянська верства! ***
Як б'ю я — брат твій теє знає,
Ходи, тобі вкучу хвоста.—
Тут Пандар камінь піднімає
І в Турна зо всіх жил пускає,
Нирнув би Турн навіки в ад!
Но де Юнона не взялася
І перед Турном розп'ялася,
Попав богиню камнем влад.

Незриму чує Турн заслону,
Бодриться, скаче на врага,
На поміч призива Юнону,
Пандара по лобу стьога
І вовся з ніг його зшибає,
До мізку череп розбиває;
Пропає і другий великан!
Така потеря устрашила
І серце бодрее смутила
У самих храбріших троян.

Удачею Турн ободрився,
По всіх усюдах смерть носив;
Як кнур свиріпий, роз'ярився
І без пощади всіх косив.
Розсік надвое Філаріса,
В ячню розтоптав Галіса,
Кріфею голову одтяв;
Щолкав в виски, штурхав
під боки,

І самі кулачні доки
Ховались, хто куди попав.

Троянці злее умишляють,
Щоб преч із кріпості втікати;
Своє лахміття забирають,
Куди удасться тягу дати.
Но їх обозний генеральний ***

Над всім остававсь начальний.
Серест вельможний обізавсь:
— Куди? Вам сорому немає!
Хто чув? Троянець утікає!
Чого наш славний рід доживсь!

Один паливода ярує,
А вас тут стілько, боїтесь;
В господі вашій вередує
Рутульський полудивий пес!
Що скаже світ про нас, трояни?
Що ми шатерники-цигани,
Що ми трусливіші жидів!
А кбязь наш бідний
що помислить?

Адже ж за воїнів нас числить,
За вників славніших дідів.

Зберіться, Турна окружіте,
Не сто раз можна умирати;
Гуртом, гуртом його напруте,
Од вас він мусить пропадати.—
Агу! Троянці схаменулись
Та всі до Турна і сунулись;
Пан Турн тут на слизьку попав!
Виляв, хитрив, і увивався,
І тільки к Тібру що добрався,
То в воду стриб — пустився
вплав.

ПІСНІ З ОПЕРИ «НАТАЛКА ПОЛТАВКА»

* *
*

Віють вітри, віють буйні, аж дерева гнутьця;
О, як мов болить серце, а сльози не ллютьця. (2)

Трачу літа в лютім горі і кінця не бачу,
Тільки тогді і полегла, як нишком поплачу. (2)

Не поправлять сльози щастя, серцю легше буде,
Хто щасливим був часочок, по смерть не забуде. (2)

Єсть же люди, що і моїй завидують долі,
Чи щаслива та билінка, що росте на полі? (2)

Що на полі, що на пісках, без роси, на сонці?
Тяжко жити без милого і в своїй сторонці. (2)

Де ти, милий, чорнобривий? Де ти? Озовися!
Як я, бідна, тут горюю, прийди подивися. (2)

Полетіла б я до тебе, та крилля не маю,
Щоб побачив, як без тебе з горя висихаю. (2)

До кого я пригорнуся і хто приголубить?
Коли тепер того нема, який мене любить. (2)

* *
*

Видно шляхи полтавської і славному Полтаву,
Пощануйте сиротину і не вводьте в славу.
Не багата я і проста, но чесного роду;

* Стратилат — военачальник.

** Келебердянська верства — довготелеса людина.

*** Генеральний обозний — начальник артилерії та матеріальної частини, в козацькому війську.

Не стиджуся прясти, шити і носити воду.
Ти в жупанах і письменній, і рівня з панами,
Як же можеш ти дружитися з простими дівками?

Есть багацько городянок, вибирай любую;
Ти пан возний — тобі треба не мене, сільськую.

* *
*

Ой доля людська — доля есть сліпая!
Часто служить злим, негідним і їм помагає. (2)

Добрі терплять нужду, по миру товчуться,
І все не в лад їм приходить, за що не возьмуться. (2)

До кого ж ласкава ся доля лукава,
Такий живе як сир в маслі, спустивши рукава. (2)

Без розуму люди в світі живуть гарно,
А з розумом та в недолі вік проходить марно. (2)

Ой доле людська, чом ти не правдива,
Що до інших дуже гречна, а до нас спесива. (2)

* *
*

Сонце низенько,
Вечір близенько,
Спішу до тебе,
Лечу до тебе,
Моє серденько!

Серденько моє,
Колись ми обое
Любились вірно,
Чесно, примірно
І жили в покої.

Ти обіщалась
Мене вік любити,
Ні з ким не знаться
І всіх цураться,
А для мене жити.

Ой, як я прийду,
Тебе не застану,
Згорну я рученьки,
Згорну я білії
Та й нежив стану...

* *
*

Вітер віє горою,
Любивсь Петрусь зо мною,
Ой, лихо, не Петрусь,
Лице біле, чорний ус! (2)

Полюбила Петруся
І сказати боюся,
Ой, лихо, не Петрусь,
Лице біле, чорний ус! (2)

А за того Петруся
Била мене матуся,
Ой, лихо, не Петрусь... (2)

Де ж блукає мій Петрусь,
Що і досі не вернувсь?
Ой, лихо не Петрусь... (2)

Я хоть дівка молода,
Та вже знаю, що біда.
Ой, лихо, не Петрусь,
Лице біле, чорний ус! (2)

* *
*

Начинаймо веселитися,
Час нам сльози осушити;
Доки лиха нам страшиться, } (2)
Не до смерті ж в горі жити. }

Нехай злії одні плачуть,
Бо недобре замисляють;
А полтавці добрі скачуть, } (2)
Не на зло другим гуляють. }

Коли хочеш бути щасливим,
То на бога полагайся;
Перенось все терпеливо } (2)
І на бідних оглядайся. }

ПЕТРО ГУЛАК-АРТЕМОВСЬКИЙ

Петро Петрович Гулак-Артемовський, поет і культурно-освітній діяч, продовжувач реалістичних традицій І. Котляревського, народився 27 (16 ст. ст.) січня 1790 р. в м. Городищі, Черкаського повіту на Київщині (тепер Черкаська область) в родині священика. Одинадцять років його віддають до бурси, а потім до Київської академії, яку він залишає, не закінчивши навчання, і протягом кількох років учителює в приватних пансіонах та поміщицьких родинах.

У 1817 р. Гулак-Артемовський їде до Харкова і вступає вільним слухачем на словесний факультет Харківського університету, майже одночасно викладаючи в Харківському інституті шляхетних дівчат французьку мову, а в університеті — польську.

Через деякий час він захищає магістерську дисертацію, починає викладати історію, географію та статистику.

У 1829 р. його призначили професором, тричі обирали деканом, а в 1841—1849 рр. він був ректором університету.

У Харкові Гулак-Артемовський почав друкувати свої твори: байки «Пан та Собака» (1818), «Супліка до Грицька Квітки» (1818), «Солопій та Хівря», «Тюхтій та Чванько» (1819), та переклади з польської і французької літератур.

Перша, далеко не повна, збірка творів поета вийшла після його смерті (1877).

Помер П. Гулак-Артемовський 13 (1 ст. ст.) жовтня 1865 р. в Харкові.

СПРАВЖНЯ ДОБРИСТЬ (ПИСУЛЬКА ДО ГРИЦЬКА ПРОКАЗИ)

Хто Добрість, Грицьку, нам намалював плаксиву,
Понуру, мов чернець турецький, і сопливу,
Той бісів син, коли не москаля підвіз,
Той Добрості не зна, не бачив і не чує,
Не пензлем той її, але квачем малює,
Той Добрість обікрав. Не любить Добрість сліз;
Вона на всіх глядить так гарно й веселенько,
Як дівка, од свого ідучи панотця
До церкви — до вінця,
Глядить на парубка, мов ясочка, пильненько.
Не квасить Добрість губ, бо із її очей
Палає ласка до людей.

Вона регоче там, де і другі регочуть,
Сокаче без брехні, де і другі сокачуть,
І не цурається гульні і вечорниць,
Чорнявеньких дівчат і круглих молодниць.
Вона й до милого пригорнеться поволі,
Та ба! та не дає рукам, як кажуть, волі,
Вона й горілочки ряди-в-годи хлисне,
Та носом, мов свиня, по улиці не рис,
По-сороміцькому не кобенить, не висє,
Під лавкою в шинку, мов цуцик, не засне.
Вона, де треба, пожартує,
Та з глуздом жарти всі і з розумом міркує.

Вона не виверта із-під лоба білків,
Мов цап, задушений в кошарі од вовків,
Не стогне, не сопе і нігтів не кусає,
То з тим, то з сим таки слів скільки погадає.
Як патока, так річ у неї на губах,
І сміх її цвіте, мов мак, що на грядках.
Для неї все одно, що в згоді, що в пригоді:
Бог лучче, каже, зна; він сам зна — поки годі.
Хоч кіл на голові, як кажуть, їй теши,
Хоч ти візьми її печи або души,
Не зна вона, що то людські переполохи,
І не лякається ні од чого нітрохи.

Як паля в лотоках; простісінько стримить,
Хоч хвилі як в неї бушують і бурхають,
Хоч на неї шматки із криги напірають,—
І Добрість так в біді і в лисі так стоїть.
Нехай гострить свою, мов бритву, доля косу,—
А Добрість вигляда, як камінь з-під покосу;
Наскочить на його коса, задзеленчить...
Хрусь надвоє!.. мов скло, а камінь все лежить!

Нехай, як хоче, море грає,
Нехай роз'юшений так, як бугай, Нептун
Тризубцем байдаки і човни вивертає,—
А човник Добрості, шамкенький, мов цвіркун.

Як селезень, на дно за качкою пірнає
Та вп'ять звідтіть наверх без шкоди виринає —
До берега ставка ціленький допливає.
Не любить Добрість сліз. Буває черваку
Всього, як кажуть, на віку!

Бува, що і її зле панство зневажає,
Мов товаришкою, так нею повертає,—
Чи вже ж і голосить? І, в лихоті своїй
Розприндившись, скакати у яму їй живітій?
Здихне там нищечком під ніс собі до бога,
Із лиха заспіва, та й за своє небога:
Бо серце їй, що тьох, знай шепче, що той є,
Хто за терпіннячко спасіннячко дає.
Зна Добрість, що який бог змочить їй свитинку,
Той висушить з неї останню капелинку,
Що бог не мачуха: хоч трошки й поскубе,
Та вп'ять пожалує, пригорне до себе.

Трапляється і те, що паплюга, брехня,
Із висолопленім жалом, наче списом,
Як циндря гаспидська, до ворогів ганя.
Сектує на неї і позирає бісом;
Що задрість з жовтими очима, мов жовтки,
З кошачими, мов чорт, на пальцях пазурами,
Де ступить Добрість, скрізь копа під нею ями:
Пекельнії її губки, мов пауки,
Чи на василечки, чи на чебрець наскочуть,—
Замість щоб мед з їх брать, одну отруту смочуть.

А Добрість не вважа на злії язик,
Не пристають людські до неї побрехеньки,
І як в калюжах в дощ хлюпопуться гуски,
То, стрепенувшись, вп'ять виходять з їх сухенькі,—
Так Добрість чепурна виходить із брехні,
У неї ворогам одкази все одні:
Хто часнику не їв, той і смердїть не буде,
А добрий ворогів завсігди перебуде.
Псу вільно й на попа брехать, як кажуть, все
Собака гавкає, а вітер те несе.
Од злиднів не втечеш ні вдень ні серед ночі:
У Заздрості, мовляв Пархім, попівські очі.
Бог з нею!.. їй — в зависть,
А Добрості — в користь!
— Сіль в вічі, в зуби їй печина,— Добрість каже
Та й хоч які брехні сим словом рот замаже.

Як шкурка з бузівка у шевчика в руках
Або у лимаря в зубах
Чого не витерпить, що їй не виробляють!
Смердячим дьогтем їй і жиром доїдають!
Крий боже! що їй мук, голубці, завдають!
І крутять, і вертять, і пруть, і мнуть, і труть,
І в дудку зцуплюють, і рвуть, і натягають,
І в сто погібелей муцують і згинають...

Що збоку чоловік, зирнувши, задрижить!
Подума: тільки вже на світі їй і жити!
Аж ось! Глянь: лимар наш сю шкурку підіймає
І юхтою її або габельком величає,
І щоб за шкурку мав п'ять золотих узяти,
То за габелька він не хоче й десять брати!
Так Добрість на світі чим більш в нудзі помнеться,
Чим більш, мов реп'яхів, лихоти набереться,
Чим сала більшенько за шкуру їй заллють,—
Тим більше за неї, де повернись, дають.
Адже ж за битого, наші батьки мовляли,
Небитих двох колись не раз притьмом давали,
Та ба! та й чотирьох не квапились, не брали!

Нехай в олійниці олійник тараном
Макухам завдає якмога гіршу муку,—
Так не завгорить їм, а здавить в каменюку,
Що потім чорта й сам вдовбе їй долотом.
Нехай вовтузають і Добрість кулаками,
Мов воскобійними нехай з неї клинками
Останню слізеньку видавляють і п'ють,—
Ова! дурні! того не знають, що дають
Таку принаду їй до стусанів частеньких,
До штовхання під бік, до кулаків тугеньких,
Що хоч в потилицю тоді їй і обух,
Хоч довбню в лоб, то все не випре з неї дух.
І довбня, я ж кажу, тоді їй так дошкулить,
Як вош за коміром або постіл замулить.
По сім-то, братику, і Добрість пізнають:
Клеймо їй — канчуки, імення їй — терпіння.
Хто їх не скоштував, не буде мати спасіння,
Того нехай поміж святими не кладуть!
Бо той, до котрого, знай, доля зуби скалїть,
Трохи лиш на того не скинувся спінка,
Що матінка пестить і по головці гладить,
Поки не візьметься пестунчик до замка!

Але всьому свій час і черга, Грицьку, буде!
Ми під богом, як бач, всі ходим, грішні люди:
До часу глек, мовляв один розумний лях,
До часу, голубе, нам глечик носить воду;
І на його пошле зла доля ту невзгоду,
Що глек побачимо в череп'яних шматках!
До часу над слабым, хто дужчий, вередує,
До часу мужиків ледачий пан мордує,—
Колись до їх усіх смерть в гості примандрує,
Та, мов ехлейтар, їм в вікно заторохтїть
І по-московській їм гукне: «В паход ітїть!»
Не гляне, чи то їх кульками хата вшита,
Чи, може, деревом земляночка накрита,—
Всіх нас сира земля до себе прибере,
Але ледачий так, як добрий, не умре!

Як з Городищ чумак, пішовши в Крим за сіллю,
В дорозі нидіє двадцятку вже неділю,

Обшарпавсь до рубця, в коломазь обліпивсь,
Та ба! та, як другі, дощенту не пропівсь,
Щодень, то неборак знай молитися все богу,
Щоб швидше дівчину побачити, небогу,
І чулих воликів знай хльоста батогом,
Поки опиниться перед своїм двором,—
Так Добрість квапиться із світу в домовину,
Терпить нудьгу й біду, пропасницю й гостець *,
І так попа він жде в останню годину,
Як на великдень всі червоних ждуть яєць.

Але ти, Грицьку, більш, ніж я, учився в школі,
Далеко більш, ніж я, помазавсь ти письмом;
Ти й греків, ти й латин, ти знаєш всіх доволі,
Ти в церков хоч яку годився б бути дяком;
Ти краще Добрості обличчя наригуєш **,
Бо й добрий сам еси і добре всіх малюєш!
Послухай, Грицьку, лиш! чи це тобі втямки,
Як зйдуться, було, до тебе парубки,
А ти, було, й звелиш граматку їм читати,
А сам почнеш, було, *псавтир* перевертати,
Скрізь нишпорить — під *тмою, мною, здом,*
Під *азом-ангелом* або і в *ярмолої,*
Од папігурочки в часловці до другої,
І спинишся, було, аж на *октоїхом,*
Та й об якимсь, було, почнеш читать Сократі —
Так гарно, що, було, аж сумно всидить в хаті!
Нехай над ним сира земля пером лежить!
«Дивіться, хлопці, лиш! — казав ти нам, — глядіть,
Як Добрість на світі живе і умирає.
Як, не злякавшись, кайдани надіває!
З якою радошою держить в руці мишак
І кухличок, коли б скривившись, випиває,
До бога рученьки невинні простягає!
Отак-то, братики, умер Сократ, отак!
Чого ви, дурники? — сказав він веселенько
Своїм заплаканим в хурдизі школярам, —
Чого голосите? Чкурніть лиш ви швиденько
Та дайте півня ви скулаповим попам!
Отак-то, братця, й ви, — казав ти, — хліб ви їжте,
А правду, хоч яким панам вельможним, ріжте!
Не скрізь ледачі так, як грецькіі пани,
Хоч скрізь на світі єсть ахвинські брехуни
І єсть земля така правдива і заможна,
Де правду і панам сказать, як богу, можна.
Дивіться, — ти казав, — як вірний Довгоруку
Писульку царську рве із єдноральських рук
І на шматки її із серця роздирає!
Чи бач, як старшина із ляку умирає!
А Довгоруку сидить і усом не моргне!
«Ай, що ж ти наробив! — усі заверещали. —
Тепер же поминай, як Довгорука звали!»

* Гостець — ревматизм.

** Наригувати — намазюкати; намалювати.

А Довгоруку сказав: «Не бійтесь за мене!
Нехай лиш прийде сам Петро сюди Великий!
Я покажу, що й він, як всі ми, чоловіки,
Помиляться, згрішать, спіткнуться і впаде,
І ворог той йому, його хто не зведе».
Аж бач! Таки воно й на правду вийшло, хлопці, —
Прибіг Петро, гукнув, затупав, загурчав,
Уже й був кинувсь бити, але як розпитав,
Аж Довгоруку погладив по головці,
І цмокнув в лисину, та ще й перепрохав —
Та ще й на змирщини кіп з п'ять він грошей дав.

17 септембра 1817 г.
Харьков

ПАН ТА СОБАКА

(Казка)

На землю злізла ніч... Нігде ані шиширхне;
Хіба то декуди скрізь сон що-небудь пирхне,
Хоч в око стрель тобі, так темно надворі.
Уклався місяць спать, нема ані зорі,
І ледве, крадькома, яка маленька зірка
З-за хмари вигляне, неначе миш з засіка.
І небо, і земля — усе одпочива,
Все ніч під чорною запаскою хова.
Один Рябко, один, як палець, не дримає,
Худобу панську, мов брат рідний, доглядає,
Бо дарма їсти хліб Рябко наш не любив:
Ів за п'ятьох, але те їв, що заробив.
Рябко на панському дворі не спить всю нічку.
Коли б тобі на сміх було де видно свічку.
Або в селі де на опічку
Маячив каганець.
Всі сплять, хропуть,
А деякі сопуть;
Уже і панотець,
Прилізши із хрестин, до утрени попхався...
А наш Рябко, кажу, все спатки не вкладався.
Знай неборак, ганя то в той, то в сей куток:
То зазірне в курник, то дейко до свинок,
Спита, чи всі такі живенькі поросятка,
Індики та качки, курчатка й гусенятка;
То звідтіль навпростець
Махає до овець,
До клуні, до стійків, до стайні, до обори;
То знов назад чимдуж, — щоб часом москалі
(А їх тогді було до хріна на селі),
Щоб москалі, мовляв, не вбрались до комори.
Не спить Рябко, та все так гавка, скавучить,

Що, сучий син, коли аж в ухах не лящить;
Все дума, як би то піддобриться під пана,
Не зна ж, що не мине Рябка обрадована!
Як гав, так гав, — поки свінуло надворі;
Тоді Рябко простягсь, захріп в своїй норі.
Чому ж Рябку не спать? Чи знав він, що з ним буде?
Заснув він смачно так, як сплять всі добрі люди,
Що щиро стережуть добро своїх панів...
Як ось — трус, галас, крик!.. Весь двір загомонів:
— Цу-цу, Рябко!.. На-на!.. Сюди Рябка кликніте!..
— Ось-ось я, батечки!.. Чого ви там, скажіте? —
Стриба Рябко, вертить хвостом,
Неначе помелом,
І знай, дурненький, скалпть зуби
Та лиже губи.
«Уже ж, бач, — дума він, — не дурно це в дворі
Од самої тобі зорі
Всі панькаються коло мене.
Мабуть, сам пан звелів віддати Рябку печене
І, що осталося, варене,
За те, що, бач, Рябко всю божу ніч не спав
Та гавкав на весь рот, злодіїв одганяв».
— Цу-цу, Рябко! — ще раз сказав один псяюха,
Та й хап Рябка за уха!
— Кладіть Рябка, — гукнув... Аж ось і пан прибіг.
— Лупіть Рябка, — сказав, — чухрайте! Ось батіг!
— За що?.. — спитав Рябко, а пан кричить: — Чухрайте!
— Ой! йой! йой! йой! — А пан їм каже: — Не вважайте!..
— Не буду, батечку!.. За що ж це честь така?..
— Не слухай, — пан кричить, — лупіть, деріть Рябка!.. —
Деруть Рябка, мов пір'я,
На галас збіглась двірня.
— Що?.. як?.. за що?.. про що?.. — Не знає ні один.
— Пустіть!.. — кричить Рябко. — Не будь я песький син,
Коли вже вдержу більш!.. — Рябко наш хоч не бреше,
Так що ж? Явтух Рябка знай все по жижках чеше.
— Пустіть, швидчій пустіть!.. — пан на весь рот гукнув
Та й з хати сам умкнув.
— Пустіть! — гукнули всі. — Рябко вже вдовольнився!..
— Чим, люди добрі, так оце я провинився?..
За що ж глузуєте?.. — сказав наш неборак. —
За що знущаетесь ви надо мною так?
За що?.. За що?.. — сказав та й попустив патьоки...
Патьоки гірких сліз, узявшись за боки.
— За те, — сказав один Рябкові з наймитів, —
Щоб не колошкав ти вночі своїх панів;
За те... але... щось туг... ходім, Рябко, лиш з хати,
Не дуже, бачу, рот тут можна роззявляти,
Ходім, братко, на двір. — Пішли. — Се не пусте, —
Сказав Явтух Рябку, — оце тебе за те
По жижках, бра Рябко, так гарно пошмагали,
Що пан із панею сю цілу ніч не спали.
— Чи винен я сьому?.. Чи ти, Явтух, здурів?
— Гай, гай!.. — сказав Явтух. — Рябко! ти знавіснів;
Ти винен, бра Рябко, що ніччю розбрехався;

Ти ж знав, що вчора наш у карти пан програвся;
Ти ж знав:
Що хто програв,
Той чорта (не тепер на споминки!) здрімає,
Той батька рідного, розсердившись, програє;
Ти знав, кажу, Рябко, що пан не буде спати:
До чого ж гавкав ти?.. Нащо ж було гарчати?
Нехай би гавкав сам, а ти б уклався тихенько,
Забравшись в ожеред, та й спав би там гарненько.
Тепер ти бачиш сам, що мокрим він рядном
Напався на тебе — і знай верзе притьмом,
Що грошей вчора він проциндрив щось не трохи,
Що паню через те всю ніч кусали блохи,
Що буцім вчора він грать в карти б не сідав,
Коли б сьогоднішню був ніч хоч закуняв;
Що буцім ти, Рябко, так гавкав, — як собака,
Що буцім по тобі походить ще й ломака;
Що бачся, ти йому остив, надосолив,
І, бачся, він тебе за те й прохворостив.
А бач, Рябко, а бач!.. не гавкай, не ганяйсь;
Ляж, хирний, та й мовчи і з паном не рівняйсь!
Чого брехать? Нехай наш пан здоровий буде:
Він сам і без собак сю панщину одбуде. —
Послухав наш Рябко поради Явтуха.
— Нехай тяжка йому година та лиха, —
Сказав, — щоб за моє, як кажуть люди, жито
Та ще й мене і бито!
Коли моє невлад,
То я з своїм назад.
Чи баба з воза, — що ж? велика дуже вада!..
Кобилі легший віз, сьому кобила й рада. —
Отак сердега наш Рябко помірковавсь,
Та й спать на цілий день і цілу ніч попхавсь;
Заснув Рябко, захріп, аж ожеред трясеться.
Рябку й не сниться, не верзеться,
Що вже москалики в коморі й на дворі —
Скрізь пишпорять, мов тут вони й господарі,
Що вовк ягнят, а тхір курчаток убирає.
Аж тут і надворі туж-туж усе світає.
— Цу-цу, Рябко!.. — тут всі, повибігавши з хат. —
Цу-цу, Рябко!.. На-на!.. — гукнули, як на гвалт.
А наш Рябко тобі і усом не моргає;
Хоч чує, та мов спить і мов недочуває;
«Тепер-то, — дума він, — мій пан всю нічку спав,
Бо не будив його Рябко і не брехав;
Тепер-то він мені свою покаже дяку,
Тепер уже не втре мені, як вчора, маку...
Нехай цуцукають... Мене сим не зведуть,
Поки самі сюди обід не принесуть;
Та ще й тогді, не бійсь, поскачуть коло мене, —
Поки візьму я в рот хоч страву, хоч печене!»
— Цу-цу!.. — сказав іще Рябкові тут Явтух. —
Цу-цу!.. — задихавшись, мов з його перло дух, —
Ходім, Рябко!.. — Еге? Ходім!.. Не дуже квапся,
Сам принеси сюди... — Іди ж хутчій, не бався!..

— Ба, не піду, Явтух! — Іди, бо кличе пан!.. —
 Сказав та й зашморгнув на шиї він аркан.
 — Чешіть Рябка! — гукнув. Аж тут їх щось з десяток
 Вліпили з сотеньку кнїв Рябку в завдаток.
 — Лупіть Рябка! — кричить тут пан, як навісний;
 Рябко ж наш тільки вже що теплий та живий.
 Разів із шість Рябка водою одливали
 І стільки ж раз його, одливши, знов шмагали,
 А потім перестали.
 Рябко спитать хотів, але Рябків язик
 Був в роті спутаний, неначе путом з лнк,
 І герготовав щось, як на сідалі індік.
 — Постій, — сказав Явтух Рябкові, — не турбуйся,
 Я правду всю скажу: ото, Рябку, шануйся,
 Добра своїх панів, як ока, стережи,
 Зарання спать не квапсь, в соломі не біжи,
 Злодіїв одганяй та гавкай на звірюку.
 Не гавкав ти, Рябко! За те ж ми, бач, в науку,
 Із ласки, з милості панів
 Вліпили сотеньок із п'ять тобі кнїв.
 — Чорт би убив твого, Явтух, з панамп батька,
 І дядину, і дядька
 За ласку їх!.. — сказав Рябко тут наодріз. —
 Нехай їм служить більш рябий в болоті біс!
 Той дурень, хто дурним іде панам служити,
 А більший дурень, хто їм дума угодити!
 Годив Рябко їм, мов болячці й чпряку,
 А що за те Рябку?
 Сяку мать та таку!
 А до того іще спорили батогами,
 А за вислугу палиюгами,
 Чи гавкає Рябко, чи мовчки нічтю спить,
 Все випада-таки Рябка притьмом побить.
 Уже мені, бачу, чи то туди — високо,
 Чи то сюди — глибоко:
 Повернешся сюди — і тута гаряче,
 Повернешся туди — і там-то боляче!
 Хоч би я тісто внїс псяюсі із діжею,
 То б він розтовк і ту над спиною моєю.
 З ледачим все біда: хоч верть-круть, хоч круть-верть,
 Він найде все тобі хоч в черепочку смерть.

2 декабра 1818 г.

СОЛОПІЙ ТА ХІВРЯ, АБО ГОРОХ ПРИ ДОРОЗІ

(Казка)

Vous voyez le grand gain, sans qu'il faille le dire
 Que de ses ports de mer le roi tous les ans tire;
 Or, l'avis, dont encore nul ne s'est avisé,
 Est qu'il faut de la France, — et c'est un coup aisé,
 En fameux ports de mer mettre toutes les côtes:
 Ce serait pour monter à des sommes très hautes!
 Les jâcheux. Acte III, scène III. Moliér*.

Спромігся Солопій весною на горох,
 Та й, сівши з Хіврею, собі міркують вдвох,
 Чи то продать його, чи то його посіять:
 — А що ж тут мірковать? Не полінуйсь провіять, —
 Озвалась Хівря тут, — в мішечки позсипай,
 Та й сіянь на поле, під дощ, мерщій чухрай!
 — Воно-то, Хівре, бач, тут не за тим ідеться..
 Але посіять так, як у людей ведеться!..
 Нехай йому лихе!.. Горох — ласенька річ,
 І дівора за ним полізе хоч у піч!
 Ти ж разш сіяти горох на перелозі!..
 Ей, Хівре!.. переліг лежить наш при дорозі:
 Ей, обскубуть горох наш зеленцем, — побач!..
 В лопатках ** обнесуть!.. Тогді — хоч сядь та й плач!
 — Якої вражої ти матері сумуєш?
 Цур дурня! Навісний! Чи ти ж того не чуєш,
 Що як уродить бог, то дасть на долю всіх?
 Чи це ж не глум тобі, не сором і не сміх?
 Врар батька зна — чого безглуздому жахаться!
 Тадже ж, як кажуть то, коли вовків лякається,
 То нічого ходить з сокирою і в лісі!..
 Іди ж, кажу, та сій! Не мимри там під ніс!
 Аби лиш, господи, на ниві нам вродило,
 То буде й нам, і всім... Чи чуєш ти, мурмило?
 Не будь уїдлиий, як бридка та оса,
 І довше не спрїтайсь, бо вилаю, як пса!
 — Ей, Хівре, — Солопій сказав їй, — не сварися,
 Бо, далебі, горох наш згине!.. Схаменися!..
 Ну, сількось!.. Я пійду, посію, та не там,
 А де-небудь в кутку, що й врар не найде сам.
 — Не перебендой-бо так довго, Солопїю!
 Бо я горох сама, де схочу, там посію;
 Сама я й викошу, як треба, на покїс,
 І ось тобі тогді я дулю дам під ніс!..
 Але, мій голубе, прошу тебе по ласці:
 Послухай часом тих, що ходять у запасці;
 Плюнь, серце, на того, хто так тобі сказав,

* Ви бачите, які великі прибутки має щороку з своїх морських гаваней король; отже, моя думка, якої ще ніхто не висловлював, полягає в тому, щоб усі береги Франції (річ не трудна) перетворити на чудові гавані: це могло б дати великі гроші.

Мольєр. «Докучливі». Акт III, сцена III (фр.).

** Лопатка — недозрілий стручок.

Що будім бог жінкам волосся довге дав
За те, що розум їм укоротив чимало;
То погань так верзла, школярство так брехало!
А я ж то й мужиків, — крути та не верти, —
Не раз вже бачила таких дурних, як ти!
От так!.. Питай людей, бо той, хто їх питає,
Мов старець без ціпка, по стежках не блукає.
Не раз ти за двома зайцями польовав,
Зате ж ні одного, гонившись, не піймав;
Не раз ти жаловав ухналиків стареньких,
Зате ж ти стільки вже згубив підків новеньких!
Отак ти і тепер горох запропастиш,
Коли б ти й сам пропав! — Чого ти там гарчиш? —
Сказав наш Солопій та й, з серця, дейко з хати!
Запрігши гулих, він ну переліг орати!

Зорав, посіяв він горох, заволочив,
Аж тут і дрібний дощ ріллю його змочив.
Зійшов горох, піднявсь, підріс, зацвів рясенько:
Хто йшов, той приглядавсь горохові пильненько.
Тим часом вже почав вбиваться й в лопаткі;
Аж тут прийшла черга і на самі стручки.
Хто йде, — горох скубне: гребець скубне у жменю;
Іде кбсар і жнець — нагарбають в кишню;
Прискочить дівора — і в пелену смикне...
Зібрав наш Солопій горох, та знай клеце
І на чім світ стоїть по-сороміцькій лає,
Усіх батьків з того він світа вивертає:
— Стонадцять би копиць з рогами вам чортів!
А, бісів народ!.. коли б ти околів!
Коли б ти кожним був стручечком подавився!
Щоб в пельці він тобі кілком був зупинився!
Коли б то тріснув був од його твій живіт,
Ніж мав оце мене так посадить на лід!
Щоб горошиночки в твоїх кишках бісовських
Так набубнявіли, як барабан московський! —
Багацько дечого співав тут Солопій,
Молився за весь рід хрещений і за свій,
І вже роззявив рот, щоб по-кацапській лаять,
Та засоромився, і, часу щоб не згаять,
Гукав, і верещав, і пінився, і плювавсь,
Неначебно його і справді хто злякавсь!..
До Хіврі сікався, за макогін хапався
І не на жарт-таки, сердега, розгулявся;
То вд'ять по доброму ладу він їй казав:
— Бач, Хівре навісна, що наш горох пропав!
Бач, шкапо гаспидська, чого ти наробила!
Та ти ж мене навик оце запропастила!.. —
І ще смачненьке щось збиравсь сказати він їй...
— Послухай, бовдуре, — сказала Хівря, — стій!
Уже, як бачу я, тебе не переперти:
Хто дурнем уродивсь, тому і дурнем вмерти!
Але, мовляв, іще б сюди й туди з дурним:
От горе та біда — з дурним та ще й з лихим!
Казала я тобі, що як нам бог уродить,

То буде нам і всім, і злодій не зашкодить;
Аж так і є; хоч ти посіяв два мішки,
Хоч тільки хто хотів, той наші рвав стручки...
(Нехай йому в користь!), а все ж, хвалити бога,
Зібрав ти сім мішків гороху з перелога!
Де п'ють, то там і ллють; без шкоди не бува,
Аби здоровенька лиш наша голова!
Але ти хочеш, щоб не їли кози сіна
І сніт щоб були? Ой, мудрий дуже з сина!..
Ну, цур тобі та пек! Роби ти, що хоти:
Ори, мели і їж... Хоч голову скрути,
Про мене!.. Я тепер і не роззявлю рота;
Та вже ж побачимо, яка твоя робота!
Та й люди ж, сіючи, хоч тратять, а орють:
То дурні, от як ти, несіяні ростуть!..
Ей, схаменешся ти, та пізно, Солопію!
— Та вже ж, хоч схаменусь, — сказав він, — хоч посію,
Та не по-твому; зроблю, як сам умію;
Зроблю, щоб і стручка ніякий біс не вкрав.

Зробив наш Солопій, як сам здоровий знав:
Він на другу весну, плуг і ралá забравши
І між пшеницею і житом пооравши,
Всередині горох увесь посіяв свій.
«Тепер-то, — дума наш дурненький Солопій, —
Тепер-то мій горох вже, мабуть, розцвітає!
Нехай цвіте, нехай тим часом доспіває;
Ось, як пійду в жнива пшеницю й жито жать,
То часу марно щоб так-сяк не зваковать,
Скошу і свій горох, в копиці поскладаю,
То й з ним управлюся, і разом жнив не згаю».
Пійшов в жнива, та ба!.. Ні зерна не застав!
Проциндри Солопій горох і просвистав,
А за горохом в гурт — і жито, і пшеницю!
І тільки зо всього соломи взяв з копицю!
А як же це? От так: проноухали в селі,
Що Солопій горох посіяв на ріллі,
Між житом та поміж пшеницею своєю, —
Давай ходять в горох!.. Ходили і хіднею
Пшеницю й жито так пом'яли та стовкли,
Що сучий син, коли і місце їх найшли!..
Що ж Хівря? Румсає!.. А що ж чинить небозі?
Як тільки ж зуздріла роззяву на порозі,
Зняла торбинки дві з рядничочки з кілка:
— А, бач, гадюко, бач?.. Ти жаловав стручка,
Тепер за ту сяку нікчемну горошинку
Ти обголив мене і дрібную дитинку!
Так от якого нам ти підпустив тхоря,
Що я зосталася з дітьми без сухаря!
Бач, пико гаспидська! чортівський Солоп'яго!
До чого нас довів ти, бридкий скупендяго!
Іди ж тепер відсіль!.. щоб твій і дух не пах!
Не вмів свого, — носи ж ти хліб чужий в торбах! —
Сказала... та й торби на його почіпляла
І між старців, мов пса, Солопія прогнала!

Послухайте мене ви всі, Солопії,
Що знай мудруєте і голови свої
Чорт батька зна над чим морочите до ката:
Як в борщ, замість курчат, нам класти кошенята,
Як груші на вербі і дулі вам ростуть,
Як їсти *дасць біга*, та ще й гладкими бути,
Як локшину кришить для війська із паперу,
Як квашу нам робить з чорнила і тетерю,
Як борошно молоть без жорнів — язиком,
Як бджоли годовать без меду — часником,
Як каву пить панам з квасолі — з буряками,
Як ниви засівать без сім'я — кізяками,
Як з кожного зерна сім кварт горілки гнать,
Як сіно нам пером косить, як кіньми жать,
Щоб людям і сніпка не дати на заробіток,
І пташці ні зерна погодовати діток,—
Заплюйте лиш оцю, скажені ви, бридню!
Де треба руки гріть, там треба і огню.
Та вже з вас не один орав під небесами,
А як на землю зліз, пійшов в старці з торбами!

Харьков
25 сентября 1819 года

ТЮХТІЙ ТА ЧВАНЬКО

(Побреженька)

Mes jours sont le tissu d'un contraste étonnant:
Je ne vis qu'en pleurant, et je pleure riant.
L'amour, pour tant de cœurs l'objet de plus doux charmes
Fut pour le mien la source et des maux, et des larmes!
Pour adoucir mon sort et mes regrets cisants!
En poussant des soupirs, j'écris des vers plaisants.
Qu'il sont drôles, ma foi, ces destins que les nôtres!
En voulant larmoyer je fais rire les autres! *

Автор «Тюхтія та Чванька»

Наш віршомаз Тюхтія старих людей шанує:
Гарасько як звелів,— він так і компонує.
Чи справжки, чи на жарт що тільки написав,
То так на дев'ять рік те в бодню і запхав;
А на десятий рік, як вийме й прочитає,—
Побачить сам здоров, що там ладу біс має,
То в грубу так-таки і впре шпаргалля все!..
От брат його, Чванько, слабкий уже на се!
Що начеркав, те так в друкарню і несе!
Але громада їх однако поважає:
Того ні сном не зна, другого не читає!

* Мої дні — це тканина з чудних контрастів: я живу плачучи і я плачу сміючись. Коханья — ці солодкі чари для багатьох серць — було для мого серця джерелом болю та сліз. Щоб полегшити свою долю і свої пекучі жалі, вітхаючи, я пишу забавні вірші. Яка ж бо, справді, смішна наша доля! Бажаючи плакати, я смішу інших! (Фр.).

Скажіть, будь ласкаві: хто з їх дурніший двох?
Та глузду, гріх казати, скупенько у обох!..
Так перший же хоч тим за працю надолужить,
Що в дев'ять рік хоч раз теплом собі услужить;
Другий — такий дурний, що з холоду дрижить,
А книжок же його з півсажня так лежить...

Харьков
1 ноября 1819 года

ЦІКАВИЙ І МОВЧУН

(Приказка)

Цікавий, Мовчуна зустрівши раз, спитав:
— Від чого голосний так дзвін той на дзвіниці?
— Від того, що (коли не втнеш сеї дурниці)
Всередині, як ти, порожній він, — сказав.

Харьков
1 декабря 1820 года

ТВАРДОВСЬКИЙ

(Малоросійська балада)

— Нуте, хлопці! швидко, шпарко!
Музики, заграйте!
Гей, шинкарю, гей, шинкарко,
Горілки давайте!

Ріжуть скрипки і бандури,
Дівчата гопцюють;
Хлопці, піт аж ллється з шкури,
Коло їх гарцюють.

Бряжчать чарки, люльки шкварчать,
Шумує горілка;
Стук, гармидер, свистять, кричать,
Годосить сопілка.

Пан Твардовський в кінці стола
З поставця черкає:
— Гуляй, душа! Тра-ла-ла-ла! —
На весь шинк гукає.

В батька й матір отамана
І громаду лає;
Скрутив жида, як гамана,
Ще й усом моргає!

Сікнувсь улан — він вдовж його
Шаблюкою тріснув.

Улан — тю-тю!.. га-га!.. го-го!..
Зайцем в кутку приснув.

Взяв набакир писар шапку,
Пан грішми забрязкав:
Аж гульк! писар — верть в собаку
І на всіх загавкав.

А шевцеві пан Твардовський
В такі знаки дався,
Що, мабуть, із час московський
Барилом качався.

В піс втеревив дві бурульки;
З бурульок, мов з кухви,
Б'ють під стелю через рульки
Джерела сивухи.

Б'ють джерела... пан-гульвіса
Кухоль підставляє;
Аж зирк в кухню! Що у біса?
В'юн на дні грає!

— Дух святий, миряни, з нами!
Вилупіть лиш баньки! —
В'юн утік, а цап з рогами
Вилазить із склянки.

Мекнув, мов його родимець
Почав мордувати.
Та й стриб в комин; аж гульк — німець
Стоїть серед хати!

Ніс — карлючка, рот свинячий,
Гиря * вся в щетині;
Ніжки курячі, собачий
Хвіст, ріжки цапині.

Дриг ногою!.. Круть ріжками!..
В пояс поклонився:
— Ну, Твардовський, час, із нами
Щоб ти розплатився!

Гуляв еси, верховодив,
Усім взнаки дався;
Дівчат дрович, жінок зводив,
Над всіма знущався.

Чого душа забажала,
Мав всього ти стільки!..
Курей, ковбас, м'яса й сала,
Бочками горілки.

* Гиря — обстрижена голова.

Нагрів і нам ти чуприну,
Як сам здоров знаєш:
Окульбачиш, мов скотину,
Та всюди й гасаш.

Годі глузувать з чортами,
Слова не полова:
Чи забув, яка між нами
З тобою умова?

Лиса гора... бритва... палець...
Паперу півкарти...
Гайда в пекло!.. Кров на смалець, —
З чортами не жарти.

В письмі стоїть, читай сміло:
На кагал бісовський
З начинкою душу й тіло
Одписав Твардовський.

Служить йому чорти мають
(Так прийшло в умову),
Поки в Римі не піймають,
Амінь сьому слову!

Що тепер, Твардовський, буде,
Про те в пеклі знають:
Сю корчму хрещені люди
Римом називають.

— Бач, чортяка!.. Бач, падлюка!..
Як умудрувався!
Се вже, бач, німецька штука, —
Твардовський озвався. —

Та вже ж чи йти в пекло справді,
То й підем, байдуже!
Але й ти роби по правді
І не чванься дуже.

Заглянь в контракт свій зі мною, —
Яка там умова?
— Ще три штуки за тобою;
Витнеш — ні півслова!

От, бач, висить над дверима,
Завбільшки із цапа,
Перед твоїми очима
Мальована шкапа.

Нехай шкапа підо мною
Огиром гарцює;
Нехай крутить головою,
Стриба і басує.

Ти тим часом піску в жменю:
Гарапник трбйчатий
Сплети з піску, як з ременю,
Коня поганяти;

Ще ж попасать коня треба,
Стать на одпочинок:
То вже, гляди, щоб, як з неба,
Вродився будинок.

Будинок з лущин горіха,
Отам за байраком;
Із борід жидівських стріха,
Цвяховапа маком.

От і гвіздок на починок
Чверть ліктя завдовжки.
По три в каждую вбий з мачинок,
А менше — пі тропки.

Біс перистий свиснув, кляснув, —
Аж кінь вже басує;
Батіг з піску в руці ляснув...
Твардовський сумує.

Скік в стремена, давай драла...
Аж що за одмінок?
Стріха в хмарах заблищала,
І стоїть будинок.

— Виграв справу! Бач, псяюха,
Здихавсь, мов скажений.
Ну, тепер скупайсь по уха
В водиці свяченій.

— Змилуйсь, свате, я в сій зроду
Лазні не купався. —
Скорчивсь, зморщивсь — шубовсть в воду
Та й назад порвався.

Захлинувся, чхнув і приснув,
Тричі закрутився,
Тричі тупнув, тричі свиснув,
Аж шинк затрусився.

Хмара, як ніч, налетіла,
І сонце сховалось;
Галок, круків, ворон сила
На стрісі зібралось!

Крукають, кавчать, мекечуть
Всіма голосами:
То завиють, то шепечуть,
Бряжчать ланцюгами!

— Ну, Твардовський, другу справу
Виграли чортяки!
— Не кваптесь лиш: ще на славу
Втру я вам кабаки.

Куц програв, куц виграв справу.
Ще як доведеться.
Виграй третю, — глянь на лаву:
Що тобі здається?

Цмокнись з жінкою мозю,
Вона твоя буде;
Як я жив на світі з нею —
Про те знають люди.

Будь ти їй за чоловіка
(Остання умова),
Присягайся любити довіка,
Та тогді й ні слова!

Нехай піп вам руки зв'яже,
Тепер, по сій мові,
Люди добрі, що чорт скаже, —
Бувайте здорові!

А чортові не до соли:
Хвостиком киває,
Ніс скопирив, мов гринджоли,
І дверей шукає.

Стриб по хаті, хап за клямку,
Твардовський — по пиці,
Трісь по гирі — розбив склянку
І горщок з полиці.

— Ей, не бийсь, кажу, Твардовський!
Гвалт, рятуйте, люди!
Бо вилаю по-московській, —
Сором слухать буде.

А тим часом скік к одвірку —
Ну цапом стрибати!
З прогонича зузднів дірку —
Та й шморгнув із хати.

— Ой, держіть, ловіть псяюху! —
Усі загукали,
А псяюхи нема й духу:
Поминай, як звали!

— Жінко люба, годі плакати, —
Твардовський озвався, —
Хотів з чортом вас посватати,
Та й чорт одцурався.

Мабуть, всі чорти — бурлаки,
Та ще й розум мають,
Знають, де зимують раки —
Од жінок втікають.

Може, в пеклі інше діло,
В нас сього немає:
Жінка гризе душу й тіло,
Мужик попиває!

Нуте ж, хлопці, швидко, шпарко!
Музики, заграйте!
Гей, шинкарю! Гей, шинкарко!
Горілки давайте!

[1827]

РИБАЛКА

(Малоросійська балада)

Das Wasser rauscht, das Wasser fließt,
Ein Fischer saß daran,
Sah nach der Angel ruhevoll,
Kühl bis ans Herz hinan.

Goethe *

Вода шумить!.. Вода гуля!..
На березі Рибалка молоденький
На поплавець глядить і примовля:
— Ловіться, рибочки, великі і маленькі! —
Що рибка смик — то серце твоє!..
Серденько щось Рибалочці віщує:
Чи то тугу, чи то переполох,
Чи то коханнячко?.. Не зна він, — а сумує!

Сумує він, — аж ось реве,
Аж ось гуде, і хвиля утікає!..
Аж гульк!.. з води Дівчинонька пливе,
І косу зчісує, і брівками моргає!..
Вона й морга, вона й співа:
— Гей, гей! не надь, Рибалко молоденький,
На зрадний гак ні шуки, ні лина!..
Нащо ти нівечиш мій рід і плід любенький?
Коли б ти знав, як Рибалкам
У морі жить із рибками гарненько,
Ти б сам пірнув на дно к линам
І парубоцьке оддав би нам серденько!
Ти ж бачиш сам, — не скажеш: ні, —
Як сонечко і місяць червоненький
Хлюпопуться у нас в воді на дні
І із води на світ виходять веселенькі!

* Вода шумить, вода тече, коло неї сидить рибалка і дивиться на вудку з спо-

Ти ж бачив сам, як в темну ніч
Блищать у нас зіроньки під водою;
Ходи ж до нас, покинь ту удку пріч, —
Зо мною будеш жить, як брат живе з сестрою!
Зирни сюди!.. Чи се ж вода?..
Се дзеркало, — глянь на свою уроду!..
Ой, я не з тим прийшла сюди,
Щоб намовлять з води на парубка невзгоду! —
Вода шумить!.. Вода гуде...
І ніженьки по кісточки займає!..
Рибалка встав, Рибалка йде,
То спиниться, то вп'ять все глибшенько пірнає!..
Вона ж морга, вона й співа...
Гульк!.. приснули на синім морі скалки!..
Рибалка хлюп!.. За пим шубовсть вона!..
І більше вже нігде не бачили Рибалки!

27 октября 1827 г.

ДВІ ПТАШКИ В КЛІТЦІ

— Чого цвірінкаєш, дурний, чого голосиш?
Хіба ж ти трясці захотів?
Що заманулося, чого ти не попросиш,
Чи сім'ячка, просця, пшонця, чи то крупів, —
Всього ти в клітці по саме нельзя маєш,
Ще й витребенькуєш, на долю нарікаєш, —
Так в клітці підлітка корив снігир старий.
— Ой дядьку, не глузуй! — озвався молодий. —
Недарма я журюсь і слізками вмиваюсь,
Недарма я просця і сім'ячка цураюсь.
Ти рад пожорні сій, бо зріс в ній і вродився;
Я ж вільний був, тепер в неволі опинився.

1 ноября 1827 г.

ДО ПАРХОМА

I
Aequam memento rebus in ardui
Servare mentem: non secus in bonis etc.
Horat. Lib. II. Od. 3 *

Пархоме, в щасті не брикай!
В пудзі притьмом не лізь до неба!
Людей питай, свій розум май!
Як не мудруй, — а вмерти треба!

* Пам'ятай, що треба зберігати розум не тільки в злі, при лихих обставинах,
але й в добрі.

Гораций, кн. II, ода 3 (латин.).

Чи коротавш вік в журбі,
Чи то, за побстатцем горілки,
В шинку нарізують тобі
Цимбали, кобзи і сопілки;

Чи п'яний під тином хропеш,
Чи до господи лізеш рачки
І жінку макогоном б'єш,
Чи сам товчешся навкулачки,—

Ори і засівай лани,
Коси широкі перелоги,
І грошики за баштани
Луци — та все одкинеш ноги!

Покинеш все: стіжки й скирти,
Всі ласощі, паслін, цибулю...
Загарба інший все, а ти
З'їси за гірку працю дулю!..

Чи соцьким батько твій в селі,
Чи сам на панщині працює,—
А смерть зрівняє всіх в землі:
Ні з ким, скажена, не жартує!..

«Чи *чир*, чи *лишка?*..» — загука;
Ти крикнеш: «*Чир!*..» — «Ба, брешеш, сину!» —
Озветься паплюга з кутка —
Та й здушить з печі в домовину!

4 ноября 1827 г.

II

Tu ne quaesieris, scire nefas, quem
mihi, quem tibi
Finem Dei dederint. Leuconos, nec
Babylinios
Tentaris numeros etc.
Horat. Lib. I. Od. 11*

Пархоме, не мудруй! ворожки не питай,
Як довгий вік прокоротавш;
Що виговала вже *зозуля* — поживай!
А більше — шкода, що й бажаєш...

Хоч всіх ти упирів збери і знахорів,
Хоч покумайся ти з відьмами:
Ніхто не скаже нам так, як би ти хотів,
Що доля завтра зробить з нами!

Чи доведеться ще подушне заплатити,
Чи до снаги вже розплатився?..

* Не питай, не намагайся узнати, який тобі кінець пошлють боги. Левконос,
не перевіряй вавілонських чисел...
Горацій, кн. I, ода 11 (латин.)

Нащо, про що тобі над цим чуприну гріть?..
Дурний! дурний!.. а в школі вчився!..

Терпи!.. За долею, куди похне, хились,
Як хилиться від вітру гілка;
Чи будеш жить, чи вмреш, Пархоме, не журись!..
Журись об тім, чи є горілка!..

А, є? Так при на стіл!.. Частуй та й сам кругляй!..
Чи нам, Пархоме, треба скільки!..
Та вже ж — чи вкорочать свій вік, то вкорочай
В шинку над бочкою горілки!

От ми базікаєм, — а час, мов віл з гори,..
Чухра: його не налигаєш!
От, скільки б випили до сеї ми пори,
Так ти ж буцім недочувавш!

Ну ж, цуп останню ти гривняку з кашпука,
Поки стара пере ганчірки,
Бо вже як вернеться, то думка, бач, така,
Що помремо обидва без горілки!

5 ноября 1827 г.

КОСТЯНТИН ПУЗИНА

Ім'я Костянтина Пузина мало відоме в історії української літератури, оскільки його твори були надруковані лише на початку ХХ ст. Народився письменник на Полтавщині 1790 р. в дворянській сім'ї.

Учився в духовній семінарії, а пізніше в Петербурзькій духовній академії, яку й закінчив 1814 р.

Серед студентів академії було тоді в моді віршування.

Вірші писали з будь-якої нагоди: вітали з днем народження, відгукувались на смерть визначних людей свого часу тощо.

Такі вірші, переважно російською мовою, складав і К. Пузина.

Так, під час навчання в академії він написав

«Малороссийскую оду

на смерть светлейшего кн. Кутузова-Смоленского»,

«От малоросса к малороссу», «Віршу» та ін. Найцікавішим його твором є «Ода — малороссийский крестьянин», у якій автор чітко виявив свої демократичні погляди, сміливо й гаряче став на захист скривдженого селянина-трудівника.

Помер К. Пузина 1850 р. в київському Видубецькому монастирі.

ОДА — МАЛОРОССИЙСКИЙ КРЕСТЬЯНИН

Що за ярміс такий! Я, далєбі, не знаю
І глузду в голові собі не приберу,
Що нас всі нехтують і за посміття мають,
Як ті діди хлоп'ячую ігру;
Що тільки ферт який надіне жупанок,
То вже й не руш його, бо він якийсь панок:
Чабаночку скидай, як де його zobачиш,
Скажи «магайбі», і до пояса вклонись,
І перед ним наш брат, як гадина, зогнись,
А тільки зачеци — то і тропи не вхваташ.

Покійник батько наш, закручуя чуприну,
Бувало, неборак, частенько каже нам,
Що нас біг породив так, як одну дитину,
І ласку дав одну усім своїм дітям.
Шанує пана так, як мужика,
Хоч бачить, що в нього семряга й не така;
Не дивиться, що той шестірнею ганяє,

Що їсть, як той кабан, лежавши у сажу,
А цей мне капицю * або плете гужі **
І на ріжнастєньких перистих поганяє.

За що ж це, хлопці, так, що брат глузує з брата,
Що той, хто дужчий з нас, у пику б'є цього;
Що той, у кого немальвована хата,
Не має талану, і лають всі його;
Що мене, небіжчик, він хліб з остюками яшний,
Із здоров — коли є — їсть борщ позавчорашній,
Що пан і по виску заїде крєстьянина,
Як копєй він його не вмє поганять
Або як нехотя полає панєнят, —
І певне — відусіль лиха йому година?

Хіба ж ми нєлюди, хіба які звєряки,
Хіба і бога ми не маєм в животі;
Хіба вже ми не варт хортової собаки,
Що нам приходиться крутіше ще, ніж тій;
Що у панів постіль повнісінька собак
Поганих, миршавих; а наш брат-неборак
У панських стій дверей, зігнувшись, цілі сутки,
Мни хліб цвілий, коли в кипєню з дому взяв,
Нема — мовчи, щоб і синички не піймав,
Як я і сам ловив... і, мабуть, це не шутки.

Колись нам піп казав, що світ цей є та хата,
Де люд комєдії ўсякії пуска,
Де грає купий пан і пані волохата,
Куди пускають грать купця і мужика.
Та халепа за те, що дивляться сліпці
На цю комєдію, та ще якісь льстеці,
Которі панську тут парсону хто іграє;
Тих хвалють, гірш ніж ми пускають хотє вони.
Та бач — не маєм ми таких свит, як пани, —
За те й на глузи нас усякий піднімає.

Розказує, було, нехай царствує, батько,
Що в хату ту забрів, забув який, батрак,
Де пан тоді іграв малєньке поросятко,
Кувікав, як воно, та трохи щось не так.
Розсердившись, що всі із покуття кричать:
«Прехороше!», — сказав: «Я краще вмю грать».
Йому сказали: «Грай». Тут він пішов додому,
Під полу поросє взяв і приніс сюди;
Здавив його — воно пищить: «Куди, куди!»
А люди всі кричать: «Не любо се нікому!»

Погано, мужичок! Куди тобі пістриться! ***
Негідно, заховайсь, а то дамо в висок».

* Капиця — ремінь, що зв'язує в цепу бияк із ципильном.
** Гуж — ремінь, яким прикріплюється голубля до хомута.
*** Пістриться — рівнятись.

Всі на його плюють, всяк із його глумиться,
А він під полу лап і, як народ умовк,
Піднявши порося, сказав на сором всім:
«Чи луччий ваш пискун над поросям моїм?
Як кращий, то це тим, що ваше поросятко
Родилось, мабуть, від чухонської свині
І спало, не як це, — в мальованім хліві!»
Чи правду то казав мені покійний батько?

Живімо ж лучче так, як браття, між собою,
Бо граєм в хаті ми комедію одній,
Сьогодні паном ти, а завтра і слугою
Ще, може, будеш і сіряк нацупиш мій;
Сьогодні в пояс всяк перед тобою гнеться,
А завтра твій лакей тобі ж і насміється.
Так лучче, що іграть, аби іграть як треба,
Щоб ні від кого нам полаяним не быть
І ласкаве словце від всякого почуть,
А нам за цес біг пошле талан із неба.

ЄВГЕН ГРЕБІНКА

Євген Павлович Гребінка народився 2 лютого (21 січня ст. ст.) 1812 р. на хуторі Убіжище (тепер с. Мар'янівка), біля Пирятина на Полтавщині в родині небагатого поміщика. Початкову освіту здобув дома, а потім навчався в Ніжинській гімназії вищих наук. Після закінчення гімназії вступив на військову службу, вийшовши у відставку, переїхав до Петербурга.

Тут він зближується з відомими діячами російської та української культури, відвідує салони А. Кравцького, Ф. Толстого, П. Плетньова, В. Даля, В. Одоєвського та ін., знайомиться з О. Пушкіним, О. Кольцовим, молодим І. Тургенєвим, І. Панаєвим, П. Ершовим. 1834 р. видає збірку українських байок під назвою «Малороссийские приказки», яка мала великий успіх і в 1836 р. вийшла другим виданням. Пише Гребінка твори російською мовою. У 1836 р. він знайомиться з Т. Шевченком, бере активну участь в організації викупу його з кріпацтва, допомагає у друкуванні творів,

зокрема у виданні першого «Кобзаря» (1840). Починаючи з 1833 р., в журналах та альманахах систематично друкуються твори Гребінки українською і російською мовами, 1837 р. виходить збірка його оповідань «Рассказы пирятинца», у 1841 р. він видав альманах «Ластівка».

Творчість письменника сприяла становленню реалізму в українській і російській літературі. Помер Є. Гребінка 15 (3 ст. ст.) грудня 1848 р. в Петербурзі, того ж року його останки було перевезено на Україну і поховано в с. Мар'янівці на Полтавщині.

ЦАП

— Мабуть, нема уже на світі правди!
Мабуть, вона уже за море утекла!
Чим я од Муцика поганший, справді?
А пані те щепя учора привезла,
Сьогодні вже йому і дзвоник почепили,
Да як моторно він бряжчить,
Як Муцик, бубличком задривши хвіст, біжить
Та гавкає на мир щосили! —
Так навіжений Цап па ввесь окіл гукав.
Хазяїн, річ таку почувши
(А по-цапиному він дещо розмишляв),
Йому дзвінок на шию намотав.
Здурів скажений Цап, ріжки назад загнувши,
Махнув борідкою, замакав, заскакав
І геть-то честію такою запишнівся,
Да швидко став їй і не рад:
Бо тільки Цап стрибне у панський сад,
На шиї дзвін дзень-дзень! Народ заворушився
І гостя втришия в кошару мусять гнать.
Прийшлося бідасі пропадять.
Пройшло йому те врем'я, що, бувало,
Майнув де здумавши, куди б то не попало,
Поїв, пообгризав — і слід пропав,
А вибіга і долинки, і гори,
Де був, то пожививсь; ніхто того не знав.

Еге, я правду вам казав:
Нащо було Паньку прохатися в прокурори!

ЯЧМІНЬ

С и н

Скажи мені, будь ласкав, тату,
Чого ячмінь наш так поріс,
Що колосків прямих я бачу тут багато,
А деякі зовсім схилилися униз,
Мов ми, неграмотні, перед великим паном,
Мов перед судовим на стійці козаки?

Б а т ь к о

Оті прямиї колоски
Зовсім пустісінькі, ростуть на ниві даром;
Котрі ж поклякнули — то божа благодать:
Іх гне зерно, вони нас мусять годувать.

С и н

Того ж то голову до неба зволить драть
Наш писар волосний, Онисько Харчовитий!
Аж він, бачу...

Б а т ь к о

Мовчи! Почують — будеш битий.

ВЕДМЕЖИЙ СУД

Лисичка подала у суд таку бумагу:
Що бачила вона, як попеластий Віл
На панській винниці пив, як мошенник, брагу,
Ів сіно, і овес, і сіль.
Суддею був Ведмідь, Вовки були підсудки.
Давай вони його по-своєму судить
Трохи не цілі сутки.
— Як можна гріх такий зробити!
Воно було б зовсім не диво,
Коли б він їв собі м'ясиво,—
Ведмідь сердито став ревіть.
— А то він сіно їв! — Вовки завили.
Віл щось почав був говорити,
Да судді річ його спочинку перебили,
Бо він ситенький був. І так определили
І приказали записать:
«Понеже Віл признався попеластий,
Що він їв сіно, сіль, овес і всякі сласті,
Так за такі гріхи його четвертувать
І м'ясо розідрать суддям на рівні часті,
Лисичці ж ратиці оддять».

ПШЕНИЦЯ

Я бачив, як пшеницю мили:
То щонайкраще зерно
У воду тільки плиє, якраз пішло на дно,
Полова ж, навісна, пливе собі по хвилі.

Привів мене господь побачить і панів:
Мов простий чоловік там інший пан сидів,
Другі, задривши ніс, розприндившись, ходили.
І здумав зараз я, як тільки поглядів,
Що бачив, як пшеницю мили.

БУДЯК ДА КОНОПЛИНОЧКА

— Чого ти так мене, паскудо, в боки пхаш? —
На Коноплиночку в степу Будяк гукав.
— Да як рости мені? І сам здоров ти знаєш,
Що землю у мене з-під корінця забрав.

Бува і чоловік сьому колючці пара:
Людей товче та й жде, щоб хто його кохав.
Я бачив сам таких і, може б, показав,
Та цур йому! розсерджу комісара!

ШКОЛЯР ДЕНИС

Миряни, слухайте, щось маю вам сказати:
От сих різдвяних свят, на самої Меланки,
Дурний школяр Денис, запригши шкапу в санки,
Із школи поспішав до батька ночувати,
Щоб завтра по закону,
Як слідує пашнею засівати.

Пізнавши, шкапа, шлях додому,
Смикнула раз, другий — і хлопця понесла.
Хоть здержав він її, да злість його взяла;
Хотів би проучить, да бити її боявся,
А треба ж і себе чим-небудь показати,—
Так по оглоблях ну малахаєм шмагати.

Як тільки пан із паном зазмагався,
Дивись — у мужиків чуприни вже тріщать.

МІРОШНИК

На річечці якійсь маленькій
Стояв собі млинок, і в нім Мірошник жив.
Хоч невеличкий млин, да, знаєш, чепурненький;
Раз по раз, день у день крутивсь і гуркотів
І хліба вистачав хазяїну чимало.
Коли не забредеш к Мірошнику, бувало,
У його є і хліб, і сіль, і сало
Чи то в скоромний день — із маслом буханці,
Книші, вареники і всякі лагоминки;
У п'ятницю — просіл, з олією блинці,
Пампушки з часником, гречаники, стовпці.
Обідать він, було, не сяде без горілки,
А в празник піднесе і чарку калганівки.
Мірошник паном діло жив.

І треба ж, на біду, позаторішню весну
Його дикий поніс чогось за Десну.
Хоч не багацько проходив,
Зате багато бачив світа:
Побачив він, як Сейм, мов бішений, шумів
І як Десна ревла несамовита,
Мабуть, ворочавши не п'ятдесят млинів.
Вернувсь Мірошник наш додому,
До церкви прямо почухрав
Да богу молиться святому,

Щоб він акафісти його не в гнів прийняв
І річечку його зробив Десною.

«Або хоча, як Сейм, такою —
Тоді б то вже я панував!»

Молебні день у день спасителеві править,
У ставниці свічки по десять хунтів ставить,
Все молиться, ні їсть, ні п'є, ні спить...
«Земляче! Бог з тобою!

На тебе десь туман у Литві навели.
Хіба забув ти, що великою водою
Ворочають великі млини?

Іх німці будувати уміють,
А вже не зляпає наш брат;
Вони самі товчуть, і віють,
І мелють борошно, і сіють,
Здається, що самі й їдять.
А млин хоч чепурний у тебе,

Та не для бистрини». — «Балакайте про себе!» —
Мірошник заворчав і рукавом махнув.

Його молитви бог почув:
По небу вітерок дмухнув —
Як ворон, небо почорніло;

Шварнула блискавка — грім грюкнув і загув;
Із хмар, як з лотоків, водою зашуміло.
Маленька річечка, що так тихенько йшла,
Заклекотіла, заревла
І через греблю покотіла.

Як на осипці лист, тремтить млинок од хвилі.
Вода напре, дивись, то вискочить гвіздок,
То паля тріснула, то заставку розбило,
А далі і знесло млинок.

Схопивсь Мірошник, да пізенько:
Що поки йшла вода маленька,
Щодня він хліба мав шматок.

Літ з десять був у нас суддею Глива.
Да, знаєш, захотів на лакомий кусок,
В Полтаву перейшов: там, кажуть, є пожива.
Велика там вода, хоч є й багато млива...
Глядіть, добродію, чи ваш міцний млинок?

РИБАЛКА

Хто знає Оржицю? Ануте, обзивайтесь!
Усі мовчать. Гай-гай, які полопаї!
Вона в Сулу тече у нашій стороні.
(Ви, братця, все-таки домівки не цурайтесь).
На річці тій жили батьки мої
І панства чортів тиск: Василь, Іван, Микола,
Народ письменний страх,
Бував у всяких школах,
Один балакає на сотні язиках.
Арабську цифиру, мовляв, закон турецький,

Все тямлять, джеркотять, як гуси, по-пімецьки.
Подумавш, чого-то чоловік не зна!
Да не об тім, бач, річ. Усю торішню зиму
Рибалка ятером ловив в тій річці рибу;
Рибалка — байдуже, аж ось прийшла весна,
Пригріло сонечко, і з поля сніг погнало;
У річку сніг побіг, і Оржиця заграла
І ятір, граючи, водою занесла.
— Уже ж вона мені отут сидить в печінках,
Ся річка катержна! — Рибалка став казать. —
Куць виграв, куць програв, ось слухай лишень, жінко:
Піду я до Сули скажену позивать! —
І розні деякі казав, сердега, речі,
Із злості, як москаль, усячину гукав;
А далі почепив собі сакви на плечі,
У люльку пхнув огню, ціпок у руки взяв
І річку позивать до річки почвалав.
Чи довго він ішов, чи ні, того не знаю;
Про те ніколи сам Рибалка не казав;
А тільки він дійшов, як слідує, до краю,
Сула шумить, гуляє по степам.
Рибалка дивиться і очі протирав:
Не вірить сам своїм очам,
Бо по Сулі — чорти б їх мучив матір —
Пливуть хлівці, стіжки, діжки, усякий крам
І бідного його ниряє ятір!
Здихнув Рибалочка да і назад поплівсь.
А що, земляче, пожививсь?

Ось слухайте, пани, бувайте ви здорові!
Еге, Охріменко дурний:
Пішов прохать у повітовий,
Що обідрав його наш писар волосний.

ДЯДЬКО НА ДЗВОНИЦІ

Ізліз мій дядько на дзвоницю
Та знай гука: — Оце кумедія яка!
Всі люди на землі мов ті перепелиці:
Здається, більший з них не більше п'ятака.
Гай, гай! Які ж вони дрібненькі!
Так ось коли я їх як треба розібрав! —
А мимо йдучи, хтось на дядька показав
Та, далебі, мене спитав:
— Що то таке, чи щур, чи горобець маленький?

1840

ЧОВЕН

Заграло, запінилось синєє море,
І буйнії вітри по морю шумлять,
І хвиля гуляє, мов чорнії гори
Одна за другою біжать.
Як темная пічка, насупились хмари,
В тих хмарах, мов голос небесної кари,
За громом громи гуркотять.

Іграє і піниться синєє море.
Хтось човен на море пустив,
Бурхнув він по хвилі, ниряє на волі,
Од берега геть покотив;
Качається, бідний, один без весельця.
Ох, жаль мені човна, ох, жаль мого сердца!
Чого він під бурю поплив?

Ущухнуло море, і хвилі вляглися;
Пустують по піні мавки;
Уп'ять забілили, уп'ять простяглися
По морю кругом байдаки;
Де ж човен дівався, де плавле мій милий?
Мабуть, він не плавле, бо онде по хвилі
Біліють із його тріски.

Як човнові море, для мене світ білий
Ізмалку здавався страшним;
Да як заховаться? Не можна ж вік цілий
Пробути з собою одним.
Прощай, мій покою, пускаюсь у море!
І, може, недоля і лютеє горе
Пограються з човном моім.

1833

УКРАЇНСЬКА МЕЛОДІЯ

— Ні, мамо, не можна нелюба любити!
Нещасная доля із нелюбом жить.
Ох, тяжко, ох, важко з ним річ розмовляти!
Хай лучче я буду весь вік дівовати!

— Хіба ж ти не бачиш, яка я стара?
Мені в домовину лягати пора.
Як очі закрию, що буде з тобою?
Останешся, доню, одна, сиротою!

А в світі яке життя сироті?
І горе, і нужду терпітимеш ти.
Я, дочку пустивши, мовляв, на поталу,
Стогнуть під землею, як горлиця, стану.

— О мамо, голубко, не плач, не ридай.
Готуй рушники і хустки вишивай.
Нехай за нелюбом я щастя утрачу —
Ти будеш весела, одна я заплачу!

Ген там, на могилі, хрест божий стоїть;
Під ним рано й вечір матуся квилить:
— О боже мій милий! що я наробила!
Дочку, як схотіла, із світу згубила!

1840

ЛЕВКО БОРОВИКОВСЬКИЙ

Левко Іванович Боровиковський, поет, фольклорист і етнограф,
народився 22 (10 ст. ст.) лютого 1808 р. в с. Мелюшках,
Хорольського повіту на Полтавщині в родині небагатого поміщика.
Початкову освіту дістав дома, потім навчався в Полтавській гімназії
та на словесному факультеті Харківського університету,
який закінчив у 1830 р. Після закінчення університету
Л. Боровиковський викладав історію, російську словесність
та латинську мову в гімназіях.

Навчаючись у Харківському університеті, він записує народні пісні,
казки, приказки, легенди,
збирає матеріал для словника української мови.

Тоді ж і сам починає писати вірші російською та українською мовами
на теми з історії та сучасного йому народного життя.

Перші поетичні твори Боровиковського «Пир Володимира Великого»
і «Молодиця» були надруковані в журналі «Вестник Европы» 1828 р.
У 1852 р. в Києві було видано окремою збіркою твори поета
під назвою «Байки й прибаутки».

Помер Л. Боровиковський 26 (14 ст. ст.) грудня 1889 р. в с. Мелюшках.

МАРУСЯ

(Балада)

Звечора, під Новий год,
Дівчата гадали:
Вибігали в огород,
В вікна підслухали;
З тіста бгали шишечки,
Оливо топили,
Слухали собак, в пустки
Опівніч вихрили;
Віск топили на жарку
І з водою в черепку
Долю виливали;
Бігали на шлях вони,
З приказками в комини
Суджених питали.

Темно. Місяць над ліском
В хмари завернувся...
Пригорнувшись, під вікном
Рюмала Маруся.
— Ти ж, сестрице, ти чого
З нами не гадавш?
Під віконечком кого,
Відкіль виглядаєш?..
Встань, голубко, не журись,
Вийди з хати — подивись,
Де каганчик світить,
Відтіль буде милий твій...
Під віконечком постій —
Слухай, хто одвітить...

— Ох, сестриці, як мені
З вами ворожити:
В дальній милий стороні,
Як без його жити!
Год минув, а все не чуть
Де, чи жив мій милий?
Дні, неділеньки пливуть —
Світ гіркий, остийлий!
Слова, вісточки нема;
А без любого сама
Горе я горюю!
Де ж мені його найти,
Що робить, куди піти,
Де я помандрую?

В хаті каганець блищить,
Жар під піччю тліє;
Повна мисочка стоїть —
Віск Маруся гріє.
Ну, Марусю, загадай,
Віск на воду вилий;
Що там вилетється — пізнай,

Як живе твій милий;
Чи живе він, чи мертвець...
Чи з тобою під вінець
Піде з старостами:
Зв'яжуть руки рушником,
Коло столика кругом
Обведуть з свічками...

Віск шкварчить, а в серці —
т्यों!

К печі підбігає,
Ухватила черепок,
В воду виливає...
Тихо в хаті, під кутком
Раз цвіркун цвірінькнув;
Північ: тричі під вікном
Півень кукурікнув;
А Марусенька дрожить:
Страшно, страшно ворожить,
Труситься, небога;
Слуха: мов що в хату йде,
Мов балака, мов гуде...
Рипнуло з порога...

Що ж Маруся? На воді
Плитка воску плава,
І дівчинонька тоді
На ній прочитала:
Домовина, хрест, свічки,
Заступ, дві лопати,
Пояс, яма, рушники,
Мари, склеп дощатий...
«Горе! — милий мій мертвець!»
Загасла каганець —
Дівка лихо чує...
Сіла, бідна, у вікна,
Серце б'ється, серце зна,
Серце щось віщує...

Ці! Під хатою скриплять
Санки на причілку:
В двір, бояри гомонять —
Ідуть сватать дівку.
Тихо дверчики скриплять,
Молодий уходить:
— Піп нас жде, свічки
горять, —

Дівчині говорить. —
В церкві вже ревуть дяки,
Ждуть світилки, ждуть
друзьки,

Ждуть хустки весільні. —
За вгородом санки ждуть,
Коні-змії з серця рвуть
Поводи реміпні.

Сіли в санки: коні мчать,
Аж іскрять ногами,
Полозочки аж шумлять,
Сніг летить клочками;
Ззаду так як дим курить,
Степ кругом синій;
Місяць із-за хмар блищить —
Тільки-тільки мріє.

Серце в дівчини дрожить:
«Що ж мій молодий мовчить?
Забалакай, милий!»
Ні півслова, все мовчить
І, накупившись, сидить
Так, як глина, білий.

Коні по полю летять,
З поля вітер віє;
А навідшиб — гін за п'ять —
Церква бовваніє;
Двері вихор відхилив:
Люди в церкві, тліють
Ставники і від кадил
Тільки-тільки мріють.
Серед церкви чорний гріб
І над ним співає піп:
— Буде вічна пам'ять! —
Гірше дівчина дрожить.
Коні мимо, все мовчить
Блідний милий в саях.

Завірюха піднялась,
Рветься сніг клочками,
Чорний ворон раз у раз
Кряче над санками:
Чорний ворон не добро
Дівчині віщує!
Лихо в душу залягло,
Лихо серце чує.

На полі огонь блищить:
Між заметами стоїть
Хутирок чималий.
Коні швидше понесли,
Дим ногами підняли,
К хутору примчали.

Прилетіли до дверей,
Зупинились, стали —

* Твар — обличчя.

Коні, санки, молодий
Як у воду впали!
Сипле сніг як з рукава,
Крутить завірюха,
В полі вітер завива,
Надуває фуга...
Йй вернуться? Шлях пропав!
От каганчик заблищав —
І, перехрестившись,
Двері тихо відвела,
Поподумала, ввійшла,
Богу помолившись.

Що ж найшла? Мертвець
лежить:

В головах у тіла
Свічка воскова горить —
Дівка обімліла!
Перед мертвим на столі
Образ — божа мати...
Страшно в хаті бути самій,
Страшно кидать хати!
В полі вітер все свистить...
Дівка блідная стоїть,
Богу помолилась.
Страшно підійти к столу —
Перед припідком в углу
Тихо прислонилась.

Вітер стихнув, все мовчить,
Буря утихає,
Свічка тільки що блищить,
Свічка догоряє.
Темно в полі, в хутирку
Змовкло, завіміло;
Сумно в хаті... ці!.. в кутку
Щось залопотіло,
Мовби вітер запумів, —
Глядь — із покутя злетів
Голубок біленький,
Крильцями замахав,
Дівчині на груди пав,
Пригорнувся легенько.

Змовкло вп'ять усе кругом...
Блідная Маруся
Глядь — під білим полотном
Мертвий повернувся...
Впало полотно, мертвець
(Твар * — темніша ночі)
Звівся: на лобі вінець,
Відімкнулись очі...

Хоче ноги розвести,
Хоче мертвий розплести —
Руки омертвілі;
А Марусенька? Дрижить,
Лихо близьке, а не спить
Голубок біленький.

Стрепенувся, розвернув
Крилецька легенько,
К мертвому на стіл порхнув,
Сів на нім тихенько, —
Застогнав, заскреготав
Білими зубами,
На Марусю загарчав
Тихими словами.
Знову мертвий побліднів
З столу голуб ізлетів —
Дівка пригляділась:
Хто ж? О боже мій святий!
То Марусин молодий...
— Ох! — і пробудилась.

Де ж? На лаві, у вікна,
В хаті, де гадала,
Де, задумавшись, вона
Вчора задрімала.
День сіріє, за ліском
Жовтий місяць зникнув,
Тричі ранній під вікном
Півень кукурікнув, —
А Маруся не встає:
Йй покою не дає
Сон — щось серце чує...
«Ох, чого ж то ждять мені:

На заході раннє небо
Мов кров'ю залито;
Прийшли вісті до милої,
Що милого вбито...
Не на війні його вбито —
Затягнуто в жито,
Червоною китайкою
Рученьки прикрито,
Зеленою оливою
Очиці залито.
Прилетіла зозуленька,
На головку впала,
Та випила оливоньку,
Та й заворкувала:
— Такі очі, такі брови,
Як у мого пана!.. —

Жив мій милий чи в землі,
Що мій сон віщує?»

Так як вкопана сидить
Під вікном небога
І в кватирочку глядить
В поле, де дорога;
Скрізь сідий туман наліг
На широке поле,
А в садочку іній ліг
На дерев'я голє...
Коні через мерзлий сніг
Санки мчать, з-під кінських ніг
Дим піднявся білий;
Ідуть, ідуть до воріт,
В санках парубок сидить —
Хто? — Марусин милий!

Що ж, Марусенько, твій сон?
Суджений з тобою!
Із далеких він сторон
З серцем і любов'ю
До дівчини прилетів —
Піп вас обвінчає;
Вибирайте старостів,
Хай музика грає.
Руєу косу розплітай,
Хусточки заготовляй,
Під вінець ідіте!
Заготовте рушники,
Заспівають вам дяки
В церкві «многа літа!»

4—6 февр. 1829

УБІЙСТВО

Десь узялась його мила,
Голубонька сива,
Та підняла китаєчку,
Та й заголосила:
— Чи ти, любий мій, упився,
Чи з коника вбився,
Чи за мною, молодою,
Гірко зажурився?
— Я не впився, моя мила,
З коня не звалився,
За тобою, молодою,
Я не зажурився.
Сподобав я чужу жону —
Удівоньку милу —
Половийй брати її
Та й звели в могилу!..

РИБАЛКА

Після бурі дівчинонька
З Дона воду брала:
— Чиє хвиля веселечко
К берегу примчала?

Чи не того рибалоньки,
Що вірно кохала,
Що від нього до зіроньки
Ніченьок не спала?..

Пливе човен, та вже його
Вода затопляє;
Та на човні знакового
Рибалки немає.

Буйний вітер з дальніх сторон
Хвилю наганяє;

Понад Доном чорний ворон
Кряче й промовляє:

— Ой покинув рибалонька
Човник і весельце
Та затопив у Донові
Вірненькеє серце.

Ой утопив рибалонька
Та й мовив річима:
— Пливи, човне й веселонько,
Де вірна дівчина!

Нехай човен мені буде
Замість домовини,
Хай весло поставлять люди
Хрестом на могилі!

РОЗСТАВАННЯ

(3 пісень)

Ой кряче ворон, негодоньку чує:
Щось козакові серденько віщує.
Козак сідла коня вороного,
Він хоче їхати до краю чужого,
Хоче на полі пошукати долі:
Козацька охота — гірше неволі.
Роду й худоби не жаль козакові,
Та жаль дівчини йому молоді.

Зіронька ясна за місяцем сходить —
Козак із двора коника виводить;
Козак на коні вороному грає —
Дівчина вийшла, козака питає:
— Серце-козаче, як рано рушаєш, —
Куди так рано з двору виїжджаєш?
Чи їдеш в поле сонечко стрічати,
Чи тугу з серця в степу розсипати?

К о з а к

Зірко-дівчино! Треба нам розстатись...
Серденьку скучно, душно дома жити,
Іду по степу тугоньку розбити;
Буду я в морі коня напувати,
Буду край моря доленьки шукати.

Д і в ч и н а

Місяцю ясний! Не їдь ти далеко:
Щось моє б'ється серденько нелегко;
Кінь під тобою вороний сумує —
Кінь вороненький недоленьку чує.

Козак

Дівчино-душко! Серденько не знає,
Де козакова долецька гуляє;
Кінь вороненький того зажурився,
Що ще сьогодні води не папився...

Дівчина

Свіжий барвінку! Хто ж тобі без мене
Білу на полі постільку постеле?
Кому в чужбині ти промовиш слово?
З ким ти поділиш вірну розмову?

Козак

Крихто Марусю! Білу постелю
Сніг, завірюха у полі постелють;
Серцем сирітським, щирими словами
Буду балакати з буйними вітрами.

Дівчина

Голубе сизий, козаченьку любий!
Хто ж тебе в полі к серцю приголубить?
Хто тебе вкриє звечора легенько,
Хто тебе збудить до світу раненько?

Козак

Яр між горами мене приголубить,
Густі тумани звечора прикриють,
Пуца над яром з вітрами розбудить,
Ранняя в полі роса личко змие.

Дівчина

Серце-козаче! В далекій країні
Ти ж не забудеш об своїй дівчині?
Словом, хоч рідко, рідним відзивайся...
Та гірше всього — додому не гайся!

Козак

Буду я письма сльозами писати,
Буду вітрами письма присилати...
Де козакові, де в світі не бути,
Як тебе, серце, як тебе забути?!
Мені згадають, темненької ночі,
Дві ясні зірки — твої карі очі;
Серцю згадають, милої любові,
В ворона крила — твої чорні брови;
Рум'яні щоки — кущ в лузі калини;
Сосна в діброві — станочок дівчиний...

Дівчина

Серця ж, козаче, не давай нікому,
Та швидше, милий, вертайся додому!

Козак

Тоді я буду додому вертатися,
Як буде щука з голубом кохатися;
Як Дніпр наш буде синє море пити
Та буде хвилю назусплять котити...
Треба вірненько Дніпрові служити,
Прийдеться в полі головку зложити!..

Дівчина

Хто ж тобі в полі очиці закриє,
Хто біле тіло до гробу обмие?
Хто проспівас над тілом, козаче,
Викопа яму, як рідне заплаче?

Козак

Крилами ворон очиці закриє,
Дощ із вітрами біле тіло змие,
Кінь вірний яму виб'є копитами,
Дикі завиють звірі коло ями.
Намісто дзвонів — вороння закриє;
Біла на полі береза заплаче.

Кінь полетів — на вітрі грива має;
У воріт стоя, дівчина ридає.
В раннім тумані козаченько скрився —
В дівки рукавчик слізьми ізмочився.

Блудить, літає козаченько в полі:
Козацька охота — гірше неволі.

В три годи вітер ворона заносить;
Ворон дівчині кісточку приносить.
Тож тая кістка — козака милого:
Вже три годи дівка вийшла за другого.

ДО ДРУКАРЯ

Друкарю! Не дримай: де треба, точку став,
Щоб мокрим нас рядом злий критик не напав,
Бо є й такі: не найде толку — буде тихо,
Не найде ж точки — лихо!

БАГАТИЙ, БІДНИЙ

У Прокопа обід, у Прокопа хрестини,
У Прокопа бенкет, весілля, іменини;
Зате ж у Прокопа куми і побратими,
І всякий Прокопові сват,
І всякий Прокопові брат,
За Прокопа усякий рад
І в воду, і в огонь скакати!..

Аж глядь —

У Прокопа пожар, все в Прокопа згоріло,
Насилу виніс сам з огню з душею тіло!..
Що ж, рідні та куми
В пожежі помогли?
Не дуже: родичі його й не пізнавали, —
До Прокопа й стежки в бур'ян позаростали!

Недаром люди гомонять:
Поки багат,
То поти й сват.

СВІЙ ДІМ — СВОЯ ВОЛЯ

Хомиха чоловіка била,
Не на лихо ж Хому Хомиха вчила!
Хома Постіл
Від жінки заховавсь під піл.
І, в три погібелі звернувшись, трусився,
І плакав, і просився...
Хомиха з рогачем присікалась: — Вилазь!
Вилазь, личино зла!.. — Хома в куточку бгавсь,
І, плачучи, озвався:
— Не вилізу! Тобі я потурати годі:
Я господин в своїй господі!

СУД

Петро у Хведора кобили позичав
І, ідучи у ліс, заїхав до Одарки, шинкарки,
Та, грішний, після чарки,
Кобилі хвіст при ріпиці ввірвав
(В Петра віжок нечистий мав);
А Хведір на Петра у суд позов подав.
Суддя товстів — Петрів капшук худава...
А далі діло так рішили:
«Понеже оний Петр у Хведора взаїми
Не брав безхвостої кобили,
То ми
Реченному Петрові присудили:
Кобилу ту йому держать;
А виросте їй хвіст — хазяїну віддять».
За Хведорове, бачиш, жито
Та Хведора ж і бито!

ПАН ТА МУЖИКИ

Щедушний Пан казав:
— Чого ті Мужики такі гладкі, здорові,
І шиї — як воліві...
А я лежав, лежав,
Чого не пив, чого я не їдав! —
На річ його Мужик так нищечком шептав:
— Здоров'ячко трудами наживають,
А лежні й під млином згнивають.

КЛИМ

Спитали Кліма раз, яка найлучча птиця:
Чи чиж, чи соловей, чечітка, чи синиця?
Голодний Клим озвався бася:
— Найлучча птиця — ковбаса!

Голодній, бач, кумі
Хліб на умі.

АМВРОСІЙ МЕТЛИНСЬКИЙ

Амвросій Лук'янович Метлинський (літературний псевдонім Амвросій Могила), поет, фольклорист, учений і видавець, народився у 1814 р. в с. Сари, Гадяцького повіту на Полтавщині в родині збіднілого поміщика.

Вчився в Гадяцькому повітовому училищі, потім закінчив гімназію та університет у Харкові (1835). Після закінчення університету деякий час був помічником бібліотекаря.

Захистивши магістерську дисертацію (1843), став професором Харківського університету, а з 1849 р. — Київського.

Літературну діяльність розпочав у кінці 30-х рр. 1839 р. в Харкові виходить збірка його поезій під назвою «Думки і пісні та ще дещо», в якій вміщено велику вступну статтю «Заметки относительно южнорусского языка».

Ця книжка була тепло зустрінута читачами. Прихильно про неї відгукнувся Т. Шевченко.

У 1848 р. А. Метлинський видав «Южный русский сборник», де, крім власних поезій, надрукував твори М. Петренка, С. Александрова, М. Макаровського, Г. Квітки-Основ'яненка. Крім оригінальних творів, А. Метлинському належать переклади з чеської, словацької, польської та інших літератур.

Останні роки життя Метлинський провів у Ялті, де й помер 29 (17 ст. ст.) липня 1870 р.

ДИТИНА-СИРОТИНА

Як тільки гульк на світ свята неділя,
То й стане зараз веселіший світ...
І вийде сонечко, мов на весілля,
Червоне її гарне, як та рожа-квіт.
Дитина біля церкви смутна, тиха:
Хіба одній їй яке лихо?

Старе її мале до церкви знай пильнує,
Бо дзвін давно вже кличе: бов та бов!
Співає дяк, аж все сусідство чує;
З кадила дим по церкві вже пішов...
Одним одна на улиці дитина,
Й старенькая на їй свитина.

Посипали вже з церкви чоловіки,
Хлоп'ята, молодниці і дівки;
Ось по дворах пішли старці, каліки,
Частуються, кому кого з руки...
Дитину щось ніхто не привітає
І на пиріг не закликає.

І сонечко вже піднялось... палає...
Пап зачинив вікно, мух вигнав, спить;
Хто лущить соняшник, горіх кусає,
А дехто так під хатою сидить...
Дитина ж та попід тином блукає:
Чи то й хатиночки не має?

В піску на сонці дівчора іграє
В біленьких сорочках... Прийшло й воно...
Ніхто його і словом не займає:
Між ними все собі одним одно...
Чи мир тому, мов травка, зеленіє,
Кому, мов сонце, щастя гріє?

Он біля церкви вп'ять, бачу, дитина...
Перехрестилося та й дальш бредє.
Тим шляхом дяк, та домовина,
Та піп з кадилом інколи іде...
Прийшло та й сіло собі на могилу,
А їх багацько зеленіло!

В вечерню дзвони вже людей скликали,
І аж поза селом гуло: бов, бов!
Над гробовищем ластівки літали,
Вітрець на його з поля йшов...
Воно к землі, мов к рідній, прилягало,
З могилою мов розмовляло...

Й радесенька дитина уставала,
Мов рідних батька й матінку знайшла,
На сонечко вечірне поглядала,
Мов рідная там хатонька була...
А слізоньки ясенькії, як скло,
Кап, кап з очиць... І в церков йшло.

В'ЯЗОНЬКО

(Пісня)

— Ой в'язоньку молоденький,
Чому рано опадає,
Чому по полю літає
Твій листонько зелененький?
Та чи вже ж то роса з неба не спадає,
Чи сонечко землю вже не пригриває?

А є в'язи вже й старії,
А ще на їх зеленіє,
Й вітер по полю не сіє
Їх листки уже сухії.
Чи то вітер на їх одних стиха віє?
Чи їх роса поливає, сонце гріє?

— Ні, братику! Й мене роса мие,
Й мені сонце тепло посилає;
Не те щоб долі мені немає!
Та в чужині серце мені нис...
Того ж бо то і лист рано опадає,
Хоч, братику, мене й вітер не хитає!

СМЕРТЬ БАНДУРИСТА

Утрудихся зовий, измолче гортань
мой, буря потопа мя.

Буря виє, завиває,
І сосновий бір трощить;
В хмарах блискавка палає,
Грім за громом грякотить.
Ніч то углем вся зчорніє,
То як кров зачервоніє!

Дніпр клекоче, стогне, плаче
Й гриву сивую трясє;
Він реве й на камінь скаче,
Камінь рве, гризе, несе.
Грім що гримне, в берег гряне —
З пущі полум'я прогляне.
Те не дивно, що так шумно,
Що раз по раз блись та гряк!
Те дивніш: співає сумно
Над Дніпром старий козак,
Пісня з вітром розлітає,
Мов той вітер братом має...

— Грім напусти на нас, боже, спали нас в пожарі,
Бо і в мені, і в бандурі вже глас замирає!
Вже не гримітимо, вже не горітимо, як в хмарі,
Пісня в народі, бо вже наша мова коцає!
Хай же грім нас почує, що в хмарах кочує;

Хай наш голос далеко по вітру несе,
Поки вітром, як лист, нас з землі не стрясє;
Хай і Дніпр стародавній 'д нас пісню почує,
Поки він нас в море не внесе, не вкипе,
Поки мова й голос в нас дотла не згине!
Хай луною по степові голос іде
І по пущах дніпровських між звір'ям гуде!

Може, звір, може, й бір,
Степ та вітр, море й Дніпр,
Може, хмара,
Грім і кара
І бандуру, і мене
Козакові спом'яне!

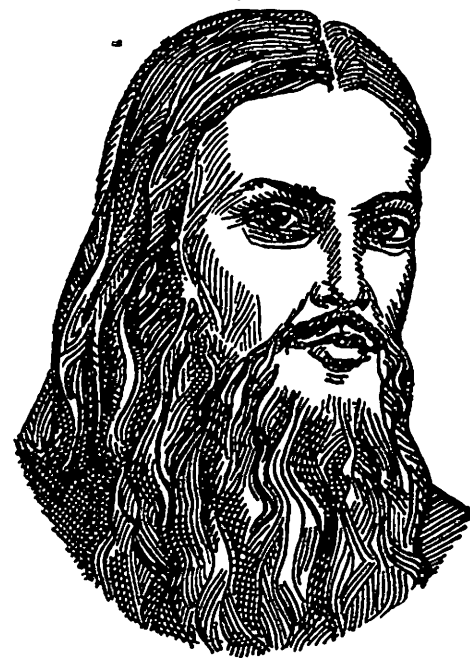
Як сивий степ білітимо,
Як чорний бір шумітимо,
Як звір в пущах ревітимо,
Як блискавка в хмарах-хмарах
Кров'ю заснується,
Грім додолу в карах-карах
Грякне — й все займеться,
І старий Дніпр в чварах-чварах
Встане й озоветься...

Може, і пісня з вітром ходитимо,
Дійде до серця, серце палитимо;
Може, й бандуру ще хто учує,
Й серце зане і затоскує...
І бандуру, і мене
Козаченько спом'яне! —

Буря виє, завиває
І сосновий бір трощить;
В хмарах блискавка палає,
Грім за громом грякотить.
Ніч то углем вся зчорніє,
То як кров зачервоніє!

Дніпр клекоче, стогне, плаче
Й гриву сивую трясє;
Він реве й на камінь скаче,
Камінь рве, гризе, несе.
Грім що гримне, в берег гряне —
З хвилі бандура прогляне!

Запалало — і стемніло...
Застогнало в небесах...
Хлинув дощ... Загомоніло
На горах, полях, в борах...
Старця й бандури немає,
Пісня по миру літає!

СТЕПАН ПИСАРЕВСЬКИЙ

Степан Писаревський народився у 80-х рр. XVIII ст. на Харківщині.
Учився в Харківському колегіумі,
після закінчення якого займав духовні посади.
Творчість С. Писаревського припадає на 20—30-і роки XIX ст.
Його вірші друкувалися в альманахах «Сніг», «Ластівка»
та інших виданнях. Поезії «За Немань іду», «Моя доля»
стали українськими народними піснями. Крім пісень,
С. Писаревський писав байки, створив оперету «Купала на Івана».
Помер письменник 3 лютого (22 січня ст. ст.) 1839 р.
в с. Вовчий на Харківщині.

ЗА НЕМАНЬ ІДУ

— За Немань іду,
Гей, коню мій, коню,
Заграй підо мною!
Дівчино, прощай!

— За Немань ідеш ти, мене покидаєш,
Чого ж там, мій милий, чого там бажаєш?

Хіба ж тобі краще чужа сторона,
Свої миліше, рідніше вона?

— Іду я туди,
Де роблять на диво
Червоне пиво
З крові супостат.

— Хіба ж ти задумав тим пивом упитися?
Чи вже ж ти зо мною схотів розлучитися?
Тобі мої сльози, тобі моя кров,
Та тільки не кидай за вірну любов!

— Дівчино, не плач,
Не рви мого серця!
Як пир той минеться,
Вернусь я назад!

— І вже ж тобі, милий, назад не вертатися!
Там тобі, серденько, навік зоставатися!
Дивись: під тобою і кінь щось поник...
У полі червонім заснеш ти павік!

— Як ворон до тебе
В окопце закряче,
З-за моря прискаче
Козаченько твій!

— Як явор зелену головоньку склоне,
Зозуля кукукне, дуброва застогне
І кінь під тобою спіткнеться, вздихне...
Тоді вже не буде на світі мене!

МОЯ ДОЛЯ

Де ти бродиш, моя доле?
Не докликнусь я тебе!
Досі б можна дике поле
Пригорнути до себе.
А тебе ось не вблагаю
До якої-то пори!
Всюди ськаю та питаю,
Що аж серденько знурило!
Чи не в небі із віконця
Сучиш дулі біднякам?
Чи при місяцю без сонця
Чешеш кучері зіркам?
Чи у полі при долині

Диким маком ти цвітеш?
Чи у лузі на калні
Ти зозулею куєш?
Чи на морі між купцями
Лічиш з краму бариші?
Чи в хоромах з панянками
Ти регочешся вночі?
Ой, ізмилуйсь, моя нене!
Та край мене хоч присядь!
Хоч наплюй ти
біля мене —
І тому я буду рад!

МИКОЛА КОСТОМАРОВ

Микола Іванович Костомаров (літературний псевдонім Ієремія Галка), історик, письменник, етнограф і публіцист, народився 16 (4 ст. ст.) травня 1817 р. в с. Юрасівці, Воронежської губернії, в дворянській родині. Закінчивши гімназію у Воронежі, вступив на історико-філологічний факультет Харківського університету. Захистивши магістерську дисертацію, став викладачем гімназії та інституту шляхетних дівчат у Києві, а згодом ад'юнкт-професором Київського університету. Був одним із засновників Кирило-Мефодіївського товариства, в якому стояв на помірковано-ліберальних позиціях. Навесні 1847 р. разом з іншими учасниками товариства був заарештований і ув'язнений. Адміністративне заслання відбував у Саратові. З 1858 р. жив у Петербурзі, був одним з ініціаторів видання журналу «Основа». У 1859—1869 рр. він — професор Петербурзького університету. Літературну діяльність Костомаров розпочав ще в студентські роки. У 1838 р. з'являється його п'єса «Сава Чалий», за нею поетичні збірки «Українські балади» (1839), «Вітка» (1840), трагедія «Переяславська ніч» (1841) та ін. Літературні та історичні праці Костомарова друкувалися в альманахах «Сніп», «Молодик», виходили окремими виданнями. Помер М. Костомаров 18 (6 ст. ст.) квітня 1885 р. в Петербурзі.

ПАН ШУЛЬПІКА

Зажурився сизий голуб, сидя на дубочку,
Що одняв у його злющій рябець голубочку.
Перелинув голубочок з дуба на кленишу,—
Одпав в мене пан Шульпіка рідную дитину.
Перелинув голубочок із кленка на івку,—
Ой як мені без дівчини на сім світі гірко!
Сизесецький голубочок жалібно воркоче,
А край його на осиці сорока скрегоче.
Голуб стогне, а матінка по дитині б'ється,
Молоденький козаченько у тугу вдається.
— Не плач, не плач, козаченько, по моїй дитині,
Пошукай собі на світі іншої дівчини.
Не журися, вона тобі не своя, чужая!
— Ох, як мені не журиться — я її кохаю.
— Ой іди ж, мій молоденький, дівку визволяти,
Вона буде тобі жіпка, а я рідна мати.

Ой там річка невеличка, на річці місточок,
А на березі край його лозовий кущочок.
Щось почало у тих лозах стиха шелестіти:
Засіда козак Шульпіку, хоче устрелити.
Та вже сонце на западі, а місяць зіходить,
Із Шульпічиного двору челядка виходить.
От і пишний пан Шульпіка в поле виїжджає,
А під паном вороненький коник шкандибає.
Виїжджає пан Шульпіка на лови з хортами,
Ізо всею челядкою та ще й з гайдуками.
Вже передня челядонька місток проскакала,
А матінка перед паном навколішки стала:
— Здійми, пане милостивий, із мене кручину,
Оддай мені, паноченьку, рідную дитину.—
Як сказився пан Шульпіка, як почав гукати,
Казав стару матусеньку зараз хлостувати!
Сам поїхав на конику через той місточок,
Закачався, захитався лозовий кущочок.
Гульк! Рушниця загуділа, куля полетіла
Та у саме панське серце прямо улучила.
Ой вискочив козаченько з куща лозового,
Покотився пан Шульпіка з коня вороного.
Ой шатнула челядонька козака єднати,
Де взялися товариші його рятувати.
А Шульпічина челядка лиха повидала:
Які лягли на місточку, інші повтікали.
Вибігала дівчинонька із панського замка,
Обіймала, цілувала матір і коханка.
Понесли пана Шульпіку до теплого лежка,
А за паном простяглася кровавая стежка!
Понесли пана Шульпіку у яму ховати,
За ним народ поволікся пана поминати:
— Отсе тобі, пан Шульпіка, хай буде за тоє,
Що дитину запоганив у ньємки старої!
Отсе тобі, пан Шульпіка, хай за шкоду тую,
Що ти украв у козака дівку молодую!

Отсе тобі, вражий сину, бд нас дякувапня,
Що терпіли ми од тебе всякі глузування!
Отсе тобі, сучий сину, за твої уразки,
Що ти їздив поміж миром без всякої опаски.

БРАТ З СЕСТРОЮ

Зажурилась Україна,
Що недобра їй година:
Наступають орди ханські,
Палять села християнські,
Палять села із церквами,
Топчуть ниви із хлібами,
Мир хрещений марно гублять,
Одних топлять, других
рублять.

Не одна тоді дівчина
Смутно в полі голосила,
Під арканом ступаючи,
Білі ніжки збиваючи.
Два загопи на Україні,
Два загопи на Волині,
П'ятий з ханом пастушас,
До Києва привертає.
Взяли Київ у неділю —
Попсували, попалили.
Брали срібло, брали злото,
Брали сукні і форботи,
Адамашки і атласи,
Оksamити, блаватаси,
Брали коні і корови,
Брали дівки чорноброві.

У ті пори на Подолі
Жив міщанин в добрій волі,
Мав він хату й господиньку,
Мав він хлопчика й дівчинку.
Злі татари набігали,
Мужа й жону зарубали,
Мале дівча полонили,
Тільки хлопця не вловили.
У середу бусурмани
Із Києва повертали.
Став Івась тоді ходити,
Став по рідоньку тужити,
Що ні тата, ані нені,
Ані хати, ні постелі.
Взяли Івася-сиротину
Добрі люди на чужину,
Запорозькі товариші
Повезли його до Січі.
Виховали на славу,
На козацьку одвагу,
Що козаченька такого

Нема в Січі ні одного.
Сам утворний, ростом статний,
На все бойкий і придатний —
Чи у чайці просвіщається,
Чи на копі красується.
Тричі ходив з отаманом
Воювати з бусурманом,
За батенька відомщати,
За нещасну рідну мати,
За сестричину недолю,
За свою сирітську долю.
Брав він добич незміримо,
Срібло-злото незлічимо,
Кармазинні жупани,
Гаптовані сап'яни,
І пояси шалеві,
І басани зелені.

Раз поїхав Івасенко
У Бендери на ярмарок.
А в Бендерах та на ринку
Продає татарин дівку.
Івасенко приглядає,
Християнку примічає.
Став дівчину торгувати.
Татарюга став казати:
— Сія дівка не наймичка,
Пригожая, як панночка,
Молодая, як травиця,
Рум'яная, як зірниця,
Із далекої чужини,
З козацької України.—
Івась гроші одміряє,
Дівчиноньку викупляє,
І приводить на домівку
Чорнобриву українку.

Стоїть бранка край порога,
Сидить Івась в кінці стола;
Плаче бранка сльозами,
Мовить козак словами:
— Не плач, бранко, не плач,
красна!

Твоя доля не безщасна.
Не на поругу для себе
Визволив я, бранко, тебе!

Візьму тебе за дружину,
Звінчасмось у неділю.
Бо, як тебе зоглядаю,
Отця й нецьку спомінаю! —
Добре козак промовляв,
Тільки роду не спитав.
У суботу змовлялись,
А в неділю звінчались —
Тоді роду питались.
— Скажи мені, серденько,
Якого ти родоньку?
— Я з Києва, Петрівна,
По батькові Іванівна,
На Подолі хату мали,
Злі татари набігали,
Отця-нецьку погубили,
Мене, малу, полонили,
А маленький брат зостався,
Та не знаю, де дівався.

Як Івась те зачуває,
Свою долю проклинає:
— Бідна моя головонько!
Нещаслива годинонька,
Як матуся нас родила,
Лучче б була утопила,
Лучче б були нас татари
Вкупі разом порубали!
Я з Києва Петренко,
По батькові Іваненко,
На Подолі хату мали,
Злі татари набігали,
Отця-нецьку погубили,
Тебе, сестро, полонили,
А я, хлопчик, заховався,

СПІВЕЦЬ МИТУСА

Словутного певца Митусу, древле за гордость
не восхотевша служити князю Данилу,
раздраного, аки связаного, приведоша...
Ипат. летоп., с. 180

Гине сила Дажбожого внука. Татари плюндрують,
Князі кують коромоли, не дбають об вірі і людях.
Куриться Галицька волость, дим до Бескидів простягся,
Впав Володимир-Волинський, Києва вже не підняти.
Князь Ростислав із Данилом не милують землю Дністрянську;
Угри і ляхи біди додають; в Перемишль набігає
Князь Костянтин, коромолує з ним на Данила владика.
Кріпший за всіх в Перемишлі співець словутний Митуса.
Шаблі не носить співець і грудей щитом не вкриває —
Піснями силе на князя гострими, ніби стрілами,
Піснями люд стурбував і хіть до війни підливає.

Красних не хвалить дівичь Митусина пісня шалена,
 Мирного людям життя не пророчить, не гріє одваги
 На супостата — усобиці й смуги та пісня виводить.
 От уже град Перемишль Андрій облягає полками,
 Ласкаво згоду дає — не радить на згоду Митуса.
 Рано в неділю ступають полки княженецькі до штурму;
 Спершу гарцюють стрільці, а там подаються пороки *.
 Ввечері князь в Перемишль уступа; закували владу,
 Силу взяли на поток ** непокірного люду; подрали
 Тули *** боброві у їх, і барсучі, і вовчі прилбиці ****.
 Інші біжать по чужинах; не втік словутний Митуса.
 Він, що колись не схотів заспівати Данилові, бранцем
 Став тепер перед князем Данилом словутний, а буїсть
 Давня у серці, не впав на коліна, лице не поблідло.
 Грізно поглянув на його Данило і мовив словами:
 — Гордий співаче, славний співаче! Бунтовниче клятий!
 Що, соловиний голос зміняв на гадюче сичання?
 Бог дарував тобі силу, ти одминив її бісу!..
 Чом, як Боян стародавній, ти не співав нам про славу
 Предків великих? Чом не навчав нас добру і согласці?
 Чом од гріхів не впливав нерозумних огненним словом?
 — Княже, — одвітив Митуса, — ось я заспіваю вам пісню:
 «Ріжтесь, кусайтесь, бийтесь, попелом Русь посипайте,
 Пийте братерною кров, умивайтесь сльозами народу».
 От до вас добрана пісня! Іншої вам не почути!
 Що вас спиняти? Що вам співати? Шкода, опізнались!
 Помста за помсту, кара за кару, лихо за лихо!
 Кончились віки, сповнилась чаша, грім розпалився.
 Суд неминучий, суд невмолимий, написана доля!
 Кончились віки, зілля сухеє огонь поїдає.
 Хай поїдає! Хай пропадає Русь із князями!
 Боже прокляття чорними хмарами висить над нею;
 Хмари згустіють, віки пролинуть, і знов, хоч не скоро,
 Знову розгонить яснее сонце туман віковичний.
 В той час-годину інших пісень співці заспівають
 Іншим князям, та не вам, іншому руському люду.

1850

ОЛЕКСАНДР АФАНАСЬЄВ-ЧУЖБІНСЬКИЙ

Олександр Степанович Афанасьєв-Чужбинський народився
 11 березня (28 лютого ст. ст.) 1816 р. в с. Ісківцях на Полтавщині
 в родині дрібного поміщика. Вчився у Ніжинському лицейі вищих наук,
 перебував на військовій службі.

Початок літературної творчості Афанасьєва припадає на 40-і рр.
 Писав російською і українською мовами. Перші його вірші з'явилися
 в альманасі «Ластівка». У 1855 р. в Петербурзі вийшла
 збірка віршів письменника «Що було на серці».

Йому належить також чимало праць з етнографії, мовознавства,
 літературної критики. Лишив спогади про Т. Шевченка.
 Помер О. Афанасьєв 18 (6 ст. ст.) вересня 1875 року в Петербурзі.

Є. П. ГРЕБІНЦІ

Скажи мені правду, мій добрий козаче,
 Що діяти серцю, як серце болить?
 Як важко застогне, як гірко заплаче,
 Як дуже без щастя воно защемить?

* Порок — таран.
 ** На поток — у полон.
 *** Туло — чохол для лука і стріл.
 **** Прилбиця — лобна частина шолома.

Як горе, мов терен, всю душу поколе,
Коли одцуралось од тебе усе
І ти, як сухе перекотиполе,
Не знаєш, куди тебе вітер несе?

«Е, ні,— кажеш мовчки,— скосивши билину,
Хоч ранок і вечір водою полий,
Не зазеленіє; кохай сиротину,
А матері й батька не бачити їй».

Отак і на світі: хто рано почує,
Як серце застогне, як серце здихне,
Той рано й заплаче... А доля шуткує:
Поманить-поманить і геть долине.

А можна ж утерпіть, як ясне сонце
Блисне, і засяє для миру всього,
І гляне до тебе в убоге віконце?
Осліпнеш, а дивишся все на його.

ПІСНЯ

Ой у полі на роздолі
Шовкова травиця,
Серед неї край тополі
Чистая криниця.

Тільки туди кониченька
Мені не водити,
Із тієї криниченьки
Водиці не пити.

Травка зв'яне, травка зсохне
Коню вороному,
Отрутою вода стане
Мені, молодому!

На тій шовковій травиці
Багато отрути,
А з тієї криниченьки
Пив мій ворог лютий.

1842

ОСІНЬ

Уже осінь красить листя,
Тополя жовтіє,
Верби, лози опадають,
Берест червоніє.

Скрізь, де глянеш, пусто в полі,
Де-де козак оре,—
І вже птиця в край тепліший
Одліта — за море.

Вже не гріє сонце ясне,
Мовби одцуралось,
Та і небо скрізь, як глянеш,
У туман убралось.

Скучно, правда, та є думка,
Що весною знову
Лист зелений завітчас
Байрак і діброву.

Все оживе, що пов'яне,
Все помолодіє,
Веселіше сонце гляне
І землю пригріє.

Господь верне чоловіку
Усе утішаться —
Квітки, сонце... Його ж весні
Уже не вертатся!..

Не вернуться ж і до мене
Літа молодії:
Що день божий, що час божий
І мій лист жовтіє.

Отак, бува, засумую,
Як серце озветься,
А я його здавлю горем
Та й скажу: «Минеться!»

Бо вже люди не ті стали,
Що були колись-то;
Тепер усе: злото, злото,—
Бажають користі.

Тепер душа, тепер серце
Звелися нінащо:
«Буде добре, аби гроші,
Хоть ти і ледащо».

Здавлю ж горем своє серце
Та й скажу: «Минеться!»
Аж і чую, боже милій,
Як доля сміється.

«Ні, козаче,— вона каже,—
То спершу бувало:
Поки цвів ти як калина,
То й лихо минало.

Тоді і я, твоя доля,
Була молодою,
Була добра, не хотіла
Говорить з тобою.

Тепер — слухай, мій козаче! —
З серцем горе жити.
Як озветься, що й не знаєш,
Куди його діти.

Чи ти бачив, як в колодязь
Упустять відерце?
Воно плава само собі —
Ото твоє серце,

Що в колодязі даремно
Мусить вік дожити.
Воно, може, й води повне,
Так нікому пити.

Отак тепер, скажу правду,
Як тес відерце,—
Ані к селу, ні к городу
Чоловіку серце».

І знов доля засміялась.
Мені сумно стало,
І важке, як піби камінь,
Щось у душу впало.

«Бог з тобою, моя доле!» —
Кажу їй у вічі,
Здихну тяжко, гляну вгору,
Перехрещусь тричі.

Та й подумаю, як кажуть
В світі добрі люди:
«Що було вже, те бачили,
Побачим, що буде».

МЕТІЛЬ

Шумлять лози над річкою,
Забіліло в полі,
Метіль мете, буйний вітер
Розходивсь на волі.
Гуля собі, нема йому
На світі зупини,
Гуля собі через гори
Та через долини.

Коли б мені, вітре буйний,
На час твої крила,
Тоді б мене людська воля
Нічим не спинила.
Тільки б вечора дождавсь,
Заховалось сонце,

Полинув би до милої,
До її віконця.

Через садок перекинувся
З широкого поля
Та й нахилив край віконця
Високу тополю.
Кликнув милу потихеньку...
Чує — хтось-то кличе,
Та і дума: «Чудний вітер,
Чудні його річі».
Я б усе, що є на серці,
Розказав дівчині,
Розказав би, як на світі
Тяжко сиротині.

Як без неї душа болить,
Мов сльозами плаче,
Як за нею вбивається
Серденько козаче.
Розказав би, як горюю
Цілі дні і ночі,
Коли милій не подивлюсь
У яснії очі.

Може б, вітру послухала
Моя чорноброва,

Може б, вітрові сказала
Хоч ласкаве слово...
А я тоді б, вітре буйний,
Вернув тобі крила,
Коли б знав по щирій правді,
Що думає мила...
Як не любить, тоді б тобі
Оддав я кручину,
А ти б замів, вітре буйний,
Мою домовину.

МИХАЙЛО ПЕТРЕНКО

Михайло Миколайович Петренко, поет-романтик, народився 1817 р. в м. Слов'янську (тепер Донецька обл.). У 1841 р. закінчив Харківський університет. Тоді ж почав писати вірші. Поезії Петренка друкувалися в альманасі «Сніп», у «Молодику», «Южном русском сборнике». Відомо, що він написав п'єсу «Панська любов» і уклав збірку своїх поезій, але вони не були надруковані. Найбільшої популярності набула поезія Петренка «Небо» («Дивлюся на небо та й думку гадаю...»), яка стала народною піснею. Дата смерті М. Петренка невідома.

НЕБО

Дивлюся на небо та й думку гадаю:
Чому я не сокіл, чому не літаю?
Чому мені, боже, ти криллів не дав?
Я б землю покинув і в небо злітав...
Далеко за хмари, подальше од світу,
Шукать собі долі, на горе привіту
І ласки у зірок, у сонця просить,
У світі їх ясним все горе втопить;
Бо долі ще змалу здаюся не любий,
Я наймит у неї, хлопцюга прибудний;
Чужий я у долі, чужий у людей:
Хіба ж хто кохає нерідних дітей?...
Кохаюся лихом, привіту не знаю,
І гірко, і марно свій вік коротаю;
І в горі спізнав я, що тільки одна, —
Далекеє небо, — моя сторона.
І на світі гірко; як стане ще гірше,
Я очі на небо, — мені веселіше!
І в думках забуду, що я сирота,
І думка далеко, високо літа.
Коли б мені крилля, орлячі ті крилля,
Я землю б покинув, і на новосілля
Орлом бистрокрилим у небо польнув,
І в хмарах навіки од світу втонув!

Минулися мої ходи
Через огороди,
Минулися мої лази
Через перелази.
Лихо мені, горе мені,
Молодій дівчині:
Чорні брови козацькі
Завдали кручини.
Другим щастя і кохання,
А я тільки плачу,
Сльозам, горю, тоскованню
І кінця не бачу.
Мене милий, чорнобривий,
На лихо, не любе,
Суше мене, псує мене,
Дарма серце губе.
Я до його, він од мене,—
Не слухає мови;
Та цур тобі, біжи собі,
Остав тільки брови!
Любить стала, плакати стала;
Коли ж перестану?

Чи вже, мабуть, тоді, тоді,
Як зовсім зав'яну.
Літа мої молодії
Біжать, летять марно;
Підождіте, не втікайте,
Може, буде гарно:
Може, брови козацькі
Колись мої будуть;
Тоді очі, карі очі
Плакати позабудуть.
Світ і море кінець має,
А де ж кінець горю?
Чи під вінцем, чи в могилі,
Чи в буйному морю!
Гірко мені, світ темніє,
Горе кличе в море;
Побіжу я, кинусь в буйне,
Доля моя, доле!
Ропа гірка в буйнім морі,
А сльози ще гірші;
Лучче в морі загинути,
Чим плакати більше!

ВІКТОР ЗАБІЛА

Віктор Миколайович Забіла, поет-романтик, народився 1808 р.
на хуторі Кукуріківщина, під Борзною на Чернігівщині
в родині дрібного поміщика. Учився в Ніжинському лицей вищих наук.
Чимало років перебував на військовій службі.
Вийшовши у відставку, повернувся на Чернігівщину.
Ліричні поезії Забіли вперше були надруковані в альманасі «Ластівка».
Був у дружніх стосунках з Т. Шевченком,
зустрічався з російським композитором М. Глінкою,
який поклав на музику його поезії «Гуде вітер вельми в полі»
і «Соловей», що стали улюбленими в народі піснями.
Помер В. Забіла 1869 р. в Борзні.

СОЛОВЕЙ

Не щибечи, соловейку,
Під вікном близенько;
Не щибечи, малюсенький,
На зорі раненько.
Як затьохкаєш, як свиснеш,
Неначе заграєш;

Так і б'ється в грудях серце,
Душу роздираєш.
Як засвищеш голосніше,
А далі тихенько,—
Аж у душі похолоне,
Аж замре серденько,

Зовсім, трошки перестанеш,
 Лунь усюди піде;
 Ти в темну ніч веселився
 І як сонце зійде.
 Твоя пісня дуже гарна,
 Ти гарно й співаєш,
 Ти, щасливий, спарувався
 І гніздечко маєш!
 А я, бідний, безталанний,
 Без пари, без хати;
 Не досталось мені в світі
 Весело співати.
 Сонце зійде — я нуджуся,
 І заходить — плачу:
 Котру люблю дівчиноньку,
 Тієї не бачу.
 Довго й чутки вже не маю
 Про милу дівчину;

Цілий вік свій усе плачусь
 На лиху годину.
 Не щєбечи, соловейку,
 Як сонце пригріє!
 Не щєбечи, малюсенький,
 І як вечоріє!
 Ти лети, співай тим людям,
 Котрі веселяться;
 Вони піснею твоєю
 Будуть забавляться.
 А мені така пісня
 Душу роздирає!
 Гірше б'ється моє серце,
 Аж дух завмирає.
 Пугач мені так годиться:
 Стогне, не співає;
 Нехай стогне коло мене
 Да смерть возвіщає.

* *
*

Гуде вітер вельми в полі!
 Реве, ліс ламає;
 Плаче козак молоденький,
 Долю проклинає.
 Гуде вітер вельми в полі!
 Реве, ліс ламає;
 Козак нудиться, сердешний,
 Що робить, не знає.
 Гуде вітер вельми в полі!
 Реве, ліс ламає;
 Козак стогне, бідолаха,
 Сам собі гадає:
 «Ревеш, вітре, да не плачеш,
 Бо тобі не тяжко,
 Ти не знаєш в світі горя,
 Так тобі й не важко.

Тобі все одно, чи в полі,
 Чи де ліс ламаєш,
 Чи по морю хвилі гониш,
 Чи крипі здираєш:
 Солом'яні і залізні —
 Яку не зустрінеш,
 Снігом людей замітаєш,
 В полі як застигнеш.
 Одрви ж од серця тугу,
 Рознеси по полю!..
 Щоб не плакався я, бідний,
 На нещасну долю.
 А коли цього не зробиш,
 Кинь мене у море!
 Нехай зі мною потоне,
 Нехай моє горе».

СИРОТА

Без худоби сиротині
 Тяжко в світі жити;
 Хоч який він буде чесний,
 Все буде тужити;
 Чесна душа йому в тілі —
 Тільки всього й буде:
 Мало тепер її хвалять
 Вже на світі люди.
 Тепер дивляться в кишеньку,
 Не на чоловіка,
 Не дивляться, яка душа
 І чи ціла пика.

Нещасніша всього в світі
 Бідна сиротина;
 Плаче інколи, сердешна,
 Як мала дитина,
 Що задумає, згадає —
 Не буде по його;
 Без худоби тепер в світі
 Не зробиш нічого.
 Ох! Як важко жить такому,
 Кому світ немилый,
 Кому очі зав'язані
 На вік його цілий

Не хусткою, а долею!
 Гірко вже такому;
 Сам добра такий не знає,
 Не зробить й другому.
 Йому той край, де родився,
 Буде як чужбина;
 Всюди за ним слідом ходить
 Лихая година,
 І в ніч нудиться він, бідний,
 І як сонце зійде;
 Родичей не мавши зроду,
 І в могилу піде.
 Не поспробує у світі
 Він у парі жити:
 Хто тепер без грошей стане
 Вірно вік любити?
 Не назовуть його татом
 Його рідні діти;
 Ні на кого і під старість
 Голови схилити.

І він дітками не буде
 Своїми забавляться;
 Неначе він один в світі —
 Ні к кому озв'ється.
 Поневолі віку собі
 Такий укоротить:
 Бо нудьга в його од серця
 На час не одходить:
 Ніхто йому не допоможе,
 А всі люди бачать,
 Як умре, і на могилі
 В його не заплачуть.
 І деревце, як підперте,
 То довше постоїть,
 І прямиш воно ростиме,
 І вітер не зломить;
 А як його обгородить,
 Ще буде ціліше,
 Бо й скотина не обломить,
 То й ростиме вище.

ТУГА СЕРЦЯ

Літа мої молодії,
 Вам вже не вертаться;
 Душі моїй прийшла пора
 Слізьми обливаться.
 Серцю мойму як хотілось,
 Так не удалося:
 Схаменулось, стрепенулось,
 Кров'ю запеклося.
 Одно мені тепер в світі
 Тільки вже зісталось,
 Щоб скоріше серце моє
 З світом розпроцалось.
 Кохав дуже я дівчину,
 Як росу травиця,

Як голубку голуб сизий
 І як волю птиця.
 Гарно пташечка співає,
 Як живе на волі,
 Гірко живе той у світі,
 Хто не має долі.
 Доле, доле, скажи мені,
 Де тебе шукати?
 Оглянься хоч раз на мене,
 Як на сина мати.
 Пригорни мене до себе,
 Пожалій на старість,
 Щоб пізнала душа моя,
 Що то в світі радість.

ПІСНЯ

Послухайте мою пісню,
 Я вам заспіваю
 Про гарную дівчиноньку,
 Якую я знаю:
 Русявая, круглолиця,
 Очиці чорненькі,
 Моторная, як на диво,
 Ротичок маленький;
 Як квіточка, хорошая,
 Як тополька, статна
 І, як лебідь, білесенька,
 Зовсім уся знатна;
 Губоньки — як би намисто,
 Що добрим воветься;

Сонечко неначе зійде,
 Воно як сміється.
 А як пісні заспіває —
 Солов'я не треба:
 Слухаєш, не знаєш, де це,
 Неначе хто з неба.
 Бачать усі, бачу і я,
 Та ба не вертаться
 Літам моїм молоденьким,
 Щоб поженяхаться...
 Ой не хочу співать більше:
 Болить серце буде!
 Воно й так свого нещастя
 Повік не забуде.

КОСТЯНТИН ДУМИТРАШКО

Костянтин Данилович Думитрашко
(літературний псевдонім О. Д. Копитько)
народився в м. Золотоноші 1814 р. Учився в Полтавській
духовній семінарії та Київській духовній академії,
яку закінчив 1839 р. Протягом двадцяти п'яти років

був професором цієї академії,
а в останні роки життя — бібліотекарем.

Початок літературної творчості К. Думитрашка припадає на 30-і рр.

Вірш поета «Золотоноша» і записи двох народних пісень,
«Ой їздив чумаки сім год по Дону» та «Ой у полі криниченька»,
були надруковані в журналі «Маяк» 1843 р.

Він автор відомої бурлескно-трагедійної поеми «Жабомишодраківка»,
писав поеми, легенди, балади, перекладав з німецької мови.

Його поезія «До карих очей», написана в 1854 р.,
стала народною піснею.

Помер К. Думитрашко 7 травня (25 квітня ст. ст.) 1886 р. в Києві.

ДО КАРИХ ОЧЕЙ

Чорнії брови, карії очі,
Темні як нічка, ясні як день,
Карії очі — чари дівочі!
Де ви навчились зводити людей.

Чорнії брови, карії очі,
Страшно дивитись на вас під час,
Не будеш спати іноді ночі,
Все будеш думать, очі, про вас.

Вас і немає, а ви мов тута,
Світлите в душу, як дві зорі.

Чи в вас улита яка отрута,
Чи, може, й самі ви знахорі.

Чорнії брови — стрічки шовкові!
Все б тільки вами я любувавсь!
Карі очіці — очі тернові!
Все б я дивився тільки на вас.

Карії очі. Ви поробили,
Наворожили ви щось мені.
Та од пристріту, оченьки милі,
Тільки й допоможете ви одні.

1854 года,
в генваре

ПАВЛО БІЛЕЦЬКИЙ-НОСЕНКО

Павло Павлович Білецький-Носенко народився
27 (16 ст. ст.) серпня 1774 р. в м. Прилуках у дворянській сім'ї.
Учився в Кадетському корпусі в Петербурзі.

Перебував на військовій службі. Вийшовши у відставку,
займався педагогічною діяльністю, укладав підручники, словники,
перекладав з іноземних мов. Тоді ж почав писати твори
українською та російською мовами (байки, балади).

Йому належить відома в свій час бурлескно-трагестійна поема
«Горпинида, чи Вхоплена Прозерпіна», прозові твори.

Помер П. Білецький-Носенко 23 (11 ст. ст.) червня 1856 р. в Прилуках.

ДВОРОВИЙ ПЕС ДА ГОЛОДНИЙ ВОВК

— Один голодний Вовк кощавий, — кість да шкура
(Так добре стереглись отари і двори), —
Зустрів гладкого Пса край гаю на зорі,
Якому надоїв ланцюг, лежнтя й конура
Да вибіг на простір свою нудьгу провесьть,

Од ситості на нім лиснілась гарно шерсть.
Голодний Вовк бажав покоштувать Собаки,
Аж слинку, враг, ковтав
І, визвіривши баки,
Хотів вже починать, да якось ізгадав:
«А візьме чия? Ще писано те вплюй!
Не лихо ж із таким одважитися силою?
А й сором утікать».
То ляку щоб не показать,
Із лестію почав до Пса казати гречно:
— Добродію! Я рад сердечно,
Що бачу пана, це як молоко да кров,
Глянь, як погладшали, 'дже так, мов віл, здоров.
— Сірко! Мій бідний друже! —
Казав гладкий в одвіт, —
Чи схочеш, будеш сит:
Покинь гаї чимдуже
Да йди до нас у двір.
В гаю ти як живеш? Голодним гайдамакою?
Куди по́сунешся, на тебе з лихом мир,
Хто з дрюком, хто з ломакою, —
А з нами житимеш, неначе в маслі сир.
— Якая ж буде мні в дворі у вас робота? —
Спитав Собаку Вовк.
— Робота? Ніякою; сама лежнтя й пустота;
Чи денний гам умовк,
Чи нападе зіхота,
Забгавшись в гайно, уволю цупко спать,
Опівніч іноді, да й то коли охота,
На те, щоб пан хвалів, на вітер побрехать,
Ну, днем випроводжать
Сліпців, калік, чужих, хто в двір придиба пішки,
Да знишка харпаків на глум хапать за жижки,
Перед дворовими ж усе вихать хвостом,
А ще найбільш перед панами,
Хоч часом хто з дітей на сміх чесне ціпком,
Визгнуть, під себе хвіст да муляти очами;
Зате ж після гостей
Тарілки повніі костей!.. —
Поквапився на те голодний волоцюга,
З сльозами на очах од радості пішов
У холю, в панський двір, послухав песіх слів,
Аж бачить: у того на шиї смуга.
— А се ж у тебе що?
— Се так, натерто од ланцюга,
Дурничка, се ніщо;
Мене, бач, інколи на ланцюзі держать.
— На ланцюзі? — Еге! — Спасибі ж, брат,
Прощай, не треба мні твоей лежні да холі,
На золотий ланцюг не проміняю волі.

ГАДЮКА ДА ТЕРПУГ

Розказують, колись Гадюка
Жила в сусідах в коваля.
(Сусідка ся в нього чи добрая була?)
Не чувши в кузні грюка,
Вона, голодна, залізла на верстат
Поїсти пошукать;
Аж там, вомісто страви,
Знайшла ковальські справи:
Ковадло, Вершляги, Підкови да Терпуг.
Мовляла: — Се й ідять.— Напала їсти вдух,
Но кривди ніякої кричному не зробила,
Собі же зуби всі надвередила.
Тоді Терпуг без серця їй казав:
— Ти думала мене із'їсти, ледащиця!
Мене зубами ще ніхто не утинав,
Я тільки ржі боюсь, я тверда, чиста криця!

Езоп пришив сю квітку вам,
Єхидним головам,
Которі ні до чого,
А так — аби кусать.
Ви сичитесь на всіх, на мертвого й живого.
Неправосудно й строго —
Од злості нападять.
А цнота вас нітрохи не боїться:
Вона для гадини бува твердій, чим криця.

ЗАЄЦЬ ДА ПЕРЕПЕЛИЦЯ

Чи можна кепкувать над ближнього бідною,
Коли ніхто із нас
Не певен, що з самим прилучиться зараз!

В сусідстві, під одною
З Перепелицей борозною,
Кум Заєць любо жив.
Доволі в них було не тільки що луків
Да з збожем * цілих нив.
А як не треба їм було ділитися,
То й ні за що свариться,—
Так цілий вік в миру жили проміж собою.
Колись, осінньою добой,
Вони чиннецько розмовляли,—
Аж вмить побачили Хортів,
Які якраз на них простісінько біжали.
І бідний кумонька злякався їх зубів,
Навтіки мусив умудриться.

* Збоже — збіжжя.

На те дивлячись,
кума Перепелиця,
За боки взявшись, схоплює реготать
Да над бідой його глумиться.
Якось-то ушаку не довелось здихать:
Йому вдалось, забив Хортів чуття,
Прибігти одпочить на перше кочев'я.
— А що, косій, набігавсь? —
Сусідка глузувала так.—
Йон же, йон, дивись, да як же трус задихавсь!
Чи можна так
Лякаться Собак?
Нісенітниця — гай-гай, да се ж безділля,
Побачив бц, як я свої струснула крилля,
А в тебе лиш одно спасеніє — в стрибках!..
Ой лишенько! ах, ах!..
Да й опинилася у Кібцевих кігтях.

МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ

Маркіян Семенович Шашкевич народився 6 листопада 1811 р. в с. Підлиссі на Львівщині в родині священника. Учився в гімназії, а згодом вступив до Львівської духовної семінарії. Під час навчання розгорнув активну громадську й культурну діяльність, виступав на захист народної мови, культури українського народу, зібрав навколо себе гурток передової молоді, так звану «Руську трійцю». М. Шашкевич був найактивнішим і найталановитішим учасником цього гуртка. У 1837 р. члени «Руської трійці» видають славнозвісну «Русалку Дністрову» — першу книжку народною мовою на західних землях України, де друкують свої літературні та публіцистичні твори, переклади, фольклорні записи. Шашкевичу належать ліричні вірші, епічні твори, переклади з слов'янських та інших мов, оповідання; він уклав першу українську читанку. Помер М. Шашкевич 7 червня 1843 р. Похований був у с. Новосілках на Золочівщині. 1893 р. його прах було перенесено на Личаківське кладовище у Львові.

СЛОВО ДО ЧТИТЕЛЕЙ РУСЬКОГО * ЯЗИКА

Дайте руки, юні други,
Серце к серцю най припаде,
Най цезають тяжкі туги,
Ум, охота най засяде.

Разом, разом, хто сил має,
Гонить з Русі мраки тьмаві,
Зависть най нас не спиняє,—
Разом к світлу, други жваві!

[1833]

ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ОБСТУПЛЕНІЄ ЛЬВОВА (Стрєм народної пісні)

Ой у чистім полі да близько дороги,
Там стоїть наметець великий, повковий,
А у тім наметці стоїть стіл тесовий
Да гетьман Хмельницький сидить кінець стола,
Молодці козаки стоять доокола.
Да гетьман Хмельницький пише дрібні листи,
По всей Україні розсилав вісти.

Військо куреннос в поход виступало,
Ляхи розроняло ** да Львів обступляло.
Як гетьман Хмельницький кіньми наверх —
Та й Львів ся здвигнув;
Як гетьман Хмельницький шаблею звив —
Та й Львів ся поклонив.
На розвіті з замку із рушниць стріляли,
А смерком козаки замок підпалили
Да раненько доокола весь Львів обступили.
Ударили з самопалів — двори погоріли.
А гетьман Хмельницький посли послав,
Словами промовляв:
— Як будете миритися,
На окуп винесіть три миси червоних,
На окуп виведіть сто коней вороних.
Як будете битися,
Мечами рознесу мури високії,
А кіньми розорю двори біленькіі.

А у Львові рано всі дзвони заграли,
А високі ворота остіжом *** упали.

[1834]

* До кінця XIX ст. українці на західних землях називали себе «русинами», а українську мову «русською».
** Розроняти — розбити.
*** Остіжом — притьмом.

О НАЛИВАЙКУ

Що ся степом за димове густо закурили?
Чи то мрачка осідає, стеляться тумани?
Не мрачка то осідає, не туман лягає,
Гей, то ляхів сорок тисяч в поход виступає.
А в неділю на розсвіті полк козацький скорить,
Тогда молод Наливайко до коня говорить:
— Ступай, ступай, ворон коню, бистрими ногами,
Недалеко Біла Церква, йдуть ляхи за нами.—
Гей, по степу віє вітер по густих бур'янах,
Гей, там блищать довгі списи в сивеньких туманах!
У Гумані * дзвонять дзвони і мир б'є поклони:
Надлетіли з чужих сторон чорнії ворони.
Збиралися козаченьки, радитися стали,
По далекій Україні послали розсилали.
А у місті Білій Церкві лиш звізди згасали,
Ударили з самопалів, і коні заграли.
Тогда постиг Наливайко, під ним кінь іграє.
— Гей, молодці, за свободу! — до них промовляє.
Вздовж списами городили зелені байраки,
Уставляються по степу молодці козаки.
Гей, там ляхів сорок тисяч — дим в'єсь по болоні,
Від розсвіту аж до смерку ржуть бистрії коні.
Гей, там гримлять з самопалів, орють копитами,
Там степ кровця сполокала, зволочен трупами.
Гей, на степу густа трава, степом вітер віє,
Не по однім козаченьку стара неня мліє.
Гей, на степу сивий туман, кургани курились,
Не по однім козаченьку вдовиці лишились.
Тогда молод Наливайко зачав утікати,
За ним в погонь вражі ляхи — не могли здігнати.
А на Дніпрі на порогах плине чайок триста,
Вертайтеса, вражі ляхи, з соромом до міста.

[1833—1834]

БОЛЕСЛАВ КРИВОУСТИЙ ** ПІД ГАЛИЧЕМ, 1139

Не згасайте, ясні зори,
Не вій, вітре, низ Дністра,
Не темнійте, красні звори ***,
Днесь, Галиче, честь твоя!
Бо хто русин, підлітайте
Сокодами на врага!
Жваво в танець, заспівайте
Піснь веселу: «Гурра-га!»

Побарися, облак тьмистий,
Ще годинку, ще постій,
Тобі прийде розповісти
Славний руський з ляхом бій.
Од Бескиду **** аж до моря
Піснь весела загула,
Від западу аж де зоря,
Чути голос: «Гурра-га!»

* Гумань — Умань.

** Болеслав Кривоустий — польський король.

*** Звори — яри, ущелини.

**** Бескид(и) — Карпатські гори на межі України і Польщі.

Покрай Дністра, край бистрого,
Ясний сокіл там жене —
Ярополка київського
Скоропадний кінь несе.

Гей, хто русин, — за ратище,
В крепкі руки — меч ясний,
Шпарка стріла пай засвище, —
Гордий ляше, депь не твій!
Не-один ти город красний
Лютим мечем розметав,
Руки не один нещасний
По родині заламав!

Нині щезла пуста слава,
Скверний розірвавсь вінець,
Сорок восьма крвава справа,
Гидний дала ти кінець.
Бач, Болеслав гордовитий
Поклоном низеньким впав,
Враг, папасник сановитий,
На чужім коні втікав.
Радість, радість, галичани:
Не загостить більше враг!
Гримі, Дністре, шуми, Сяне!
Не прискаче вовком лях!

[1834]

РОЗПУКА

Поza тихими водами
Сумно та й смерклося;
О, як голос меж горами,
Щастя розбилося!

Летить ворон чорнокрилий, —
За ним загуділо;
Щастя мое, гаразд милий
Навіки зниділо.

Тяжко голубу малому
Гори перебити,
Ой ще тяжче безрідному
На сім світі жити.

Ти, зозуле сивенькая,
Закуй ми сумненько,
Най розпука та й лютая
Вирве ми серденько.

[1835—1836]

ВЕСНІВКА

Цвітка дрібная
Молила наньку —
Весну раненьку:
— Нене рідная!
Вволи ми волю:
Дай мені долю,
Щоб я зацвіла,
Весь луг скрасила,
Щоби я була,
Як сонце, ясна,
Як зоря, красна,
Щоби-м згорнула
Весь світ до себе!

— Доню, голубко!
Жаль мені тебе,
Гарная любко,
Бо вихор свисне,
Мороз потисне,
Буря загуде —
Краса змарніє,
Личко зчорніє,
Головоньку склониш,
Листоньки зрониш, —
Жаль серцю буде.

[1835—1836]

ЛИХА ДОЛЯ

Ой ти, доле, моя доле, гадино їдлива,
Переїла-сь моє щастя, гіренька годино!
Запустила-сь в мою душу журбу і розпуку,
Учинила-сь мому серцю з гараздом розлуку.

Ой місяцю-місяченьку, тихенько думаєш,
Моей тяжкої недоленки, відай, ти не знаєш.
Ой не знаєш, ой не знаєш і не будеш знати,
Як то тяжко сиротоньці в світі загинати!
Сам не знаєш, ні сестричка зізда ти не скаже,
Як то гірко, сли недоля світ милій зав'яже.
Тобі тільки хіба смутно, що хмара насуне,—
А радощів з зірочками з-межи вас не труне.
А мені ось на сім світі своє серце їсти,
Бо з недолев ся бороти — як під воду плисти.
Десь за морем, за горами мій гаразд здрімався,
Десь з безвістей, з лісів темних мій смуток пригнався.
Ой пригнався та й вороном наді мпов літає,
Б'є ми серце тяжким крилом, радість розбиває.
Вчора вечір чорна хмара мені говорила:
— Чудуєшся, побратиме, де ся доля діла?
Твоя доля — то я була, я тя не минаю:
Вкривала-м тя чорнов мраков і тепер вкриваю.
І над гробом мої мраки ще твоїм повиснуть! —
Ой надія!.. Таку долю най-то громи тріснуть!

[1836]

ДУМКА

Нісся місяць ясним небом,
Там, де зоря ясна;
Летів хлопець чистим полем,
Де дівчина красна.

Часом місяць ізійшовся
З тьмавою хмарою;
Не раз хлопець поборовся
З журною гадкою:

— Журна гадко, печалива,
Чо ти мене гониш?

Чо ми життя згорчиваєш,
В серце тугу рониш?

Уступися, лиха нене,
З вітром в ліси, гори,
Най по тобі й чутка згине,
Як сліди на морі!

Мому серцю най радощі,
Най надія грає,
Най ми доля веселенька
Птичкою співає!

[1836—1837]

ПІДЛИССЯ

Шуми, вітре, шуми, буйний,
На ліси, на гори,
Мою журну неси думку
На підлиські двори.

Там спочинеш, моя думко,
В зеленій соснині,
Журбу збудеш, потішишся
У лихій годині.

Там ти скаже дуб старенький
І один, і другий,
Як там жив-єм ще маленький
Без журби, без туги.

Там ти скаже та соснина
Й всяка деревина,
Як там грало серце моє,
Світала година.

У садочку соловійчик
Щебетав пісеньки,
Розвивав ми пісеньками
Літа молоденькі.

Там колодязь студененький,
А дуб воду тягне;
Не так щастя, як той води
Моя душа багне.

Підлисецька горо біла!
Як тебе не бачу,

Так ми тяжко, так ми сумно,
Що трохи не плачу.

Веселая сторононько!
До серця-сь припала,
Душа тебе, як милого
Мпла, забажала.

Там-то любо, там солодко,
Весело і мило!
З мпленькою у любощах
Вік би ся прожило!

[1837—1838]

НАД БУГОМ

Гей, річенько бистренькая,
Гей, стань подивися,
Як я плачу, як горюю!
Зо мнов пожурися!

Твої води веселенькі,
В них рибонька грає;
Моє серце розпукаєсь,
Від журби ся крас.

Трава к тобі з любощами
З берегів ся хилить,
Вовня * її поцілує
І наперед стрілить.

Моє серце бідненькеє
Радощів не має,

Лиш розлуку із долею,
Лиш слізоньки знає.

Рано встану та й заплачу,
І вечором плачу,—
Доле ж моя веселіша,
Коли ж тя обачу?

Журбо, тяжка розлучнице,
Чом не пропадаєш!
Доле ж моя, зоре моя,
Коли ж засвітаєш?

Ой річенько бистренькая,
Ой стань подивися,
Як я плачу, як горюю,
Зо мнов пожурися!

Утиш[іє], 13 майка ** 1838

ПОБРАТИМОВІ, ПОСИЛАЮЧИ ЙОМУ ПІСНІ УКРАЇНСЬКІ (Дума)

Отак, Николаю, українські вірлята
І веселять душу й серце загрівають;
Отак, Николаю, руські соколята
То вголос, то стиха матері співають.
Аж мило згадати, як-то серце б'ється,
Коли в Україні руськая пісенька

* Вовня — хвиля.
** Вересня.

Так мило-солодко вколо серця в'ється,
Як коло милого дівка русявенька.
Так го обнімає, так до себе тисне,
Пригортає, і любує,
І голубить, і цілує,
І плече, і тішить,
І медочком дишетъ,

Що трохи не скажеш: пусти мене, пісне!

Аж тут і небавком буйний вітер повине,
Гостинець вже інший, от вже думку несе.
Несе й каже: «Сю піч степами гуляв я,
Нагулявшись доволі, по могилах лягав я
Будімто спочити, а то підслухати,
Як то стара бувальщина буде розмовляти
Про давні літа,
Про давні часи,
Як слава гула
Світом вокруги;
Про руських батьків,
Боярів, князів,
Про гетьманів, козаків».

І стане повідати зразу так мило,
Стиха й величаво, мов над морем цвіла
Цвіт-доля любенько; потім голосніше
Застогне, заплаче, щораз то сумніше,
Сумніше, страшніше гукне, засковиче,
З-під могил, казав би-сь, старих людей кличе,

Щоби поспитати
Про спис, про шаблюку,
Щоби розвідати
Про орду-канюку:

Як руським тілом згодувалася,
Як руськов кров'ю напувалася,
Як руська шаблюка все її вітала,
Як кривим зубом серце добувала,
В пуці вигідненько на пічліг стелила,
В воду під могилу спати кладовила.

І знов згомонить ти нишком, мило-немно,
Як в сумерк вечірній, півсонно, півтемно,
І луну розпустить ген-ген долинами,
І гомоном шибне ген-ген дубровами,
Ні то комусь-то десь там повідає,
Як-то колись-то красою засяє,

Як при Чорнім морі
Себе завітчає;
В степах на просторі
Весело заграє;
Як в водах-Дніпрі
Змиєсь, прибереться,
Легеньким крильцем
На Дністр занесеться;
В тихенькім Дністрі
Собі прилягнеться;

Крилоп'якам сплесне,
Стрясе, злопотить,
Під небо, до сонця
Ген-ген полетить;
Під небом, край сонця,
Сонечком повисне
І буде літати,
І буде співати,
І о руській славі
Скрізь світу казати!

[1840—1842]

ФРАГМЕНТИ

* *
*

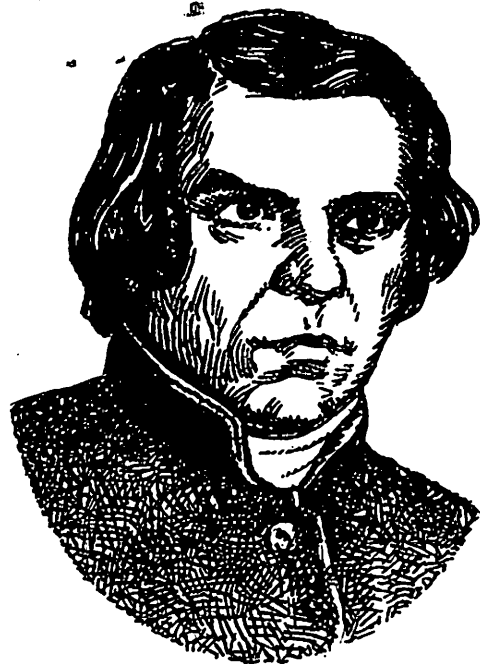
Відкинь той камінь, що ти серце тисне!
Дозволь — в той сумний тин
Най-свободопьки сонечко заблісне:
Ти не неволі син!..

* *
*

Руська мати нас родила,
Руська мати нас повила,
Руська мати нас любила:
Чому ж мова ей немилла?
Чом ся нев встидати маєм?
Чом чужую полюбляєм?..

* *
*

Перед зорями в люту непогоду
Розігралася душа молодецька.
Імив за керму та й чухнув на воду,
На буйне море, гей, кров молодецька!
А море бистре, гей, носить собою,
Кипить і б'ється, аж страх ся здуває,
Вовня на вовню зводиться горою,
Пре сила силу, плавця затопляє...

ІВАН ВАГИЛЕВИЧ

Іван Миколайович Вагилевич народився 2 вересня 1811 р. в с. Ясені Горішнім, Стрийського округу (тепер Івано-Франківська обл.), в родині сільського священника. Школу закінчив у м. Бучачі, потім навчався в Станіславській гімназії та Львівській духовній семінарії. У Львові познайомився з М. Шашкевичем і увійшов до гуртка «Руська трійця», проводив історичні та археологічні дослідження, підтримував зв'язки з ученими-славістами і фольклористами П. Шафариком, М. Погодіним, О. Бодянським, І. Срезневським. У «Русалці Дністровій» опублікував свої перші наукові розвідки й поетичні твори. Починаючи з 1838 р., його наукові праці почали з'являтися у чеській і польській періодиці. У 1845 р. видав свою граматику української мови (польською мовою). Помер І. Вагилевич 10 травня 1866 р. у Львові.

МАДЕЙ

На високій Чорногорі
Буйні вітри віють,
На зеленій полонині
Сірі вовки виють;
Тисяч копей вороненьких
В байраках ірзав,
Тисяч гарних легіпників
Коників сідлає.
А ватажко, сивий Мадей,
Зморщив густі брови,
Чорні очі заблищали
Та жаждою крови.
Поверх коней яснобарві
Прапори сіяли,
Байраками і дебрами
Ратища мелькали.

Мрачно, скучно по майдані,
Пітьма ся чорніє,
Огні горять по шалашах,
Легкий вітер віє.
Мадей велів чатувати
Густою дебрею;
Гомін далеко клекоче:
— Вертаймо, Мадею!
З верх Бескида глухий дубот
Бором ся пибає —
Тьмою-вихром ідуть угри,
Дебр ся улягає.
— Ніт вертаться сив Мадею
З соромом додому,
Глухов пущев, темнов ночев
Блудити по лому;
З безчесними оченьками
Ясне сонце зрїти,
З безчесними губоньками
Богу ся молити!
Кіньми зорю долиноньку,
Засію стрілами —
Переломлю вражі тучі,
Проллю кров ріками!
— Та вже, сива бородонько,
Не тобі ся бити —
Під зеленев муравоньков
В деревиці гнити.
Не тобі вже сиру землю
Тулами стелити,
Не тобі вже вражу кровцю
Ратищем точити.

Трублять роги зубровії,
Сумно коні рзають,
Шумлять тучі срібних стрілок

Та мечі бряжчають.
А з байраку летить шпарко
Острес ратище,
Заточився під Мадеєм
Кінь на колодище...
Люто кликне сивий Мадей,
А дебр заклекаче, —
Вовком вержесь в вражі тучі,
Зубми заскрегоче.
Куди мелькне ясним мечем —
Кров рікою точить,
Куди ратищем засвище —
Кінь їздця волочить.
І рев лютший, мрак темніший
По сирім майдані...
Дзвонять коні, бряжчать мечі,
Тьм'ють стріли каляні.
А з Мадея дев'ять стрілок
Ссуть кровцю теплу,
З білих грудей три ратища
Влекуться землею.
Сивий Мадей утомився,
І ніженьки мліють,
З слідів кровця виступає,
Груди ся чорніють.
Вже ж за шию ужевками
К мажі прив'язаний,
За рученьки і ніженьки
Вкований в кайдани.

Вилетіла зозуленька,
Сіла на тополі,
Закувала жалібненько:
«Мадей у неволі!»
— Ой зозуле сивенькая,
Не кувай сумненько,
Не задавай серцю туги —
Й так мені тяженько!
Ноги залізо зриває
І в руки ся в'їло,
Кровцев груди обкипіли,
Тіло почорніло.
Мої друзи білогруді
В Бескидах дримають,
А ворони чорні кричуть,
Кровцю попивають!
Моїх вірних легіпників
Кості ся біліють,
Сірі вовки стікаються,
Трупи рвуть і виють!
Ой полети, куваючи,
За темненькі звори —
На зеленій левадоньці

Білються двори.
Не кажи рідному сину,
Що мя укували,
Лише мене на весілля
Насилу призвали;

ЖУЛИН І КАЛИНА

(Казка)

Глухо, тихо доокола,
Все в темку щезає,
Понад Дністром, понад бистрим
Сив туман лягає.
Лиш далеко в густих корчах
Тлють вовчі зріниці,
Лиш далеко очеретом
Сверкають лучниці.
Жулин блуден, самооден
Обманцями ходить,
Через густе хаща дреться,
Болотами бродить.
Ходить, гонить, негамиться,
Облудом, пільмою,
Шум і закрут у голові —
Шибавсь собою.
І спинився на березі,
Головочку склонив,
І тяженько задумався,
І сльози не вронив...
Рум'янеє лице зблідло,
І губи зів'яли,
Серце його в горюванні
І душа в печалі.
І, кленучи сам собою,
Взявся нарікати:
— Проклятая розлучнице!
Нащо світ в'язати?
Розігнала-сь дрібні діти...
Нащо-сь мя зводила?
Через тебе лишив милу,
Ти мя спечалила!
Був-ем тобі все-вірненький,
Згадував гадочки —
Все пропало, минулося,
Заростуть стежочки.
Ти не була мені щира,
К собі-сь принаджала;
Як роздав-ем срібло, злото,
З мене-сь ся сміяла.
У грудь нині розпукою
Печаль ся копає.
Ах, змарнів-ем, почорнів-ем,

З студеної керниченьки
Медом упоїли,
А під зимну колодоньку
Спати положили.

[1834—1836]

Серце ми ся крас!..
Чи я ходжу, чи я ляжу,
Життя-м проклинаю,
Бідне серце зайшло кров'ю,
Сльози проливаю!
Щастя зникло, мир розбився,
Лиш мені тужити;
Лучче гнити в сирій землі,
Як під сонцем жити!

А по Дністру б'ють вовноньки
В кругім береженьку,
Ватра верх вовнь розлилася
Крізь пільму теменьку.
Сині тумани димляться,
А з ватри хилиться
Гарна діва, круглолиця, —
Йй свита рясниться...
Красне личко бліденьке,
І очі чорненькі,
Розсипаються густенько
Косоньки жовтенькі.
Клекотять вовноньки бистрі,
Глухо, тихо б'ються,
Поверх вовнь тумани сині
З ватров зливаються.
Жулин руки звів злегенька,
Лице розтліває,
К гарній приступив Калині,
Стиха промовляє:
— Чо ти туди, блудна, ходиш,
Люба красавице?
Чого глядять чорні очі,
Блідне круглолице?
Чи близький дім, чи далекий,
Дорога бріднява?..
Як гляну на тя — марнію,
Миленька, білява!
Темна нічка, бистра річка,
Студен вихор віє —
Занесу тя додёмоньку,
Грудь моя загірє.

Поглядає відьма вкосом,
Кплячись, посміхає,
Очі вуглем ярим тліють...
К цьому промовляє:
— Горе тобі, невдячнику!..
Загинеш марненько!
Запро тебе кляла-м життям,
Ізішло серденько.
Дні і-почі сльози ляла-м,
А за вірність мою
Мене-сь забував пещиро,
Лишив сиротою!..
Присягав переді мною,
А другу-сь люблю;
Я в сльозах ся розпливала,
Ти з нев ся голубив.
Лучче було не любити,
Ніж любов зраджати!
Горе тобі, невдячнику,
Марно загинати!
В бистрім Дністрі глухо, тихо,
Пісочок дрібненький,
На дні двір мій з вовнь

прозристик

Ясний, студененький.
Пісок очі виїдає
В синій колобані;
Скучно там є і сумненько,
Тяжке горювання.
Світличенька без оконцець —
Сонце не загірє,
Сама журюся собою,
Вітер не завіє.
Заведу тя, мій миленький,
В туя світличеньку,
Обійму тя, поцілую,
Пригорну к серденьку.
Постелю ти ладно, гладко
Пісочок дрібненький,
Покладу ти під головку
Та рінець біленький. —
Відьма чорними очима
Крізь серце прошила,
Свита рясно провівала,
Вся ватрою тліла.
Під нев земля ся розпала —
І щезла, кленучи...
Поверх поломінь палала,
Синя, клекотючи.
Закрутився буйний вітер
На роздорожищі.
Клубить піску туманами,

* Граньці — іскри.
** Стиг — мить.

І кипить, і свище;
І луч синій ясно сверкне,
Щезне, знов затліє —
Серед вихру забіліє,
Нне, маячіє...
Глухий гомін доокола,
Хаші ся згинають,
І тріскучий гром ударив —
Граньці *-сь розсипають.

Жулинові проканули
Слізопьки дрібненькі,
Стигло серце спечалене
В розпуді лютецькій.
Б'ється в груди білов руков
І клене собою,
І серденько промерзало,
Заплило кервою.
— Ах, Калино, красавице,
Щиро-сь мя любила!
Горе ж мені — вже-сь не моя,
Нащо-сь мя лишила?
Куди зникла-сь в вир безвісти?
Де твої слідоньки?
Там студено вельми, темно.
Шептять червачоньки.
Ще зажди, на стиг ** вернися,
Най вічно спроцаю!
Ах, візьми мене з собою,
Най ся не лишаю!..
Та вже ж я тя не прикличу —
За мене не дбаєш;
Та вже ж я тя не приплачу —
О мені не знаєш.
Ніжки твої скоропадні
Вже льодом застигли,
Ручки твої біленькі
Вже углем згоріли.
Очки твої чорненькі
Вже пополовіли,
Губи твої рум'яненські
Уже посиніли.
Не будеш дрібними слови
К мені промовляти,
Ні білими рученьками
К собі пригортати.

І Жулин замовк... думає,
Дрож го пронимає;
Нич не видить, нич не чує —
Жалем прозябає.
І розпука хапле льодом

Серце закервлене,
 В голові ся закрутило,
 Оченьками жене;
 Розсміявся глухо, дико,
 Схитав головою...
 Вергся в синій вир глибокий,
 В ріку бистренькую.
 І вир під ним розступився,
 До дна іграючи,
 І закипів пак * поверху,
 Сильно вовнюючи.
 Котилися каламутні
 Вовні берегами,
 І вихор гнав споловіле
 Листя туманами.
 А далеко черленіі
 Луни ** розлялися,
 А далеко чорнявіі
 Хмари котилися.

На розсвіті красить зоря
 Та небо яснеє,
 Котиться з-за хмар золотих
 Сонце черленеє.
 І вже синій туман пезав
 З очеретів густих,
 Буйний вітер проганявся
 По остепях пустих.
 А по Дністру та два тіла
 В вовнях ся крутили,—
 Разом Жулин і Калина
 За руки-сь держили.
 Вовні верх них каламутні
 Красні сукні дерли,
 Виочися баранами,

Білі боки терли.
 У Калини врічи *** часом
 Усміх озіркався —
 Гарна була, журна була,
 Волос розсипався.
 У Жулина лице синє,
 Печаль вкопалася.
 Зуби твердо ся затяли
 І грудь надулася.
 І винесли води тіла
 На рінець дрібненький,
 Замулені білов пінов,
 Як сніжок, біленькі.
 Тут злетіли ворон тучі,
 Лобами схитали,
 Тіло дзьобали Калини,
 Очі випивали.
 А Жулина не торкнулись,
 Здалека кружали:
 Як над нього надлетіли —
 Падали, здихали;
 Бо закліяла го Калина
 Словами твердими:
 В ужас світу не тирятись ****
 Віками вічними.
 Ворони го приоділи
 Чорними крилами.
 Вихрове го обкотили
 Піску туманами.
 Аж верх нього насипали
 Могилу круглую,
 Що морогом не вростає,—
 На пам'ять вічную.

[1834—1836]

ЯКІВ ГОЛОВАЦЬКИЙ

Яків Федорович Головацький народився 20 жовтня 1814 р. в с. Чепелях на Львівщині в родині священника. Навчався у Львівській гімназії та семінарії, а потім в університеті. Знайомство з М. Шашкевичем, творами І. Котляревського, збіркою народних пісень М. Максимовича надихнули його до активної громадської та фольклористичної діяльності. Збираючи народні пісні, вивчаючи мову, побут та звичаї народу, Головацький пройшов пішки Галичину і Закарпаття, бував на Буковині та в Угорщині. Вперше його твори з'явилися друком в «Русалці Дністровій», він був учасником гуртка «Руська трійця», підтримував зв'язки з М. Погодіним, О. Бодяньським, Я. Колларом, П. Шафариком та іншими відомими вченими-славістами. Крім поезій, Я. Головацькому належать прозові твори, відомий він і як перекладач із слов'янських мов, автор наукових праць. Останні роки життя письменника минули у Вільно, де він був головою археографічної комісії. Помер Я. Головацький 13 травня 1888 р. у Вільно.

* Пак — знову.
 ** Луни — заграви.
 *** Врічи — ніби.
 **** Тирятись — мучитись.

ВЕСНА

Вже соненько пригриває,
Теплий вітер подуває,
І річеньки забрипіли,
Темні луги зашуміли;
Заспівала в лісі птиця,
Що рухнула вже травиця;
І травиця-муравиця,
І листочки на калині,
І цвіточки по долипі;
Радуються вся твар божа,
Що настала весна гожа!..

Галичанка люба, мила
Городочок городила;
Покопала, пограбала
І грядочки оплескала;
Богові ся помолила
І святий хрест положила.
— Галичанко, що ти дієш?
В що дуфаєш * і надієш?

— Що я дію?.. Зерно сію,
А на літо ся сподію,
Пади, зерно, за зерночком,
Ні купкою, ні рядочком
На порхкую землеюньку,
В щасливую годиниюньку!

— Галичанко, люба, мила,
Щоби ти ся не вмилила!
Та чи зійде, що посієш?
Може, дармо робиш, сієш?
— Я на бога ся надію,
Що не дармо роблю, сію.
Зійде, зійде моя краса,
Як на ставу густа ряса;
Пов'яжеться паростками,
Устелиться барвінками
На цілую долиноньку,
На рідную родинюньку.
Буде цвісти, процвітати,

І в листочок розвивати:
Що цвітонько, то ягода —
Моїй праці пагорода.

— Галичанко люба й мила,
Коб падія не завела?..
Будуть тучі, гради, громи,
Спека, смага, зливи, ломи —
Нікому тя захистити,
Ані в спразі закропити.
Ой пропадеш, моя роже!
Краси й праці жаль ся, боже!

— Хоч нема заступить кому,
Не боюся тучі, грому,
Спеки, смаги, ані лому.
Буде дощик покрапляти,
Моє листя ізрошати.
Там, на межі, є липонька —
Та заступить від соненька;
Своім маєм мя прикриє —
Студен вихор не завіє...
Невеличке й моє зілля —
Як барвінок на весілля,
Як на ріднім гробі рута,
В дробен листок розвинута.
Кому ж воно вадить в полі?
Не задерне, ані вколе,
Вітрові ся к землі склонить,
Тучі, бурі охоронить.
Згине ж зерно на мій ниві,
Одне, друге у кропиві;
Туча заб'є, сонце спарить —
Предці, коли ми ся здарить,
Хоч десяте, то посходить;
Сотне зерно хоч доспіє —
Мою працю нагородить.

Хто працює, оре, сіє,
Тот і плодів ся надіє!..

[1834—1835]

ДВА ВІНОЧКИ

Попід гаєм зелененьким
Чиста річка тече,
На яворі зелененькім
Соловій щечече;

Сидить дівча над річкою,
Два віночки ввила
І ручкою біленькою
На воду пустила.

* Ду ф а т п — вірити, покладатись.

Один вінець з барвіночку,
А другий з рутоньки;
Один вінець козаченька,
Другий — дівчиноньки.

Поплив вінок із барвінку,
Вовпя го сіпає,
А остався із рутоньки,
Бо берег спитьяє..

— Поїхав мій козаченько
В далеку дорогу,
Мене лишив молоденьку
Самую, небогу.

Вернись, вінку із барвінку,
Приплинь к береженьку!
Вернись, милий, з України,
Пристань ко серденьку!..

Я в чужині загибаю,
По чужині блуджу,
За своєю родинюю
Білим світом пуджу.

Тут чужая сторононька,
Та люди чужії
Не пристануть до серденька,
Хоч і не лихії.

Най би які добрі були,
Все не свої рідні:
Я — чужая чужениця
Межи ними, бідний!

Ой по саду-винограду
Сумний походжаю,
Із чужини до родини
Гадки посилаю.

Ох милая родинюнько,
Чи на мя згадаєш?
Домовая сторононько,
Як же ми ся маєш?

Солоденька рідна мово,
Як би-м тя рад вчути!

* Брескиновий — абрикосовий.

Коли ж, вінку із барвінку,
Сплинеш к береженьку?
Коли вернеш з України,
Милій козаченьку? —

Закувала зозуленька
В гаю всередині —
Аж ся стало страшно, сумно
Молодій дівчині:

— В Україні на могилі
Зацвіла калина —
Там лежить твій козаченько,
Бідна сиротина.

А коли ся води вернуть,
Що за сім літ вплили,
Тоді вернеш з України
Козачок твій милий!

[1835—1836]

ТУГА ЗА РОДИНОЮ

Із глибини серця свого
Рад би-м піснь добути.

Проспіваю співаночки,
Де-но які знаю, —
Як би-м учув голосочок
Із рідного краю.

Голосочок, як дзвіночок,
К сердцю промовляє:
Хто ж слухає, зрозуміє?
Хто тебе пізнає?!

Цвітуть сади брескинові *,
Та виноград має,
А мені за рідним домом
Аж по сердцю крає.

Мильші були гаї рідні,
Калинові цвіти,
Ох, як тії ходниченьки
Виноградом криті!

Всюди люди купоньками,
А я самотою;
Всюди люди з іграшками,
А я — зі сльозою!

Веселіться, чужі люди,
Ох, бо мені годі!
Мені втіхи вже не буде,
Аж у своїм роді!

Іграйтеся, розкошуйте,
Гаразд вам ся діє...
Ой хто знає, відгадає,
Як ми серце мліє!

Ходжу, плачу понад Дунай...
Сльоза в Дунай кане.
Як згадаю рідну річку,
Аж серденько в'яне!

Ще й то мені доїдає —
Ох, то смерть готова:
До нікого й промовити
Сердечного слова!

Ні з ким мені поплакати,
Ні з ким потужити...
Розступайся, синій Дунай,
Хоть би ся втопити!

Журба мене гризе нині,
Журба гризла вчора;
Ой хто не був у чужині,
Той не знає горя!

Пешт, 1835

НАД ПРУТОМ

Ануге, нуге, бистренький Пруте,
Весело мені заграй!
Чи я сподівся тебе'взглянути,
Втогід сказавши «прощай»?

Я мав надію, заким минеться
Одно літенько, зима,
І моя доля вже розів'ється,
Що й мені засяє весна.

А нині тебе з тов тугов вітаю,
З яков прощав-єм торік;
Одну лиш гадку у серці ховаю,
Що в молод розвилася вік...

Молоді літа — калинові луги —
Цвіли розкішно, як рай;
Весняні цвіти, зелені смуги,
Як сльоза чистий ручай!..

Цвіти опали, краса змарніла,
Загибло зерно і плід!
Надіє мила, чо-сь голубила,
Коли-сь зрадила впослід?

Вона ся лестить, вона ласкає,
За собов вабить мене;
Цвітом бликає, рученьку подає,
Хочу, не хочу — веде.

І так я блуджу, світами гоню,
Нігде спокою нема,
Молоді літа в клопотах роню —
Пропала моя весна!..

Милая весно, красно-сь воскресла
На мою гірку печаль: .
Усьому-сь світу радість принесла,
А мені тугу і жаль!

МИКОЛА УСТИЯНОВИЧ

Микола Леонтійович Устиянович народився 7 грудня 1811 р. в м. Миколаві на Львівщині в родині урядовця. Учився у Львівській гімназії, а згодом у духовній семінарії. Друкуватись почав з 1836 р. Писав ліричні вірші, повісті, в основі яких лежав фольклорно-етнографічний матеріал. Його вірш «Верховинець», покладений на музику М. Лисенком, став народною піснею. 1848 р. М. Устиянович був одним з ініціаторів скликання у Львові «Собору учених руських», на якому пропагував ідею єдності Галичини з Наддніпрянською Україною. Помер М. Устиянович 3 листопада 1885 р. в м. Сучаві на Буковині.

ОСІНЬ

Сумно, марно по долині,
Почорніли білі цвіти,
Пожовк лист на деревині,
Птах полетів в інші світи.

Від запада сиві хмари
Цілу землю заливають,
Чагарями нічні мари
З вітрами ся розмовляють.

А на горі калинонька
Головоньку нахилиє,
А над Дністром дівчинонька
Сльозами ся заливає.
— Чого тужиш, калинонько,
Головоньку нахилиєш?
Чого плачеш, дівчинонько,
Сльозами ся заливаєш?
Чи тя доля покинула?
Чи не маєш матусеньки?

Чи ти краса загинула?
Чи говорять вороженьки?
— Ні мня доля покинула,
Ні не маю матусеньки,
Ні ми краса загинула,
Не говорять вороженьки.
Йно ми тужно за весною,
Що так борзо перецьвіла:
Куди гляну мисленькою,
Нема того, що-м любила!

ПОБРАТИМОВІ В ДЕНЬ ІМЕНІ ЙОГО

Друже сердечний, красенький соколе!
Ти соловієм з руського серденька,
Як о дитині любящая ненька,
О руським щасті плачеш і недоли.

Ти гаї наші, ріки, гори, доли
Будиш з немочі, даєш їм оченька,
Даєш їм голос, гарнії личенька,
І нас думати з ними вчиш поволи.

О Маркіяне! Коби ти весною
В силі, здоров'ї зацвів побратимам,
Щоби ми довго тішились з тобою!

Щоби ти довго, соловію красний,
З душі руської співав руським синам
І о нас з гадков подумав си щасний!

НАДДНІСТРЯНКА

Дитино красна, голубко тихенька,
Котору мати в нещасній годині
На світ родила, промов, що-сь живенька,
Промов до світа і к милій родині!

Глянь оченьками на твої сестриці,
Кожда ся власнов пісеньков радує;
О твоїй долі хіба на границі
Ворон закряче, зозуля закує...

Не так-то в тебе колись-то бувало:
І твій то голос колись небесами
На буйних крилах вносився немало,
Не так і в тебе бувало віками!..

Шумів колись-то Дністер-Славотиця,
Славою наші гримотіли гори,
Любо співала Лада краснолиця
І дівць гарних ясененькі збори.

А нині сумно, глухо, як в темниці...
Скажи, рідненька: що ти стисло груди?
Хто оніміти казав красавиці?
Хто велів роду зрікатись з облуди?

Скажи, небого: чом твої річеньки
Так сумно, глухо серед гір дрімають?
Чом, рідна, плачеш жалібно з тугоньки?
Скажи сусідам, най тя раз пізнають!

Заспівай світу тими голосами,
Що-сь переймила від красної природи:
Збуди від віку лісами, горами
Гомін загиблої слави і охоти!

Покажи світу, що ти ні татари
З білого личка красоньки не здерли,
Ні бісурманн погапської пари,
Ні враги чорної душиці не вперли!..

А колись, може, дитина вірненька
Згане о тобі, згане... подумас...
Слівоньку вронить, як любяща ненька,
І вікам дальше порозповідає...

ВЕРХОВИНЕЦЬ

Верховино, світку ти наш!
Гей, як у тебе так мило!
Як ігри вод, плине ту час,
Свобідно, шумно, весело.

З верха на верх, а з бору в бір
З легкою в серці думкою,
В чересі кріс *, в руках топір,
Бує легінь тобою.

Ей що ми там Поділля край!
Нам полонина — Поділля,
А бори — степ, ялиця — май,
А звіра голос — вєсілля!

Не вабить нас баришів лєсть,
Коби лиш порох та цівка **,
У бога світ, у людей честь,
Та овець турма ***, сопівка.

Та коби пирс хребет із від ****
І медвідь шибнув лісами,

* В чересі кріс — за поясом пістоль.
** Цівка — дуло.
*** Турма — отара.
**** Тобто скресла річка.

Завіяв юг, заграв Бескид,
Черемош гукнув скалами —

То ми то час, то ми то піснь,
Молодче, ну же в розтвори! *
Овечці сплав з кучерей пліснь
І далі, далі на гори!

Літом цілим, би ніч, би день,
Хлопці гуляють там наші;
Свобідна там вода, огонь,
Довольно ліса і паші.

Там пан не клав ланцюгом меж,
Ворог не станув стопою;
Буйная там землі одеж,
Плекана пісней, росою.

Там-то бринить тромбети звук,
Щебече любо сопівка;
А як звіра завив гук,
В челюсті плюне му цівка.

ТУГА

Шумить вітер долами,
Сухим листом іграє,
А над Дністра водами
Дитя цвіту шукає.

Шумить буря студена,
Гудить ворон і криче,
А на полі дитина
Глядить весни і плаче.

Ходить, сквално питає,
В вінчик жовтий лист
в'яже.

Як яр ** згубла? Не знає.
Чи поверне? Не скаже.

— Ой поверне, дитино,
Але довго чекати,
Ой поверне, калино,
Но ще тяжко нуждати.

Як ся сонце оберне,
Небо ярів затліє,

З юга легот *** поверне,
Западовець огріє;

Бусьок сяде на хати,
Медвідь гавру **** розмече,
Пчілка почне гуляти,
Соловій защебече.

І злопотить крильцями,
І заведе піснь маю,
І розів'є думками
Нове життя по гаю.

Тогди ж блиснуть загопи *****,
Цвіт землицю звінчає,
А природа в всі дзвони
Піснь воскресну заграє.

Тогди ж, дитя милеє,
Знайдеш цвіту доволі,
Нехай листя сухеє,
Та не блукай по полі.

* Розтвори — простори.

** Яр — весна.

*** Легот — легкий вітер.

**** Гавра — барліг.

***** Загін — місце на ріці, де вода плине поволі.

Шумить буря студена,
Сухим листом іграє,
А над Дністром дитина
Такої весни питає;

Такої цвіту шукає,
В вінчик жовтий лист
в'яже.

Як яр згубла? Не знає.
Чи поверне? Не скаже.

19 лютого 1850

РЕКРУТКА

По горах ходила,
Дитятко посила,
Дитятко — ягідку дрібную,
І цвітки збирала,
І в пучки в'язала,
І клала му в ручку малую.

— Цить, ах, цить, дитятко!
Поверне наш татко,
Поверне; говорять, мир буде,
Принесе дитині
Калачик в гостині
І мамку притисне до груди.

Ходила і ходить;
Нім день ся розплодить,
Садить в полонину високо,
І бистрі соколи
Спускає на доли
По шляхах рекрутка широко.

І тулить дитину,
Голодну пташину,
Бо тоска, журиця корм спила;
І плаче-ридає,
Себе проклинає,
Що бідну на світ сей родила.

— Цить, ах, цить, голубко!
Поверне наш любко,
Принесе калачик дитині.—
З зараня до ночі
Леліє і очі
Внуряє по шляхах в долині.

Замріло на пути,
Вертають рекрути,
Заблисли рекрутки соколи.
Б'є в груди серденько,

Палає личенько,
Головка ся крутить в роздоли.

— Дитятко, дитятко!
Вертає наш татко!
Вертає нам сонце до хати!
Обмиймо росою
Личенька свіжою,
Щоб стались миліші для тати!

І личка обмила,
І цвітку заділа
В головку обоїх русую,
І скоро помчала
Настрічу, і стала
При путі на скалу стромую,

І взнесла високо
Дитя, і глибоко
Востхнула, бо в серці щось
тисне:

— Ах, сину, мій сину,
Споглянь на долину
І в ручки на татка заплесни!

Надходять рекрути.
— Гей, братця! Чи чути,
Где друг мій? Чи, може, він
з вами?

— Жено, бог з тобою!
Твій друг упав в бою
Ай там, під Мадженти мурами.

Невіста здрожала,
Поблідла, взридала,
Притисла до серця дитину,
І в небо соколи
Взнесла поволи,
І верглась з ягідков в глибину.

АНТИН МОГИЛЬНИЦЬКИЙ

Антін Любич Могильницький народився 3 березня 1811 р. в с. Підгірках (тепер Калуського району, Івано-Франківської обл.) в сім'ї священника. Закінчив гімназію, а згодом Львівську духовну семінарію. Літературну діяльність розпочав у кінці 30-х рр. Писав ліричні вірші, балади. Найвизначніший його твір — романтична поема «Скит Манявський». Помер А. Могильницький 13 серпня 1873 р. в с. Яблiнці, Богородчанського округу в Галичині.

РІДНА МОВА

Кожний нарід, хоть би дикий,
Любить свій родинний край,
Любить отцівські язики,
Свою мову і звичай.

Дикий, котрий в курній хаті
Довгу зиму сам сидить

В сльоті, студені на маті,
В лісах і вертепах спить.

Мильший йому край родимий,
Мильший отців тїсний кут,
Як багатий світ ізмінний,
Де з золотих кубків п'ють.

Мильша йому отців мова,
Як бесіди глас чужий;
Хоть убога в красні слова,
Предці то забиток свій!

Завези го до палати,
Най в золотім ложу спить:
Завсе він до своєї хати,
До ліп'янки затужить.

Сам невдячний син Бескидів
Згордив свій любимий рід,
Жичить мови від сусідів,
А до своєї чує встид!..

Ледве письмо з заграниці
В пану землю загостить,
Як по воду до кирниці,
Кождий до нього спішить!

І мудрості в нім шукає,
А мудрості — ані слід,
Нема правди — він читає
Повний блудів дивогляд.

Голову ним завертає
І невинність ісказить,
А свого ся відрікає
І чужого бога чтить.

Як мотиль з вітром іграє,
Б'є крилами і гуде,
З пустих цвітів мед збирає,
Але меду не знайде, —

Так нам книги зверху красні,
Мудрі, пожиточні всі,

Всередині ж пусті басні,
Ніби тіло без душі.

Ми їх предці вихваляєм,
Чуже — красне, своє — брідь...
Отців мови ся встидаєм?..
Ах, невдячний, гидний встид!

Тадже руський язык мильний
Колись в честі красно цвів,
Колись князі говорили,
Нині власність простаків!..

Ним колись великі царі
Становили брань і мир,
Ним колись світлі бояри
Оздобляли князей двір!

Ми, невдячні їх виродки,
Топчем отців чесний дар,
Не смакує, хоч солодкий,
Хоч легкий, то нам тягар.

А коли нам чужі слова
Так припали до смаку,
Відречімся!.. Руська мова
Най загине до знаку!..

Нове собі ім'я даймо,
Вже не русин, якесь інше!..
Але, браття, погадаймо,
Що з язиком плем'я гине!

Може, мовлю вам замного?
Нудить вас мій простий стих?
Я не мовлю ніщо злого,
Бо що правда, то не гріх!

ОБРАЗ СТАРОДАВНЬОГО ГАЛИЧА (ІЗ ПОЕМИ «СКИТ МАНЯВСЬКИЙ»)

Тогдишній Галич, великий, багатий,
Обіймав пространь на п'ять годин ходу,
Вбирався в красні, золоті шати,
Багатством ткані з гори аж до споду,
Котрим сяли церкви, і палати,
І тверда кріпость князівського роду,
І Владимирка двір озолочений —
При нім гриміли вічеві собори;
Храброй дружини полк вооружений
Підпірав сильно аж Угорські гори!
Стіл Осмомисла золотокований
Поміщав раду пресвітлих бояр,

Переговори і миру, і брані,
І всяк домашній тихомирив свар!
Його торгівлю, ніби густі хмари,
Вкривали купці з різних сторон,
Переповняли багатством базари
І несли місту золотий полон! *
До його княгинь приїжджали свати
Від царів можних і несли поклін,
Посли далекі і римські легати
Гостили часто серед його стін!
Твердим залізом покриті рицари,
Своїм заслона, а ворогам страх,
Розполошили супостатів хмари,
Били солтанів в далеких землях.
Землі столиця, щит межі містами,
Сіяв прекрасно, як порання зоря,
Підпирав сильних князів раменами,
Владів землями від Сяну до моря;
Красний і теплий, як нова сукмана,
Величав, красив і грів свого пана.
Нині сукмана здерта, самі лати —
Яке дно було, тяжко відгадати!

* Полон — тут: виторг.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

Тарас Григорович Шевченко, великий український поет і художник, революційний демократ, народився 9 березня (25 лютого ст. ст.) 1814 р. в с. Моринцях на Київщині (тепер Черкаська обл.)

в сім'ї селянина-кріпака. Лишившись одинадцяти років сиротою, іде в найми. Чотирнадцяти років його забирають до панського двору. У 1829 р. він як козачок пана Енгельгардта потрапляє у м. Вільно, а в 1831-му — до Петербурга, де поміщик віддає його в науку до майстерні живописця Ширяєва.

У Петербурзі Т. Шевченко знайомиться з художником І. Сошенком, Є. Гребінкою, а через нього з відомими діячами російської культури: В. Жуковським, В. Григоровичем, О. Венеціановим, К. Брюлловим та ін.

У квітні 1838 р. в лотерею було розіграно портрет Жуковського роботи Брюллова. На виручені гроші (2500 крб.) Шевченко був викуплений з кріпацтва і вступив до Академії мистецтв.

У 1840 р. виходить перша збірка поезій Шевченка «Кобзар», у 1841-му — «Гайдамаки». 1844 р. він створює політичну поему «Сон», 1845-го — «Кавказ», «Заповіт» та інші твори. Навесні цього ж року він закінчує навчання в академії і повертається на Україну. 1846 р. в Києві він вступає до Кирило-Мефодіївського товариства, ставши ідейним натхненником

його революційно-демократичного напрямку.

Твори, написані в цей час, входять до рукописної збірки «Три літа». У 1847 р. товариство було розгромлене. Шевченка заслали солдатом в оренбурзькі степи з заборонаю писати й малювати.

Але і в тяжких умовах заслання поет продовжував писати твори, в яких викривав гнобителів народу, змальовував образи народних месників.

Лише через 10 років Шевченко був звільнений із заслання.

У березні 1858 р. він повертається до Петербурга.
Тут він зближується з гуртком М. Чернишевського, знайомиться
з М. Некрасовим, М. Курочкіним та іншими передовими людьми Росії.

У ці роки його талант досягає найвищого розквіту.

Він пише антицарську поему «Неофіти»,
вірші «Я не нездужаю, нівроку...», «Світе ясний! Світе тихий!» та ін.

1860 р. виходить друком «Кобзар». Того ж року рада Академії
мистецтв ухвалює надати Шевченкові звання академіка гравера.

Помер поет 10 березня (26 лютого ст. ст.) 1861 р. в Петербурзі.

У травні його прах було перевезено на Україну
і поховано на Чернечій горі, біля Канева.

ПРИЧИННА

Рече та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.
І блідий місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав,
Неначе човен в синім морі,
То виринав, то потопав.
Ще треті півні не співали,
Ніхто нігде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались,
Та ясен раз у раз скрипів.

В таку добу під горою,
Біля того гаю,
Що чорніє над водою,
Щось біле блукає.
Може, вийшла русалонька
Матері шукати,
А може, жде козаченька,
Щоб залоскотати.
Не русалонька блукає —
То дівчиця ходить,
Й сама не зна (бо причинна),
Що такеє робить.
Так ворожка поробила,
Щоб менше скучала,
Щоб, бач, ходя опівночі,
Спала й виглядала
Козаченька молодого,
Що торік покинув.

Обіцався вернутися,
Та, мабуть, і згинув!
Не китаюкою покрились
Козацькі очі,
Не вимили біле личко
Слізоньки дівочі —
Орел виїняв карі очі
На чужому полі,
Біле тіло вовки з'їли, —
Така його доля.
Дарма щопіч дівчинонька
Його виглядає.
Не вернеться чорнобривий
Та й не привітає,
Не розплете довгу косу,
Хустку не зав'яже,
Не на ліжку — в домовину
Сиротою ляже!

Така її доля... О боже мій милий!
За що ж ти караш її, молоду?
За те, що так щиро вона полюбила
Козацькі очі?.. Прости сироту!
Кого ж їй любити? Ні батька, ні неньки;
Одна, як та пташка в далекім краю.
Пошли ж ти їй долю, — вона молоденька,
Бо люде чужі їй засміють.
Чи винна ж голубка, що голуба любить?
Чи винен той голуб, що сокіл убив?
Сумує, воркує, білим світом нудить,
Літає, шукає, дума — заблудив.
Щаслива голубка: високо літає,
Полине до бога — милого питає.
Кого ж сиротина, кого запитає,
І хто їй розкаже, і хто теє знає,
Де милий почує: чи в темному гаю,
Чи в бистрім Дунаю коня напова,
Чи, може, з другою, другу кохає,
Її, чорнобриву, уже забува?
Якби-то далися орлині крила,
За синім би морем милого знайшла,
Живого б любила, другу б задушила,
А до неживого у яму б лягла.
Не так серце любить, щоб з ким поділитися,
Не так воно хоче, як бог нам дає:
Воно жить не хоче, не хоче журитися.
«Журись», — каже думка, жалю завдає.
О боже мій милий! така твоя воля,
Таке її щастя, така її доля!

Вона все ходить, з уст ні пари.
Широкий Дніпр не гомонить:
Розбивши, вітер, чорні хмари,
Ліг біля моря одпочить;
А з неба місяць так і сяє;

І над водою, і над гасм,
Кругом, як в усі, все мовчить.
Аж гульк — з Дніпра повиринали
Малії діти, сміючись.
«Ходімо гріться! — закричали. —
Зійшло вже сонце!» (Голі скрізь;
З осоки коси, бо дівчата).

«Чи всі ви тут? — кличе мати. —
Ходім шукати вечерять.
Пограємось, погуляймо
Та пісеньку заспіваймо:

Ух! ух!
Солом'яний дух, дух!
Мене мати породила,
Нехрещену положила.

Місячепьку!
Наш голубоньку!
Ходи до нас вечеряти:
У нас козак в очереті,
В очереті, в осоці,
Срібний перстень на руці;
Молоденький, чорнобровий;
Знайшли вчора у діброві.
Світи довше в чистім полі,
Щоб нагулялись доволі.
Поки відьми ще літають,
Поки півні не співають,
Посвіти нам... Он щось ходить!
Он під дубом щось там робить.

Ух! ух!
Солом'яний дух, дух!
Мене мати породила,
Нехрещену положила».

Зареготались нехрещені...
Гай обізвася; галас, зик,
Орда мов ріже. Мов скажені,
Летять до дуба... нічирк...
Схаменулись нехрещені,
Дивляться — мелькає,
Щось лізе вверх по стовбуру
До самого краю.
Ото ж тая дівчинонька,
Що сонна блудила:
Отаку-то їй причину
Ворожка зробила!
На самий верх на гіллячці.
Стала... в серце коле!
Подивилась на всі боки
Та й лізе додолу:

Кругом дуба русалоньки
Мовчки дожидали;
Взяли її, сердешную,
Та й залоскотали.
Довго, довго дивовались
На її уроду...
Треті півні: кукуріку! —
Шелеснули в воду.
Защебетав жайворонок,
Угору летючи;
Закувала зозуленька,
На дубу сидючи;
Защебетав соловейко —
Пішла луна гасм;
Червоніє за горою;
Плугатар співає.
Чорніє гай над водою,
Де ляхи ходили;
Засиніли понад Дніпром
Високі могили;
Пішов шелест по діброві;
Шепчуть густі лози.
А дівчина спить під дубом
При битій дорозі.
Знать, добре спить, що не чує,
Як кує зозуля,
Що не лічить, чи довго жить...
Знать, добре заснула.

А тим часом із діброви
Козак виїжджає;
Під ним коник вороненький
Насилу ступає.
«Ізнемігся, товаришу!
Сьогодні спочинем:
Близько хата, де дівчина
Ворота одчинить.
А може, вже одчинила
Не мені, другому...
Швидше, коню, швидше, коню,
Поспішай додому!»
Утомився вороненький,
Іде, спотикнеться, —
Коло серця козацького
Як гадина в'ється.
«Ось і дуб той кучерявий...
Вона! Боже милій!
Бач, заснула виглядавши,
Моя сизокрила!»
Кинув коня та до неї:
«Боже ти мій, боже!»
Кличе її та цілує...
Ні, вже не допоможе!
«За що ж вони розлучили
Мене із тобою?»

Зареготавсь, розігнався —
Та в дуб головою!

Ідуть дівчата в поле жати
Та, знай, співають ідучи:
Як проводжала сина мати,
Як бивсь татарин уночі.
Ідуть — під дубом зелененьким
Кінь замордований стоїть,
А біля його молоденький
Козак та дівчина лежить
Цікаві (нігде правди діти)
Підкралися, щоб ізлякати;
Коли подивляться, що вбитий, —
З переполоху пу втікати!

Збиралися подруженьки,
Слізеньки втирають;
Збиралися товариші
Та ями копають;
Прийшли попи з корогвами,
Задзвонили дзвони.
Поховали громадою
Як слід, по закону.
Насипали край дороги
Дві могили в житі.
Нема кому запитати,
За що їх убито?
Посадили над козаком
Явір та ялину,
А в головах у дівчини
Червону калину.
Прилітає зозуленька
Над ними кувати;
Прилітає соловейко
Щоніч щебетати;
Виспіває та щебече,
Поки місяць зійде,
Поки тії русалоньки
З Дніпра грітись вийдуть.

[1837, С.-Петербург]

ДУМКА

Тече вода в синє море,
Та не витікає;
Шука козак свою долю,
А долі немає.
Пішов козак світ за очі;
Грає синє море,
Грає серце козацьке,
А думка говорить:

«Куди ти йдеш, не спитавшись?
На кого покинув
Батька, неньку старенькую,
Молоду дівчину?
На чужині не ті люде,
Тяжко з ними жити!
Ні з ким буде поплакати,
Ні поговорити».

Сидить козак на тім боці, —
Грає синє море.
Дунав, доля зустріється, —
Спіткалося горе.
А журавлі летять собі

Додому ключами.
Плаче козак — шляхи биті
Заросли тернами.

[1838, С.-Петербург]

ДУМКА

Нащо мені чорні брови,
Нащо карі очі,
Нащо літа молодії,
Веселі дівочі?
Літа мої молодії
Марно пропадають,
Очі плачуть, чорні брови
Од вітру линяють.
Серце в'яне, нудить світом,
Як пташка без волі.
Нащо ж мені краса моя,
Коли нема долі?
Тяжко мені сиротою
На сім світі жити:
Свої люде — як чужії,
Ні з ким говорити;
Нема кому розпитати,
Чого плачуть очі;
Нема кому розказати,

Чого серце хоче,
Чого серце, як голубка,
День і ніч воркує;
Ніхто його не питає,
Не знає, не чує.
Чужі люде не питають —
Та й нащо питати?
Нехай плаче сиротина,
Нехай літа тратить!
Плач же, серце, плачте, очі,
Поки не заснули,
Голосніше, жалібніше,
Щоб вітри почули,
Щоб понесли буйнесенські
За синє море
Чорнявому зрадливому
На лютеє горе!

[1838, С.-Петербург]

НА ВІЧНУ ПАМ'ЯТЬ КОТЛЯРЕВСЬКОМУ

Сонце гріє, вітер віє
З поля на долину,
Над водою гне з вербою
Червону калину;
На калині одиноке
Гніздечко гойдає, —
А де ж дівся соловейко?
Не питай, не знає.
Згадай лихо — та й байдуже...
Минулось... пропало...
Згадай добре — серце в'яне:
Чому не осталося?
Отож гляну та згадаю:
Було, як смеркає,
Защебече на калині —
Ніхто не минає:
Чи багатий, кого доля,
Як мати дитину,
Убирає, доглядає, —

Не мине калину.
Чи сирота, що до світа
Встає працювати,
Опиниться, послухає;
Мов батько та мати
Розпитують, розмовляють,—
Серце б'ється, любо...
І світ божий як великдень,
І люди як люди.
Чи дівчина, що милого
Щодень виглядає,
В'яне, сохне сиротою,
Де дітись, не знає;
Піде на шлях подивитись,
Поплакати в лози,—
Защобече соловейко —
Сохнуть дрібні сльози.
Послухає, усміхнеться,
Піде темним гаєм...
Ніби з милим розмовляла...
А він, знай, співає,
Та дрібно, та рівно, як бога благає,
Поки вийде злодій на шлях погулять
З ножем у халяві,— піде руна * гаєм,
Піде та замовкне — нащо щebetать?
Запеклюю душу злодія не спинить,
Тільки стратить голос, добру не навчить.
Нехай же лютує, поки сам загине,
Поки безголов'я ворон прокричить.
Засне долина. На калині
І соловейко задріма.
Повіє вітер по долині —
Пішла дібровою руна,
Руна гуляє, божа мова.
Встануть сердеги працювать,
Корови підуть по діброві,
Дівчата вийдуть воду брать,
І сонце гляне,— рай, та й годі!
Верба сміється, свято скрізь!
Заплаче злодій, лютий злодій.
Було так перш — тепер дивись:
Сонце гріє, вітер віє
З поля на долину,
Над водою гне з вербою
Червону калину.
На калині одиноке
Гніздечко гойдає.
А де ж дівся соловейко?
Не питає, не знає.

Недавно, недавно у нас в Україні
Старий Котляревський отак щebetав;

* Руна — луна.

Замовк неборака, сиротами кинув
І гори, і море, де вперше витав,
Де ватагу пройдисвіта *.
Водив за собою,—
Все осталося, все сумув,
Як руїни Трої.
Все сумув,— тільки слава
Сонцем засіяла.
Не вмере кобзар, бо навіки
Його привітала.
Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди,
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть!

Праведная душе! прийми мою мову
Не мудру, та щирю. Прийми, привітай.
Не кинь сиротою, як кинув діброви,
Прилини до мене, хоч на одно слово,
Та про Україну мені заспівай!
Нехай усміхнеться серце на чужині,
Хоч раз усміхнеться, дивлячись, як ти
Всю славу козацьку за словом єдиним
Переніс в убогу хату сироти.
Прилинь, сизий орле, бо я одинокий
Сирота на світі, в чужому краю.
Дивлюся на море широке, глибоке,
Поплив би на той бік — човна не дають.
Згадаю Енея, згадаю родину.
Згадаю, заплачу, як тая дитина.
А хвилі на той бік ідуть та ревуть.
А може, я й темний, нічого не бачу,
Злая доля, може, по тім боці плаче,—
Сироту усюди люде осміють.
Нехай би сміялись, та там море грає,
Там сонце, там місяць ясніше сія,
Там з вітром могила в степу розмовляє,
Там не одинокий був би з нею й я.
Праведная душе! прийми мою мову,
Не мудру, та щирю. Прийми, привітай.
Не кинь сиротою, як кинув діброви,
Прилини до мене, хоч на одно слово,
Та про Україну мені заспівай!

[1838, С.-Петербург]

* *
*

Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами!
Нащо стали на папері
Сумними рядами?..

* Ідеться про троянців на чолі з Енеєм.

Чом вас вітер не розвіяв
В степу, як пилину?
Чом вас лихо не приспало,
Як свою дитину?..

Бо вас лихо на світ на сміх породило,
Поливали сльози... чом не затопили,
Не винесли в море, не розмили в полі?..
Не питали б люде, що в мене болить,
Не питали б, за що проклинаю долю,
Чого нуджу світом? «Нічого робить»,—
Не сказали б на сміх...

Квіти мої, діти!
Нащо ж вас кохав я, нащо доглядав?
Чи заплаче серце одно на всім світі,
Як я з вами плакав?.. Може, і вгадав...

Може, знайдеться дівоче
Серце, карі очі,
Що заплачуть на сі думи,—
Я більше не хочу.
Одну сльозу з очей карих —
І пан над панами!
Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами!
За карії оченята,
За чорнії брови
Серце рвалося, сміялось,
Виливало мову,
Виливало, як уміло,
За темнії ночі,
За вишневий сад зелений,
За ласки дівочі...
За степи та за могили,
Що на Україні,
Серце мліло, не хотіло
Співати на чужині...
Не хотілось в снігу, в лісі,
Козацьку громаду
З булавами, з бунчугами
Збирати на пораду.
Нехай душі козацькі
В Україні витають —
Там широко, там весело
Од краю до краю...
Як та воля, що минулась,
Дніпр широкий — море,
Степ і степ, ревуть пороги,
І могили — гори,—
Там родилась, гарцювала
Козацькая воля;
Там шляхтою, татарами
Засівала поле,
Засівала трупом поле,
Поки не остило...
Лягла спочить... А тим часом
Виросла могила,

А над нею орел чорний
Сторожем літає,
І про неї добрим людям
Кобзарі співають,
Все співають, як діялось,
Сліпі небораки,—
Бо дотепні... А я... а я
Тільки вмю плакати,
Тільки сльози за Україну...
А слова немає...
А за лихо... Та цур йому!
Хто його не знає!
А надто той, що дивиться
На людей душою,—
Пекло йому на сім світі,
А на тім...

Журбою

Не накличу собі долі,
Коли так не маю.
Нехай злидні живуть три дні —
Я їх заховаю,
Заховаю змію люту
Коло свого серця,
Щоб вороги не бачили,
Як лихо сміється...
Нехай думка, як той ворон,
Літає та кричить,
А серденько соловейком
Щебече та плаче
Нипшком — люди не побачать,
То й не засміються...
Не втирайте ж мої сльози,
Нехай собі ллються.
Чуже поле поливають
Щодня і щоночі,
Поки, поки... не засиплють
Чужим піском очі...
Отаке-то... А що робить?
Журба не допоможе,
Хто ж сироті завидує —
Карай того, боже!

Думи мої, думи мої,
Квіти мої, діти!
Виростав вас, доглядав вас,—
Де ж мені вас діти?
В Україну ідіть, діти!
В нашу Україну,
Попідтинню, сиротами,
А я тут загину.
Там знайдете щире серце
І слово ласкаве,
Там знайдете щирю правду,
А ще, може, й славу...

Привітай же, моя пенько,
Моя Україно,
Моїх діток нерозумних,
Як свою дитину.

[1839, С.-Петербург]

КАТЕРИНА

Василю Андреевичу Жуковскому на память
22 апреля 1838 года

I

Кохайтесь, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі — чужі люде,
Роблять лихо з вами.
Москаль любить жартуючи,
Жартуючи, кине;
Піде в свою Московщину,
А дівчина гине...
Якби сама, ще б нічого,
А то й стара мати,
Що привела на світ божий,
Мусить погібати.
Серце в'яне, співаючи,
Коли знає за що;
Люде серця не побачать,
А скажуть — ледащо!
Кохайтесь ж, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі — чужі люде,
Згнущаються вами.

Не слухала Катерина
Ні батька, ні пеньки,
Полюбила москалика,
Як знало серденько.
Полюбила молодого,
В садочок ходила,
Поки себе, свою долю
Там занастила.
Кличе мати вечеряти,
А донька не чує;
Де жартує з москаликом,
Там і заночує.
Не дві ночі карі очі
Любо цілувала,
Поки слава на все село
Недобрая стала.
Нехай собі тіі люде
Що хотять говорять:
Вона любить, то й не чує,

Що вкралося горе.
Прийшли вісті недобрії —
В поход затрубили.
Пішов москаль в Туреччину,
Катрусю накрили.
Незчулася, та й байдуже,
Що коса покрита:
За милого, як співати,
Любо й потужити.
Обіцявся чорнобривий,
Коли не загине,
Обіцявся вернутися.
Тойді Катерина
Буде собі московкою,
Забудеться горе;
А поки що, нехай люде
Що хотять говорять.
Не журиться Катерина —
Слізеньки втирає,
Бо дівчата на улиці
Без неї співають.
Не журиться Катерина —
Вмиється сльозою,
Возьме відра, опівночі
Піде за водою,
Щоб вороги не бачили;
Прийде до криниці,
Стане собі під калину,
Заспіває *Гриця*.
Виспіває, вимовляє,
Аж калина плаче.
Вернулася — і раденька,
Що ніхто не бачив.
Не журиться Катерина —
І гадки не має —
У новенькій хустиночці
В вікно виглядає.
Виглядає Катерина...
Минуло півроку;
Занудило коло серця,
Заколело в боку.
Нездужає Катерина,
Ледве-ледве дихає...
Вичуняла та в запічку
Дитину колише.
А жіночки лихо дзвонять,
Матері глузують,
Що москалі вертаються
Та в неї почують:
«В тебе дочка чорнобрива,
Та ще й не єдина,
А муштрує у запічку
Московського сина.
Чорнобривого придбала...
Мабуть, сама вчила...»

Бодай же вас, цокотухи,
Та злидні побили,
Як ту матір, що вам на сміх
Сина породила.

Катерино, серце моє!
Лишенько з тобою!
Де ти в світі подінешся
З малим сиротою?
Хто питає, привітає
Без милого в світі?
Батько, мати — чужі люде,
Тяжко з ними жити!

Вичуняла Катерина,
Одсуне кватирку,
Поглядає на улицу,
Колише дитинку;
Поглядає — нема, нема...
Чи то ж і не буде?
Пішла б в садок поплакати,
Так дивляться люде.
Зайде сонце — Катерина
По садочку ходить,
На рученьках носить сина,
Очиці поводить:
«Отут з муштри виглядала,
Отут розмовляла,
А там... а там... сину, сину!» —
Та й не доказала.

Зеленіють по садочку
Черешні та вишні;
Як і перше виходила,
Катерина вийшла.
Вийшла, та вже не співає,
Як перше співала,
Як москаля молодого
В вишник дожидала.
Не співає чорнобрива,
Кляне свою долю.
А тим часом вороженьки
Чинять свою волю —
Кують речі недобрії.
Що має робити?
Якби милий чорнобривий,
Умів би спинити...
Так далеко чорнобривий,
Не чує, не бачить,
Як вороги сміються їй,
Як Катруся плаче,
Може, вбитий чорнобривий
За тихим Дунаєм;
А може — вже в Московщині
Другую кохає!

Ні, чорнявий не убитий,
Він живий, здоровий...
А де ж найде такі очі,
Такі чорні брови?
На край світа, в Московщині,
По тім боці моря —
Нема нігде Катерини;
Та здалась на горі!..
Вміла мати брови дати,
Карі оченята,
Та не вміла на сім світі
Щастя-долі дати.
А без долі біле личко —
Як квітка на полі:
Пече сонце, гойда вітер,
Рве всякий по волі.
Умивай же біле личко
Дрібними сльозами,
Бо вернулись москальки
Іншими шляхами.

II

Сидить батько кінець стола,
На руки схилився;
Не дивиться на світ божий:
Тяжко зажурився.
Коло його стара мати
Сидить на ослоні,
За сльозами ледве-ледве
Вимовляє доні:
«Що весілля, доню моя?
А де ж твоя пара?
Де світилки в друженьками,
Старости, бояре?
В Московщині, доню моя!
Іди ж їх шукати,
Та не кажи добрим людям,
Що є в тебе мати.
Проклятий час-годинонька,
Що ти народилась!
Якби знала, до схід сонця
Була б утопила...
Здалась тоді б ти гадині,
Тепер — москалеві...
Доню моя, доню моя,
Цвіте мій рожевий!
Як ягодку, як пташечку,
Кохала, ростила
На лишенько... Доню моя,
Що ти наробила?..
Оддячила!.. Іди ж, шукай
У Москві свекрухи.
Не слухала моїх річей,
То її послухай.

Єсть на світі доля,
А хто її знає?
Єсть на світі воля,
А хто її має?
Єсть люде на світі —
Сріблом-злотом сяють,
Здається, панують,
А долі не знають,—
Ні долі, ні волі!
З нудьгою та з горем
Жупан надівають,
А плакати — сором.
Возьміть срібло-злото
Та будьте багаті,
А я візьму сльози —
Лихо вилівати;
Затоплю недолю
Дрібними сльозами,
Затопчу неволю
Босими ногами!
Тоді я веселий,
Тоді я багатий,
Як буде серденько
По волі гуляти!

III

Кричать сови, спить діброва,
Зіроньки сіяють,
Понад шляхом, щирцею,
Ховрашкі гуляють.
Спочивають добрі люде,
Що кого втомило:
Кого — щастя, кого — сльози,
Все нічка покрила.
Всіх покрила темнісінька,
Як діточок мати;
Де ж Катрусю пригорнула:
Чи в лісі, чи в хаті?
Чи на полі під копою
Сина забавляє,
Чи в діброві з-під колоди
Вовка виглядає?
Бодай же вас, чорні брови,
Нікому не мати,
Коли за вас таке лихо
Треба одбувати!
А що далі спіткається?
Буде лихо, буде!
Зустрінуться жовті піски
І чужії люде;
Зустрідеться зима люта...
А той чи зустріне,
Що пізнає Катерину,
Привітає сина?

З ним забула б чорнобрива
Шляхи, піски, горе:
Він, як мати, привітає,
Як брат, заговорить...

Побачимо, почувемо...
А поки — спочину
Та тим часом розпитаю
Шлях на Московщину.
Далекий шлях, пани-брати,
Знаю його, знаю!
Аж на серці похолоне,
Як його згадаю.
Попоміряв і я колісь —
Щоб його не мірять!..
Розказав би про те лихо,
Та чи то ж повірять!
«Бреше, — скажуть, — сякий-такий!
(Звичайно, не в очі),
А так тільки псує мову
Та людей морочить».
Правда ваша, правда, люде!
Та й нащо те знати,
Що сльозами перед вами
Буду вилівати?
Нащо воно? У всякого
І свого чимало...
Цур же йому!.. А тим часом
Кете * лиш кресало
Та тютюну, щоб, знаєте,
Дома не журились.
А то лихо розказувать,
Щоб бридке приснилось!
Нехай його лихий візьме!
Лучче ж поміркую,
Де то моя Катерина
З Івасем мандрує.

За Києвом та за Дніпром,
Попід темним гаєм,
Ідуть шляхом чумаченьки,
Пугача співають.
Іде шляхом молодича,
Мусить бути, з прощі.
Чого ж смутна, невесела,
Заплакані очі?
У латаній свитиночці,
На плечах торбина,
В руці ціпок, а на другій
Заснула дитина.
Зустрілася з чумаками,
Закрила дитину,
Питається: «Люде добрі,

* Кете — дайте.

Де шлях в Московщину?»
«В Московщину? Оцей самий.
Далеко, небого?»
«В саму Москву, Христа ради,
Дайте на дорогу!»
Бере шага *, аж труситься:
Тяжко його брати!..
Та й навіщо?.. А дитина?
Вона ж його мати!
Заплакала, пішла шляхом,
В Броварах спочила
Та синові за гіркого
Медяник купила.
Довго, довго, сердешная,
Все йшла та питала;
Було й таке, що під тинном
З сином ночувала...

Бач, на що здалися карі оченята:
Щоб під чужим тинном сльози виливати!
Отож-то дивіться та кайтесь, дівчата,
Щоб не довелось москаля шукать,
Щоб не довелось, як Катря шукає...
Тоді не питайте, за що люде лають,
За що не пускають в хату почувать.

Не питайте, чорнобриві,
Бо люде не знають;
Кого бог кара на світі,
То й вони карають...
Люде гнуться, як ті лози,
Куди вітер віє.
Сиротині сонце світить
(Світить, та не гріє) —
Люде б сонце заступили,
Якби мали силу,
Щоб сироті не світило,
Сльози не сушило.
А за віщо, боже милий!
За що світом нудить?
Що зробила вона людам,
Чого хотять люде?
Щоб плакала!.. Серце моє!
Не плач, Катерино,
Не показуй людам сльози,
Терпи до загину!
А щоб личко не марніло
З чорними бровами, —
До схід сонця в темнім лісі
Умийся сльозами.
Умиєшся — не побачать,
То й не засміються;
А серденько одпочине,
Поки сльози ллються.

* Шаг — гріш, півкопійки.

Отаке-то лихо, бачите, дівчата.
Жартуючи, кинув Катрися москаль.
Недоля не бачить, з ким їй жартувати,
А люде хоч бачать, та людам не жаль:
«Нехай, — кажуть, — гине ледача дитина,
Колп не зуміла себе шанувать».
Шануйтеся ж, любі, в недобру годину
Щоб не довелось москаля шукать.

Де ж Катрися блудить?
Попідтинню почувала,
Раненько вставала,
Поспішала в Московщину;
Аж гульк — зима впала.
Свище полем заверюха,
Іде Катерина
У личаках — лихо тяжке! —
І в одній свитині.
Іде Катря, шкандибас;
Дивиться — щось мріє...
Либонь, ідуть москалики...
Лихо!.. Серце мліє...
Полетіла, зустрілася,
Пита: «Чи немає
Мого Івана чорнявого?»
А ті: «Мы не знаєм».
І, звичайно, як москалі,
Сміються, жартують:
«Ай да баба! ай да наши!
Кого не надує!»
Подивилась Катерина:
«І ви, бачу, люде!
Не плач, сину, моє лихо!
Що буде, то й буде.
Піду дальше — більш ходила...
А може, й зустріну;
Оддам тебе, мій голубе,
А сама загину».

Реве, стогне хуртовина,
Котить, верне полем;
Стоїть Катря серед поля,
Дала сльозам волю.
Утомилась заверюха,
Де-де позіхас;
Ще б плакала Катерина,
Та сліз більш немає.
Подивилась на дитину:
Умите сльозою,
Червоніє, як квіточка
Вранці під росою.
Усміхнулась Катерина,
Тяжко усміхнулась:
Коло серця — як гадина
Чорна повернулась.
Кругом мовчки подивилась;

Бачить — ліс чорніє,
А під лісом, край дороги,
Либонь, курінь мріє.
«Ходім, сину, смеркається,
Коли пустять в хату;
А не пустять, то й надворі
Будем почувати.
Під хатою започуєм,
Сину мій Іване!
Де ж ти будеш почувати,
Як мене не стане?
З собаками, мій синочку,
Кохайся надворі!
Собаки злі, покусують,
Та не заговорять,
Не розкажуть сміючися...
З псами їсти й пити...
Бідна моя головонько!
Що мені робити?»

Сирота-собака має свою долю,
Має добре слово в світі сирота;
Його б'ють і лають, закують в неволю,
Та ніхто про матір на сміх не спита;
А Івася спитають, заранне спитають,
Не дадуть до мови дитині дожити.
На кого собаки на улиці лають?
Хто голий, голодний під тином сидить?
Хто лобуря водить? Чорняві байстрята...
Одна його доля — чорні бровенята.
Та й тих люде заздрі не дають посити.

IV

Попід горою, яром, долом,
Мов ті діди високочолі,
Дуби з гетьманщини стоять.
У яру гребля, верби в ряд,
Ставок під кригою в неволі
І ополонка — воду брать...
Мов покотьоло * червоніє,
Крізь хмару сонце зайнялось.
Надувся вітер; як повіє —
Нема нічого: скрізь біліє...
Та тільки лісом загуло.
Реве, свище заверюха.
По лісу завило;
Як те море, біле поле
Снігом покотилось.
Вийшов з хати карбівничий **,
Щоб ліс оглядіти,
Та де тобі! таке лихо,
Що не видно й світа.

*Покотьоло — дитяча іграшка у формі обруча.
** Карбівничий — лісник.

«Еге, бачу, яка фуга!
Цур же йому з лісом!
Піти в хату... Що там таке?
От їх достобіса!
Недобра їх розносила,
Мов справді за ділом.
Ничипоре! дивись лишень,
Які побілілі!»
«Що, москалі?.. Де москалі?»
«Що ти? схаменися!»
«Де москалі, лебедки?»
«Та он, подивися».
Полетіла Катерина
І не одяглася.
«Мабуть, добре Московщина
В тямку їй далася!
Бо упочі тільки й знає,
Що москаля кличе».
Через пеньки, заметами
Летить, ледве дише,
Боса стала серед шляху,
Втерлась рукавами.
А москалі їй назустріч
Як один верхами.
«Лихо мов! доле моя! —
До їх... коли гляне —
Попереду старший їде. —
Любий мій Іване!
Серце мов кохане!
Де ти так барився?»
Та до його... за стремена...
А він подивився
Та шпорами коня в бокі.
«Чого ж утікаєш?
Хіба забув Катерину?
Хіба не пізнаєш?
Подивися, мій голубе,
Подивись на мене:
Я Катруся твоя люба.
Нащо рвеш стремена?»
А він коня поганяє,
Нібито й не бачить.
«Пострибай же, мій голубе!
Дивись — я не плачу.
Ти не пізнав мене, Іване?
Серце, подивися,
Їй же богу, я Катруся!»
«Дура, отвяжися!
Возьміть прочь безумною!»
«Боже мій! Іване!
І ти мене покидаєш?
А ти ж присягався!»
«Возьміть прочь! Что ж вы стали?»
«Кого? мене взяти?»
За що ж, скажи, мій голубе?

Кому хоч оддати
Свою Катрю, що до тебе
В садочок ходила,
Свою Катрю, що для тебе
Сина породила?
Мій батечку, мій братику!
Хоч ти не цурайся!
Наймичкою тобі стану...
З другою кохайся...
З цілим світом... Я забуду,
Що колись кохалась,
Що од тебе сина мала,
Покриткою стала...
Покриткою... який сором!
І за що я гину!
Покинь мене, забудь мене,
Та не кидай сина.
Не покинеш?.. Серце моє,
Не втікай од мене...
Я винесу тобі сина».
Кинула стремена
Та в хатину. Вертається,
Несе йому сина.
Несповита, заплакана
Сердешна дитина.
«Осьде воно, подивися!
Де ж ти? Заховався?
Утік!.. нема!.. Сина, сина
Батько одцурався!
Боже ти мій!.. Дитя моє!
Де дінусь з тобою?
Москалики! голубчики!
Возьміть за собою;
Не цурайтесь, лебедики:
Воно сиротина;
Возьміть його та оддайте
Старшому за сина.
Возьміть його... бо покину,
Як батько покинув,—
Бодай його не кидала
Лихая година!
Гріхом тебе на світ божий
Мати породила;
Виростає же на сміх людям! —
На шлях положила.—
Оставайся шукать батька,
А я вже шукала».
Та в ліс з шляху, як навісна!
А дитя осталося.
Плаче, бідне... А москалям
Байдуже; минули.
Воно й добре; та на лихо
Лісничі почули.
Біга Катря боса лісом,
Біга та голосить;

То проклина свого Йвана,
То плаче, то просить.
Вибігає на возлісся;
Кругом подивилась
Та в яр... біжить... серед ставу
Мовчки опинилась:
«Прийми, боже, мою душу,
А ти — моє тіло!»
Шубовсть в воду!.. Попід льодом
Геть загуркотіло.

Чорнобрива Катерина
Найшла, що шукала.
Дунув вітер понад ставом —
І сліду не стало.

То не вітер, то не буйний,
Що дуба ламає;
То не лихо, то не тяжке,
Що мати вмирає;
Не сироти малі діти,
Що неньку сховали:
Ім зосталась добра слава,
Могила зосталась.
Засміються злії люди
Малій сиротині,—
Вилле сльози на могилу —
Серденько спочине.
А тому, тому на світі,
Що йому зосталось,
Кого батько і не бачив,
Мати одцуралась?
Що зосталось байстрюкові?
Хто з ним заговорить?
Ні родини, ні хатини;
Шляхи, піски, горе...
Панське личко, чорні брови...
Нащо? Щоб пізнали!
Змальовала, не сховала...
Бодай полиняли!

V

Ішов кобзар до Києва
Та сів спочивати,
Торбинками обвішаний
Його повожатий.
Мале дитя коло його
На сонці куняє,
А тим часом старий кобзар
Ісуса співає.
Хто йде, їде — не минає:
Хто бублик, хто гроші;
Хто старому, а дівчата
Шажок міхоноші.

Задивляться чорноброві —
І бєсе, і голе.
«Дала, — кажуть, — бровенята,
Та не дала долі!»

Іде шляхом до Києва
Берлин * шестернею,
А в берлині господиня
З паном і сем'єю.
Опинився против старців —
Курява лягає.
Побіг Івась, бо з віконця
Рукою махає.
Дає гроші Івасеві,
Дивується пані.
А пан глянув... одвернувся...
Пізнав, препоганий,
Пізнав тії карі очі,
Чорні бровенята...
Пізнав батько свого сина,
Та не хоче взяти.
Пита пані, як зоветься?
«Івась». — «Какой милый!»
Берлин рушив, а Івася
Курява покрила...
Полічили, що достали,
Встали сіромахи,
Помолились на схід сонця,
Пішли понад шляхом.

[1838, С.-Петербург]

ПЕРЕБЕНДЯ

Перебендя старий, сліпий, —
Хто його не знає?
Він усюди вештається
Та на кобзі грає.
А хто грає, того знають
І дякують люде:
Він їм тугу розганяє,
Хоть їм світом нудить.
Попідтинню, сіромаха,
І днює й ночує;
Нема йому в світі хати;
Недоля жартує
Над старою головою,
А йому байдуже;
Сяде собі, заспіває:
«Ой не шуми, луже!»

* Берлин — карета.

Заспіває та й згадає,
Що він сиротина,
Пожуриться, посумує,
Сидячи під тинном.

Отакій-то Перебендя,
Старий та химерний!
Заспіває про Чалого —
На Горлицю зверне;
З дівчатами на вигоні —
Гриця та веснянку,
А у шинку з парубками —
Сербина, Шинкарку;
З жонатими на бенкеті
(Де свєкруха злая) —
Про тополю, лиху долю,
А потім — У гаю,
На базарі — про Лазаря
Або, щоб те знали,
Тяжко-важко заспіває,
Як Січ руйнували.
Отакій-то Перебендя,
Старий та химерний!
Заспіває, засміється,
А на сльози зверне.

Вітер віє-повіває,
По полю гуляє.
На могилі кобзар сидить
Та на кобзі грає.
Кругом його степ, як море
Широке, синіє;
За могилою могила,
А там — тільки мріє.
Сивий ус, стару чуприну
Вітер розвіває;
То приляже та послуха,
Як кобзар співає,

Як серце сміється, сліпі очі плачуть...
Послуха, повіє...

Старий заховавсь
В степу на могилі, щоб ніхто не бачив,
Щоб вітер по полю слова розмахав,
Щоб люде не чули, бо то боже слово,
То серце по волі з богом розмовля,
То серце щєбече господню славу,
А думка край світа на хмарі гуля.
Орлом сизокрилим літає, ширяє,
Аж небо блакитне широкими б'є;
Спочине на сонці, його запитає,
Де воно ночує, як воно встає;
Послухає моря, що воно говорить,
Спита чорну гору: «Чого ти німа?»
І знову на небо, бо на землі горе,
Бо на їй, широкій, куточка нема

Тому, хто все знає, тому, хто все чує:
Що море говорить, де сонце ночує.
Його на сім світі ніхто не прийма.
Один він між ними, як сонце високе.
Його знають люде, бо носить земля;
А якби почули, що він, одинокий,
Співа на могилі, з морем розмовля,—
На божєє слово вони б насміялись,
Дурним би назвали, од себе б прогнали.
«Нехай понад морем,— сказали б,— гуля!»
Добре єси, мій кобзарю,
Добре, батьку, робиш,
Що співати, розмовляти
На могилу ходиш!
Ходи собі, мій голубе,
Поки не заснуло
Твоє серце, та виспівуй,
Щоб люде не чули.
А щоб тебе не цурались,
Потурай їм, брате!
Скажи, враже, як пан каже:
На те він багатий.

Отакий-то Перебендя,
Старий та химерний!
Заспіває весільної,
А на журбу зверне.

[1839, С.-Петербург]

ТОПОЛЯ

По діброві вітер вис
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.
Стан високий, лист широкий
Нащо зеленіє?
Кругом поле, як те море
Широке, синіє.
Чумак іде, подивиться
Та й голову схилить;
Чабан вранці з сопілкою
Сяде на могилі,
Подивиться — серце нис
Кругом ні билини!
Одна, одна, як сирота
На чужині, гине!

Хто ж викохав тонку, гнучку
В степу погибати?
Постривайте, все розкажу,
Слухайте ж, дівчата...

Полюбила чорнобрива
Козака дівчина.
Полюбила — не спинила,
Пішов та й загинув...
Якби знала, що покине,
Була б не любила;
Якби знала, що загине,
Була б не пустила;
Якби знала, не ходила б
Пізно за водою,
Не стояла б до півночі
З милим під вербою;
Якби знала!..

І то лихо —
Попереду знати,
Що нам в світі зустрінеться...
Не знайте, дівчата!
Не питайте свою долю...
Само серце знає,
Кого любить... Нехай в'яне,

Поки закопають!
Бо не довго, чорнобриві,
Карі оченята;
Біле личко червоніє
Не довго, дівчата!
До полудня та й зав'яне,
Брови полиняють...
Кохайтесь ж, любіться,
Як серденько знає.

Защєбече соловейко
В лузі на кални,—
Заспіває козаченько,
Ходя по долині.
Виспівує, поки виїде
Чорнобрива з хати;
А він її запитас:
«Чи не була мати?»
Стануть собі, обіймуться,—
Співа соловейко;
Послухають, розійдуться,—
Обоє радепкі.
Ніхто того не побачить,
Ніхто не спитас:
«Де ти була, що робила?»
Сама собі знає.
Любилася, кохалася,
А серденько мліло:
Воно чуло недоленку,
А сказати не вміло.
Не сказало — осталася,
День і ніч воркує,
Як голубка без голуба,
А ніхто не чує.

Не щєбече соловейко
В лузі над водою,
Не співає чорнобрива,
Стоя під вербою;
Не співає,— як сирота,
Білим світом нудить.
Без милого батько, мати —
Як чужії люде;
Без милого сонце світить —
Як ворог сміється;
Без милого скрізь могила...
А серденько б'ється!

Минув і рік, минув другий —
Козака немає;
Сохне вона, як квіточка,—
Ніхто не питає.
«Чого в'янеш, моя доню?» —
Мати не спитала,
За старого, багатого

Нищечком єдинала.
«Іди, доню,— каже мати,—
Не вік дівовати.
Він багатий, одинокий —
Будеш панувати».

«Не хочу я панувати,
Не піду я, мамо!
Рушниками, що придбала,
Спусти мене в яму.
Нехай попи заспівають,
А дружки поплачуть:
Легше мені в труні лежать,
Ніж його побачить».

Не слухала стара мати,
Робила, що знала;
Все бачила чорнобрива,
Сохла і мовчала.
Пішла вночі до ворожки,
Щоб поворожити:
Чи довго їй на сім світі
Без милого жити?
«Бабусенько, голубонько,
Серце моє, ненько!
Скажи мені щирю правду,
Де мий-серденько?
Чи жив, здоров, чи він любить,
Чи забув-покинув?
Скажи ж мені, де мій мий?
Край світа полину!
Бабусенько, голубонько,
Скажи, коли знаєш!
Бо видає мене мати
За старого заміж.

Любить його, моя сиза,
Серце не навчити.
Пішла б же я утопилася —
Жаль душу згубити.
Коли не жив чорнобривий,
Зроби, моя пташко,
Щоб додому не вернулася...
Тяжко мені, тяжко!
Там старий жде з старостами...
Скажи ж мою долю».
«Добре, доню; спочинь
трошки...

Чини ж мою волю.
Сама колись дівовала,
Тєє лихо знаю;
Минулося — навчилася,
Людяма помагаю.
Твою долю, моя доню,
Позаторік знала,

Позаторік і зіллячка
Для того придбала».

Пішла стара, мов каламар
Достала з полиці.
«Ось на тобі сего дива!
Піди до криниці;
Поки півні не співали,
Умійся водою,
Випий трошки сего зілля —
Все лихо загоїть.
Вип'єш — біжи якомога;
Що б там ні кричало,
Не оглянься, поки станеш
Аж там, де прощалась.
Одпочинеш; а як стане
Місяць серед неба,
Випий ще раз; не приїде —
Втретє випить треба.
За перший раз, як за той рік,
Будеш ти такою;
А за другий — серед степу
Тупне кінь ногою.
Коли живий козаченько,
То зараз прибуде.
А за третій... моя доню,
Не питай, що буде.
Та ще, чуєш, не хрестися,
Бо все піде в воду.
Тепер же йди подивися
На торішню вроду».

Взяла зілля, поклонилась:
«Спасибі, бабусю!»
Вийшла з хати: «Чи йти, чи ні?
Ні, вже не вернуся!»
Пішла, вмилаь, напилася,
Мов не своя стала,
Вдруге, втретє, та, мов сонна,
В степу заспівала:
«Плавай, плавай, лебедонько,
По синьому морю,
Рости, рости, тополенько,
Все вгору та вгору!
Рости тонка та висока
До самої хмари,

Спитаї бога, чи діжду я,
Чи не діжду пари?
Рости, рости, подивися
За сплес море:
По тім боці — моя доля,
По сім боці — горе.
Там десь милий, чорнобривий
По полю гуляє,
А я плачу, літа трачу,
Його виглядаю.
Скажи йому, моє серце,
Що сміються люде;
Скажи йому, що загину,
Коли не прибуде.
Сама хоче мене мати
В землю заховати...
А хто ж її головоньку
Буде доглядати?
Хто догляне, розпитає,
На старість поможе?
Мамо моя, доле моя!
Боже милий, боже!
Подивися, тополенько,
Як нема — заплачеш
До схід сонця ранісінько,
Щоб ніхто не бачив.
Рости ж, серце тополенько,
Все вгору та вгору;
Плавай, плавай, лебедонько,
По синьому морю!»

Таку пісню чорнобрива
В степу заспівала.
Зілля дива наробило —
Тополею стала.
Не вернулася додому,
Не діждала пари;
Тонка-тонка та висока —
До самої хмари.
По діброві вітер висе,
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.

[1839, С.-Петербурґ]

ГАЙДАМАКИ *

Все йде, все минає — і краю немає,
Куди ж воно ділось? відкіля взялось?
І дурень, і мудрий нічого не знає.
Живе... умирає... одно зацвіло,
А друге зав'яло, навіки зав'яло...
І листя пожовкле вітри рознесли.
А сонечко встане, як перше вставало,
І зорі червоні, як перше блили,
Попливуть і потім, і ти, білолиций,
По синьому небу вийдеш погулять,
Вийдеш подивитися в жолобок, криницю
І в море безкрає, і будеш сіять,
Як над Вавилоном, над його садами
І над тим, що буде з нашими синами.
Ти вічний без краю!.. люблю розмовлять,
Як з братом, з сестрою, розмовлять з тобою,
Співать тобі думу, що ти ж нашептав.
Порай-мені ще раз, де дітись з журбою?
Я не одинокий, я не сирота, —
Єсть у мене діти, та де їх подіти?
Заховать з собою? — гріх, душа жива!
А може, їй легше буде на тім світі,
Як хто прочитас ті сльози-слова,
Що так вона щиро колісь виливала,
Що так вона нишком над ними ридала.
Ні, не заховаю, бо душа жива.
Як небо блакитне — нема йому краю,
Так душі почину і краю немає.
А де вона буде? химерні слова!
Згадай же хто-небудь її на сім світі, —
Безславному тяжко сей світ покидать.
Згадайте, дівчата, — вам треба згадать!
Вона вас любила, рожевії квіти,
І про вашу долю любила співать.
Поки сонце встане, спочивайте, діти,
А я поміркую, ватажка де взять.

Сини мої, гайдамаки!
Світ широкий, воля, —
Ідіть, сини, погуляйте,
Пошукайте долі.
Сини мої невеликі,
Нерозумні діти,
Хто вас щиро без матері
Привітає в світі?
Сини мої! орли мої!
Летіть в Україну, —
Хоч і лихо зустрінеться,

* Вступ до поеми.

Так не на чужині.
Там найдеться душа щира,
Не дасть погибати,
А тут... а тут... тяжко, діти!
Коли пустять в хату,
То, зустрівши, пасмиються,—
Такі, бачте, люди:
Все письменні, друковані,
Сонце навіть гудять:
«Не відтіля,— каже,— сходить,
Та не так і світить;
Отак,— каже,— було б треба...»
Що маєш робити?
Треба слухать, може, й справді
Не так сонце сходить,
Як письменні пачитали...
Розумні, та й годі!
А що ж на вас вони скажуть?
Знаю вашу славу!
Поглузують, покепкують
Та й кинуть під лаву.
«Нехай,— скажуть,— спочивають,
Поки батько встане
Та розкаже по-нашому
Про свої гетьмани.
А то дурень розкаже
Мертвими словами
Та якогось-то Ярему
Веде перед нами
У постолах. Дурень! дурень!
Били, а не вчили.
Од козацтва, од гетьманства
Високі могили —
Більш нічого не осталося,
Та й ті розривають;
А він хоче, щоб слухали,
Як старці співають.
Дарма праця, пане-брате:
Коли хочеш грошей,
Та ще й слави, того дива,—
Співай про Матрьошу,
Про Парашу, радість нашу,
Султан, паркет, шпори,—
От де слава!!! а то співа:
«Грає синє море»,
А сам плаче, за тобою
І твоя громада
У сіряках!..» Правда, мудрі!
Спасибі за раду.
Теплий кожух, тільки шкода —
Не на мене шитий,
А розумне ваше слово
Брехнею підбите.
Вибачайте... кричіть собі,
Я слухать не буду

Та й до себе не покличу:
Ви розумні люди —
А я дурень; один собі
У моїй хатині
Заспіваю, зарідаю,
Як мала дитина.
Заспіваю — море грає,
Вітер повіває,
Степ чорніє, і могила
З вітром розмовляє.
Заспіваю — розвёрнулась
Висока могила,
Аж до моря запорожці
Степ широкий крили.
Отамани на вороних
Перед бунчуками
Вигравають... а пороги
Меж очеретами
Ревуть, стогнуть — розсердилися,
Щось страшне співають.
Послухаю, пожурюся,
У старих питаю:
«Чого, батьки, сумуєте?»
«Невесело, сину!
Дніпро на нас розсердився,
Плаче Україна...»
І я плачу; а тим часом
Пишними рядами
Виступають отамани,
Сотники з панами
І гетьмани; всі в золоті
У мою хатину
Прийшли, сіли коло мене
І про Україну
Розмовляють, розказують,
Як Січ будували,
Як козаки на байдаках
Пороги минали,
Як гуляли по сипьому,
Грілися в Скутарі
Та як, люльки закуривши
В Польщі на пожарі,
В Україну верталися,
Як бенкетували.
«Граї, кобзарю, лий, шинкарю!» —
Козаки гукали.
Шинкар знає, наливає
І не схаменеться;
Кобзар вшкварив, а козаки —
Аж Хортиця гнеться —
Метелиці та гопака —
Гуртом оддирають;
Кухоль ходить, переходить,
Так і висихає.
«Гуляй, пане, без жупана,

Гуляй, вітре, подем;
Грай, кобзарю, лий, шинкарю,
Поки встане доля».
Взявшись в боки, навприсідки
Парубки з дідами.
«Отак, діти! добре, діти!
Будете панамі».
Отамани на бенкеті,
Неначе не раді,
Походжають, розмовляють;
Вельможна громада
Не втерпіла, ударила
Старими ногами.
А я дивлюсь, поглядаю,
Сміюся сльозами.

Дивлюся, сміюся, дрібні утираю,—
Я не одинокий, є з ким в світі жити;
У моїй хатині, як в степу безкраїм,
Козацтво гуляє, байрак гомонить;
У моїй хатині сине море грас,
Могила сумує, тополя шумить,
Тихесенько *Гриця* дівчина співає,—
Я не одинокий, є з ким вік дожить.

От де моє добро, гроші,
От де моя слава,
А за раду спасибі вам,
За раду лукаву.
Буде з мене, поки живу,
І мертвого слова,
Щоб виливать журбу, сльози.
Бувайте здорові!
Піду синів випроводжать
В далеку дорогу.
Нехай ідуть, може, найдуть
Козака старого,
Що привіта моїх діток
Старими сльозами.
Буде з мене. Скажу ще раз:
Пан я над панамі.

Отак, сидя в кінці стола,
Міркую, гадаю:
Кого просить? хто поведе?
Надворі світає;
Погас місяць, горить сонце.
Гайдамаки встали,
Помолились, одяглися,
Кругом мене стали,
Сумно, сумно, як сироти,
Мовчки похилились.
«Благослови,— кажуть,— батьку,
Поки маєм силу;
Благослови шукать долю
На широкім світі».
«Постривайте... світ не хата,

А ви малі діти,
Нерозумні. Хто ватажком
Піде перед вами,
Хто проведе? Лихо, діти,
Лихо мені з вами!
Викохав вас, вигодував,
Впросли чималі,
Йдете в люди, а там тепер
Все письменно стало.
Вибачайте, що не вивчив,
Бо й мене хоч били,
Добре били, а багато
Дечому навчили!
Тма, мпа * знаю, а оксію **
Не втну таки й досі.
Що ж вам скажуть? Ходім, сини,
Ходімо попросим.
Єсть у мене щирий батько
(Рідного немає) —
Дасть він мені раду з вами,
Бо сам здоров знає,
Як то тяжко блукать в світі
Сироті без роду;
А до того душа щира,
Козацького роду,
Не одцуравсь того слова,
Що мати співала,
Як малого повивала,
З малим розмовляла;
Не одцуравсь того слова,
Що про Україну
Сліпий старець, сумуючи,
Співає під тинном.
Любить її, думу правди,
Козацькую славу,
Любить її! Ходім, сини,
На раду ласкаву.
Якби не він спіткав мене
При лихій годині,
Давно б досі заховали
В снігу на чужині,
Заховали б та й сказали:
«Так... якесь ледащо...»
Тяжко, важко нудить світом,
Не знаючи за що.
Минулося, щоб не снилось!..
Ходімо, хлоп'ята!
Коли мені на чужині
Не дав погибати,
То й вас прийме, привітає,
Як свою дитину.
А од його, помолитись,

* Тма, мпа — трилітерні склади в церковнослов'янському букварі.
** Оксія — нарядковий знак наголосу в церковнослов'янських книгах.

Гайда в Україну!»
Добрідень же, тату, в хату!
На твоім порогу
Благослови моїх діток
В далеку дорогу.

*С.-Петербург,
1841, апреля 7*

* *
*

Вітер з гаєм розмовляє,
Шепче з осокою,
Пливе човен по Дунаю,
Один за водою.
Пливе човен, води повен,—
Ніхто не спиняє,
Кому спинить — рибалоньки
На світі немає.
Поплив човен в синє море,
А воно заграло.
Погралися гори-хвилі —
І скіпок не стало.

Недовгий шлях, — як човнові
До сирього моря, —
Сиротині на чужину,
А там — і до гора.
Пограються добрі люди,
Як холодні хвилі;
Потім собі подивляться,
Як сирота плаче;
Потім спитай, де сирота, —
Не чув і не бачив.

[1841, С.-Петербург]

ГАМАЛІЯ

«Ой нема, нема ні вітру, ні хвилі
Із нашої України!
Чи там раду радять, як на турка стати,
Не чуємо на чужині.
Ой повій, повій, вітре, через море
Та з Великого Лугу,
Суши наші сльози, заглуши кайдани,
Розвій нашу тугу.
Ой заграй, заграй, синесеньке море,
Та під тими байдаками,
Що пливуть козаки, тільки мріють шапки,
Та на сей бік за нами.
Ой боже наш, боже, хоч і не за нами,

Неси ти їх з України:
Почуємо славу, козацьку славу,
Почуємо та й загинем».

Отак у Скутарі козаки співали;
Співали, сердеги, а сльози лились;
Лилися козацькі, тугу домовляли.
Босфор аж затрясся, бо зроду не чув
Козацького плачу; застогнав широкий,
І шкурою, сірий бугай, стрепенув,
І хвилю, ревучи, далеко-далеко
У синє море на ребрах послав.
І море ревуло Босфорову мову,
У Лиман погнало, а Лиман Дніпрові
Тую журбу-мову на хвилі подав.
Зареготався дід наш дужий,
Аж піна з уса потекла.
«Чи спиш, чи чуєш, брате Луже?
Хортице! сестро?»

Загула
Хортиця з Лугом: «Чую! чую!»
І Дніпр укрили байдаки,
І заспівали козаки:

«У туркені, по тім боці,
Хата на помості.
Гай, гай! море, грай,
Реви, скелі ламай!
Поїдемо в гості.

У туркені у кишени
Таляри-дукати.
Не кишени трусить,
Ідем різать, палить,
Братів визволяти.

У туркені яничари
І бапа на лаві.
Гой ги, вороги!
Ми не маєм ваги!
Наша воля і слава!»

Пливуть собі, співаючи,
Море вітер чує;
Попереду Гамалія
Байдаком керує.
Гамалію, серце мліє:
Сказалося море.
Не злякає! — і сховались
За хвилі — за гори.

Дрімає в гаремі — в раю Візантія,
І Скутар дрімає; Босфор клекотить,
Неначе скажений, то стогне, то виє:
Йому Візантію хочеться збудить.

«Не буди, Босфоре: буде тобі горе,
Твої білі ребра піском занесу,
У мул поховаю! (Реве синє море).
Хіба ти не знаєш, яких я песу
Гостей до султана?»

Так море спиняло
(Любило завзятих чубатих слав'ян).
Босфор схаменувся. Туркения дрімала,
Дрімав у гаремі ледачий султан.
Тільки у Скутарі, в склепу, не дрімають
Козаки сердеги. Чого вони ждуть?
По-своєму бога в кайданах благають,
А хвили на той бік ідуть та ревуть.

«О милий боже України!
Не дай пропасти на чужині
В неволі вольним козакам!
І сором тут, і сором там —
Вставать з чужої домовини,
На суд твій праведний прийти,
В залізах руки принести,
І перед всіми у кайданах
Стать козакові...»

«Ріж і бий!
Мордуй невіру бусурмана!» —
Кричать за муром. Хто такий?
Гамалію, серце мліє:
Скутар скаженіє!
«Ріжте! бийте!» — на фортеці
Кричить Гамалія.

Реве гарматами Скутара,
Ревуть, лютують вороги;
Козацтво претється без ваги —
І покотились яничари.
Гамалія по Скутарі —
По пеклу гуляє,
Сам хурдигу розбиває,
Кайдани ламає.
«Вилітайте, сірі птахи,
На базар до паю!»
Стрепенулись соколята,
Бо давно не чули
Хрещеної тії мови.
І ніч стрепенулась:
Не бачила стара мати
Козацької плати.
Не лякайся, подивися
На бенкет козачий.
Темно всюди, як у будень,
А свято чимале.
Не злодії з Гамалієм
Ідять мовчки сало.
Без шашлика. «Засвіtimo!»
До самої хмари

З поглистими кораблями
Палає Скутара.
Візантія пробуркалась,
Витріщає очі,
Переплива на допомогу,
Зубами скрегоче.

Реве, лютує Візантія,
Руками берег достає;
Достала, зикнула, встає —
І на пожах в крові німіє.
Скутар, мов пекло те, палає,
Через базари кров тече,
Босфор широкий доливає.
Неначе птахи чорні в гаї,
Козацтво сміливо літає.
Ніхто на світі не втече!
Огонь запеклих не пече.
Руйнують мурч, срібло-злото
Несуть шапками козаки
І насипають байдаки.
Горить Скутар, стиха робота,
І хлопці сходяться; зійшлись,
Люльки з пожару закурили,
На байдаки — та й потягли,
Рвучи червоні гори-хвилі.
Пливуть собі, ніби з дому,
Так будім гуляють,
Та, звичайне запорожці,
Пливучи співають:

«Наш отаман Гамалія,
Отаман завзятий,
Забрав хлопців та й поїхав
По морю гуляти,
По морю гуляти,
Слави добувати,
Із турецької неволі
Братів визволяти.
Ой приїхав Гамалія
Аж у ту Скутару, —
Сидять брати-запорожці,
Дожидають кари.
Ой як крикнув Гамалія:
«Брати, будем жити,
Будем жити, вино пити,
Яничара бити,
А курені килимами,
Оксамитом крити!»
Вилітали запорожці
На лан жито жати;
Жито жали, в копи клали,
Гуртом заспівали:

«Слава тобі, Гамаліє,
На весь світ великий,

На весь світ великий,
На всю Україну,
Що не дав ти товариству
Згинуть на чужині!»

Пливають співаючи; пливе
Позад завзятий Гамалія:
Орел орлят мов стереже;
Із Дарданеллів вітер віє,
А не женеться Візантія:
Вона боїться, щоб Чернець
Не засвітив Галату знову
Або гетьман Іван Підкова
Не кликнув в море на ралець.
Пливають собі, а з-за хвилі
Сонце хвилю червонить;
Перед ними море миле
Гомонить і клекотить.
Гамаліє, вітер віє,
Ось-ось наше море!..
І сховалися за хвилі —
За рожеві гори.

[Жовтень — перша половина
листопада 1842]

СОН
(Комедія)

Дух истины, его же мир
не может принять, яко не видит его,
ниже знает его.

Иоанна, глава 14, стих 17

У всякого своя доля
І свій шлях широкий:
Той мурує, той руйнує,
Той неситим оком
За край світа зазирає:
Чи нема країни,
Щоб загарбать і з собою
Взять у домовину.
Той тузами обирає
Свата в його хаті,
А той нишком у куточку
Гострить ніж на брата.
А той, тихий та тверезий,
Богобоязливий,
Як кішечка, підкрадеться,
Вижде нещасливий
У тебе час та й запустить
Пазурі в печінки,—
І не благай: не вимолять

Ні діти, ні жінка.
А той, щедрий та розкошний,
Все храми мурує
Та отечество так любить,
Так за ним бідкує,
Так із його, сердешного,
Кров, як воду, точить!..
А братія мовчить собі,
Витріщивши очі!
Як ягнята: «Нехай,— каже,—
Може, так і треба».
Так і треба! бо немає
Господа на небі!
А ви в ярмі падаєте
Та якогось раю
На тім світі благаєте?
Немає! немає!
Шкода й праці. Схамепіться:
Усі на сім світі —
І царята і старчата —
Адамові діти.
І той... і той... а що ж то я?
Ось що, добрі люди:
Я гуляю, бенкетую
В неділю і в будень.
А вам нудно! жалкуєте!
Бій-богу, не чую,
І не кричьте! Я свою п'ю,
А не кров людськую!

Отак, ідучи попідтинню
З бенкету п'яний уночі,
Я міркував собі, йдучи,
Поки доплентавсь до хатини.
А в мене діти не кричать
І жінка не лає,
Тихо, як у раї,
Усюди божа благодать —
І в серці, і в хаті.
Отож я ліг спати.
А вже підшилий як засне,
То хоч коти гармати,
І усом не моргне.
Та й сон же, сон, напричуд дивний,
Мені приснився —
Найтверезіший би упився,
Скупий жидюга дав би гривню,
Щоб позирнуть на ті дива.
Та чорта з два!
Дивлюся: там буцім сова
Летить лугами, берегами, та нетрями,
Та глибокими ярами,
Та широкими степами,
Та байраками.
А я за нею та за нею,

Лечу й прощаюся з землею:
«Прощай, світе, прощай, земле,
Неприятний краю,
Мої муки, мої люті
В хмарі заховаю.
А ти, моя Україно,
Безталанна вдово,
Я до тебе літатиму
З хмари на розмову.
На розмову тихосумну,
На раду з тобою;
Опівночі падатиму
Рясною росюю.
Порадимось, посумуєм,
Поки сонце встане;
Поки твої малі діти
На ворога стануть.
Прощай же ти, моя пене,
Удово небого,
Годуй діток; жива правда
У господа бога!»

Летим. Дивлюся, аж світає,
Край неба палас,
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють,
Меж ярами над ставами
Вербі зеленіють.
Сади рясні похилились,
Тополі по волі
Стоять собі, мов сторожа,
Розмовляють з полем.
І все то те, вся країна,
Повита красою,
Зеленіє, вмивається
Дрібною росюю,
Споконвіку вмивається,
Сонце зустрічає...
І нема тому почину,
І краю немає!
Ніхто його не додбає
І не розруйнує...
І все то те... Душе моя,
Чого ти сумуєш?
Душе моя убогая,
Чого марне плачеш,

Чого тобі шкода? Хіба ти не бачиш,
Хіба ти не чуєш людського плачу?
Тобі глянь, подивися; а я полечу
Високо, високо за синії хмари;
Немає там власті, немає там кари,
Там сміху людського і плачу не чує.
Он глянь, — у тім раї, що ти покидавш,

Латапу свитину з каліки знімають,
З шкурою знімають, бо нічим обути
Княжат недорослих; а он розпинають
Вдову за подушне, а сина кують,
Єдиного сина, єдину дитину,
Єдину надію! в військо оддають!
Бо його, бач, трохи! А онде під тином
Опухла дитина, голоднес мре,
А мати пшеницю на панцині жне.

А он бачиш? Очі! очі!
Нащо ви здалися,
Чом ви змалку не висохли,
Слізьми не злилися?
То покритка, попідтипню
З байстрам шкандибає,
Батько й мати одцурались
Й чужі не приймають!
Старці навіть цураються!!
А панч не знає,
З двадцятю, недоліток,
Душі пропиває!

Чи бог бачить із-за хмари
Наші сльози, горе?
Може, й бачить, та помага,
Як і оті гори
Предковіччі, що політі
Кровію людською!..
Душе моя убогая!
Лишенько з тобою.
Уп'ємося отрутою,
В кризі ляжем спати,
Пошлем думу аж до бога:
Його розпитати,
Чи довго ще на сім світі
Катам панувати??

Лети ж, моя думо, моя люта муко,
Забери з собою всі лиха, всі зла,
Своє товариство — ти з ними росла,
Ти з ними кохалась, їх тяжкіі руки
Тебе повивали. Бери ж їх, лети
Та по всьому небу орду розпусти.
Нехай чорніє, червоніє,
Полум'ям повіє,
Нехай знову рига змії,
Трупом землю криє.
А без тебе я де-небудь
Серце заховаю
Та тим часом пошукаю
На край світа раю.

І знов лечу понад землею,
І знов прощаюся я з нею.
Тяжко матір покидати
У безверхій хаті.

А ще гірше дивитися
На сльози-та лати.

Лечу, лечу, а вітер віс,
Передо мною сніг біліс,
Кругом борн та болота,
Туман, туман і пустота.
Людей не чуть, не знать і сліду
Людської страшної ноги.
І вороги, й не вороги,
Прощайте, в гості не приїду!

Упивайтесь, бенкетуйте —
Я вже не почую,
Один собі навік-віки
В спігу започую.
І поки ви дознастесь,
Що ще є країна,
Не полита сльозьми, кров'ю,
То я одпочину...
Одпочину... аж слухаю —
Загули кайдани
Під землею... Подивлюся...
О люде поганій!
Де ти взявся? що ти робиш?
Чого ти шукаєш
Під землею? Ні, вже, мабуть,
Я не заховаюсь
І на небі!.. За що ж кара,
За що мені муки?
Кому я що заподіяв!
Чиї тяжкі руки
В тілі душу закували,
Серце запалили
І галичі силу —
Думи розпустили??
За що, не знаю, я караюсь,
І тяжко караюсь!
І коли я спокую,
Коли діжду краю,
Не бачу й не знаю!!

Заворушилася пустиня.
Мов із тісної домовини
На той остатній страшний суд
Мертвці за правдою встають.

То не вмерлі, не убиті,
Не суда просити!
Ні! то люди, живі люди,
В кайдани залиті.
Із нор золото виносять,
Щоб пельку залити
Неситому!.. То каторжні.
А за що? Те знає...
Вседержитель... а може, ще
Й він недобачає.

Онде злодій штепований
Кайдани волочить;
Он розбойник катований
Зубами скрегоче,
Недобитка товариша
Зарізати хоче!
А меж ними, запеклими,
В кайдани убраний
Цар всесвітній! цар волі, цар,
Штепом увінчаний!
В муці, в каторзі не просить,
Не плаче, не стогне!
Раз добром нагріте серце
Вік не прохолоне!

А де ж твої думи, рожеві квіти,
Доглядані, смілі, викохані діти,
Кому ти їх, друже, кому передав?
Чи, може, навіки в серці поховав?
О, не ховай, брате! розсип їх, розкидай!
Зійдуть, і ростимуть, і у люди вийдуть!

Чи ще митарство? чи вже буде?
Буде, буде, бо холодно,
Мороз розум будить.

І знов лечу. Земля чорніє,
Дрімає розум, серце мліє.
Дивлюся: хати над шляхами
Та городі з стома церквами,
А в городах, мов журавлі,
Замуштрували москалі;
Нагодовані, обути
І кайданами окуті,
Муштруються... Далі гляну:
У долині, мов у ямі,
На багнищі город мріє;
Над ним хмарою чорніє
Туман тяжкий... Долітаю —
То город безкрай.
Чи то турецький,
Чи то німецький,
А може, те, що й московський.
Церкви, та палати,
Та пани пузаті,
І ні однісінької хати.

Смеркалося... огонь огнем
Кругом запалало,—
Аж злякався я... «Ура! ура!
Ура!» — закричали.
«Цу-цу, дурні! схаменіться!
Чого се ви раді?
Що горите?» — «Экой хохол!
Не знает параду.

Мов та швайка загострена,
 Аж чудно дивиться.
 І дзигарі тельнякають.
 От я повертаюсь —
 Аж кінь летить, копитами
 Скелю розбиває!
 А на коні сидить охляп,
 У світі — не світі
 І без шапки. Якимсь листом
 Голова повита.
 Кінь басує, от-от річку,
 От... от... перескочить.
 А він руку простягає,
 Мов світ увесь хоче
 Загарбати. Хто ж це такий?
 От собі й читаю,
 Що на скелі наковано:
Первому — Вторая
 Таке диво наставила.
 Тепер же я знаю:
 Це той *Первий*, що розпинав
 Нашу Україну,
 А *Вторая* доконала
 Вдову сиротину.
 Кати! кати! людодіди!
 Наїлись обое,
 Накралися; а що взяли
 На той світ з собою?
 Тяжко, тяжко мені стало,
 Так, мов я читаю
 Історію України.
 Стою, замираю...
 А тим часом — тихо, тихо
 Та сумно співає
 Щось таке невидіме:

«Із города із Глухова
 Полки виступали .
 З заступами на лінію,
 А мене послали
 На столицю з козаками
 Наказним гетьманом!
 О боже наш милосердий!
 О царю поганий,
 Царю проклятий, лукавий,
 Аспиде неситий!
 Що ти зробив з козаками?
 Болота засипав
 Благородними костями;
 Поставив столицю
 На їх трупах катованих!
 І в темній темниці
 Мене, вольного гетьмана,
 Голодом замучив
 У кайданах. Царю! царю!

І бог не розлучить
 Нас з тобою. Кайданами
 Скований зо мною
 Навік-віки. Тяжко мені
 Витать над Невою.
 України далекої,
 Може, вже немає.
 Полетів би, подивився,
 Так бог не пускає.
 Може, Москва випалила
 І Дніпро спустила!
 В синє море, розкопала
 Високі могили —
 Нашу славу. Боже милій,
 Зжалься, боже милій».

 Та й замовкло; дивлюся я:
 Біла хмара криє
 Сіре небо. А в тій хмарі
 Мов звір в гаї вис.
 То не хмара — біла пташка
 Хмарою спустилась
 Над царем тим мусянджовим *
 І заголосила:
 «І ми сковані з тобою,
 Людоїде, змію!
 На страшному на сүдищі
 Ми бога закريم
 Од очей твоїх неситих.
 Ти нас з України
 Загнав, голіх і голодних,
 У сніг на чужину
 Та й порізав; а з шкур наших
 Собі багряницю
 Пошив жилами твердими
 І заклав столицю
 В новій рясі. Подивися:
 Церкви та палати!
 Веселися, лютий кате,
 Проклятий! проклятий!»

Розлетілись, розсипались,
 Сонечко вставало.
 А я стояв, дивувався,
 Та аж страшно стало.
 Уже вбогі ворушились,
 На груд поспішали,
 І москалі на розпуттях
 Уже муштрувались.
 Покрай улиць поспішали
 Заспані дівчата,
 Та не з дому, а додому!
 Посилала мати

* Мусянджовий — мідний.

На цілу ніч працювати,
На хліб заробляти.
А я стою, похилившись,
Думаю, гадаю,
Як то тяжко той насущний
Люди заробляють.
От і братія сипнула
У сенат писати
Та підписувать — та драти
І з батька, і брата.
А меж ними і землячки
Де-де проглядають.
По-московській так і ріжуть,
Сміються та лають
Батьків своїх, що змалечку
Цвешкать не навчили
По-німецькій, — а то тепер
І кисни в чорних!
П'явки! п'явки! може, батько
Остатню корову
Жидам продав, поки вивчив
Московської мови.
Україно! Україно!
Оце твої діти,
Твої квіти молодії,
Чорнилом політі.
Московською блекотою
В німецьких теплицях
Заглушені!.. Плач, Україно!
Бездітна вдовице!

Піти лишень подивиться
До царя в палати,
Що там робиться. Приходжу:
Старшина пузата
Стоїть рядом; сопе, хропе,
Та понадувалось,
Як індик, і на двері
Косо поглядало.
Аж ось вони й одчинились.
Неначе з берлоги
Медвідь виліз, ледве-ледве
Переносить ноги;
Та одутий, аж посинів:
Похмілля прокляте
Його мучило. Як крикне
На самих пузатих —
Всі пузаті до бдного
В землю провалились!
Він вилупив баньки з лоба —
І все затрусилось,
Що осталось; мов скажений,
На менших гукає —
І ті в землю; він до дрібних —
І ті пропадають!

Він до челяді — і челядь,
І челядь пропала;
До москалів — москалки,
Тільки застогнало,
Пішли в землю; диво дивне
Сталося на світі.
Дивлюся я, що дальш буде,
Що буде робити
Мій медведик! Стоїть собі,
Голову понурив,
Сіромаха. Де ж ділася
Медвежа натура?
Мов кошени, такий чудний.
Я аж засміявся.
Він і почув та як зикне, —
Я перелякався,
Та й прокинувся... Отаке-то
Приснилось диво.
Чудне якесь!.. Таке тільки
Сниться юридичним
Та п'яницям. Не здивуйте,
Брати любі, милі,
Що не своє розказав вам,
А те, що приснилось.

8 іюля 1844,
С.-Петербург

* *
*

Чого мені тяжко, чого мені нудно,
Чого серце плаче, ридає, кричить,
Мов дитя голодне? Серце моє трудне,
Чого ти бажавш, що в тебе болить?
Чи пити, чи їсти, чи спатоньки хочеш?
Засни, моє серце, навіки засни,
Невкрите, розбите, — а люд нависний
Нехай скаженіє... Закрий, серце, очі.

13 ноября 1844,
СПб.

ЄРЕТИК *

Шафарикові

Запалили у сусіда
Нову добру хату
Злі сусіди; нагрілися,
Й полягали спати,

І забули сірий попіл
По вітру розвіять.
Лежить попіл на розпутті,
А в попелі тліє

* Уривок.

Искреннему моему Якову де Бальмену

Кто даст главе моей воду,
И очесем моим источник слез,
И плачуся и день и ночь
о побенных...

Пережи глава 9, стих 1

За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію политі.

Споконвіку Прометея
Там орел карає,
Що день божий добрі ребра
Й серце розбиває.
Розбиває, та не вип'є
Живущої крові,—
Воно знову оживає
І сміється знову.
Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля.
І неситий не вночі
На дні моря поле,
Не скує душі живої
І слова живого,
Не понесе слави бога,
Великого бога.

Не нам на про * з тобою стати!
Не нам діла твої судити!
Нам тільки плакати, плакати, плакати
І хліб насущний замісити
Кровавим потом і сльозами.
Кати знущаються над нами,
А правда наша п'яна спить.

Коли вона прокинеться?
Коли одпочити
Ляжеш, боже утомлений?
І нам даси жити!
Ми віруєм твоїй силі
І духу живому.
Встане правда! встане воля!
І тобі одному
Помоляться всі язика
Вовіки і віки.
А поки що течуть ріки,
Кроваві ріки!

За горами гори хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію политі.
Отам-то милостиві ми
Ненагодовану і голу
Застукали сердешну волю

Искра огню великого.
Тліє, не вгасає,
Жде підпалу, як той месник,
Часу дожидає,
Злого часу. Тліла іскра,
Тліла, дожидала
На розпутті широкому
Та й гаснути стала.

Отак німота запалила
Велику хату. І сім'ю,
Сім'ю слав'ян роз'єднанила
І тихо, тихо упустила
Усобищ люту змію.

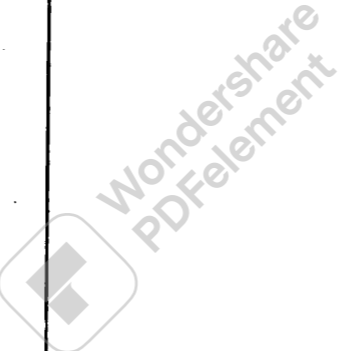
Полилися ріки крові,
Пожар загасили.
А німчики пожарище
Й сирот розділили.
Виростали у кайданах
Слав'янської діти
І забули у неволі,
Що вони на світі!
А на давнім пожарищі
Искра братства тліла,
Дотлівала, дожидала
Рук твердих та смілих,—
І дождалась... Прозрів еси
В попелі глибоко
Огонь добрий смілим серцем,
Смілим орлім оком!
І засвітив, любомудре,
Світоч правди, волі...
І слав'ян сім'ю велику
Во тьмі і неволі
Перелічив до одного,
Перелічив трупи,
А не слав'ян. І став еси
На великих купах,
На розпутті всесвітньому
Іезекіїлем;
І — о диво! — трупи встали
І очі розкрили,

І брат з братом обнялися
І проговорили
Слово тихої любові
Навіки і віки!
І потекли в одно море
Слав'янської ріки!

Слава тобі, любомудре,
Чеху-слав'янине!
Що не дав ти потонути
В німецькій пучині
Нашій правді. Твоє море
Слав'янськеє, нове!
Затого вже буде повне,
І попливе човен
З широкими вітрилами
І з добрим кормилом,
Попливе на вольнім морі,
На широких хвилях.
Слава тобі, Шафаріку,
Вовіки і віки!
Що звів еси в одно море
Слав'янської ріки!

Привітай же в своїй славі
І мою убогу
Лешту-думу немудрую
Про чеха святого,
Великого мученика,
Про славного Гуса!
Прийми, отче. А я тихо
Богу помолюся,
Щоб усі слав'яне стали
Добрими братами,
І синами сонця правди,
І еретиками
Отакими, як констанцький
Єретик великий!
Мир мирові подарують
І славу вовіки!

22 ноября 1845,
в Переяславі

* Пр я — суперечка.

Та й цькузмо. Лягло костьми
Людей муштроблених чимало.
А сльоз, а крові? напоїть
Всіх імператорів би стало
З дітьми і внуками, втопить
В сльозах удов'їх. А дівочих,
Пролитих тайно серед ночі!
А матерніх гарячих сльоз!
А батькових, старих, кровавих,
Не ріки — море розлилось,
Огнєнне море! Слава! слава!
Хортам, і гончим, і псарям,
І нашим батюшкам царям
Слава!

І вам слава, сині гори,
Кригою окуті.
І вам, лицарі великі,
Богом не забуті.
Борітеся — поборете,
Вам бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!

Чурек і сакля — все твоє;
Воно не прошене, не дане,
Ніхто й не возьме за своє,
Не поведе тебе в кайданах.
А в нас!.. На те письменні ми,
Читаєм божії глаголи!..
І од глибокої тюрми
Та до високого престола —
Усі ми в золоті і голі.
До нас в науку! ми навчим,
Почому хліб і сіль почім!
Ми християне; храми, школи,
Усе добро, сам бог у нас!
Нам тільки сакля очі коле:
Чого вона стоїть у вас,
Не нами дана; чом ми вам
Чурек же ваш та вам не кинем,
Як тій собаці! чом ви нам
Платить за сонце не повинні! —
Та й тільки ж то! ми не погане,
Ми настоящі християне,
Ми малим ситі!.. А зате!
Якби ви з нами подружили,
Багато б дечому навчилися!
У нас же й світа, як на те —
Одна Сибір неісходима,
А тюрма а люду!.. Що й лічить!
Од молдованина до фінна
На всіх язиках все мовчить,
Бо благоденствує! У нас
Святую біблію читає
Святий чернець і навчає,

Що цар якийсь-то свині пас
Та дружню жінку взяв до себе,
А друга вбив. Тепер на небі.
От бачите, які у нас
Сидять на небі! Ви ще темні,
Святим хрестом не просвіщенні,
У нас навчіться!.. В нас дери,

Дери та дай, —
І просто в рай,
Хоч і рідню всю забори!
У нас! чого-то ми не вмієм?
І зорі лічим, гречку сієм,
Французів лаєм. Продаєм
Або у карти програєм
Людей... негрів... а таких
Таки хрещених... *но прости.*
Ми не гішпани, крий нас боже,
Щоб крадене перекупать,
Як ті жиди. Ми по закону!.. —
По закону апостола
Ви любите брата!
Субслови, лицеміри,
Господом прокляті.
Ви любите на братові
Шкуру, а не душу!
Та й лупите по закону:
Дочці на кожущок,
Байстрюкові на придане,
Жінці на патинки.
Собі ж на те, що не знають
Ні діти, ні жінка!

За кого ж ти розіп'явся,
Христе, сине божий?
За нас добрих, чи за слово
Істини... чи, може,
Щоб ми з тебе насміялись?
Воно ж так і сталося.
Храми, каплиці, і ікони,
І ставники *, і мири ** дим,
І перед образом твоїм
Неутомленні поклони.
За кражу, за війну, за кров,
Щоб братню кров пролити, просять
І потім в дар тобі приносять
З пожару вкрадений покров!
Просвітились! та ще й хочем
Других просвітити,
Сонце правди показати
Сліпим, бачиш, дітям!..
Все покажем! тільки дайте
Себе в руки взяти.

* Ставник — церковний свічник.
** Мир — пахуча смола, яка використовувалась під час церковної відправи.

Як і тюрми мурувати,
Кайдани-кувати,
Як і посить!... і як плесті
Кнути узловати,—
Всьому навчим; тільки дайте
Свої сині гори
Остатні!... бо вже взяли
І поле, і море.

І тебе загнали, мій друже єдиний,
Мій Якове добрий! Не за Україну,
А за її ката довелось пролити
Кров добру, не чорну. Довелось запить
З московської чаші московську отруту!
О друже мій добрий! друже пезабутий!
Живою душею в Україні витай,
Літай з козаками понад берегами,
Розриті могили в степу назирай.
Заплач з козаками дрібними сльозами
І мене з неволі в степу виглядай.

А поки що мої думи,
Моє люте горе
Сіятому,— нехай ростуть
Та з вітром говорять.
Вітер тихий з України
Понесе з росою
Мої думи аж до тебе...
Братньою сльозою
Ти їх, друже, привітаєш,
Тихо прочитаєш...
І могили, степи, море,
І мене згадаєш.

18 лютого 1845,
в Переяславі

І МЕРТВИМ, І ЖИВИМ,
І НЕНАРОЖДЕНИМ
ЗЕМЛЯКАМ МОЇМ В УКРАЇНІ
І НЕ В УКРАЇНІ
МОЄ ДРУЖНЕЄ ПОСЛАНІЄ

Аще кто речет, яко люблю бога,
а брата своего ненавидит,
ложь есть.

Соборное послание Иоанна
Глава 4, с. 20

І смеркає, і світає,
День божий минає,
І знову люд потомлений
І все спочиває.
Тільки я, мов окаянний,

І день і ніч плачу
На розпуттях велелюдних,
І ніхто не бачить,
І не бачить, і не знає,—
Оглухли, не чують;
Кайданами міняються,
Правдою торгують.
І господа зневажають,—
Людей запрягають
В тяжкі ярма. Орють лихо,
Лихом засівають,
А що вродить? побачите,
Які будуть жніва!
Схаменіться, недолуди,
Діти юродиві!
Подивіться на рай тихий,
На свою країну,
Полюбіте щирим серцем
Велику руїну,
Розкуйтеся, братайтеся!
У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі.
В своїй хаті своя й правда,
І сила, і воля.
Нема на світі України,
Немає другого Дніпра,
А ви претесь на чужину
Шукати доброго добра,
Добра святого. Волі! волі!
Братерства братнього! Найшли,
Несли, несли з чужого поля
І в Україну принесли
Великих слов велику силу,
Та й більш нічого. Кричите,
Що бог створив вас не на те,
Щоб ви неправді поклонились!..
І хилитесь, як і хилились!
І знову шкуру дерете
З братів незрячих, гречкосіїв,
І сонця-правди дозрівать
В німецькі землі, не чужії,
Претесь знову!.. Якби взяли
І всю мізерію з собою,
Дідами крадене добро,
Тойді оставсь би сиротою
З святыми горами Дніпро!

Ох, якби те сталося, щоб ви не вертались,
Щоб там і здихали, де ви поросли!
Не плакали б діти, мати б не ридала,
Не чули б у бога вашої хули.
І сонце не гріло б смердячого гною

На чистій, широкій, на вольній землі.
І люди б не знали, що ви за орли,
І не покивали б на вас головою.

Схамепіться! будьте люди,
Бо лихо вам буде.
Розкуються пезабаром
Заковані люде,
Настане суд, заговорять
І Дніпро, і гори!
І потече сторіками
Кров у синє море
Дітей ваших... і не буде
Кому помагати.
Одцурається брат брата
І дитини мати.
І дим хмарою заступить
Сонце перед вами,
І навіки прокленетесь
Своїми синами!
Умийтеся! образ божий
Багном не скверніте.
Не дуріте дітей ваших,
Що вони на світі
На те тільки, щоб панувать...
Бо невчене око
Загляне їм в саму душу
Глибоко! глибоко!
Дознаються небожата,
Чия на вас шкура,
Та й засудять, і премудрих
Немудрі одурять!

Якби ви вчилися так, як треба,
То й мудрость би була своя.
А то залізете на небо:
«І ми не ми, і я не я,
І все те бачив, і все знаю,
Немає ні пекла, ані раю,
Немає й бога, тільки я!
Та куций німець узловатий,
А більш нікого!..» — «Добре, брате,
Що ж ти таке?»

«Нехай скаже

Німець. Ми не знаєм».
Отак-то ви навчаєтесь
У чужому краю!
Німець скаже: «Ви моголи».
«Моголи! моголи!»
Золотого Тамерлана
Онучата голі.
Німець скаже: «Ви слав'яне».
«Слав'яне! слав'яне!»
Славних прадідів великих
Правнуки погані!
І Коллара читаете..

З усієї сили,
І Шафарика, і Ганка,
І в слав'янофіли
Так і претесь... І всі мови
Слав'янського люду —
Всі знасте. А свої
Дастьбі... Колись будем
І по-своєму глаголать,
Як німець покаже
Та до того й історію
Нашу нам розкаже,—
Отойді ми заходимось!..
Добре заходились
По німецькому показу
І заговорили
Так, що й німець не второпа,
Учитель великий,
А не те щоб прості люде.
А гвалту! а крику!
«І гармонія, і сила,
Музика, та й годі.
А історія!.. поема
Вольного народа!
Що ті римляне убогі!
Чортзна-що — не Брути!
У нас Брути! і Коклеси!
Славні, незабуті!
У нас воля виростала,
Дніпром умивалась,
У голови гори слала,
Степом укривалась!»
Кров'ю вона умивалась,
А спала на купах,
На козацьких вольних трупах,
Окрадених трупах!
Подивіться лишень добре,
Прочитайте знову
Ту ю славу. Та читайте
Од слова до слова,
Не минайте ані титли *,
Ніже тії коми,
Все розберіть... та й спитайте
Тойді себе: що ми?..
Чиї сини? яких батьків?
Ким? за що закуті?..
То й побачите, що ось що
Ваші славні Брути:
Раби, подножки, грязь Москви,
Варшавське сміття — ваші пани,
Ясновельможні гетьмани.
Чого ж ви чванитесь, ви!
Сини сердешної України!

* Титло — нарядковий знак, що у церковнослов'янському писемі означає скорочення.

Що добре ходите в ярмі,
Ще лучче, як батьки ходили.
Не чваньтесь, з вас деруть ремінь,
А з їх, бувало, й лій топили.
Може, чванитесь, що братство
Віру заступило.
Що Синопом, Трапезондом
Галушки варило.
Правда!.. правда, наїдались.
А вам тепер вадить.
І на Січі мудрий німець
Картопельку садить,
А ви її купуєте,
Істе на здоров'я
Та славите Запорожжя.
А чисю кров'ю
Ота земля напоєна,
Що картопля родить, —
Вам байдуже. Аби добра
Була для горбоду!
А чванитесь, що ми Польщу
Колись завалили!..
Правда ваша: Польща впала
Та й вас роздавила!

Так от як кров свою лили
Батьки за Мбскву і Варшаву
І вам, синам, передали
Свої кайдани, свою славу!

Доборолась Україна
До самого краю.
Гірше ляха свої діти
Її розпинають.
Замість пива праведную
Кров із ребер точать.
Просвітити, кажуть, хочуть
Материні очі.
Современними огнями.
Повести за віком,
За німцями, недоріку,
Сліпую каліку.
Добре, ведіть, показуйте,
Нехай стара мати
Навчається, як дітей тих
Нових доглядати.
Покажуйте!.. За науку,
Не турбуйтеся, буде
Материна добра плата,
Розпадеться лўда
На очах ваших неситих,
Побачите славу,
Живу славу дідів своїх
І батьків лукавих.
Не дуріте самі себе,

Учітесь, читайте,
І чужому навчайтесь,
Й свого не цурайтесь,
Бо хто матір забуває,
Того бог карає,
Того діти цураються,
В хату не пускають.
Чужі люди проганяють, ...
І немає злomu
На всій землі безконечній
Веселого дому.
Я ридаю, як згадаю
Діла незабуті
Дідів наших. Тяжкі діла!
Якби їх забути,
Я оддав би веселого
Віку половину.
Отака-то наша слава,
Слава України.
Отак і ви прочитайте,
Щоб не сонним снились
Всі неправди, щоб розкрились
Високі могили
Перед вашими очима,
Щоб ви розпитали
Мучеників: кого, коли,
За що розпинали!
Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата, —
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати.
Благословить дітей своїх
Твердими руками
І діточок поцілує
Вольними устами.
І забудеться срамотня
Давня година,
І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невечерній
Тихо засіє...
Обніміться ж, брати мої,
Молю вас, благаю!

14 декабря 1845,
Вьюница

ХОЛОДНИЙ ЯР

У всякого своє лихо,
І в мене не тихо;
Хоч не своє, позичене,
А все-таки лихо.

Нащо б, бачся, те згадувать,
Що давно минуло,
Будить бо знає колишнє —
Добре, що заснуло.

Хоч і Яр той; вже до його
І стежки малої
Не осталося; і здається,
Що ніхто й ногою
Не ступив там; а згадаєш,
То була й дорога
З монастиря Мотриного
До Яру страшного.
В Яру колись гайдамаки
Табором стояли,
Лагодили самопали,
Ратищá стругали.
У Яр тойді сходилися,
Мов із хреста зняті,
Батько з сином і брат

з братом —

Одностайне стати
На ворога лукавого,
На лютого ляха.
Де ж ти дівся, в Яр глибокий
Протоптаний шляху?
Чи сам заріс темним лісом,
Чи то засадили
Нові кати? Щоб до тебе
Люди не ходили
На пораду: що їм діять
З добрими панами,
Людоїдами лихими,
З новими ляхами?
Не сховаєте! над Яром
Залізник витає
І на Умань позирає,
Гонту виглядає.
Не ховайте, не топчіте
Святого закону,
Не зовіте преподобним
Лютого Нерона,
Не славтеся царевою
Святою войною,
Бо ви й самі не знаєте,

Минають дні, минають ночі,
Минає літо. Шелестить
Пожовкле листя, гаснуть очі,
Заснули думи, серце спить,
І все заснуло, і не знаю,
Чи я живу, чй доживаю,
Чи так по світу волочусь,
Бо вже не плачу й не сміюсь...
Доле, де ти! Доле, де ти?
Нема ніякої!

Що дарки коять.
А кричите, що песете
І душу, і шкуру
За отечество!.. Єй-богу,
Овеча натура;
Дурний шию підставляє
І не знає за що!
Та ще й Гонту зневажає,
Ледаче ледащо!
«Гайдамаки не вонны, —
Разбойники, воры.
Пятно в нашей истории...»
Брешеш, людоморе!
За святую правду-волю
Разбойник не стане,
Не розкує закований
У ваші кайдани
Народ темний, не заріже
Лукавого сина,
Не розіб'є живе серце
За свою країну.
Ви — розбойники неситі,
Голодні ворони.
По якому правдивому,
Святому закону
І землею, всім даною,
І сердешним людом
Торгуєте? Стережіться ж,
Бо лихо вам буде,
Тяжке лихо!.. Дурить дітей
І брата сліпого,
Дурить себе, чужих людей,
Та не дурить бога.
Бо в день радості над вами
Розпадеться кара.
І повіє огонь новий
З Холодного Яру.

Вьюница,
17 декабря 1845

Коли доброї жаль, боже,
То дай злої! злої!
Не дай спати ходячому,
Серцем замирати
І гнилою колодою
По світу валятися.
А дай жити, серцем жити
І людей любити,
А коли ні... то проклинати
І світ запалити!

Страшно впасти у кайдани,
Умирати в неволі,
А ще гірше — спати, спати,
І спати на волі —
І заснути навік-віки,
І сліду не кинуть
Ніякого, однаково,

ТРИ ЛІТА

І день не день, і йде не йде,
А літа стрілою
Пролітають, забирають
Все добре з собою.
Окрадають добрі думи,
О холодний камінь
Розбивають серце наше
І співають а́мьн, а́мьн,
А́мьн всьому веселому
Од нині до віка.
І кидають на розпутті
Сліпого каліку.
Невеликі три літа
Марно пролетіли...
А багато в моїй хаті
Лиха наробили.
Опустошили убоге
Моє серце тихе,
Погасили усе добре,
Запалили лихо,
Висушили чадом, димом
Тії добрі сльози,
Що лилися з Катрусейою
В московській дорозі.
Що молились з козаками
В турецькій неволі,
І Оксану, мою зорю,
Мою добру долю,
Що день божий умивали...
Поки не підкралась
Злії літа; та все тес
Заразом украли.
Жаль і батька, жаль і матір,
І вірну дружину,
Молодую, веселую,
Класти в домовину,
Жаль великий, брати мої;
Тяжко годувати
Малих діток неумитих
В нетойленій хаті, —
Тяжке лихо, та не таке,
Як тому дурному,
Що полюбить, побереться,

13*

195

Чи жив, чи загинув!
Доле, де ти? доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, боже,
То дай злої! злої!
21 декабря 1845,
Вьюница

А вона другому
За три шаги продається
Та з його й сміється.
От де лихо! от де серце
Разом розірветься!
Отаке-то злеє лихо
Й зо мною спіткалось:
Серце люди полюбило
І в людях кохалось,
І вони його вітали,
Грالیся, хвалили...
А літа тихенько кралась
І сльози сушили,
Сльози щирої любові;
І я прозрівати
Став потроху... Доглядаюсь, —
Бодай не казати.
Крутом мене, де не гляну,
Не люди, а змії...
І засохли мої сльози,
Сльози молодії.
І тепер я розбитес
Серце ядом гою,
І не плачу, й не співаю,
А вию *совою*.
Отаке-то! Що хочете,
То те і робіте:
Чи голосно зневажайте,
Чи нишком хваліте
Мої думи, — однаково.
Не вернуться знову
Літа мої молодії.
Веселес слово
Не вернеться... І я серцем
До вас не вернуся.
І не знаю, де дінуся,
Де я пригорнуся,
І з ким буду розмовляти,
Кого розважати,
І перед ким мої думи
Буду сповідати?
Думи мої! літа мої,
Тяжкі три літа.

До кого ви прихилитесь,
Мої злії діти?
Не хиліться ні до кого,
Ляжте дома спати...
А я піду четвертий год
Новий зустрічати.
Добрідень же, новий годе,
В торішній свитині!

Що ти несеш в Україну
В латаній торбині?
«Благоденствіє, указом
Новеньким повите».
Іди ж здоров, та не забудь
Злидням поклонитись.

22 декабря 1845,
Вьюница

ЗАПОВІТ

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Україні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.
Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу... отойді я
І лани, і гори —
Все покину і полину

До самого бога
Молитися... а до того
Я не знаю бога.
Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.
І мене в сем'ї великій,
В сем'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.

25 декабря 1845,
в Переяславі

ІЗ ЦИКЛУ В КАЗЕМАТІ

Моїм союзникам посвячаю

I

Ой одна я, одна,
Як билиночка в полі,
Та не дав мені бог
Ані щастя, ні долі.
Тільки дав мені бог
Красу — карії очі,
Та й ті виплакала
В самотині дівочій.
Ані братика я,

Ні сестрички не знала,
Меж чужими зросла,
І зросла — не кохалась!
Де ж дружина моя,
Де ви, добрії люде?
Їх нема, я сама.
А дружини й не буде!
[Між 17 квітня і 19 травня 1847,
С.-Петербурґ]

III

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні.
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині —
Однаковісінько мені.
В неволі виріс меж чужими,

І, не оплаканий своїми,
В неволі, плачучи, умру,
І все з собою заберу,
Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій — не своїй землі.

І не пом'яне батько з сином,
Не скаже синові: «Молись.
Молися, сину: за Україну
Його замучили колись».
Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні...
Та не однаково мені,

Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окрадену, збудять...
Ох, не однаково мені.

[Між 17 квітня і 19 травня 1847,
С.-Петербурґ]

V

«Чого ти ходиш на могилу? —
Насилу мати говорила. —
Чого ти плачеш ідучи,
Чому не спиш ти увочі,
Моя голубко сизокрила?»
«Так, мамо, так». І знов
ходила,
А мати плакала ждучи.

Не сон-трава на могилі
Вночі процвітає,
То дівчина заручена
Калину саджає,
І сльозами поливає,
І господа просить,
Щоб послав він дощі вночі
І дрібніі рбси.
Щоб калина прийнялася,
Розпустила віти.
«Може, пташкою прилине
Милій з того світа.
Зов'ю йому кубелечко
І сама прилину,
І будемо щебетати
З милим на калині.
Будем плакати, щебетати,
Тихо розмовляти,
Будем вкупочці уранці
На той світ літати».

І калина прийнялася,
Віти розпустила.
І три літа на могилу
Дівчина ходила.
На четверте...
Не сон-трава

VI

Ой три пляхи широкії
Докупи зійшлися.
На чужину з України
Брати розійшлися.
Покинули стару матір.

Вночі процвітає,
То дівчина з калиною
Плаче, розмовляє:
«Широкая, високая
Калино моя,
Не водою до схід сонця
Поливаная.
Широкії ріки-сльози
Тебе полили.
Їх славою лукавою
Люде понесли.
Зневажають подруженьки
Подругу свою,
Зневажають червону
Калину мою.
Повий мою головоньку,
Росою уми
І вітами широкими
Од сонця закрий.
Вранці найдуть мене люде,
Мене осміють.
Широкії твої віти
Діти обірвуть».
Вранці-рано на калині
Пташка щебетала;
Під калиною дівчина
Спала, не вставала:
Утомилось молодеє,
Навіки спочило...
Вставало сонце з-за могилі,
Раділи люде, встаючи,
А мати й спати не лягала,
Дочку вечерять дожидала
І тяжко плакала ждучи.

[Між 17 квітня і 19 травня 1847,
С.-Петербурґ]

Той жінку покинув,
А той сестру. А найменший —
Молоду дівчину.
Посадила стара мати
Три ясени в полі.

А невістка посадила
Високу тополю.
Три явори посадила
Сестра при долині...
А дівчина заручена —
Червону каливу.
Не прийнялись три ясени,
Тополя всихала,
Повсихали три явори,
Калина зов'яла.
Не вертаються три брати.
Плаче стара мати,

Плаче жінка з діточками
В нетопленій хаті,
Сестра плаче, йде шукати
Братів на чужину...
А дівчину заручену
Кладуть в домовину.
Не вертаються три брати,
Пó світу блукають,
А три шляхи широкі
Терном заростають.
[Між 17 квітня і 19 травня 1847,
С.-Петербурґ]

VIII

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.

А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх;
Сама заснула коло їх.
Затихло все, тільки дівчата
Та соловейко не затих.
[Між 19 і 30 травня 1847,
С.-Петербурґ]

Сем'я вечеря коло хати,
Вечірня зіронька встає.
Дочка вечерять подає,

X

В неволі тяжко, хоча й волі,
Сказати по правді, не було.
Та все-таки якось жилось,
Хоть на чужому, та на полі...
Тепер же злої тії долі,
Як бога, ждати довелось.
І жду її, і виглядаю,
Дурний свій розум проклинаю,

Що дався дурням одурить,
В калюжі волю утопить.
Холоне серце, як згадаю,
Що не в Україні поховують,
Що не в Україні буду жить,
Людей і господа любити.
[Між 19 і 30 травня 1847,
С.-Петербурґ]

XI
КОСАР

Понад полем іде,
Не покоси кладе,
Не покоси кладе — гори.
Стогне земля, стогне море,
Стогне та гуде!

Не благай, не проси,
Не клепає коси,
Чи то пригород, чи город,
Мов бритвою, старий голить
Усе, що даси.

Косаря уночі
Зустрічають сичі.
Тне косар, не спочиває
Й ні на кого не вважає,
Хоч і не проси.

Мужика, й шинкаря,
Й сироту-кобзаря.
Приспівує старий, косить,
Кладе горами покоси,
Не мина й царя.

І мене не м'яне,
На чужині зотне,
За решоткою задавить,

Хреста ніхто не поставить
І не пом'яне.
[30 травня 1847,
С.-Петербурґ]

Думи мої, думи мої,
Ви мої єдині,
Не кидайте хоч ви мене
При лихій годині.
Прилітайте, сизокрилі
Мої голуб'ята,
Із-за Дніпра широкого
У степ погуляти
З киргизами убогими.

Вони вже убогі,
Уже голі... Та на волі
Ще моляться богу.
Прилітайте ж, мої любі,
Тихими речами
Привітаю вас, як діток,
І заплачу з вами.
[Друга половина 1847,
Орська кріпость]

КНЯЖНА *
(Поєма)

Зоре моя вечірняя,
Зійди над горою,
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою.
Розкажи, як за горою
Сонечко сідає,
Як у Дніпра веселочка
Воду позичає.
Як широка сокорина
Віти розпустила...
А над самою водою
Верба похилилась;
Аж по воді розіслала
Зелені віти,
А на вітах гойдаються
Нехрещені діти.
Як у полі на могилі
Вовкулак почує,
А сич в лісі та на стрісі
Недолю віщує.
Як сон-трава при долині
Вночі розцвітає...
А про людей... Та нехай їм.
Я їх, добрих, знаю.
Добре знаю. Зоре моя!
Мій друже єдиний!
І хто знає, що діється
В нас на Україні?
А я знаю. І розкажу

Тобі; й спати не ляжу.
А ти завтра тихесенько
Богові розкажеш.

Село! і серце одпочине.
Село на нашій Україні —
Неначе писанка село,
Зеленим газом поросло.
Цвітуть сади; біліють хати,
А на горі стоять палати,
Неначе диво. А кругом
Широколисті тополи,
А там і ліс, і ліс, і поле,
І сині гори за Дніпром.
Сам бог витає над селом.

Село! Село! Веселі хати!
Веселі здалека палати,
Бодай ви терном поросли!
Щоб люди й сліду не найшли,
Щоб і не знали, де й шукати.
В тому господньому селі,
На нашій славній Україні,—
Не знаю, де вони взялись,—
Приблуда князь. Була
й княгиня,
Ще молоді собі були,
Жили самі. Були багаті:
Високі на горі палати,

* Уривок.

Чималий у яру ставок,
Зелений по горі садок,
І верби, і тополі,
І вітряки на полі,
І долом геть собі село
Понад водою простяглось.

Колись там весело було.
Бувало, літом і зимою
Музика тне, вино рікою
Гостей неситих налива...
А князь аж синій походить,
Та сам несмілих наливає,
Та ще й покрикує «віват!».
Гуляє князь, гуляють гості;
І покотились на помості...

N. N.

Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне, поле німіє,
Радіють люде, що одпочинуть,
А я дивлюся... і серцем лину
В темний садочок на Україну.
Лину я, лину, думу гадаю,
І ніби серце одпочиває.
Чорніє поле, і гай, і гори,
На синє небо виходить зоря.

N. N.

Мені тринадцятий мишло.
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
Чи так мені чого було?
Мені так любо, любо стало,
Неначе в бога.....
Уже прокликали до паю,
А я собі у бур'яні
Молюся богу... І не знаю,
Чого маленькому мені
Тойді так приязно молилось,
Чого так весело було?
Господне небо, і село,
Ягня, здається, веселилось!
І сонце гріло, не пекло!
Та недовго сонце гріло,
Недовго молилось...
Запекло, почервоніло
І рай запалило.
Мов прокинувся, дивлюся:

А завтра знову ожива,
І знову п'є, і знов гуляє,
І так за днями день минає,
Мужицькі душі аж пишцять.
Судовики благають бога...
П'яниці, знай собі, кричать:
«І патріот! і брат убогих!
Наш славний князь! Віват!
Віват!»

А патріот, убогих брат...
Дочку й теличку однімає
У мужика... І бог не знає,
А може, й знає, та мовчить.

[Друга половина 1847,
Орська кріпость]

Ой зоре! зоре! — і сльози кануть.
Чи ти зійшла вже і на Україні?
Чи очі карі тебе шукають
На небі синім? Чи забувають?
Коли забули, бодай заснули,
Про мою долецьку щоб і не чули.

[Друга половина 1847,
Орська кріпость]

Село почорніло,
Боже небо голубеє
І те помарніло.
Поглянув я на ягнята —
Не мої ягнята!
Обернувся я на хати —
Нема в мене хати!
Не дав мені бог нічого!..
І хлинули сльози,
Тяжкі сльози!.. А дівчина
При самій дорозі
Недалеко коло мене
Плоскінь вибирала
Та й почувла, що я плачу,
Прийшла, привітала,
Утирала мої сльози
І поцілувала

Неначе сонце засіяло,
Неначе все на світі стало

Мос... лані, гаї, сади!..
І ми, жартуючи, погнали
Чужі ягнята до води.

Бридня!.. а й досі, як
згадаю,

То серце плаче та болить,
Чому господь не дав дожити

Малого віку у тім раю.
Умер би, орючи на нпві,
Нічого б на світі не знав,
Не був би в світі юродивим,
Людей і бога не прокляв!

[Друга половина 1847,
Орська кріпость]

N. N.

О думи мої! о славо злая!
За тебе марно я в чужому краю
Караюсь, мучуся... але не каюсь!..
Люблю, як щирю, вірну дружину,
Як безталанну свою Україну!
Роби що хочеш з темним зо мною,
Тільки не кидай, в пекло з тобою
Пошкандибаю.

Ти привітала
Нерона лютого, Сарданапала,
Ірода, Каїна, Христа, Сократа,
О непотребная! Кесаря-ката
І грека доброго ти полюбила
Однаковісінко!.. бо заплатили.

А я, убогий, що принесу я?
За що сірбму ти поцілуєш?
За пісню-думу?.. Ой гаю, гаю,
Й не такі, як я, дармо співають.
І чудно, й нудно, як поміркую,
Що часто котяться голови буї
За тє диво! мов пси, гризуться
Брати з братами,
й не схаменуться.

А тє диво, всіми кохане,—
У шинку покритка, а люде п'яні!

[Друга половина 1847,
Орська кріпость]

ПОЛЯКАМ

Ще як були ми козаками,
А унії не чуть було,
Отам-то весело жилось!
Братались з вольними ляхами,
Пишались вольними степами,
В садах кохалися, цвіли,
Неначе лілії, дівчата.
Пишалася синами мати,
Синами вольними... росли,
Росли сини і веселили
Старії скорбнії літа...
Аж поки іменем Христа
Прийшли ксьондзи і запалили
Наш тихий рай. І розлили
Широке море сльоз і крові,
А сирот іменем Христовим
Замордували, розп'яли...
Поникли голови козачі,

Неначе стоптана трава.
Україна плаче, стогне-плаче!
За головою голова
Додолу пада. Кат лютус,
А ксьондз скаженим язиком
Кричить: «Te deum! * алілуя!..»

Отак-то, ляше, друже, брате!
Неситії ксьондзи, магнати
Нас порізили, розвели,
А ми б і досі так жили.
Подай же руку козакові
І серце чистее подай!
І знову іменем Христовим
Ми оновим наш тихий рай.

[Після 22 червня 1847,
Орська кріпость — 1850, Оренбург]

* Початок католицької молитви «Тебе, боже, хвалимо!»

* *
Самому чудно. А де ж дітись?
Що діяти і що почать?
Людей і долю проклинать
Не варт, вй-богу. Як же жити
На чужині на самоті?
І що робити взаперті?
Якби кайдани перегризти,
То гриз потроху б. Так не ті,

Не ті їх ковалі кували,
Не так залізо гартувалп,
Щоб перегризти. Горе нам!
Невольникам і спротам,
В степу безкраім за Уралом.

[Друга половина 1847,
Орська кріпость]

* *
Ой стрічечка до стрічечки,
Мережаю три ніченьки,
Мережаю, вишиваю,
У неділю погуляю.

Ой дивуйтесь, лицяйтесь,
А з іншими вінчайтесь,
Подавані рушники...
Отаке-то, козаки!

[Друга половина 1847,
Орська кріпость]

Ой плахотка-червчаточка,
Дивуйтесь, дівчаточка,
Дивуйтесь, парубки,
Запорозькі козаки.

ЦАРІ

Старенька сестро Аполлона,
Якби ви часом хоч на час
Придбали-таки до нас
Та, як бувало во дні они,
Возвисили б свій божий глас
До оди пишно чепурної,
Та й заходилися б обоє
Царів абощо воспівать.
Бо як по правді вам сказать,
То дуже вже й мені самому
Обридли тії мужики,
Та паничі, та покритки.
Хотілося б зогнать оскому
На коронованих главах,
На тих помазаниках божих...
Так що ж, не втну, а як поможеш
Та як покажеш, як тих птах
Скубуть і патрають, то, може,
І ми б подержали в руках
Святопомазану чуприну.
Покиньте ж свій святий Парнас,
Придбайте хоч на годину.
Та хоч старенький божий глас
Возвисьте, дядино. Та ладом
Та добрим складом хоть на час,

Хоть на годиночку у нас
Ту вінценосную громаду
Покажем спереду і ззаду.
Незрячим людям. В добрий час
Заходимось, моя порадо.

I

Не видно нікого в Ієрусалимі,
Врата на запорі, неначе чума
В Давидовім граді, господом хранимим,
Засіла на стогнах *. Ні, чуми нема;
А гірша лихая та люта година
Покрила Ізраїль: царева война!

Цареві князі, і всі сили,
І отроки, і весь народ,
Замкнувши в городі ківот,
У поле вийшли, худосилі,
У полі бились, сиротили
Маленьких діточок своїх.
А в городі младії вдови
В своїх світлицях, чорноброві,
Запершись, плачуть, на малих
Дітей взираючи. Пророка,
Свого неситого царя,
Кленуть Давида сподаря.
А він собі, увявшись в боки,
По кровлі кедрових палат
В червленій ризі походжає.
Та мов котюга позирає
На сало, на зелений сад
Сусіди Гурія. А в саді
В своїм веселім вертограді,
Вірсавія купалася,
Мов у раї Єва,
Подружів Гурієво,
Рабиня царева.
Купалася собі з богом,
Лоно біле мила
І царя свого святого
У дурні пошила.

Надворі вже смеркло, і, тьмою повитий,
Дрімає, сумує Ієрусалим.
В кедрових палатах, мов несамовитий,
Давид походжає і, о цар неситий,
Сам собі говорить: «Я... Ми повелим!
Я цар над божіім народом!
І сам я бог в моїй землі!
Я все!..» А трохи згодом
Раби вечерю принесли

* Стогни — площі.

І кінву * доброго сикеру...**
І цар сказав, щоб на вечерю
Раби — рабину привели,
Таки Вірсавію. Нівроку,
До божого царя-пророка
Сама Вірсавія прийшла,
І повечеряла, й сикеру
З пророком випила, й пішла
Спочити трохи по вечері
З своїм царем. І Гурій спав.
Йому, сердешному, й не спилосьь,
Що дома пищечком робилосьь,
Що з дому цар його украв
Не золото, не сrebro,
А луччесь його добро,
Його Вірсавію,— украв.
А щоб не знав він тії шкоди,
То цар убив його, та й годі.
А потім цар перед народом
Заплакав трохи, одурив
Псалмом старого Анафана...
І знов веселий, знову п'яний,
Коло рабині заходивсьь.

II

Давид, святий пророк і цар,
Не дуже був благочестивий.
Була дочка в його Фамар
І син Амон. І се не диво.
Бувають діти і в святих,
Та не такі, як у простих,
А ось які. Амон щасливий,
Вродливий первенець його!
Лежить, нездужає чогосьь.
Давид стенає та ридасьь,
Багряну ризу роздирає
І сипле попіл на главу.
«Без тебе я не поживу
І дня єдиного, мій сину,
Моя найкращая дитино!
Без тебе сонця не узрю,
Без тебе я умру! умру!»
І йде, ридаючи, до сина.
Аж тюпає, немов біжить.
А той, бугай собі здоровий,
У храміні своїй кедровій
Лежить, аж стогне, та лежить,
Кепкує з дурня. Аж голосить,
Аж плаче, бідний, батька просить,
Щоб та Фамар сестра прийшла.
«Драгий мій отче і мій царю!

* Кінва — великий дерев'яний кухоль.
** Сикер — хмільний напій.

Вели сестрі моїй Фамарі,
Щоб коржика мені спекла
Та щоб сама і принесла,
То я, вкусив його, возстану
З одра недуги». Вранці-рано
Фамар спекла і принесла
Опрісок братові. За руку
Амон бере її, веде
У темну храмину, кладе
Сестру на ліжко. Ламле руки.
Сестра ридасьь. І, рвучисьь,
Кричить до брата: «Схаменисьь,
Амоне, брате мій лукавий!
Єдиний брате мій! Я! Я!
Сестра єдина твоя!
Де дінусьь я, де дину славу,
І гріх, і стид? Тебе самого
І бог, і люде прокленуть!..»
Не помогло-таки нічого.
Отак царевичі живуть,
Пустуючи на світі.
Дивітєсьь, людські діти.

III

І поживе Давид на світі.
Не малі літа.

Одрях старий, і покривали
Многими ризами його,
А все-таки не нагрівали
Котюгу блудного свого.
От отроки й домірковалисьь
(Натуру вовчу добре знали),
То, щоб нагрить його, взяли,
Царевен паче красотою,
Дівчат старому навели,
Да гріють кров'ю молодого
Свого царя. І розійшлисьь,
Замкнувши двері за собою.

Облизавсьь старий котюга,
І розпустив слини,
І пазурі простягає
До Самантянини,
Бо була собі на лихо
Найкраща меж ними,
Меж дівчатами; мов крин той
Сельний при долині —
Меж цвітами. Отож вона
І гріла собою
Царя свого, а дівчата
Грالیсьь меж собою
Голісінки. Як там вона
Грїла, я не знаю,
Знаю тільки, що цар грівсьь
І... і не позна ю.

По двору тихо походжає
Старий веселий Рогволод.
Дружица, отроки, народ
Кругом його во златі сяють.
У князя свято: виглядає
Із Літви князя-жениха
За рушниками до Рогніди.

Перед богами Лель і Ладо
Огонь Рогніда розвела;
Драгим слезом полила
І сипала в огнище ладан.
Мов ті валькірії, круг неї
Танцюють, граються дівчата
І приспівують:

«Гой, гоя, гоя!
Новії покої
Нумо лиш квітчати,
Гостей сподіватись».

За Полоцьком, неначе хмара,
Чорніє курява. Біжать
І отроки, й старі бояра
Із Литви князя зустрічать.
Сама Рогніда з Рогволодом
Пішла з дівчатами, з народом.

Не із Літви йде князь сподіваний,
Ще незнасний, давно жаданий;
А із Києва туром-буйволом
Іде веприщем за Рогнідою
Володимир князь со киянами.

Прийшли, і город обступили
Кругом, і город запалили.
Владимир князь перед народом
Убив старого Рогволода,
Потя * народ, княжну поя **,
Отиде в волості своя,
Отиде з шумом. І растлі ю,
Тую Рогніду молодую.
І прожене ю, і княжна
Блукає по світу одна,
Нічого з ворогом не вдіє.
Так отакії-то святії
Оті царі.

* Потя — порізав, побив.
** Поя — взяв.

Бодай кати їх постинали,
Отих царів, катів людських.
Морока з ними, щоб ви знали,
Мов дурень, ходиш кругом їх,
Не знаєш, на яку й ступити.
Так що ж мені тепер робити
З цими поганцями? Скажи,
Найкраща сестро Аполлона,
Навчи, голубко, поможи
Полазить трохи коло трона;
Намистечко, як зароблю,
Тобі к великодню куплю.
Пострижемося ж у лакеї
Та ревносно в новій лівреї
Заходимось царів любити.
Шкода і оливо тупить.
Бо де нема святої волі,
Не буде там добра ніколи.
Нащо ж себе таки дурить?
Ходімо в селища, там люде,
А там, де люде, добре буде,
Там будем жити, людей любити,
Святого господа хвалити.

[Друга половина 1848,
Косарал]

* *
*

Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого.
А серце б'ється-ожива,
Як їх почує!... Знать, од бога
І голос той, і ті слова
Ідуть меж люди!

Похилившись,
Не те щоб дуже зажурившись,
А так на палубі стояв
І сторч на море поглядав,
Мов на Іуду... Із туману,
Як кажуть, стала виглядати
Червонолиця Діана...
А я вже думав спати лягати —
Та й став, щоб трохи подивитися
На круглолицю молодицю,
Чи тес... дівчину!.. Матрос,
Таки земляк наш з Островної,
На вахті стояв,

Журився сам собі чогось,
Та й заспівав, — звичайне, тихо,
Щоб капітан не чув, бо з лиха

Якийсь ляхий, хоч і земляк.
Співа матрос, як той козак,
Що в наймах виріс сиротою,
Іде служити в москалі!..

Давно, давно колись
Я чув, як, стоя під вербою,
Тихенько дівчина співала,
І жаль мені, малому, стало
Того сірому-сироту,
Що він утомився,
На тин похилився,
Люде кажуть і говорять:
«Мабуть, він упився».
І заплакав, жаль малому
Було сіроми-сироти.

Чого ж тепер заплакав ти?
Чого тепер тобі, старому,
У цій неволі стало жаль —
Що світ зав'язаний, закритий!
Що сам єси тепер москаль,
Що серце порване, побите,
І що хороше-дороге
Було в йому, то розлилося,
Що ось як жити довелось, —
Чи так, лебедику?! «Еге...»

[Друга половина 1848,
Косарал]

П. С.

Не жаль на злого, коло його
І слава сторожем стоїть.
А жаль на доброго такого,
Що й славу вмів одурить.

І досі нудно, як згадаю
Готичеський з часами дом;
Село обідране кругом;
І шапочку мужик знімає,
Як флаг побачить. Значить, пан
У себе з причетом гуляють.
Оцей годований кабан!
Оце ледащо. Щирий пан,
Потомок гетьмана дурного,
І презавзятий патріот;
Та й християнин ще до того.
У Київ їздить всякий год,
У світі ходить меж панами,
І п'є горілку з мужиками,
І вольнодумствує в шинку.
Отут він ввесь, хоч надрукуй.

Та ще в селі своїм дівчаток
Перебирає. Та спроста
Таки своїх байстрят з десяток
У год подержить до хреста.
Та й тільки ж то. Кругом паскуда!
Чому ж його не так зовуть?
Чому на його не плюють?
Чому не топчуть! Люде, люде!
За шмат гнилої ковбаси
У вас хоч матір попроси,
То оддасте. Не жаль на його,
На п'яного Петра кривого,
А жаль великий на людей,
На тих юродивих дітей!

[Друга половина 1848,
Косарал]

ПРОРОК

Неначе праведних дітей,
Господь, любя отих людей,
Послав на землю їм пророка:
Свою любов благовістити,
Святу правду возвістити!
Неначе наш Дніпро широкий,
Слова його лились, текли
І в серце падали глибоко!
Огнем невидимим пекли
Замерзлі душі. Полюбили
Того пророка, скрізь ходили
За ним і сльози, знай, лили
Навчені люди. І лукаві!
Господню святу славу
Розтлпили... І чужим богам.

Пожирили жертву! Омерзались!
І мужа свята... горе вам!
На стогнах каменем побили.
І праведно господь великий,
Мов на звірей тих лютих,
диких,

Кайдани повелів кувати,
Глибокі тюрми покопати.
І роде лютий і жестокий!
Вомісто кроткого пророка...
Царя вам повелів надати!

[Друга половина 1848,
Косарал] — 1859 року, декабрь 18
[С.-Петербург]

І небо невмите, і заспані хвилі;
І понад берегом, геть-геть
Неначе п'яний, очерет
Без вітру гнеться. Боже милий!
Чи довго буде ще мені
В оцій незамкнутій тюрмі,
Понад оцим нікчемним морем
Нудити світом? Не говорить,

Мовчить і гнеться, мов жива,
В степу поживкля трава;
Не хоче правдоньки сказати,
А більше ні в кого спитати.

[Друга половина 1848,
Косарал]

* * *
* * *
І виріс я на чужині,
І сивію в чужому краї;
Та самотньому мені
Здається — кращого немає
Нічого в бога, як Дніпро
Та наша слава країна...
Аж бачу, там тільки добро,
Де нас нема. В лиху годину
Якось недавно довелось
Мені заїхати в Україну,
У те найкраще село...
У те, де мати повивала
Мене, малого, і вночі
На свічку богу заробляла;
Поклони тяжкі б'ючи,
Пречистій ставила, молила,
Щоб доля добра любила
І дитину... Добре, мамо,
Що ти раніше спати лягла,
А то б ти бога проклала
За мій талант.

Аж страх погано
У тім хорошому селі:
Чорніше чорної землі
Блукають люди; повсихали
Сади зелені, погнили
Біленькі хати, повалялись,
Стави бур'яном поросли.
Село неначе погоріло,
Неначе люди подуріли,
Німі на панцину ідуть
І діточок своїх ведуть!..

І я, заплакавши, назад
Поїхав знову на чужину.
І не в однім отім селі,
А скрізь на славій Україні
Людей у ярма запрягли
Пани лукаві... Гинуть! Гинуть!
У ярмах лицарські сини,
А препоганії пани
Жидам, братам своїм хорошим,
Остатні продають штани...

Погано дуже, страх погано!
В оцій пустині пропадуть.
А ще поганше на Україні
Дивитись, плакати — і мовчати!

А як не бачиш того лиха,
То скрізь здається любо, тихо,
І на Україні добро.

Меж горами старий Дніпро,
Неначе в молоці дитина,
Красується, любується
На всю Україну.
А понад ним зеленіють
Широкі села,
А у селах у веселих
І люде веселі.
Воно б, може, так і сталося,
Якби не осталося
Сліду панського в Україні.

[Друга половина 1848,
Косарал]

* * *
Якби мені черевики,
То пішла б я на музики,
Горенько моє!
Черевиків немає,
А музика грає, грає,
Жалю завдає!
Ой піду я боса по землі,
Пошукаю свою долю,
Доленько моя!
Глянь на мене, чорнобриву,
Моя доле неправдива,
Безталанна я!
Дівчаточка на музиках
У червоних черевиках, —
Я світом нуджу.
Без розкоші, без любові
Зношу мої чорні брови,
У наймах зношу!

[Друга половина 1848,
Косарал]

* * *
Ой не п'ються пива-меди,
Не п'ється вода,
Прилучилась з чумаченьком
У степу біда.
Заболіла головонька,
Заболів живіт,
Упав чумак коло воза;
Упав та й лежить.
Із Одеси преславної

Завезли чуму.
Покинули товариша,
Горенько йому.
Воли його коло воза
Понуро стоять.
А із степу гайворони
До його летять.
«Ой не клюйте, гайворони,
Чумацького трупу»

Наклювавшись, подохнете
Коло мене вкупі.
Ой полетить, гайворони,
Мої сизокрилі,
До батечка та скажіте,
Щоб службу служили
Та за мою грішну душу

Псалтир прочитали,
А дівчині молоденькій
Скажіть, щоб не ждала».

[Друга половина 1848,
Косарал]

* *
*

У тієї Катерини
Хата на помості,
Із славного Запорозжя
Наїхали гості.
Один Семен Босий,
Другий Іван Голий,
Третій славний вдовиченко
Іван Ярошенко.
«З'їздили ми Польщу
І всю Україну,
А не бачили такої,
Як се Катерина».
Один каже: «Брате,
Якби я багатий,
То оддав би все золото
Оцій Катерині
За одну годину».
Другий каже: «Друже,
Якби я був дужий,
То оддав би я всю силу
За одну годину
Оцій Катерині».
Третій каже: «Діти,
Нема того в світі,
Чого б мені не зробити
Для цієї Катерини
За одну годину».

Дружиною стане».
Разом повставали,
Коней посіддали,
Поїхали визволяти
Катриного брата.
Один утопився
У Дніпровім гирлі,
Другого в Козлові
На кіл посадили.
Третій, Іван Ярошенко,
Славний вдовиченко,
З лютої неволі,
Із Бахчисараю,
Брата визволяє.

Заскрипіли рано двері
У великій хаті.
«Вставай, вставай, Катерино,
Брата зустрічати».
Катерина подивилась
Та й заголосила:
«Це не брат мій, це мій милий,
Я тебе дурила...»
«Одурила!.. — І Катрина
Додолу скотилась
Головонька... — Ходім, брате,
З поганої хати».
Поїхали запорозжці
Вітер доганяти.
Катерину чорнобриву
В полі поховали,
А славнії запорозжці
В степу побратались».

[Друга половина 1848,
Косарал]

Катерина задумалась
І третьому каже:
«Єсть у мене брат єдиний
У неволі вражій!
У Криму десь пропадає;
Хто його достане,
То той мені, запорозжці,

Ой люлі, люлі, моя дитино,
Вдень і вночі.
Підеш, мій сину, по Україні,
Нас кленучи.
Сипу мій, сипу, не клени тата,
Не пом'яни.
Мене, прокляту, я твоя мати,
Мене клени.
Мене не стане, не йди меж люде,
Йди ти в гай;
Гай не спитає й бачить не буде,
Там і гуляй.

Найдеш у гаї тую калину,
То й пригорнись,
Бо я любила, моя дитино,
Її колісь.
Як підеш в села, у тії хати,
То не журись.
А як побачиш з дітками матір,
То не дивись».

[Друга половина 1848,
Косарал]

* *
*

Утоптала стежечку
Через яр.
Через гору, серденько,
На базар.
Продавала бублики
Козакам,
Вторговала, серденько,
П'ятака.
Я два шаги, два шаги
Прошила,
За копійку дудника
Найняла.

Заграй мені, дуднику,
На дуду,
Нехай своє лишенько
Забуду.
Отака я дівчина,
Така я!
Сватай мене, серденько,
Вийду я.

[Друга половина 1848,
Косарал]

* *
*

І знов мені не привезла
Нічого пошта з України...
За грішнії, мабуть, діла
Караюсь я в оцій пустині
Сердитим богом. Не мені
Про те знать, за що караюсь,
Та й знать не хочеться мені,
А серце плаче, як згадаю
Хоч невеселії случаї
І невеселії ті дні,
Що пронеслися надо мною
В моїй Україні колись...
Колись божились та клялись,
Братались, сестрились зо мною,
Поки, мов хмара, розійшлись
Без сльоз, роси тії святої.
І довелось знов мені
Людей на старості... Ні, ні,

Вони з холери повмирали;
А то б хоч клаптик переслали
Того паперу

Ой із журби та із жалю,
Щоб не бачить, як читають
Листи тії, погуляю,
Погуляю понад морем
Та розважу своє горе.
Та Україну згадаю,
Та пісеньку заспіваю.

Люде скажуть, люде зрадять,
А вона мене порадить,
І порадить, і розважить,
І правдоньку мені скаже.

[Друга половина 1848,
Косарал]

* *
За сонцем хмаронька плыве.
Червоні поли розстилає
І сонце спатоньки зове
У синє море: покриває
Рожевою пеленою,
Мов мати дитину.
Очам любо. Годничку,
Малую годину
Ніби серце одпочине,
З богом заговорить...
А туман, неначе ворог,
Закриває море
І хмароньку рожевую,
І тьму за собою
Розстилає туман сивий,
І тьмою пімою
Оповис тобі душу,
Й не знаєш, де дітись,
І ждеш його, того світу,
Мов матері діти.

[Перша половина 1849,
Косарал]

* *
На великдень, на солоні
Против сонця, діти
Грالیся собі крапанками
Та й стали хвалитись
Обновами. Тому к святкам
З липтвою пошили
Сорочечку. А тій стьожку,
Тій стрічку купили.
Кому шапочку смушеву,
Чобітки шкапові,
Кому свитку. Одна тільки
Сидить без обнови

* *
І золотої, й дорогої
Мені, щоб знали ви, не жаль
Моеї долі, молодії;
А іноді така печаль
Оступить душу, аж заплачу.
А ще до того, як побачу
Малого хлопчика в селі.

Сиріточка, рученята
Сховавши в рукава.
— Мені мати купувала.
— Мені батько справив.
— А мені хрещена мати
Липтву вишивала.
— А я в попа обідала, —
Сирітка сказала.

[Перша половина 1849,
Косарал]

* *
Мов одірвалось од гіллі,
Одно-однісіньке під тином
Сидить собі в старій ряднині.
Мені здається, що се я,
Що це ж та молодість моя.
Мені здається, що ніколи
Воно не бачитиме волі,

Святої воленьки. Що так
Даремне, марне пролетять
Його найкращії літа,
Що він не знатиме, де дітись
На сім широкім вольнім світі,
І піде в найми, і колісь,

Щоб він не плакав, не журивсь,
Щоб він де-небудь прихилився,
То оддадут у москалі.

[Перша половина 1849,
Косарал]

* *
Якби ви знали, панці,
Де люде плачуть живучи,
То ви б елегій не творили
Та марне бога б не хвалили,
На наші сльози сміючись.
За що, не знаю, називають
Хатину в гаї тихим раєм.
Я в хаті мучився колісь.
Мої там сльози пролились,
Найперші сльози. Я не знаю,
Чи єсть у бога люте зло,
Що б у тій хаті не жило?
А хату раєм називають!

Не називаю її раєм,
Тії хатиночки у гаї
Над чистим ставом край села.
Мене там мати повила
І, повиваючи, співала,
Свою пудьгу переливала
В свою дитину... В тім гаю,
У тій хатині, у раю,
Я бачив пекло... Там неволя,
Робота тяжкая, ніколи
І помолитись не дають.
Там матір добрую мою,
Ще молодую — у могилу
Нужда та праця положила.
Там батько, плачучи з дітьми
(А ми малі були і голі),
Не витернів лихої долі,
Умер на панщині!.. А ми
Розлізлися межі людьми,
Мов мишенята. Я до школи —
Носити воду школярам.
Брати на панщину ходили,
Поки лоби їм погодили!
А сестри! Сестри! Горе вам,
Мої голубки молодії,
Для кого в світі живете?
Ви в наймах вирости чужії,

У паймах коси побіліють,
У паймах, сестри, й умрете!

Мені аж страшно, як згадаю
Оту хатину край села!
Такіі, боже наш, діла
Ми творимо у нашім раї
На праведній твоїй землі!
Ми в раї пекло розвели,
А в тебе другого благаєм,
З братами тихо живемо,
Лани братами оремо
І їх сльозами поливаєм.
А може, й те ще... ні, не знаю,
А так здається... сам єси...
(Бо без твоєї, боже, волі
Ми б не нудились в раї голі).
А може, й сам на небеси
Смієшся, батечку, над нами
Та, може, радийся з панами,
Як править миром! Бо дивись:
Он гаї зелений похилився,
А он з-за гаю виглядає,
Ставок, неначе полотно,
А верби геть понад ставом
Тихесенько собі купують
Зелені віти... Правда, рай?
А подивися та спитай!
Що там твориться у тім раї!
Звичайне, радість та хвала!
Тобі, єдиному, святому,
За дивнії твої діла!
Отим-бо й ба! Хвали нікому,
А кров, та сльози, та хула,
Хула всьому! Ні, ні, нічого
Нема святого на землі...
Мені здається, що й самого
Тебе вже люди прокляли!

[Перша половина 1850,
Оренбург]

І стаю гнучим, і красою
Пренепорочно-молодою
Старії очі веселю.
Дивлюся іноді, дивлюсь,
І чудно, мов перед святою,
Перед тобою помолюсь,
І жаль мені, старому, стане
Твої божої краси.
Де з нею дінешся сси?
Хто коло тебе в світі стане
Святим хранителем твоїм?
І хто заступить? хто укрис
Од зла людського в час лихий?
Хто серце чистеє нагріє
Огнем любові, хто такий?
Ти сирота, нема нікого,
Опріче праведного бога.
Молися ж, серце, помолюсь
І я з тобою. Щось пророче
Мені вже зазирає в очі,
І я вже богу не мөлуюсь,
Уже й на тебе не дивлюсь,
Мені приснилось: ти вже мати,
Не в оксамиті, не в палатах
Твоє голодне дитя...
І в'янеш ти, а дні летять,

Огні горять, музика грає,
Музика плаче, завиває;
Алмазом добрим, дорогим
Сіяють очі молодії;
Витас радість і надія
В очах веселих; любо їм,
Очам негрішним, молодим.
І всі регочуться, сміються,
І всі танцюють. Тільки я,

І досі сниться: під горою,
Меж верб'ами та над водою,
Біленька хаточка. Сидить
Неначе й досі сивий дід
Коло хатиночки і бавить
Хорошеє та кучеряве
Своє маленькеє внука.

Несуть все добре за собою,
Уже й надію понесли,
А ти осталась на землі
Одна-одпісінька; з тобою
Єдинеє добро було —
Твоє дитя, поки росло,
В колодочки поки вбивалось.
Оперилось, і ти осталась,
Стара і немощна. Людей,
Людей неприязних благаєш
І Христа ради простягаєш
Коло зачинених дверей
Старії руки.

Отак я іноді тобою,
Тобою, серце, молодюю,
Старії очі веселю.
Дивлюся іноді, дивлюсь
На стан твій гнучий і за тебе
Тихенько богу помолюсь.
Молися й ти, з святого неба
На тебе, серце, не зійшла
Твоя і доля і недоля.

[Перша половина 1850,
Оренбург]

Неначе заклятий, дивлюся
І нишком плачу, плачу я.
Чого ж я плачу? Мабуть, шкода,
Що без пригоди, мов негода,
Минула молодість моя.

[Перша половина 1850,
Оренбург]

І досі сниться: вийшла з хати
Веселая, сміючись, мати,
Цілує діда і дитя,
Аж тричі весело цілує,
Прийма на руки, і годує,
І спать несе. А дід сидить,
І усміхається, і стиха

Промовить нишком:
«Де ж те лихо?
Печалі тії, вороги?»

І нищечком старий читає,
Перехрестившись, Отче наш.
Крізь верби сонечко сіяє

І тихо гасне. День погас,
І все почило. Сивий в хагу
Й собі пішов опочивати.

[Перша половина 1850,
Оренбург]

НЕОФІТИ

(Поєма)

Ся глаголет господь: сохраните суд
и сотворите правду, приблизится
спасение мое прийти, и милость моя
открыется.

Исаия. Глава 56, с. 1

М. С. Щепкину
На пам'ять 24 декабря 1857

Возлюбленнику муз і грацій,
Ждучи тебе, я тихо плачу
І думу скорбную мою
Твоїй душі передаю.

Привітай же благодуще
Мою сиротину,
Наш великий чудотворче,
Мій друже єдиний!
Привітаєш — убогая,
Сірая, з тобою
Перепливе вона Лету,
І огнем-сльозою
Упаде колись на землю,
І притчею стане
Розпінателям народним,
Грядущим тиранам.

Давно вже я сиджу в неволі,
Неначе злодій взаперті,
На шлях дивлюся, та на поле,
Та на ворону на хресті
На кладовищі. Більш нічого
З тюрми не видно. Слава богу
Й за те, що бачу. Ще живуть,
І богу моляться, і мруть
Хрещені люде.

Хрест високий
На кладовищі трохи збоку
Златомальований стоїть.
Не вбогий, мабуть, хтось
лежить?
І намальовано: розп'ятий
За нас син божий на хресті.

217

Спасибі сиротам багатим,
Що хрест поставили. А я...
Такая доленька моя!
Сиджу собі та все дивлюся
На хрест високий із тюрми.
Дивлюсь, дивлюся, помолюся:
І горе, горенько моє,
Мов нагодована дитина,
Затихне трохи. І тюрма
Неначе ширшає. Співає
І плаче серце, оживає
І в тебе, боже, і в святих
Та праведних твоїх питає,
Що він зробив їм, той святий,
Той назорей, той син єдиний
Богом ізбранної Марії.
Що він зробив їм? І за що
Його, святого, мордували,
Во узи кували;
І главу його честную
Терном увінчали?
І вивели з злодіями
На Голгофу-гору;
І повісили меж ними —
За що? Не говорить
Ні сам сивий верхотворець,
Ні його святії —
Помощники, поборники,
Кастрати німце!

Благословенная в женах,
Святая праведная мати
Святого сына на землі,
Не дай в неволі пропадати,

Летучі літа марне тратить.
Скорблящих радосте! пошли,
Пошли мені святеє слово,
Святої правди голос новий!
І слово розумом святим
І оживи, і просвіти!
І розкажу я людям горе,
Як тая мати ріки, море
Сльози кровавої лила,
Так, як і ти. І прийняла
В живу душу світ незримий
Твого розп'ятого сина!..

I
Не в нашім краю, богу милім,
Не за гетьманів і царів,
А в римській ідолській землі
Се беззаконіє творилось.
Либонь, за Декія царя?
Чи за Нерона сподаря?
Сказать запевне не зумію.
Нехай за Нерона,
Росії
Тойді й на світі не було,
Як у Італії росло
Мале дівча. І красотою,
Святою, чистою красою,
Як тая лілія, цвіло.
Дивилася на неї мати
І молоділа. І дівчаті
Людей шукала. І найшла.
Та, помолившись Гіменею

II
Тойді вже сходилла зоря
Над Віфлєсом. Правди слово,
Святої правди і любові
Зоря всесвітня зійшла!
І мир, і радість принесла
На землю людям. Фарисеї
І вся мерзенна Іудея
Заворушилась, заревла,
Неначе гадина в болоті.

III
Тойді ж ото її Алкід,
Та ще гетери молодії,
Та козлоногий п'яний дід **
Над самим Апсієвим шляхом

* Гінекей — жіночі покої в оселях стародавніх греків.
** Ідеться про Фавна, давньогрецького бога ланів, гір, лісів, покровителя худоби і пастухів.

Ти матер бога на землі!
Ти сльози матері до краю,
До каплі вилила! Ридаю,
Молю, ридаючи, пошли,
Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило,
І на Україні понеслось
І на Україні святилось
Те слово, божєє кадило,
Кадило істини. Амінь.

В своїм веселім гінекею *,
В чужпй веселий одвела.
Незабаром зробилась мати
Із доброї тії дівчати:
Дитину-сина привела.
Молилася своїм пенатам
І в Капітолій принесла
Немалі жертви. Ублагала
Капітолійський той синкліт,
Щоб первенця її вітали
Святії ідоли. Горить
І день і ніч перед пенатом
Святий огонь. Радіє мати:
В Алкіда син її росте,
Росте; лицяються гетери
І перед образом Венери
Лампаду світять.

І сина божія во плоті
На тій Голгофі розп'яла
Межи злодіями. І спали,
Упившись кровію, кати,
Твоею кровію. А ти
Возстав од гроба, слово встало,
І слово правди понесли
По всій невольничій землі
Твої апостоли святії.

У гаї гарно роздяглись,
Та ще гарніше попились,
Та й поклонялися Пріапу,
Аж гульк!.. Іде святий Петро

Та, йдучи в Рим благовістити,
Зайшов у гай води напиться
І одпочити. «Благо вам!» —
Сказав апостол утомлений
І оргію благословив.
І тихим, добрим, кротким
словом
Благовістив їм слово нове,
Любов, і правду, і добро,

IV
І в термах оргія. Горять
Чертоги пурпуром і златом,
Куряться амфори. Дівчата
Трохи не голії стоять
Перед Кіпрідою і влад
Співають гіми. Приготован
Веселий пир; і полягли
На ложах гості. Регіт! Гомін!
Гетери гостя привели
Сивобородого. І слово
Із уст апостола святого
Драгим слєєм потекло.
І стихла оргія. А жриця
Кіпріди, оргії царця,
Поникла радістним челом
Перед апостолом. І встала,
І всі за нею повставали

V
На хресті
Стремглав повісили святого
Того апостола Петра.
А неофітів в Сіракузі
В кайданах одвезли. І син
Алкід, твоя дитина,
Єдина твоя родина,
Любов єдина твоя,
Гниє в певолі, в кайданах.
А ти, прескорбная, не знаєш,
Де він конає, пропадає!
Ідеш шукать його в Сибір
Чи теє... в Скіфію... І ти...
І чи одна ти? Божа мати!
І заступи вас, і укрий!
Немає сім'ї, немає хати,
Немає брата, ні сестри,
Щоб пезаплакані ходили,

Добро найкращеє на світі,
То братолюбіє. І ситий,
І п'яний голій отой Фавн,
І син Алкід твій, і гетери —
Всі, всі упали до землі
Перед Петром. І повели
До себе в терми на вечерю
Того апостола...

І за апостолом пішли
У катакомби. І єдиний
Твій син Алкід пішов за ними
І за апостолом святим,
За тим учителем своїм.
А ти весела вийшла з хати
На шлях із гаю виглядати
Свого Алкіда. Ні, нема.
Уже й не буде. Ти сама.
Помолишся своїм пенатам,
Сама вечерять сядеш в хаті...
Ні, не вечерять, а ридать,
Ридать, і долю проклинать,
І сивить кленучи. І горе!
Умреш еси на самоті,
Мов прокаженна!

Не катувалися в тюрмі
Або в далекій стороні,
В британських, галльських
легіонах
Не муштрувалися! О Нероне!
Нероне лютий! Божий суд,
Правдивий, наглий, серед
шляху

Тебе осудить. Припливуть
І прилетять зо всього світа
Святисє мученики. Діти
Святої волі. Крут одра
Крут смертного твого
предстануть
В кайданах. І... тебе простять.
Вони браті і християни,
А ти собака! людоїд!
Деспот скажений!

VI

Аж кишить
Невольника у Сіракузах
В льохах і тюрмах. А Медуза
В шинку з старцями п'яна

спить,

От-от прокинеться... і потом,
І кров'ю вашою, деспоти,
Похмілля справить.

Скрізь шукала
Дитину мати. Не найшла
І в Сіракузи поплила.
Та там уже його в кайданах
Найшла, сердешная, в тюрмі.
Не допустили й подивитись,
І мусила вона сидіть
Коло острога. Ждуть і ждуть,

VII

Непевне видумали свято
Патриції-аристократи
І мудрий кесарів сенат.
Вони, бач, кесаря хвалили
На всі лади, що аж остило
Самим їм дурня вихвалить,
То, заразом щоб доконать,
Вони на раді й присудили,
Щоб просто кесаря назвать
Самим Юпітером, та й годі.
І написали воєводам
По всьому царству: так і так,
Що кесар — бог. Що більш
од бога!

І майстрові дали кувать
Із бронзи кесаря. До того
Так, нотабене, додали,
Що бронзовий той кесар буде
І милувать. Сердешні люде,
Неначе в ірій, потягли

VIII

Перед Нероном,
Перед Юпітером новим,
Молились вчора сенатори
І всі патриції, і вчора
Лилася божа благодать.
Кому чи чином, чи грошима.
Кому в орєнду Палестину,
Байстрятам дещо. А кому

Як бога з неба, виглядять
Свого сина: аж поки-то
Його в кайданах поженуть
Бульвар мести.

А в Римі свято.
Велике свято! Тиск народу,
Зо всього царства воєводи,
Преторіане * і сенат,
Жерці і ліктори ** стоять
Круг Капітолія. І хором
Співають гімн, і курять дим
З кадил і амфор. І з собором
Іде сам кесар. Перед ним
Із бронзи литую статую
Самого кесаря несуть.

У Рим на прощу. Приплила
Із Сіракуз і та небога
Благати кесаря і бога.
І чи одна вона? Мій боже!
Прийшло їх тисячі в сльозах,
Прийшло здалека.

Горе з вами!
Кого благати ви прийшли?
Кому ви сльози принесли?
Кому ви принесли з сльозами
Свою надію? Горе з вами,
Раби незрячі! Кого?
Кого благаєте, благії,
Раби незрячі, сліпі!
Чи ж кат помилує кого?
Моліться богові одному,
Моліться правді на землі,
А більше на землі нікому
Не поклоніться. Все брехня —
Попи й царі...

Самі благоволили дати
Свою підложницю в супруги,
Хоча й підтоптану. Нічого,
Аби з-під кесаря. А в кого
Сестру благоволили взяти
У свій гарем. І се нічого:
На те він бог, а ми під бога
Себе повинні підкладати,

Не тільки сестер.

Преторіане помолитись,
Преторіанам дав указ,
Щоб все, що хочуть,
те й робили,

IX

На третій день уже пустили
Молитися за християн.
І ти приходила, молилась,
І милосердний істукан
Звелів везти із Сіракузи
У Рим в кайданах християн.
І рада ти, і весела
Кумирові знову
Помолилась. А кумир той,
Юпітер той повий,
Ось побач, яке свято
Буде завдавати
В Колізеї. А тим часом
Іди зустрічати
Свого сина. Та не дуже
Радій лиш, небого.
Ще не знаєш ти нового
Ласкавого бога.
А поки що з матерями
Алкідова мати
Пішла його зустрінути,
Святих привітати
На березі. Пішла всі,
Трохи не співаєш
Та кесаря Юпітера
Хвалиш-вихваляєш:
«От Юпітер так Юпітер!
Не жаль і назвати
Юпітером. А я, дурна,
Ходила благати
У Афіни Юпітера.
Дурна, більш нічого!»
І нищечком помолилась
Кесареві-богу
Та й пішла понад болотом,
На Тібр поглядає.
А по Тібру із-за гаю

А ми помилуємо вас.
І ви, плебеї-гречкосії,
І ви молилися, та вас
Ніхто не милує. Не вміють
Вас і помилувать гаразд!

Байдак впливає
Чи галера. На галері
Везуть твого сина
З неофітами в кайданах.
А твоя дитина
Ще й до щогли прикована —
Не неофіт новий,
А апостол великого
Христового слова.
Отакий-то він. Чи чуєш,
У путах співає
Твій мученик:
«Псалом новий господеві
І нову славу
Воспоєм чесним собором,
Серцем нелукавим.
Во псалтирі і тимпани *
Воспоєм благая,
Яко бог кара неправих,
Правим помагає.
Преподобнії во славі
І на тихих ложах
Радуються, славословлять,
Хвалять ім'я боже.
І мечі в руках їх добрі,
Острі обоюду,
На отмищені язикам
І в науку людям.
Окують царей неситих
В залізній пута,
І їх, славних, оковами
Ручними окрутять,
І осудять неправедних
Судом своїм правим,
І вовіки стане слава,
Преподобним слава».

X

А ти на березі стояла,
Неначе темная скала.
Не слухала і не ридала,
А алілуя подала

За матерями християнам.
Мов дзвони, загули кайдани
На неофітах. А твій син,
Єдиний твій! апостол новий,

* Преторіане — гвардія римського імператора.
** Ліктори — почесна варта найвищих урядових осіб у Стародавньому Римі.

* Псалтирі і тимпани — стародавні музичні інструменти.

Перехрестившись, возгласив:
«Моліться, братія!»

Моліться
За ката лютого. Його
В своїх молитвах пом'яніте.
Перед гординою його,
Брати мої, не поклоніться.
Молитва богові. А він
Нехай лютує на землі,
Нехай пророка побиває,
Нехай усіх нас розпинає;
Уже влучата зачались,
І виростуть вони колись,
Не месники влучата тії,

Христові воїни святис!
І без огня, і без пожа
Стратеги боїї воспрянуть.
І тьми, і тисячі поганих
Перед святими побіжать.
Моліться, братія!»

Молились,
Молилися перед хрестом
Закуті в пута неофіти.
Молились радісно. Хвала!
Хвала вам, душі молодис.
Хвала вам, лицарі святис!
Вовіки-віки похвала!

XI

І в Рим галера приплила.
Минає тиждень. П'яний кесар,
Постригши сам себе в Зевеса,
Завдав Зевесу юбілей.
Лікує Рим. Перед кумира
Везуть возами ладан, миро,
Женуть гуртами християн
У Колізей. Мов у різниці,
Кров потекла. Лікує Рим!
І гладіатор, і патрицій —
Обидва п'яні. Кров і дим

Іх упоїв. Руїну слави
Рим пропивав. Тризну править
По Сціпіонах. Лютуї! лютуї,
Мерзенний старче. Розкошуй
В своїх гаремах. Із-за моря
Уже встає святая зоря.
Не громом праведним, святим
Тебе уб'ють. Ножем тупим
Тебе заріжуть, мов собаку,
Уб'ють обухом.

XII

Другий день
Реве арена. На арені
Лідійський золотий пісок
Покрився пурпуром червоним,
В болото крові змісивсь.
А сіракузьких назореїв
Ще не було у Колізеї.
На третій день і їх в кайданах
Сторожа з голими мечами
Гуртом в різницю привела.
Арена звіром заревла.
А син твій гордо на арену,
Псалом співаючи, ступив.
І п'яний кесар, мов скажений,
Зареготався. І леопард
Із льоху вискочив на сцену,
Ступив, зиркнув... І полилась
Святая кров. По Колізеї
Ревучим громом пронеслась

І стихла буря. Де ж була?
Де ти сховалась? Чом на його,
На кесаря свого святого,
Не кинулась? Бо стерегли,
Кругом в три лави оступили
Зевеса ліктори. За ним,
Твоїм Юпітером святим,
Залізну браму зачинили.
А ти осталася одна,
Одна-однісінька надворі.
І що ти зможеш? «Горе! Горе!
О горе лютеє моє!
Моя ти доленько! Без його
Що я робитиму? До кого
Я прихилюся?..» І небога
Кругом зирнула, і о мур,
Об мур старою головою
Ударилась, і трупом пала
Під саму браму.

XIII

З позорища увечері
У терми сховався
Святий кесар з лікторамп.
Колізей остався
Без кесаря і без римлян
І ніби заплакав
Одинокий. Мов гора та,
На полі чорніс
Колізей той серед Риму.
Тихо, тихо віс
Із-за Тібра, із Альбано
Вітер понад Римом.
А над чорним Колізеєм,

Ніби із-за диму,
Пливе місяць круглолиций.
І мир первозданний
Одпочив на лоні почі.
Тільки ми, Адаме,
Твої чада преступниє,
Не одпочиваєм
До самої домовини
У проспаним раї.
Гриземося, мов собаки
За маслак смердячий,
Та тебе ще зневажаєм,
Праотче ледачий!

XIV

Трохи одпочила
Стара мати недобита.
Живущою силу
Сила почі оживила.
Встала, походила
Коло замкнутої брами
Та щось шепотала.
Чи не кесаря святого
Нишком проклінала?
А може, й так. Тихесенько
До брами підкралась,
Послухала, усміхнулась
І щось прошептала,
Якесь слово. І нищечком
Коло брами сіла
Й зажурилась. Незабаром
Брама одчинилась.
І на возах, на колесницях
Із Колізея, із різниці,
Святис вивезли тіла,
І повезли на Тібр. Тілами
Святих убитих годували
Для царського-таки стола
У Тібрі рибу. Встала мати,
Кругом оглянулась, взялась
За биту голову руками
І тихо, мовчки за возами

Марою чорною пішла
На Тібр. А скіфи сіроокі,
Погоничі, рабів раби,
Подумали: сестра Морока
Із пекла вийшла проводжать
У пекло римлян. Поскидали
У воду трупи та й назад
З возами скіфи повертали.
І ти осталася одна
На березі. І ти дивилась,
Як розстигалися, стелились
Круги широкі над ним,
Над сином праведним твоїм!
Дивилась, поки не осталося
Живого сліду на воді.
І усміхнулася тойді,
І тяжко, страшно заридала,
І помолилась в перший раз
За нас розп'ятому. І спас
Тебе розп'ятий син Марії.
І ти слова його живії
В живую душу прийняла
І на торжища, і в чертоги
Живого істинного бога
Ти слово правди понесла.

1857, 8 декабря,
Нижній Новгород

ЮРОДИВІЙ

Во дні фельдфебеля-царя
Капрал Гаврилович Безрукий
Та унтер п'яний Долгорукий
Україну правили. Добра
Таки чимало натворили,

Чимало люду оголили
Оці сатрапи-ундіра;
А надто стрижений Гаврилич
З своїм ефрейтором малим
Та жвавим, на лихо лихим,

До того люд домуштрували,
Що сам фельдфебель

дивувались

І маршировою, і всім,
І «благосклонні пребивали
Всегда к єфрейторам своїм».
А ми дивились, та мовчали,
Та мовчки чухали чуби.
Німії, подлії раби,
Підніжки царські, лакеї
Капрала п'яного! Не вам,
Не вам, в мережаній лівреї
Донощики і фарисеї,
За правду пресвятую стать
І за свободу. Розпинать,
А не любить ви вчилися брата!
О роде суєтний, проклятий,
Коли ти видохнеш? Коли
Ми діждемося Вашингтона
З новим і праведним законом?
А діждемось-таки колись!
Не сотні вас, а мільони
Полян, дулебів і древлян
Гаврилич гнув во время оно:
А вас, моїх святих киян,
І ваших чепурних киянок
Одав своїм прафосам * п'яним
У наймички сатрап-капрал.
Вам і байдуже. А меж вами
Найшовсь-таки якийсь проява,
Якийсь дурний оригінал,
Що в морду затопив капрала,
Та ще й у церкві, і пропало,
Як на собаці.

Тоді, дурні, і вам було б
На його вийти з рогачами,
А ви злякалися...
Так-то так!
Найшовсь-таки один козак
Із мільона свинопасів,
Що царство все оголосив:
Сатрапа в морду затопив.
А ви, юродиві, тим часом,
Поки нездужає капрал,
Ви огласили юродивім

* Прафос — тут: мерзотник.
** Бивий — колишній.

Святого лицаря! а бивий **
Фельдфебель ваш, Сарданапал,
Послав на каторгу святого;
А до побитого старого
Сатрапа «навсегда оставсь
Преблагосклонним».

Більш нічого

Не викроїлося, і драму
Глухими, темними задами
На смітник винесли, а я...
О зоре ясна моя!
Ведеш мене з тюрми, з неволі
Якраз на смітничок Миколи,
І світиш, і гориш над ним
Огнем невидимим, святим,
Животворящим, а із гною
Встають стовпом передо мною
Його безбожній діла...
Безбожний царю! творче зла!
Правди гонителю жестокий!
Чого накоїв на землі!
А ти, всевидящее око!
Чи ти дивилося з висока,
Як сотнями в кайданах гнали
В Сибір невольників святих,
Як мордували, розпинали
І вішали. А ти не знало?
І ти дивилося на них
І не осліпло. Око, око!
Не дуже бачиш ти глибоко!
Ти спиш в кіюті, а царі...
Та цур їм, тим царям поганим!
Нехай верзуться їм кайдани,
А я полину на Сибір,
Аж за Байкал; загляну в гори,
В вертепи темні і в нори,
Без dna глибокії, і вас,
Споборники святої волі
Із тьми, із смрада і з неволі
Царям і людям напоказ
На світ вас виведу надалі
Рядами довгими в кайданах...

[Грудень 1857,
Нижній Новгород]

ДОЛЯ

Ти не лукавила зо мною,
Ти другом, братом і сестрою
Сіромі стала. Ти взяла
Мене, маленького, за руку
І в школу хлопця одвела
До п'яного дяка в науку.
«Учися, серденько, колись
З нас будуть люде», — ти
сказала.

А я й послухав, і учивсь,
І вивчився. А ти збрехала.

Які з нас люде? Та дарма!
Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою.
Ходімо ж, доленько моя!
Мій друже вбогий, нелукавий!
Ходімо дальше, дальше слава,
А слава — заповідь моя.

[9 лютого 1858,
Нижній Новгород]

МУЗА

А ти, пречистая, святая,
Ти, сестро Феба молодая!
Мене ти в пелену взяла
І геть у поле однесла.
І на могилі серед поля,
Як тую волю на роздоллі,
Туманом сивим сповила.
І колихала, і співала,
І чари діяла... І я...
О чарівниченько моя!
Мені ти всюди помагала,
Мене ти всюди доглядала.
В степу, безлюдному степу,
В далекій неволі,
Ти сіяла, пишалася,
Як квіточка в полі!
Із казарми нечистої
Чистою, святою
Пташечкою вилетіла
І понадо мною
Полинула, заспівала
Ти, золотокрила...

Мов живущою водою
Душу окропила.
І я живу, і надо мною
З своєю божою красою
Гориш ти, зоренько моя,
Моя порадонько святая!
Моя ти доле молодая!
Не покидай мене. Вночі
І вдень, і ввечері, і рано
Витай зо мною і учи,
Учи неложними устами
Сказати правду. Поможі
Молитву діяти до краю.
А як умру, моя святая!
Моя ти мамо! положи
Свого ти сина в домовину
І хоть єдиную сльозину
В очах безсмертних покажи.

[9 лютого 1858,
Нижній Новгород]

СЛАВА

А ти, задрипанко, шинкарко,
Перекупко п'яна!
Де ти в ката забарилась
З своїми лучами?
У Версалі над злодієм *
Набор розпустила?
Чи з ким іншим мизкаєшся

З нудьги та з похмілля.
Горнись лишень ти до мене,
Та витнемо з лиха;
Гарнесенько обіймемось
Та любо, та тихо
Пожартуєм, чмокнемося
Та й поберемося,

* Ідеться про Наполеона III Бонапарта, який ліквідував у Франції республіку і оголосив себе імператором.

Моя крале мальована,
Бо я таки й досі
За тобою чимчикую;
Ти хоча й пишалась,
І з п'яними кесарями
По шинках хплялась,
А надто з тим Миколою
У Севастополі,—
Та мені про те байдуже;

Мені, моя доле,
Дай на себе подивитись,
Дай і пригорнутись,
Під крилом твоїм любенько
В холодку заснути.

[9 лютого] 1858,
Нижній Новгород

СОН

Марку Вовчку

На панцині пшеницю жала,
Втомилася: не спочивать
Пішла в снопи, пошкандибала
Івана сипа годувать.
Воно сповитес кричало
У холодочку за снопом.
Розповила, нагодувала,
Попестила; і ніби спом,
Над сипом сидя, задрімала.
І сниться їй той сип Іван
І уродливий, і багатий,
Не одинокий, а жонатий
На вольній, бачиться, бо й сам

Уже не папський, а на волі;
Та на своїм веселім полі
Свою-таки пшеницю жнуть,
А діточки обід несуть.
І усміхнулася небога,
Проснулася — нема нічого...
На сипа глянула, взяла
Його тихенько сповила
Та, щоб дожать до ланового
Ще копу дожипать пішла.

[13 липня 1858,
С.-Петербург]

* *
*

Я не нездужаю, нівроку,
А щось таке бачить око,
І серце жде чогось. Болить,
Болить, і плаче, і не спить,
Мов негодована дитина.
Лихої, тяжкої години,
Мабуть, ти ждеш? Добра
не жди,

Не жди сподіваної волі —
Вона заснула: цар Микола
Її приснав. А щоб збудить
Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух сталить;

Та добре вигострить сокиру —
Та й заходиться вже будить.
А то проспить собі небога
До суду божого страшного!
А панство буде колихать,
Храми, палати мурувать,
Любить царя свого п'яного,
Та візантійство прославлять,
Та й більше, бачиться, нічого.

1858, 22 лютого
[С.-Петербург]

ПОДРАЖАНІЄ 11 ПСАЛМУ

Мій боже милий, як то мало
Святих людей на світі стало.
Один на другого кують
Кайдани в серці. А словами,

Медоточивими устами
Цілюються і часу ждуть,
Чи швидко брата в домовині
З гостей на цвинтар понесуть?

А ти, о господи єдиний,
Скусш лукавії уста,
Язык отої велеречивий,
Мовлявший: «Ми не суєта!
І возвеличимо на диво
І розум наш, і наш язык...
Та й де той пан, що нам закаже
І думать так, і говорити?»
«Воскресну я! — той пан вам
скаже.—

Воскресну нині! Ради їх,
Людей закованих моїх,
Убогих, нищих... Возвелічу
Малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло їх

Поставлю слово. І понче,
Неначе стоїтана трава,
І думка ваша, і слова». —
Неначе срібло куте, біте
І семикрати перелите
Огнем в горнилі,— словеса
Твої, о господи, такії.
Розкпнь же їх, твої святіє,
По всій землі. І чудесам
Твоїм увірують на світі
Твої малі убогі діти!

1859, 15 февраля.
[С.-Петербург]

ІСАІЯ. ГЛАВА 35

(Подражаніє)

Радуйся, ниво непопята!
Радуйся, земле, не повята
Квітчастим злаком! Розпустись,
Рожевим крипом процвіти!
І процвітеш, позеленієш,
Мов Іорданові святіє
Луки зелені, береги!
І честь Кармілова, і слава
Ліванова, а не лукава
Тебе укріє дорогим,
Золототканім, хитро шитим,
Добром та волею підбитим,
Святим омбфором * своїм.
І люде темні, незрячі,
Дива господні побачать.

І спочинуть невольничі
Утомлені руки,
І коліна одпочинуть,
Кайданами куті!
Радуйтеся, вбогодухі,
Не лякайтесь дива,—
Се бог судить, визволяє
Долготерпеливих
Вас, убогих. І воздає
Злодіям за злая!

Тойді, як, господи, святая
На землю правда прилетить
Хоч на годничку спочить,
Незрячі прбзрять, а кривіє,
Мов сарпа з гаю, помайнують,
Німих отверзуться уста;
Прорветься слово, як вода,
І дебрь-пустиня непопята,
Зділющою водою вмита,
Прокинеться; і потечуть
Веселі ріки, а озера
Кругом гаями поростуть,
Веселим птаством оживуть.

Оживуть степи, озера,
І не верстоввії,
А вольні, широкії
Скрізь шляхи святії
Простеляться; і не найдуть
Шляхів тих владики,
А раби тими шляхами
Без гвалту і крику
Позіходяться докупи,
Раді та веселі.
І пустиню опанують
Веселії села.

25 марта 1859
[С.-Петербург]

* Омбфор — параменик, частина культового одягу вищого православного
духівництва.

МАРІЯ

(Поема)

Радуйся, ты бо обновила
єсп зачаття студно.

Акафіст пресвятій богородиці. Ікос 10

Все упованіє мое
На тебе, мій пресвітлий раю,
На милосердіє твоє,
Все упованіє мое
На тебе, мати, возлагаю.
Святая сило всіх святих,
Пренепорочная, благая!
Молюся, плачу і ридаю:
Возри, пречистая, на їх,
Отих окрадених, сліпих
Невольників. Подай їм силу
Твойого мученика сина,
Щоб хрест-кайдани донесли
До самого, самого краю.
Достойнопітая! благаю!
Царице неба і землі!
Вонми * їх стону і йшли
Благий кінець, о всеблагая!
А я, незлобний, воспою,
Як процвітуть убогі села,
Псалмом і тихим, і веселим
Святую доленьку твою.
А нині плач, і скорб, і сльози
Душі убогої — убогій
Остатню лепту подаю.

У Йосипа, у тесляра
Чи бондаря того святого,
Марія в наймичках росла.
Рідня була. Отож небога
Уже чимала піднялась,
Росла собі та виростала
І на порі Марія стала...
Рожевим квітом розцвіла
В убогій і чужій хатині,
В святому тихому раю.
Тесляр на наймичку свою,
Неначе на свою дитину,
Теслу, було, і струг покине
Та й дивиться; і час мине,
А він і оком не мигне,
І думає: «Ані родини!
Ані хатиночки нема,
Одна-однісінька!.. Хіба...
Ще ж смерть моя
не за плечима?..»

* Вонми — послухай, прислухайся.

А та стоїть собі під тином
Та вовну білу ю пряде
На той бурнус йому святешний
Або на берег поведе
Козу з козятчком сердешним
І попасти, і напоїть,
Хоч і далеко. Так любила ж
Вона той тихий божий став,
Широкую Тіверіаду,
І рада, аж сміється, рада,
Що Йосип, сидячи, мовчав,
Не боронив їй, не спиняв
На став іти; іде, сміється,
А він сидить та все сидить,
За струг, сердега, не береться...
Коза нап'ється та й пасеться.
А дівчина собі стоїть
Неначе вкопана під гаєм
І смутно, сумно позирає
На той широкий божий став,
І мовила: «Тіверіадо!
Широкий царю озерам!
Скажи мені, моя порадо!
Якая доля вийде нам
З старим Йосифом? О доле! —
І похилилась, мов тополя
Од вітру хилиться в яру.
Йому я стану за дитину.
Плечми моїми молодими
Його старії підопру!»
І кинула кругом очима,
Аж іскри сипнули з очей.
А з добрих молодих плечей
Хітон полатаний додолу
Тихенько зсунувся. Ніколи
Такої божої краси
Ніхто не ўзрив! Злая ж доля
Колочим терном провела,
Знущалася над красотою!
О доленько! Понад водою
Ходою тихою пішла,
Лопух край берега найшла,
Лопух зорвала і накрила,
Неначе бриликом, свою,
Свою головоньку смутною,
Свою гловоньку святую

І зникла в темному гаю.
О світе наш незаходимий!
О ти, пречистая в женах!
Благоуханний сельний крипе!
В яких гаях? В яких ярах,
В яких незнаємих вертепах
Тя заховався од спеки
Огнепалимої тії,
Що серце без огню розтопить
І без води прорве, потопить
Святії думоньки твої?
Де ти сховався? Нігде!
Огонь заклоувся вже, годі!
Уже розжеврився. І шкода,
Даремне сила пропаде.
До крові дійде, до кості
Огонь той лютий, негасимий,
І, недобитая, за сином
Повинна будеш перейти
Огонь пекельний! Вже
пророчить,

Тобі вже зазирає в очі
Твоє грядущє. Не зри!
Сльозу пророчую утри!
Заквітчай голову дівочу
Лілеями та тим рясним
Червоним маком. Та засни
Під явором у холодочку,
Поки що буде.

Увечері, мов зоря тая,
Марія з гаю виходжає
Заквітчана. Фавор-гора,
Неначе з злата-серебра,
Далеко, високо сіяє,
Аж сліпить очі. Підняла
На той Фавор свої святис
Очиці кроткіє Марія
Та й усміхнулась. Зайняла
Козу з козятчком з-під гаю
І заспівала:

«Раю! раю
Темний гаю!
Чи я, молодая,
Милий боже, в твоім раї
Чи я погуляю,
Нагуляюсь?»

Та й замовкла.
Круг себе сумно озирнулась,
На руки козеня взяла
І веселенькая пішла
На хутір бондарів убогий.
А йдучи, козеня небога,

Ніби дитину, на руках
Хитала, бавила, гойдала,
До лона тихо пригортала
І цілувала. Козеня,
Неначе тес кошеня,
І не пручалось, не кричало,
На лоні пестилося, гралось.
Миль зо дві любо з козеням
Трохи, трохи не танцювала
І не втомилась. Вигляда
Старий, сумуючи під тином,
Давненько вже свою дитину.
Зустрів її, і привітав,
І тихо мовив: «Де ти в бога
Загаялась, моя небого?
Ходімо в кущу, опочий,
Та повечеряємо вкупі
З веселим гостем молодим;
Ходімо, доненько». — «Який?
Який се гость?» — «Із Назарета,
Зайшов у нас підпочувать.
І каже: «Божа благодать
На ветхую Єлисавету
Учора рано пролилась:
Учора, — каже, — привела
Дитину-сина. А Захарій
Старий нарек його Іваном.
Так бачиш що!» А гость
роззутий,

Умитий з кущі виходжав
В одному білому хітоні,
Мов намальований, сіяв,
І став велично на порозі,
І, уклонившись, вітав
Марію тихо. Йй, небозі,
Аж дивно, чудно. Гость стояв
І ніби справді засіяв.
Марія на його зирнула
І стрепенулась. Пригорнулась,
Неначе злякане дитя,
До Йосипа свого старого,
А потім гостя молодого
Просила, ніби повела
Очица в кущу. Принесла
Води погожої з криниці,
І молоко, і сир козлиці
Їм на вечерю подала.
Сама ж не їла й не пила.
В куточку мовчки прихилилась
Та дивувалася, дивилась
І слухала, як молодий
Дівочий гость той говорив.
І словеса його святис
На серце падали Марії,
І серце мерзло і пеклось!

«Во Іудеї не було,—
Промовив гость,— того ніколи,
Що нині узреться. Равві! *
Равві великого глаголи
На ниві сіються новій!
І виростуть, і пожнемо,
І в житницю соберемо
Зерно святе. Я месію
Іду народу возвістити».
І помолилася Марія
Перед апостолом.

Горить
Огонь тихенько на кабиці **,
А Йосип праведний сидить
Та думає. Уже зірниця
На небі ясно зайнялась.
Марія встала та й пішла
З глеком по воду до крипиці.
І гость за нею, і в ярочку
Догнав Марію...

Холодочком
До сходу сонця провели
До самої Тіверіади
Благовістителя. І раді,
Радісінькі собі прийшли
Додому.

Жде його Марія
І, ждучи, плаче, молодії
Ланіти, очі і уста
Марніють зримо. «Ти не та,
Не та тепер, Маріє, стала!
Цвіт зельний, наша красота! —
Промовив Йосип. — Диво

сталось
З тобою, доненько моя!
Ходім, Маріє, повинчаймось,
А то... — Й не вимовив: уб'ють
На улиці. — І заховаймось
В своїм оазисі». І в путь
Марія нашвидку збиралась
Та тяжко плакала, ридала.

Отож вони собі ідуть,
Несе з торбиною на плечах
Нову коновочку старий.
Спродать би то, та молодій
Купить хустиночку до речі,
Та й за повинчання оддать.
О старче праведний, багатий!
Не од Сіона благодать,
А з тихої твоєї хати
Нам возвістилася. Якби

Пречистій їй не дав ти руку,
Рабами б бідніс раби
І досі мерли би. О муко!
О тяжкая душі печаль!
Не вас мені, сердешних, жаль,
Сліпі і мале душою,
А тих, що бачать над собою
Сокру, молот і кують
Кайдапи повис. Уб'ють,
Заріжуть вас, душеубійці,
І із кровавої криниці
Собак напоять.

Де ж подівсь
Дивочний гость отой лукавий?
Хоч би прийшов та подививсь
На брак той славний

і преславний!
На брак окрадений! Не чуть,
Не чуть ані його, ані месії,
А люде ждуть чогось і ждуть,
Чогось непевного. Маріє!
Тя, безталанная, чого
І ждеш, і ждатимеш од бога
І од людей його? Нічого,
Ніже апостола тогб
Тепер не жди. Тесляр убогий
Тебе повинчану веде
В свою убогую хатину.
Молися й дякуй, що не кинув,
Що на розпуття не прогнав.
А то б цеглиною убили —
Якби не вкрив, не заховав!
В Єрусалимі говорили
Тихенько люде, що стяли
У городі Тіверіади
Чи то якогось розп'яли
Провозвістителя месії.
«Його!» — промовила Марія
І веселесенька пішла
У Назарет. І він радіє,
Що наймичка його несла
В утробі праведную душу
За волю рзп'ятого мужа.

Ото вони собі ідуть,
Прийшли додому. І живуть
Повінчані, та не веселі.
Тесляр колисочку дебелу.
Майструє в сінях. А вона,
Пренепорочная Марія,
Сидить собі коло вікна
І в поле дивиться, і шиє
Малесеньке сороченя —

Комусь-то ще?

«Хазяїн дома? —
Надворі крикнуло. — Указ
Од кесаря, його самбого,
Щоб ви сьогодні, сей же час!
Ви на ревізію у город,
У город Віфлєсм ішли».
І зник, пропав той тяжкий

голос.

Тільки руна в яру гула.

Марія зараз заходилась
Пекти опрісноки. Спекла,
В торбину мовчки положила
І мовчки за старим пішла
У Віфлєсм. «Святая сило!
Спаси мене, мій боже

милій!» —

Тільки й промовила. Ідуть,
Сумуючи собі обоє.
І, вбогії, перед собою
Козу з козяточком женуть,
Бо дома ні на когб кинуть.
А може, бог пошле дитину
В дорозі; от і молоко
Сердешній матері. Скотина
Іде пасучися, рядком
Ідуть за нею батько й мати
І починають розмовляти
Поволі, тихо. «Семіон
Протопресвітер, — Йосип

мовив, —

Таке-то пророче слово
Сказав мені: «Святий закон!
І Авраама, і Мойсея
Возобновлять мужі всеї.
І каже: поти не умру,
Поки месію не узрю!»
Чи чуєш ти, моя Маріє?
Месія прийде!» — «Вже

прийшов,

І ми вже бачили месію!» —
Марія мовила.

Найшов
Опріснок Йосип у торбині,
Дас та й каже: «На, моя дитино,
Поки що буде, укріпсь,
До Віфлєсма не близенько;
Та й я спочину. Утомивсь».
Та й сіли на шляху
гарненько —
Полудновать. Отож сидять,

А сонце праведне швиденько
Додолю котиться. І глядь!
Сховалося, і смеркло в полі.
І диво дивне! ніколи
Ніхто не бачив і не чув
Такого дива. Аж здригнув
Святий тесляр. Мітла з востоку
Над самим Віфлєсмом, боком,
Мітла огненная зійшла.
І степ, і гори осіяла.
Марія з шляху не вставала,
Марія сина привела.
Єдиную ту дитину,
Що нас од каторги спасла!
І, пресвятая, неповинна,
За нас, лукавих, розп'ялася!
А недалеко край дороги
Отару гнали чабани
Та й їх побачили. Небогу,
Ії й дитяточко взяла
І у вертеп свій принесла,
І чабани його убогі
Еммануїлом нарекли.

До сходу сонця, рано-рано
У Віфлєсмi на майдані
Зійшовся люд і шепотить,
Що щось непевне з людьми
буде

Во Іудеї. Гомонить
І тихне люд. «О люди! люди! —
Чабан якийсь біжить,
кричить. —

Пророчество Іереміа,
Ісаія збулось! збулось!
У нас, у пастирей, месія
Родився вчора!» Загуло
У Віфлєсмi на майдані:
«Месія! Ісус! Осанна!» *

І люд розходивсь.
Через час
Чи через два прийшов указ
І легіон з Єрусалима,
Од того Ірода. Незримо
Й нечуте сталося тойді.

Ще діточки сповиті спали,
Ще купіль гріли матері,
Намарне гріли: не купали
Маленьких діточок своїх!
Ножі солдати сполоскали
В дитячій праведній крові!

* Осанна! — Молитовний вигук «Врятуй!»

* Равві — учитель, наставник.
** Кабиця — вогнище в сінях або надворі, де готується їжа.

Таке-то на світі сталося!
Дивіться ж, о! матері!
Що роблять іроди царі!

Марія навіть не ховалась
З своїм младенцем. Слава вам,
Убогим людям, чабанам,
Що привітали, заховали
І нам спасителя спасли
Од ірода. Нагодували,
І напоїли, і дали
Кожух і свиту на дорогу,
І, небораки, додали
Ослицю дійну. І небогу
З її дитяточком малим
І посадили, й провели
Вночі тайними манівцями
На шлях Мемфійський. А мітла,
Мітла огненна світила,
Неначе сонце, і дивилась
На ту ослицю, що несла
В Єгипет кроткую Марію
І народженого месію.

Якби де на світі хоть раз
Цариця сіла на ослицю,
То слава б стала про царицю
І про велику ослицю
По всьому світу. Ся ж несла
Живого істинного бога.
Тебе ж, сердешну, копт убогий
Хотів у Йосипа купити,
Та здохла ти. Мабуть, дорога
Таки завадила тобі.

У Нілі скупанеє, спить
В пелюшках долі, під вербою,
Дитяточко. А меж лозою
З лози колісочку плете
Та плаче праведна мати,
Коліску тую плетучи.
А Йосип заходився хату
Із очерету будувати,
Щоб хоч укритися вночі.
З-за Нілу сфінкси, мов сичі,
Страшними мертвими очима
На теє дивляться. За ними
На голому піску стоять
По шнуру піраміди в ряд,
Мов фараонова сторбжа,
І ніби фараонам знать
Вони дають, що правда божа
Встає вже, встала на землі.
Щоб фараони стереглись.

Марія найнялася прясти
У копта вовну. А святий
Йосиф взявсь отару пасти,
Щоб хоч козу ту заробить
На молоко малій дитині.
Минає рік. Коло хатини
В повіточці своїй малій
Той бондар праведний, святий,
І гадки, праведний, не має,
Барило й бочку набиває,
Та ще й курникає. А ти?
Не плачеш ти і не співаєш,
Гадаєш, думаєш-гадаєш,
Як його вчити, навести
На путь святий святого сина
І як його од зол спасти?
Од бур житейських одвести?

Ще рік минув. Коло хатини
Коза пасеться; а дитина
І невеличке козеня
У сінях граються. А мати
Сидить на призьбі коло хати
Та вовну з кужеля пряде.
Аж ось і сам старий іде
З ціпочком тихо попід тинном:
Носив у город шапличок
Продать. Йому медяничок,
А їй немудру хустину,
Собі ж несе на постолі
Ременю доброго. Спочинув
Та й каже: «Доню, не журись.
Царя вже ірода не стало.
Чогось увечері наївсь,
Та так наївся, що й опрігсь,—
Таке-то мені сказали.
Ходімо,— каже,— у свій гай,
У свій маленький тихий рай!
Ходім додомоньку, дитино».
«Ходім»,— сказала та й пішла
На Ніл сороченята прати
В дорогу синові. Паславсь
Коза з козятком коло хати,
А Йосип сина забавляв,
На призьбі сидя, поки мати
На річці прала ті малі
Сорочечки. А потім в хаті
Поморщив добре постолі
Собі в дорогу. Та й знялись
До сходу сонця, по торбині
На плечі взявши, а дитину
Удвох в колісочці несли.
То с'як, то так прийшли додому.
Бодай не довелось нікому
Узріть такеє. Благодать!

Гайочок тихий серед поля,
Одна-єдина їх доля
Отой гайочок! І не знать,
Де він кохався. І хатина,
Все, все сплюндровано. В руїні
Ім довелось ночувать.
В ярк Марія до криниці
Швиденько кинулася. Там
Колісь-то з нею яснолиций
Зустрівся гость святий. Бур'ян,
Будяк колючий з кропивою
Коло криниці поросли.
Маріє! Горенько з тобою!
Молися, серденько, молися!
Окуй свою святую силу...
Долготерпієм окуй,
В сльозах кровавих загартуй!..
Небога трохи не втопилась
У тій криниці. Горе нам
Було б, іскупленим рабам!
Дитина б тая виростала
Без матері, і ми б не знали
І досі правди на землі!
Святої волі! Схаменулась
І тяжко, важко усміхнулась,
Та й заридала. Полились
На цямрину святис сльози
Та й висохли. А їй, небозі,
Полегшало.

Елисавета,
Стара вдова, у Назареті
З малим синком своїм жила,
Таки з Івасем. Та й була
Якась рідня їм. Вранці-рано
Свою дитину, безталанна,
Нагодувала, одягла
І за святим своїм пішла
У Назарет той до вдовиці
В сусіду, в наймичку проситись!

Дитяточко собі росло,
З Івасем удовенком гралось.
Уже чимале підросло.
Якось вони собі гуляли
Удвох на улиці, знайшли
Дві палички та й понесли
Додому матерям на дрова.
Звичайні діточки! Ідуть
І веселенькі, і здорові,
Аж любо глянуть, як ідуть!
Отож воно, мале, взяло
Другую паличку у Іваса —

Івась у коники ігрався,—
Зробило хрестик та й несло
Додому, бачте, показати,
Що й він уміє майструвати.
Марія ще за ворітьми
Дітей зустріла, і зомліла,
І трупом пала, як узріла
Той хрестик-шибеничку*.

«Злий!

Недобрий чоловік, лихий
Навчив тебе, моя дитино,
Зробить оце! Покинь! Покинь!»
А він, маленький, неповинний,
Святу шибеничку кинув
І заридав, і пролились
Ще в перший раз младенчі

сльози

На лоно матері. Небозі
Ніби полегшало. Взяла
У холодочок завела,
В бур'ян, в садок, поцілувала,
Та коржиком погодувала,
Свіженьким коржиком. Воно ж
Попестилось собі, погралось
Та й спатоньки, мале, лягло
Таки ж у неї на колінах.
Отож і спить собі дитина,
Мов ангеляточко в раю.
І на єдиную свою
Та мати дивиться і плаче
Тихенько-тихо. Ангел спить,
То щоб його-то не збудить.
Та й не догледіла. Неначе
Окропу капля, якогонь,
На його впала, і воно
Прокинулось. Швиденько

сльози.

Марія втерла сміючись,
Щоб він не бачив. І небозі
Не довелось одурити
Малого сина. Подивилось
І заридало.

Заробила
Чи то позичила вдова
Півкопи тую на буквар.
Сама б учила, так не знала ж
Вона письма того. Взяла
Та в школу хлопця одвела,
У іссейську. Доглядала ж
Сама його, сама й навчала
Добру і розуму. Івась,

* На хрестах у стародавні часи розпинали засуджених на смерть.

Таки вдовешко, в його вдавсь,
 То вдвох собі й ходили в школу
 І вчились вкупочці. Ніколи
 Ані пограється з дітьми,
 Ані побігас; самий,
 Один-однісінький, бувало,
 Сидить собі у бур'яні.
 Та клепку теше. Помагало
 Святому батькові в трудах.
 Якось по сьомому годочку, —
 Малий вже добре майстрував, —
 Одпочиваючи в куточку,
 Старий на сина дивувався,
 Який-то з його майстер буде!
 Які-то люди з його будуть!
 Та, взявши відер, кандійок *,
 І батько, й мати, і воно
 Пішли на ярмарок у самий-
 Самісінький Єрусалим.
 Хоч і далеко, так спродати
 Дорогше можна. От прийшли,
 Розташувались. Батько й мати
 Сидять собі та продають
 Добро своє. А де ж дитина?
 Побігло десь. Шукає сина
 Та плаче мати. І не чуть,
 Де ділося. У синагогу
 Зайшла благать благого бога,
 Щоб син її найшовсь. Аж глядь,
 Межи раввінами дитина,
 Її хлоп'яточко, сидить
 І навчає, неповипше,
 Як в світі жить, людей любить,
 За правду стать! за правду

згинуть!
 Без правди горе! «Горе вам,
 Учителі архієреї!»
 І дивувались фарисеї
 І книжники його речам.
 А радість матері Марії
 Неізреченная. Месію,
 Самого бога на землі
 Вона вже зрїла.

Спродались,
 Во храмі помолились богу
 І веселенькі у дорогу
 Додому рушили вночі
 По холодочку.

Виростали
 І вкупі вчились ростучи
 Святис діточки. Пишались
 Святис тії матері
 Своїми дітками. Із школи
 Путем терновим розійшлись
 Обидва. Божїї глаголи,
 Святую правду на землі
 І прорекли, і розп'ялись
 За волецьку, святую волю!

Іван пішов собі в пустиню,
 А твій меж люди. А за ним,
 За сином праведним своїм,
 І ти пішла. В старій хатні
 В чужій покинула його,
 Святого Йосипа свого!
 Пішла тиятись попідтишно,
 Аж поки, поки не дійшла
 Аж до Голгофи.

Бо за сином
 Святая мати всюди йшла,
 Його слова, його діла —
 Все чула, й бачила, і мліла,
 І мовчки трепетно раділа,
 На сина дивлячись. А він
 Сидить, було, на Єлеоні,
 Одпочива. Єрусалим
 Розкинувсь гордо перед ним,
 Сіє в золотім вісоні **
 Ізраїльський архієрей! ***
 Романський золотий

плебей! ****
 І час, і два мине, не встане,
 На матір навіть не погляне
 Та аж заплаче, дивлячись
 На іудейську столицю.
 Й вона заплаче, ідучи
 У яр по воду до криниці,
 Тихесенько. І припесе
 Води погожої, і вмпе
 Утомлені стопи святис,
 І пити дасть, і отрясе,
 Одує прах з його хітона,
 Зашне дірочку та знову
 Під смовку піде. І сидить,
 І дивиться, о всесвятая!
 Як син той скорбний спочиває.
 Аж ось і дітвора біжить
 Із города. Його любили

* Кандійка — миска з увігнутими вінцями.
 ** Вісон — дорогоцінна тканина.
 *** Ідеться про Єрусалим.
 **** Тут мовиться теж про Єрусалим, що належав до володінь Римської (Ро-
 манської) імперії, яка брала з нього податки золотом.

Святис діточки. Слідком
 За ним по улицях ходили,
 А іноді й на Єлеон.
 До його бігали малії.
 Отож прибїгли. «О святії!
 Пренепорочніє!» — сказав,
 Як узрів діток. Привітав
 І цілував, благословляя,
 Погрався з ними, мов

маленький,
 Надів бурнус. І веселенький
 З своїми дітками пішов
 В Єрусалим на слово нове,
 Поніс лукавим правди слово!
 Не вняли слову! Розп'яли!
 Як розпинать його вели,
 Ти на розпутї стояла
 З малими дітьми. Мужики,
 Його брати, ученики,
 Перелякались, повтікали.
 «Нехай іде! Нехай іде!
 Отак і вас він поведе!» —
 Сказала дітям. І упала
 На землю трупом.

Розп'ялась
 Твоя єдина дитина!
 А ти, спочинувши під тином,
 У Назарет отой пішла!
 Вдову давно вже поховали
 В чужій, позиченій труні
 Чужїї люде. А Івана
 Її зарізали в тюрмі.
 І Йосипа твого не стало.
 І ти, як палець той, осталась
 Одна-однісінька! Такий
 Талан твій латаний, небого!
 Брати його, ученики,

Нетвердії, душеубогі,
 Катам на муку не дались,
 Сховались, потім розійшлись,
 І ти їх мусила збирати...
 Отож вони якось зійшлись
 Вночі круг тебе сумувати.
 І ти, великая в женах!
 І їх унініє, і страх ...
 Розвіяла, мов тїу полову,
 Своїм святим огнєнним словом!
 Ти дух святий свій пронесла
 В їх душі вбогї! Хвала!
 І похвала тобі, Маріє!
 Мужі воспрянули святис,
 По всьому світу розійшлись.
 І іменем твогого сина,
 Твоєї скорбної дитини,
 Любов і правду рознесли
 По всьому світу. Ти ж під

тином,
 Сумуючи, у бур'яні
 Умерла з голоду. Амінь.

А потім ченці одягли
 Тебе в порфіру. І вінчали,
 Як ту царцю... Розп'яли
 Й тебе, як сина. Наплювали
 На тебе, чистую, кати;
 Розлили кроткую! а ти...
 Мов золото в тому горнилі,
 В людській душі возобновила,
 В душі невольничій, малій,
 В душі скорбящей і убогій.

[27 жовтня — 11 листопада 1859,
 С.-Петербурґ]

ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ

В Путивлі-граді вранці-рано
 Співає, плаче Ярославна,
 Як та зозуленька кує,
 Словами жалю додає.
 «Полечу, — каже, — зигзицею *,
 Тією чайкою-вдовицею,
 Та понад Доном полечу,
 Рукав бобровий омочу
 В ріці Каялі. І на тілі
 На княжїм білім, помарнілім,

Омию кров суху, отру
 Глибокії, тяжкії рани...»

І квилить, плаче Ярославна
 В Путивлі рано на валу:
 «Вітрило-вітре мій єдиний!
 Легкий, крилатий господине!
 Нащо на дужому крилі
 На вої любії мої,
 На князя, ладо мое миле,

* Зигзиця — зозуля.

Ти ханові метасш стріли?
Не мало неба, і землі,
І моря синього. На морі
Гойдай насади-кораблі.
А ти, прелютій... Горе! Горе!
Моє веселіє украв,
В степу на тирсі розібгав».

Сумує, квилить, плаче рано
В Путивлі-граді Ярославна
І каже: «Дужий і старий,
Широкий Дніпре, не малий!
Пробив еси високі скали,
Текучи в землю половчана,
Носив еси на байдаках
На половчан, на Кобяка
Дружину тую Святославлю!..
О мій Словутицю преславний!
Моє ти ладо принеси,
Щоб я постіль весела слала,

Над дніпровою сагбію
Стоїть явор меж лозою,
Меж лозою з ялиною,
З червоною калиною.

Дніпро берег рие-рие,
Яворові корінь мие.
Стоїть старий, похилився,
Мов козак той зажурився.

Що без долі, без родіни
Та без вірної дружини,
І дружини, і надії
В самотині посивіє!

Явор каже: «Похилося
Та в Дніпріві скупаюся».

Світе ясний! Світе тихий!
Світе вольний несповитий!
За що ж тебе, світе-брате,
В своїй добрій, теплій хаті
Оковано, омурано
(Премудрого одурено),
Багрянницями закрито
І розп'ятієм добито?

У море сліз не посплала,—
Сльозами моря не долить».

І плаче, плаче Ярославна
В Путивлі на валу, на брамі.
Святеє сонечко зійшло.
І каже: «Сонце пресвятеє
На землю радість принесло
І людям, і землі, моєї
Туги-нудьги не розвело.
Святий, огненний господине!
Спалив еси луги, степи,
Спалив і князя, і дружину,
Спали мене на самоті!
Або не грій і не світи...
Загинув ладо... Я загину!»

4 іюня [1860]
СПБ

Козак каже: «Погуляю
Та люблю пошукаю».

А калина з ялиною
Та гнучкою лозиною,
Мов дівчаточка із гаю,
Виходжаючи, співають;

Повбирані, заквітчані
Та з таланом заручені,
Думки-гадоньки не мають,
В'ються-гнуться та співають».

24 іюня [1860,
С.-Петербург]

Не добито! Стрепенися!
Та над нами просвітіся,
Просвітіся!.. Будем, брате,
З багрянниць онучі драти,
Люльки з кадил закуряти,
Явленими піч топити,
А кропилом будем, брате,
Нову хату вимітати!

27 іюня [1860,
С.-Петербург]

І Архімед, і Галілей
Вина й не бачили. Єлей
Потік у черево чернече!
А ви, святіє предотечі,
По всьому світу розійшлись
І крихту хліба понесли
Царям убогим. Буде бите
Царями сіянес жито!
А люде виростуть. Умруть

Хоча лежачого й не б'ють,
То і полежать не дають
Ледачому. Тебе ж, о Суко!
І ми самі, і наші внуки,
І миром люди прокленуть!
Не прокленуть, а тільки

плюнуть
На тих оддосних щенят,
Що ти щенила. Муко! Муко!
О скорб моя, моя печаль!

О люди! люди небораки!
Нащо здалися вам царі?
Нащо здалися вам псарі?
Ви ж таки люди, не собаки!

Вночі і ожеледь, і мряка,
І сніг, і холод. І Нева
Тихесенько кудись несла
Тоненьку кригу попід мостом.
А я, ото ж таки вночі,
Іду та кашляю йдучи.
Дивлюсь: неначе ті ягнята,
Ідуть задрипані дівчата,
А дід (сердешний інвалід)
За ними гнеться, шкандибає,
Мов у кошару загаяє

Ще не зачатіє царята...
І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люде на землі.

24 септября [1860,
С.-Петербург]

Чи ти минеш коли? Чи псами
Царі з міністрами-рабами
Тебе, о люту, зацькують!
Не зацькують. А люде тихо
Без всякого лихого лиха
Царя до ката поведуть.

20 октября [1860,
С.-Петербург]

Чужу худобу. Де ж той світ?!
І де та правда? Горе! Горе!
Ненагодовайних і голих
Женуть (последний долг
отдать),

Женуть до матері байстрят,
Дівчаточок, як ту отару.
Чи буде суд! Чи буде кара!
Царям, царятам на землі?
Чи буде правда меж людьми?
Повинна быть, бо сонце стане
І осквернену землю спалить.

3 ноября [1860,
С.-Петербург]

* *
*

Тече вода з-під явора
Яром на долину.
Пишається над водою
Червона калина.
Пишається калинонька,
Явор молодіє,
А кругом їх верболози
Й лози зеленіють.

Тече вода із-за гаю
Та попід горою.
Хлюпощуться качаточка
Помеж осокою.
А качочка випливає
З качуром за ними,

Ловить ряску, розмовляє
З дітками своїми.

Тече вода край города.
Вода ставом стала.
Прийшло дівча воду брати,
Брало, заспівало.
Вийшли з хати батько й мати
В садок погуляти,
Порадितись, кого б то їм
Своїм зятем звати?

7 ноября [1860,
С.-Петербург]

* *
*

Якось-то йдучи уночі
Понад Невою... Та, йдучи,
Міркую сам-таки з собою:
«Якби-то, — думаю, — якби
Не похилилися раби...
То не стояло б над Невою
Оцих осквернених палат!
Була б сестра, і був би брат,
А то... нема тепер нічого...
Ні бога навіть, ні півбога.
Псарі з псарятами царять,
А ми, дотепні дожджачі,
Хортів годуємо та плачем».
Отак-то я собі вночі,

Понад Невою ідучи,
Гарненько думав. І не бачу,
Що з того боку, мов із ями,
Очима лупа кошени —
А то два ліхтаря горять
Коло апостольської брами.
Я схаменувся, осіпнівсь
Святим хрестом і тричі плюнув
Та й знову думать заходивсь
Про те ж таки, що й перше
думав.

13 ноября [1860,
С.-Петербург]

* *
*

Чи не покинуть нам, небого,
Моя сусідонько убога,
Вірші нікчемні віршувать
Та заходиться риптувать
Вози в далеку дорогу,
На той світ, друже мій, до бога,
Почимчикуем спочивать.
Втомилися, і підтопталися,
І розуму таки набралися,
То й буде з нас! Ходімо спать,
Ходімо в хату спочивать...

Весела хата, щоб ти знала!..
Ой не йдімо, не ходімо,
Рано, друже, рано —
Походимо, посидимо —
На сей світ поглянем...
Поглянемо, моя доле...
Бач, який широкий,
Та високий, та веселий,
Ясний та глибокий...
Походимо ж, моя зоре...
Зійдемо на гору,

Спочинемо, а тим часом
Твої сестри-зорі,
Безвічні, попід небом
Попливуть, засяють.
Підождемо ж, моя сестро,
Дружно святая!
Та пескверними устами
Помолимось богу,
Та й рушимо тихесенько

В далеку дорогу —
Над Летою бездонною
Та каламутною.
Благослови мене, друже,
Славою святою...

14 февраля [1861,
С.-Петербурга]

СЕМЕН ГУЛАК-АРТЕМОВСЬКИЙ

Семен Степанович Гулак-Артемовський народився 16 (4 ст. ст.) лютого 1813 р. в м. Городищі на Черкащині.

Навчався в Київському духовному училищі та семінарії, співав у церковних хорах. У 1838 р. М. Глінка забрав юнака

до Петербурга і особисто керував його заняттями з співу. Після першого концертного виступу (1839) Гулак-Артемовський за порадою Глінки для продовження музичної освіти виїхав до Італії, де успішно дебютував 1841 р. у Флорентійському оперному театрі.

1842 р. його було запрошено до Петербурзької оперної трупи. Сценічна діяльність співака проходила в Петербурзі (1842—1864) й Москві (1864—1865). Він мав надзвичайної краси голос (баритон).

Його блискуче музичне виконання поєднувалося з високою майстерністю драматичного актора. Композиторську діяльність розпочав у 50-х рр. На власне лібретто створив першу українську оперу «Запорожець за Дунаєм» та водевіль «Ніч на Івана Купала».

С. Гулак-Артемовський був щирим другом Т. Шевченка, всіляко йому допомагав. Він також підтримував дружні взаємини з багатьма передовими людьми свого часу.

Помер 17 (5 ст. ст.) квітня 1873 р. в Москві.

ПІСНІ З ОПЕРИ «ЗАПОРОЖЕЦЬ ЗА ДУНАЄМ»

ПІСНЯ ОКСАНИ

Місяцю ясний,
Зірки прекрасні,
Божії очі
Ви в темній ночі...
Вас я благаю,
Грудь облеґчіте,
Вість принесіте
З рідного краю!

Орленьку сизий,
Соколе бистрий,
Що вік на волі
В завидній долі...

Вас я благаю,
Грудь облеґчіте,
Вість принесіте
З рідного краю!

Тихий Дунаю,
Зелений гаю,
Хвилі кшгучі,
Вітри могучі,
Вас я благаю:
Грудь облеґчіте,
Вість принесіте
З рідного краю!

ДУЕТ ОДАРКИ Й ІВАНА КАРАСЯ

О д а р к а

Відкіля це ти узвся,
Де ти й досі пропадав?
Хоч би бога побоявся,
Хоч би трохи сором мав!
Де ж це так ти веселився;
Де ж це так бенкетував?
Як крізь землю провалився!..
Дома чом не ночував?

І в а н

Ось послухай, що вчинилось...
Страх мене бере й тепер!
Лишенько таке зробилось,
Трохи, трохи я не вмер!..
Занедужав на дорозі,—
Та й набрався ж я біди!!
Так, що ледве вже на возі
Привезли мене сюди!..

О д а р к а

Чи це ж випив на дорогу,
Чи в дорозі вже напивсь?

І в а н

Ні, не пив, не пив, їй-богу!
От не гріх, що й забоживсь.

О д а р к а

Випив, мабуть, з добру квартиру
Або випив цілий ківш!

І в а н

Ні, не пив, кажу без жарту:
Випив чарочку — не більш...

О д а р к а

Ти гуляєш дні і ночі,
Я ж, сердешна, все одна,
Ізсушила карі очі,
Сидя в хаті, у вікна...
Цілу ніч я ждала, ждала,—
Поки зіронька зійшла,—
Все в віконце виглядала...
Ніч в сльозах всю провела!

І в а н

Ой лукава вража жінка,
Зараз в сльози — голосить!
Бач... злякати чоловіка,
Щоб не знав він, що й робить.

О д а р к а

Ой коли б я перше знала,
З чоловіком як-то жить...
Лучче вік би дівувала,

Ніж тепер так сльози лить!
Жити не хочу більш з тобою,
Йй же богу, розведусь...
Лучче буду жити вдовою
І без тебе обійдусь!..

І в а н

От, і в мене вражі очі
Плачуть трохи, далебі,
Бо не спали вже дві ночі...
Треба ж трапитись біді!
Збився, бачиш, я з дороги
І прийшлося хоч пропадат!
Та спасибі,— до небоги
Втрапив якось почувать.

О д а р к а

Так оце ти у небоги
Цілі сутки пропадав?
Щоб на тебе перелогі,
Щоб тебе нечистий взяв!..
Постривай же, мій козаче,
Будеш, будеш пам'ятать,—
Будеш тямить, небораче,
Як-то жінку шанувать!
Макогоном руки й ноги

ДУЕТ ОКСАНИ ТА АНДРІЯ

А н д р і й

Хмарой чорною діброва
Розстелилась го Дунай,
Жду тебе я, чорноброва,
Ідем, ідем в рідний край.

О к с а н а

Тут, в убогій пій хатині,
Дівчинонька сирота
Марно тратить на чужині
Молоді свої літа.

А н д р і й

Ласточко моя прекрасна,
Серцю радісний цей час,
Ти навик моя, кохана,
Смерть одна розлучить нас.

Поламаю! — будеш знати
Ночувати у небоги,—
Дома як не почувать!

І в а н

Ой, Одарко, годі, буде,
Перестань-бо вже кричать.

О д а р к а

Ні! Нехай же чують люди,
Ні, не буду я мовчать!

І в а н

Жити не хоче більш зі мною,
Хоче, хоче розвестись...
Ей, Одарко, бог з тобою,
Ну-бо,— годі, вгомонись!

О д а р к а

Жити не хочу більш з тобою,
Йй же богу, розведусь,—
Лучче буду жити вдовою
І без тебе обійдусь.

О к с а н а

О мій друже, мій прекрасний,
Серцю радісний цей час;
Я твоя, о мій коханий,
Смерть одна розлучить нас!

А н д р і й

Між скалами у Дуная,
Добрий човен жде нас там;
Темна ж ніч, мов вранів стая,
А у турків тут байрам.
І знакома мні дорога,
Тихо цеп ночну пройдем,
Там надія вже на бога,
Ми Дунай переплинем.

ПІСНЯ ОДАРКИ

Ой казала мені мати
І приказувала,
Щоб я хлопців у садочок
Не принаджувала.
Ой мамо, мамо, мамо...
Не принаджувала.
Посидала мене мати
До криниченьки:
«Та принеси, моя доню,
Та водиченьки».
Ой мамо, мамо, мамо... і далі.
Ой пішла я до ставочка,
Забарилася,

На козака молодого
Задивилася.
Ой мамо, мамо, мамо... і далі.
Розмовляла з козаченьком
Цілу ніченьку.
Ой пом'яла фартушину,
Та й новісіньку.
Ой мамо, мамо, мамо... і далі.
Ждала мене моя мати
Не діждалася.
А я собі у ставочку
Полоскалася.
Ой мамо, мамо, мамо...
Полоскалася.

... ФІНАЛ

О к с а н а

Там, за тихим за Дунаєм,
На землі єсть божий рай...
Ми туди, туди бажаєм,—
Там наш милий рідний край!
Іви, тополі унілі,
Хижі наші оповили;
Плачуть, плачуть, нас там
ждуть...
Дай же, боже, добрий путь!
Ви же, братики, прощайте,
Хто остався тут, прощай!

Родину не забувайте,
Споминайте рідний край...
Україно, рідний краю,
Серцем я тебе бажаю,
Все, що мило, жде там нас...
Дай же, боже, в добрий час!

Х о р

Там, за тихим за Дунаєм,
На землі єсть божий рай,
Ми туди, туди бажаєм,—
Там наш милий рідний край!

ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛИШ

Пантелеймон Олександрович Кулиш народився 8 серпня (27 липня ст. ст.) 1819 р. в м. Воронежі (тепер Сумської обл.) в небагатій поміщицькій родині. Вчився в Новгород-Сіверській гімназії, а згодом був вільним слухачем Київського університету.

Не скінчивши курсу, він деякий час учителював у гімназіях Києва, Луцька, Ровна, викладав у Петербурзькому університеті. Брав участь у Кирило-Мефодіївському товаристві, в якому стояв на ліберально-буржуазних позиціях. Був заарештований і протягом трьох років відбував заслання в м. Тулі.

П. Кулиш — прозаїк, поет, драматург, історик, критик, фольклорист і перекладач. Його суспільні та літературно-естетичні погляди були суперечливими. Виступивши як ліберал, він з часом перейшов на позиції українського буржуазного націоналізму.

Живучи в 50—60-х рр. у Петербурзі і маючи власну друкарню, П. Кулиш видав твори Гоголя, Марка Вовчка, Квітки-Основ'яненка, активно перекладав Шекспіра, Байрона, Гейне. У цей час виходять два томи його «Записок о Южной Руси», роман «Чорна рада» українською і російською мовами.

У 1860 р. П. Кулиш видає альманах «Хата».

Активно співробітничав він і в журналі «Основа».

Помер П. Кулиш 14 (2 ст. ст.) лютого 1897 р. на хуторі Мотронівці, під Борзною на Чернігівщині.

ЗАСПІВ

Удосвіта встав я... темно ще надворі;
Де-не-де по хатах ясне світло сяє,
Сяє ясне світло, як на небі зорі...
Дивуюсь, радію, у серця питаю:
«Скажи, віще серце, чи скоро світ буде?»

«Ой скоро світ буде,
Прокинуться люде,
У всяке віконце
Засіяє сонце...»

Ой ударю ж зразу
У струни живії:
«Прокиньтесь, вставайте,
Старії й малії!»

Віщуванням новим
Серце мов б'ється,—
Через край із серця
Рідне слово летється...

ЛЮЛІ-ЛЮЛІ

Ходжу-блуджу по городу,
Великому, великому.
Одкрив би я своє серце,
Та нікому, та нікому.

Цвіте воно, як божий рай,
Пóтай миру, пóтай миру;
Ні любощам, ні милощам
Не йме віри, не йме віри.

Ой серденько закритес,
Тихий раю, тихий раю!
Ніхто тебе не нівечить,
Бо не знає, бо не знає.

Цвіти ж собі, живи собі
Самотою, самотою,
Втішай себе солодкою
Дрімóтою, дрімóтою.

А щоб тебе лихі люде
Не вжахнули, не вжахнули,
Засни, серце, довічним сном...
Люлі-люлі, люлі-люлі!

* * *
Квітки з сльозами,
Сльози з квітками
Не розлучаються, сестро, ніколи.
Скроплюють сльози
Пишні рози,
Свої розкішні величні престоли.
Благоухають,
Землю скропляють
Пишні престоли праведних сліз — рози.
Їм же відрода,
Вища награда —
Чисті, да щирі, да праведні сльози.

ДО КОБЗИ

Кругом тіснота і неволя,
Народ закований мовчить...
*Шевченко **

Кобзо, моя непорочна утіхо!
Чом ти мовчиш? Задзвони мені стиха,
Голосом правди святої дзвони,
Нашу тісноту гірку спом'яни.

Може, чиє ще не спідлене серце
Важко заб'ється, до серця озветься,
Як на бандурі струна до струни.

Хто не здоліє озватись ділами,
Хай обізветься німими сльозами;
Ти ж своє слово дзвони-промовляй,
Душам братерським заснуть не давай.

Хай недовірки твої кам'яніють,
Хай вороги твої з жалю німіють;
Ти рідну сем'ю до купи ззивай.

Гей, хто на сум благородний багатий,
Сходьтеся мовчки до рідної хати,
Та посідаймо по голих лавках,
Та посумуймо по мертвих братах.

Темно надворі, зоря не зоріє,
Вітер холодний від півночі віє,
Квилять вовки по степах-облогах.

* Неточно процитований уривок з поеми «Єретик», у Шевченка так:
Кругом неправда і неволя,
Народ замучений мовчить.

Кобзо! Ти наша відрода єдина...
Поки із мертвих воскресне Україна,
Поки діждеться живої весни,
Ти нам про нашу тісноту дзвони!

Стиха дзвони, нехай мучене серце
Важко заб'ється, до серця озветься,
Як на бандурі струна до струни.

ДО ДАНТА,

ПРОЧИТАВШИ ЙОГО ПОЕМУ «ПЕКЛО»

Хто не знає, Данте, твого горювання,
Той і твого пекла страшного не визнає:
З твого серця вийшли ті оповідання.

В праведному серці той огонь палає,
Що палить у пеклі душі беззаконні:
В мученому серці холод побиває

Рожеві квіти, пишні, благовонні,
Що гинуть без сліду, мов сон, зникають,
Оставивши в серці болі невимовні.

Нехай усі люди тії болі чують;
Нехай усі землі, всі язики знають,
Як великі душі за весь мир горюють.

ОЛЕКСАНДР НАВРОЦЬКИЙ

Олександр Олександрович Навроцький, поет, перекладач, громадський і культурний діяч, народився 9 серпня (28 липня ст. ст.) 1823 р. в с. Антипівці на Полтавщині (тепер Черкаська обл.) в сім'ї безмаєтних дворян. Учився в Полтавській гімназії, закінчив Київський університет. Належав до революційно-демократичного напрямку в Кирило-Мефодіївському товаристві. Після тюремного ув'язнення був засланий до м. Вятки та Слабуги. У різний час після заслання жив у Петербурзі, Курську, Миколаєві, Темір-Хан-Шурі (тепер м. Буйнакськ у Дагестані). Друкуватись почав у журналі «Основа». Значне місце в його творах посідала історична тематика. Перекладав вірші Пушкіна, Лермонтова, Міцкевича та ін. Йому належать також переклади «Іліади» та «Одіссеї» Гомера. Помер О. Навроцький 22 (10 ст. ст.) жовтня 1892 р. в Темір-Хан-Шурі.

ПОЛЕ МОЄ, ПОЛЕ

Поле моє, поле,
Неоране поле!
Доле моя, доле!
Непроглядна доле!
Сім літ ходив з дому
Зароблять худобу,
Та приніс додому
Порожнюю торбу.

Гляну я на поле —
Густо зеленіє,
Не жито-пшениця —
Трава половіє.
Ой зорав би поле,
Та волів немає;
Ще б пошукав долі —
Та сил нехватає.

Ой піду я в хату,
Сяду поміркую;
Може, там пораду
Собі знайду я.
Сумно стоїть хата,
Набик похилилась,
На городі тільки
Кропива вродилась.

Холодно і пусто...
І жінка, і діти
Давно виглядають
Мене на тім світі.
Пішов би до їх я,
Так держусь-кріплюся...

Нехай іще горя
Трохи наберуся.
Нехай ще страшніі
Та лютіі муки
Попомучать в світі,
Поки скрутить руки.
Нехай погуляє,
Нехай покепкує,
Нехай ще зі мною
Доля пожартує.

Годі ледаціцю
Шукать-виглядати;
Пора вже спочинок,
Спокій собі дати.
Годі потихеньку
В шинок помандрую,
Тієї лихої
Трошки покуштую.

Покуштую ввечір,
Покуштую вранці
Та й ляжу гарненько
В зеленім байраці.
Звечора і зранку
Буду куштувати —
В зеленім байраці
Долі виглядати.
Чи вигляну-вижду,
Чи вже не дїждуся,
А шукати злої
Сам не піднімуся.

ВОЛОДИМИР АЛЕКСАНДРОВ

Володимир Степанович Александров народився 2 липня (20 червня ст. ст.) 1825 р. в с. Бугаївці на Харківщині в сім'ї священика. Закінчив духовне училище в м. Куп'янську, навчався в духовній семінарії у Харкові, звідки перейшов до Харківського університету, який закінчив у 1853 р.

В. Александров писав вірші, п'єси, оповідання, перекладав твори М. Лермонтова. Брав участь у видавчій альманаху «Складка». Друкуватись почав у журналі «Основа». П'єси письменника «За Немаць іду» та «Не ходи, Грицю, на вечорниці», перероблені М. Старицьким, ішли з успіхом на сценах театрів, ставились аматорськими гуртками.

Помер В. Александров 10 січня 1894 р. (29 грудня 1893 р. ст. ст.) в Харкові.

ПІСНЯ ПРО ГАРБУЗА

Ходив гарбуз по городу,
Питаючи свого роду:
— Ой чи живі, чи здорові
Всі родичі гарбузові?

Обізвалась жовта диня,
Гарбузова господиня:
— Де ти в біса волочився?
Од сім'ї зовсім одбився!

Жити вкупі не схотів,
Мало вік мій не заїв.

Одчепися ж, не горнися,
Та й на себе подивися:
Бач, он як увесь обдубся...
Десь хвороби роздобувся.

Став товстий, мов тая бочка,
Аж порепалась сорочка;
Листя стало аж колюче,
І огудиння товстюче.

Де ти в гаспида і ріс,
Відки вп'ять до нас приліз?

— Годі, мамо, верещати,
Треба правду розказати,—
Обізвались огірочки,
Гарбузові сини й дочки.

— Здрастуй, тату! Відки
взявся?

Гей, пізненько ти припхався,
Бо вже стала пані диня
Кавунова господиня.

Сам ти винен, що вона
Покохала кавуна.

— Цур же вам, рідня проклята!
Щоб вам свині й поросята!
Геть піду ж я з огороду,
Іншого шукати роду.

З тим гарбуз собі й попхався,
З усіма розродичався
І покинув паню диню,
Кавунову господиню;

Тільки з хмелем побратавсь,
Лазить по тинах прийнявсь...

МОЯ МОГИЛА

Прощай, моя ти люба, мила!
Недовго, то й піду я в сховище святе;
Рік-два мине — моя німа могила
Травною густо заросте;

Могила тая буде в полі,
Над нею восени, оравши, пройде плуг,
Колись зростуть там гарні дві тополі,
А послі, може, й цілий луг.

І як з тополею густою
Вітрець, жартуючи, тихенько зашумить,
Тоді увечері веселою весною
Дівчина з милим прибіжить.

Обнявшись, сядуть під тополю,
Якраз мені на мертву, чулу грудь;
Тоді, любуючись весною і собою,
Вони шум листячка поймають.

ЛЕОНІД ГЛІБОВ

Леонід Іванович Глібов, видатний байкар, поет-лірик, народився 5 березня (21 лютого ст. ст.) 1827 р. в с. Веселому Подолі на Полтавщині в родині управителя маєтку. Навчався в Полтавській гімназії, закінчив Ніжинський лицей вищих наук. Після закінчення лицю деякий час учителював, видавав і редагував газету «Черниговский листок», завідував земською друкарнею в Чернігові. Першу збірку віршів російською мовою видав 1847 р. Писав гостросоціальні байки, ліричні поезії (краща з них «Журба», покладена на музику М. Лисенком, стала народною піснею), віршовані загадки, п'єси, прозові твори. Помер Л. Глібов 10 листопада (29 жовтня ст. ст.) 1893 р. в Чернігові.

ВОВК І КІТ

В село із лісу Вовк забіг...
Не думайте, що в гості, братця!
Ні, в гості Вовк не забіжить;
А він прибіг, щоб де-небудь сховатися:

Проклятий люд з собаками настиг...
І рад би Вовк в які ворота вскочить,
Та лишенько йому: куди не поглядить,
Усюди Вовченька недоленька морочить,—
Хоч сядь та й плач;

Ворота, як на те ж, кругом усі заперті,
А дуже Вовкові не хочеться умерти
(Бо ще він не нажився, бач!),
А гірше од людей — од видимої смерті...

Коли глядять —
На загороді Кіт сидить,
На сонечку мурликає-дрімає.
Підскачів Вовк і до Кота мовляє:

— Котусю-братчику! Скажіть мені скоріше,
Хто із хазяїнів отут усіх добріше?
Я хочу попрохати, щоб хто мене сховав
На сей недобрий час. Я б у пригоді став!..
Чи чуєш гомін той? За мною то женуться!..
Котусю-батечку! Куди ж мені поткнуться?

— Преси мерщій Степана,
Він добрий чоловік,— Кіт Вовкові сказав.

— Так я у його вкрав барана.

— Ну, так навідайсь до Дем'яна.

— Е, і Дем'яна я боюсь:

Як тільки навернусь,

Він і згадає поросятко.

— Біжи ж, аж ген живе Трохим!

— Трохим? Боюсь зійтися з ним:

З весни ще злий-він за ягнятко!

— Погано ж!.. Ну... а чи не прийме Клим?

— Ох братчику! Теля я в його звів!

— Так ти, бачу, усім тут добре надоїв,—
Кіт Вовкові сказав,—

Чого ж ти, братчику, сюди і забігав?

Ні, наші козаки ще з розуму не спали,
Щоб Вовка од біди сховали!

І так-таки ти сам себе вини:

Що, братчику, посіяв, те й пожни!

1853

МІРОШНИК

Мірошник мав хороший млин.

В хазяйстві неабищо він:

Про се гаразд усякий знає,
Хто хлібець має.

Млин у Мірошника був водяний.

Мірошник той Хомою звався

І був він чоловік такий,
Що негаразд за діло брався;

А інший раз
Буває дорогий і час.

Вода раз греблю просмоктала...
 Ну що ж! Узять би й загатить,
 Так ні! Мірошник спить та спить.
 Вода ж біжить... ще більш прорвала;
 Хомі й за вухом не свербить.
 Хто йде, мерщій у млин загляне:
 — Ой, Хомо, Хомо, схаменись!
 Он скоро вже й води не стане;
 Піди лиш, брате, подивись! —
 А він їх слуха щось не дуже:
 — Нехай лиш! Річка не калюжа;
 Води ще стане на весь вік! —
 З Хоми сміються добрі люде:
 — Тоді побачимо, як буде, —
 Дурний ти, Хомо, чоловік! —
 І справді сталось, як казали:
 Вода зійшла — колеса стали.
 Злякавсь Мірошник та й біжить
 Притьмом до прірви, щоб гатить.
 Курей тим часом із десяток
 Прийшло напитися води.
 Уздрів Мірошник сих паньматок:
 — Бач, капосні! — кричить. — Куди?..
 У мене й так води немає,
 Ще й ви сюди?! —
 І зо зла палицю хапає...
 Шпурнув — та й всіх курей побив.
 А млин стоїть, хоч прірву й загатив;
 І що робити — не втямає...
 Ні з чим zostався мій Хома:
 Води нема й курей чортма.

На світі є такі пани:
 Без діла сотні всюди сують,
 А за недогарок вони
 Людей і лають, і мордують
 (Вони се так, бач, хазяйнують!)...
 Та й диво, що у них
 Хазяйство піде все на сміх!

1853

ЗОЗУЛЯ Й ПІВЕНЬ

— Як ти співаєш, Півне, веселенько...
 — А ти, Зозуленько, ти, зіронько моя,
 Виводиш гарно так і жалібненько,
 Що іноді аж плачу я...
 Як тільки що почнеш співати,
 Не хочеться й пшениченьки клювати, —
 Біжиш в садок мерщій...
 — Тебе я слухала б довіку, куме мій,
 Аби б хотів співати...

— А ти, голубонько, ти, кралечко моя,
 Поки співаєш на калині,
 То й весело мені, і забуваю я
 Свою недоленьку, життя'своє погане
 Та безталанне...
 А тільки замовчиш
 Або куди летиш, —
 Заниє серденько, неначе на чужині...
 І істоньки — не їм, і питоньки — не п'ю,
 Та виглядаю все Зозуленьку мою.
 Як гляну на тебе — така ти невеличка,
 Моя перепеличко,
 А голосочок-то який!
 Тонесенький, милесенький такий...
 Куди той соловей годиться?
 — Спасибі, братику, за добрес слівце.
 Як не кохать тебе за це?
 І ти виспіваєш, неначе та жар-птиця:
 І далєбі, що так, — пошлюся я на всіх. —
 Де взявся Горобець, послухав трохи їх
 Та й каже: — Годі вам брехати
 Та одно другого знїчев'я вихваляти! —
 Пурхнув — та й був такий.

За що ж, хто-небудь попитає,
 Зозуля Півня вихвалєє?
 За те, що Півень годить їй
 Та потакати добре вміє:
 Рука, як кажуть, руку мисє.

1853

ОХРІМОВА СВИТА

Була в Охрїма сіра Свита,
 Так хороше пошита:
 Ізаду вусики з червоного сукна,
 На комірї мережечка така, що на! —
 Хоч голові носити!
 Дурний Охрїм не вмів її глядіти,
 Таскав, коли й не слід таскати.
 Раз став він Свиту надягати, —
 Аж дивиться — рукава вже продрались.
 От мій Охрїм, щоб люди не сміялись,
 Налагодивсь латати.
 А де ж суконця взяти?
 Охрїмові не вдивовижу!
 «Ми знайдемо! — він каже сам собі. —
 Рукава трохи обчиріжу
 Та й поможу журбі».
 Зробив
 І Свиту знов надів.
 І хороше йому здається,

Хоч руки й голі до локіт;
Так он біда: куди він не поткнеться,—
Усяк од реготу береться за живіт.
Розсердився Охрім, що з його так глузують...

«Тривайте ж,— каже,— коли так,
Зроблю ж я осьде як...
Нехай дурні собі пустують:
У них, видно, жуки у голові!...

А ми втнемо рукавця і пові,
Хіба мудрація велика!»
Охрім догадливий був парубіка!
Прехорошенько взяв

Підрізав поли він чимало,—
Якраз щоб на рукава стало,—
Покраїв та й попришивав —
І знов рукава як рукава;

І ходить мій Охрім, неначе та проява,
Та й думає: «Ось я-то молодець,
Удався хоч куди хлопчина!»
Дурний, дурний: а на йому Свитиґа —
Неначе той німецький каптанець!

Отак і з тим буває,
Хто чортзна-де добро своє діває,—
А там як кинеться — вертить і так і сяк,
Неначе горобець у клітці...
Дивись, згодя — гуляє неборак
В Охримої куценській Свитці.

1853

ВОВК ТА ЯГНЯ

На світі вже давно ведеться,
Що нижчий перед вищим гнеться,
А більший меншого кусає та ще й б'є —
Затим що сила є...

Примір не довго б показати,—
Та — дур йому! Нащо чіпати?..
А щоб кінці як-небудь поховать,
Я хочу байку розказати.

Улітку, саме серед дня,
Пустуючи, дурне Ягня
Само забилося до річки
Напитися водички.

От чи пило, чи ні — глядять:
Аж суне Вовк — такий страшений!
Та здоровенний!

Та так прямисінько й біжить
До бідного Ягняти.
Ягняті нікуди тікати;
Стоїть, сердешне, та дрижить...

А Вовк, неначе комісар, кричить

(Він, щоб присікаться, знайшов причину):

— Нащо се ти, собачий сину,
Тут каламутиш берєг мій
Та квапиш ніс поганій свій
У чистую оцію воду?
Та я тобі за цюю шкоду —

Ти знаєш, що зроблю?..
Як муху, задавлю! ...
— Ні, паночку,— Ягня йому мовляє,—
Водиці я не сколотив,
Бо ще й не пив;

А хоч би й пив, то шкоди в тім немає,
Бо я стою зовсім не там,
Де треба пити вам,

Та ще й вода од вас сюди збігає...
— Так себто я брешу? — тут Вовк йому гукнув.—
Чи бач! Ще і базікать стало...

Такого ще поганця не бувало!..
Здається, ти й позаторік тут був
Та капості мені робив... Тривай же!
Ти думаєш, що я забув?

— Помилуйте! — йому Ягнятко каже.—
На світі я ще й году не прожив.

— Так брат твій був.
— Нема братів.
— Так, може, батько,
Коли не дядько...

Або ж хто-небудь з ваших був...
Хіба не знаю я, не чув,
Що ви усі мене б із'їли,
Якби вловили?

Собаки й вівчарі твої,
Усі ви — вороги мої:
Од вас мені життя немає...
Ще мало я терпів?

— Так чим же я вам досадив? —
Ягнятко, плачучи, питає.
— Цить, капосне! Либонь не знає...
Ще й огризається, щеня!

Що ти за птиця?! Ти — Ягня!
Як сміло ти мене питати?
Вовк, може, їсти захотів!..
Не вам про те, дурням, знати.

І — Вовк Ягнятко задавив...
Нащо йому про те знати,
Що, може, плаче бідна мати
Та побивається як рибонька об лід:
Він вовк, він пан... йому не слід...

1854

ШУКА

На Шуку хтось бомагу в суд подав,
Що буцімби вона такеє виробляла,
Що у ставу піхто життя не мав:
Того заїла в смерть, другого обідрала.
Піймали Шуку молодці
Та в шаплиці
Гуртом до суду притаскали,
Хоча чуби й мокренькі стали.
На той раз суддями були
Якісь два Осли,
Одна пікчемна Шкапа
Та два стареньких Цапа,—
Усе народ, як бачите, такий
Добрячий та плохий.
За стряпчого, як завсігди годиться,
Була приставлена Лисиця...
А чутка у гаю була така,
Що ніби Шука та частенько,
Як тільки зробиться теменько,
Лисиці й шле — то щупачка,
То сотеньку карасиків живеньких
Або линів гарненьких...
Чи справді так було, чи, може, хто збрехав
(Хто ворогів не мав!),—
А все-таки катюзі,
Як кажуть, буде по заслугі.
Зійшлися судді, стали розбирати:
Коли і як воно, і що їй присудити?
Як не мудруй, а правди ніде діти.
Кінців не можна поховать...
Не довго думали — рішили —
І Шуку на вербі повісити звеліли.
— Дозвольте і мені, панове, річ держать,—
Тут обізвалася Лисиця.—
Розбійницю таку не так судить годиться:
Щоб більше жаху їй завдать
І щоб усяк боявся так робити,—
У річці вражу Шуку утопити!
— Розумна річ! — всі зачали гукать.
Послухали Лисичку
І Шуку кинули — у річку.

1858

ПАН НА ВСЮ ГУБУ

В якійсь далекій стороні...
В Німеччині... в Туреччині... Та ні!..
(Таку ледачу пам'ять маю,
Що й не згадаю).
Далеко десь, серед чужих країв,
Пан на всю губу жив,
У розкоші, як пану. подобає;

258

Суддею б то, чи що, служив
(Чи справді в там суд — хто його знає!)...
Жив, хороше і їв, і пив,
Нічого не робив,
Підписував, що скажуть люде,
Не знаючи, що з того буде.
Так живучи, про що тужить?
Два віки б жить,
Не сподіваючись умерти,—
Та от біда: як набіжить —
Не заховася від смерті...
Настав той скорбний час —
І панів вік погас,
Сказати просто — вмер, та й годі,—
Спокійно, тихо, мов заснув...
Засумували всі в господі,
Бо добрий господар він був.
Як не живи, а на тім світі
Про все одвіт оддай,
На панство не вважай,
Бо там не те що у повіті.
Явивсь мій пан, стоїть і жде,
І думас: «Ну, що то буде?..»
Аж дивиться — громада йде,
Усе старі, поважні люде.
— Ну, брате, — кажуть, — як ти жив?
Добро чи зло робив?
— А що ж, панове, — пан мовляє, —
Нічого не робив;
Мене усяке добре знає:
Суддею був, для себе жив,
Про все мені було байдуже...
— Ну, добре ж, — кажуть, — милий друже,
Гаразд, що так ти жив.
Ану, братця, одчиняйте
Ворота в рай! Земляче, йди! —
Промовили діди.
— З якої речі? Потривайте! —
Озався сивий дід,
Що біля царини знаходивсь,—
Ні, так не слід,
Щоб лежень та того сподобивсь!..
— Та ну-бо, — кажуть, — слід!
Яка б з його буда робота,
Коли нічого він не вмів?
Він тільки б лиха наробив!
— Хіба... — промовив дід і одчинив ворота.
Колись я в суді був і бачив сам
Якраз такого пана там.
Хороший чоловік, мовляли люде,
Плохий, нічого не бере...
От, думаю собі, і вмере,
То паном буде.

1863

259

17*

БДЖОЛА І МУХИ

Хтось Мухам набрехав,
Що на чужині краще жити,
Що слід усім туди летіти,
Хто щастя тут не мав.
Наслухались дві Мухи того дива
(Про се найбільше Чміль гудів).
— Тут, кажуть, доля нещаслива,
Дурний, хто досі не летів!
Покиньмо, кумо, Україну,—
Нехай їй хрін!
Та помапдруймо на чужину,
Аж до веселих тих долин,
Де доля кращая витає,
І, може, плаче, нас ждучи...
Зими там, кажуть, не буває,—
Гуляй, безпечно живучи! —
Так одна Муха-цокотуха
Базікала з кумою вдвох,
Коли поглянуть на горох —
Сидить Бджола та мовчки ї слуха.
— Здоровенькі були! —
Обидві Мухи загули.—
От добре, що зустрілись з вами...
Ануге, й ви збирайтесь з нами! —
На це Бджола сказала їм:
— Шкодá! Я рідну Україну
Не проміняю на чужину,
Нехай се щастя вам самим.—
А Мухи разом задзижчали:
— Ось годі, не кажіть!
Жили ми тут — добра не знали,
Бодай би так не жити!
Не то пани, дурні селяни —
Усяке шкодить нам;
Щодня таке життя погане —
Колись так буде й вам.
— Ні, я сього не сподіваюсь,—
Сказала їм Бджола,—
Мені шаноба скрізь була,
Бо я без діла не тиняюсь.
А вам —
Однаково, що тут, що там,
Ви ні на кого не жалкуйте;
Обридло тут — туди мандруйте
На втіху павукам.

Я про охочих до мандрівки
Давно сказати хотів:
Хто дома зледащів,
Тому не жаль домівки,
Діди мовляли їм колись:
— Ідіте, ринде,
Куди-інде,

Нащо ви нам здались?
Там, може, вас не знатимуть,
То й риндою не зватимуть.

[1864—1872]

ГРОМАДА

Одваживсь Вовк у Лева попросити,
Щоб старшиною до Оведь
Наставили його служити...
Лукавий молодець!
Попереду він кинувсь до Лисиці,
Щоб тая нищечком у Львиці
Поворожила про його;
Лисичка здатна до сього:
Крутнула хвостиком — і помоглося,—
Все до ладу й прийшлося.
Став думати Лев, що, може б, і не слід,
Бо препоганий вовчий рід,—
Та треба ж іноді і жінці догодити...
Тут як би владить так,
Щоб який-небудь неборак
Не здумав шелесту зробити:
Скрутив, мов, як хотів...
І Лев звелів
Кликнуть громаду на пораду.
Ну, чи громаду, то й громаду...
Зійшлись... Ніхто нічого не сказав...
І Вовчик старшиною став.
А Вівці ж що? Хіба ж вони послули,
На раді стоячи? Про їх же діло йшло?..
От те ж то й лишенько! Овечок не було,
Бо не покликали — забули...
А слід побуть їм там!

Панове громадяни!
Ся байка вам
В пригоді, може, стане...

[1864—1872]

СОБАКА Й КІНЬ

Був на селі Квачан-собака,
Кудлатий та товстий;
Хвіст здоровенний, як ломака,
І сам такий страшний.
Раз, лежачи знічев'я на травці,
У холодочку під кущем,
Він розбалакався з Конем

Про те, про се, про всякі дурниці,
А далі річ на те звернув,
Що він у господарстві — сила,
Не те що Кінь або Кубила, —
Усяк се, може, чув.
— Що ж, Коню, ти? Попихач головатий...
Диковина тим возом торохтить;
Велике діло борону тягати
Або снопи возить!
Он я: і череду у полі доглядаю,
Весь двір, кошару стережу,
До току побіжу —
Цілісінькую ніч не спочиваю! —
На річ таку Собаці Кінь сказав:
— Се, може, й правда, хто вас знає;
На світі всяк буває...
А я б тебе про от що попитав:
Коли б я не хотів у полі працювати,
Коли б я хліба не возив,
То що б стеріг тоді кудлатий
І що б він їв?

І люди є такі ледачі,
Мудрують по-собачи:
Ми, бачте, сила, ми — стовби,
У нас, мов, золоті лоби,
Ми громадяне, —
А то все суччя копійчане,
Бадилля світове!..
Сказав би щось про Квачана такого —
І що воно й до чого, —
Та цур йому! Бо ще порве...

[1864—1872]

ХМАРА

Над селами, над нивами,
Лугами та долинами
Велика Хмара йшла.
Ні жита, ні пшениченьки,
Ніякої травиченьки
Дощем не полила.
Від степу від широкого
До моря до глибокого
За вітром потяглась.
Над морем гуркотаючи,
Весь день не оддыхаючи,
Дощем вона лилась.
Діждала нічки темної —

Дощу не пожаліла я,
Нехай тепер шумить!
— Шкода, — Гора
озвалася,
Сього не сподівалася
Од тебе, сестро, я!
Над селами, над нивами,
Над тихими долинами —
Там славонька твоя!
На кожну стеблиночку
Пошлеш одну росиночку —
І віку додаси, —
А морю широченному,
Глибокому, силенному,

Гора сказала правдоньку;
А я вам дам порадоньку,
Як жити до пуття:
Кохайте щиро правдоньку —

І дасть вам бог одрадоньку
Щасливого життя.
[1864—1872]

МУЗИКИ

Десь у веселому краю
Зійшлися у гаю
Ведмідь товстий та волохатий,
Всесвітній пасічник-ласун,
Завзятий Цап-стрибун,
І телепень Осел ухатий,
Дурного розуму невдатний син,
Та передражник Малпенко Мартин.
Сидять, балакають під липою густою:
Хто бачив що і де хто був,
Чи поблизу, чи, може, за горою,
Які новинки чув.
— Погано, братчики, без діла в світі жити! —
Так Малпенко Мартин розмову завершив, —
Признайся, ніде правди діти,
І я, гуляючи, прожив;
Одначе, скрізь тиняючись, чимало
Всього побачить довелось...
Ох, трудно в світі жити стало!
Пора і нам придумати щось...
Ви не турбуйтеся, — щоб довго не кортіло,
Я зараз хочу раду дати:
Музичити треба — от і діло,
Коли хотіли знати!
Зозуля накус музиці,
Сказати в добрий час:
Бенкет, весілля, вечорниці —
Покличуть всюди нас.
Нехай гуляють добрі люде
В своїй веселій стороні;
Ім хороше, і нам корисно буде...
Чи добре я кажу, чи, може, ні?
— Так! Добре! Будемо музичити! —
Ревнув Ведмідь. — Розумна голова,
Не гріх і розуму позичити...
Робота гуртова. —
І стали на тому: щоб слова не змінати, —
Не гаючись, се діло розпочати.
Днів через три вони в тому ж гаю
Справдили вигадку свою;
Роздобули баса, цимбали,
І скрипочка, і бубон є;
Прехорошенько посідали
Та як ушкварили — ой лишенько мое!
Хто в ліс, мовляли, хто по дрова,
Аж на весь гай луна гуде!

Ведмедів бас реве, неначе та корова
Із череди додому йде;
Цап на цимбалах паличками
І брязкотить, і дзенькотить,
Трусне борідкою або хитне рогами,
Мекече, бурмотить;
Між ними грає, не вгаває,
На скрипку Малпенко Мартин,
Кувікає, пищить, як іноді буває
Залізе порося у тин;
Осел силкується під кльоном,
Щоб всіх перемудрить,
І, як у діжку макогоном,
У бубон стукотить.
Злетілись гави і сороки,
Шпаки, чижі і горобці,
Регочуться, хапаючись за боки:
— Ну, так! Удрали молодці!
Нехай їй біс, такій музиці,
Сполохала наш тихий гай,
Не можна вдержатися ніякій птиці,
Хоч куди видно утікай...
— Ось пийте-бо! — Мартин гукає.—
Почин невдатний іноді буває!
Тривайте, братчики, не так ми сидимо,—
Ось зараз я попорядкую...
— Щось та не так — і я вже чую,—
Озвавсь Осел.— Ні, мабуть, не втнемо.—
А Малпенко йому: — Та ну-бо,— каже,— годі!
Не знаєш ти: музиці грать —
Не горобців полохатъ в огороді...
Послухайте, кому і де сидать:
Ведмедику — під липою старою,
А Цапу треба під вербу,
Ослові — на горбу,
Я примощує під бузиною.—
Загнали знов — ще гірш нема ладу.
Якраз на ту біду
І Соловей тут опинився,—
Вони до нього: — Ну, мастак,
Ти здорово співає навчився,
Кажи по правді, що і як?
— А що ж,— він каже,— вибачайте,
Ні те ні се,
Хоть десять раз пересідайте,
Немає хісту — от і все.
Почув я раз — старі сміялись люде,
Що квач притикою не буде;
Питаю: як? А так, як бач,
Причина невелика:
Якая ж із квача притика,
Коли він квач?

ШЕЛЕСТУНИ

В одній долині, під горою,
Високий явір зеленів;
Край берега над чистою водою
широкі віття розпустив;
Лпсточки з вітриком, жартуючи, шептались:
— Ану, голубчику, ще, ще дихни!
Бач, братику, які ми повдавались
Веселії Шелестуни!
Якби не ми з тобою шелестіли,
То хто б долину звеселяв
І з ким би ти тут, вітрику наш милий,
Гуляючи, любенько жартував?
Що б тут було без нас? Краса яка?
Бур'ян та осока;
Була б долинонька неначе пустка тая,
А подивись, тепер вона яка!
До нас зозуленька у гості прилітає
І весело кує, як в тихому кутку;
Вівчарик на сопілку грає
Під явором у холодку;
Співає соловей, неначе у садочку;
А серед ночі, в тихий час,
Тут мавочки гуляють у таночку,
І ясний місяць дивиться на нас.
— Коли б не ми, то й ви б не шелестіли,—
Коріння загули із-під трави,—
Коли б ми вам не піддавали сили,
То не бриніли б ви...
— Чого сюди корінням озивається? —
Запамотіли листя уторі,—
Ви що, а ми он що! До нас вам не рівняться,
Лежали б мовчки у своїй норі!..
— Тіпун вам на язик! Раденькі, що дурненькі! —
Коріння знов озвалися до них,—
І ви самі, і ваші витребеньки
Розумному на сміх;
Не розуміючи, лепечете, як діти;
Гріх зневажати нас!
Хоч у землі судилося нам жити,
А все-таки ми дбаємо про вас,
Не красувався б тут і явір сей високий,
Сказати в добрий час,
Такий рясний, хороший та широкий:
І силу, і красу він має через нас.
Минеться літечко, тєді по божій волі
Ми заснемо до другої весни,
І ви пожовкнете, лежатимете долі,
Дурненькі Шелестуни.
І після вас другії листя будуть,
Цвістиме все, як і тепер цвіло,
Зозуля, соловей і вітрик вас забудуть,
Неначе вас і не було...

І між людьми такі ж бувають,
Як і па яворі, Шелестуни;
Нехай же басчку вони
На вус собі мотають.

[1891]

ЦУЦИК

Раз на вікні, у панському будинку,
Патлатий Цуцик спочивав;
То ляже на бочок, то догори на спинку
Або на лапки морду клав.
Якраз проти вікна, звичайно під барканом,
Дворовий пес Бровко лежав
І думав: «Бач, яким він паном,
Ледачий Цуцик, став».

— Здоров був, Цуцику! Знічев'я спочиваєш? —
Прийшовши під вікно, Бровко озвався.

— Се ти, Бровко?.. Чого-бо так гукаєш? —
Промовив той. — Аж я злякався...
Ну, як же ти там поживаєш?

— Нащо питать! Либонь, не знаєш
Собачого життя мого? —
Сказав Бровко. — Далеко до твого...
Живу собі, бо треба жити;
Двір стережу і день і ніч;
Всього доводиться терпіти,
Не так, як ти, панич;

Та ще к тому і їжа препогана:
Хлиснеш помий, коли дадуть;
А як не в лад загавкаєш на пана,
То ще й під боки натовчуть.

— Жаль! — каже Цуцик. — Що ж робити!
Буває всяк,

Обуха батогом не перебити;
А от мені — хоч і довіку б так...
Живу у горницях, на килимах качаюсь,
Жартуючи на сміх;
Частенько з панночками граюсь
І лацуся до них;

І м'яко спать мені, і ласо можна їсти,
І бігаю не в бур'янах;
Сухенькі лапки, хвостик чистий,
Не так, як твій, у реп'яхах...
— Ет, реп'ярами дорікаєш! —
Сказав Бровко. — А пам'ятаєш,
Як у пекарні був щеням?
Чи так жилося там?

Замурзаний під лавою тинявся... —
Веселий Цуцик засміявся
І каже: — То колись було,
Та загуло...

Дивись тепер, а не рівняй малого! —
І він спесиво глянув на Бровка.
— Як бачу, ти не робиш там нічого, —
Сказав Бровко, — за що ж се честь така?
— Дурний Бровко! Не розумієш, —
Звиняй, що так кажу, —
Я те роблю, чого ти не зумієш:
На задніх лапках я по-вченому служу.
— Щоб ти сказавсь! — Бровко собі шепоче,
А вимовити не посмів,
Бо Цуцик дуже запанів:
Скубне й Бровка, коли захоче.

Бровко мовчить і я мовчу,
Води не сколочу...
Вам сміх, мені гостинців в'язка.
Чи гарна моя казка?

[1891]

СОЛОМ'ЯНИЙ ДІД

Щоб Горобців шкодливих настрашити,
Вигадливий Хазяїн взяв
Солом'яного Діда приладнав
Та ще й в лозиною, неначе хоче бити;
Горобчики сміються у кутку, —
Вони, пройдисвіти, дознались,
Що то химера, не злякались
І шкоду роблять у садку.
— Чи вам обридло в світі жити? —
Озвався Пацюк. — Он Дід стоїть,
Лозиною вас хоче бити,
Тікайте швидше, дуросвіти! —
А Горобці кричать: — Найшов дурних!
Ми бачили ще не таких:
У панському саду стояли генерали —
Та й тим на голову сідали,
А се солом'яник... Не боїмось,
Під носом пурхаєм і сміємось.

Такі Діди і між людьми бувають,
І нічогісінько не помагають;
А час би людям перестать
Солом'яного Діда пхать
І тільки Горобців смішити;
Тепер не пугалом добру навчать,
Нам треба іншого бажать —
Живого слова правди і просвіти.

[1891]

МАЛЬОВАНИЙ СТОВП

Обридла днів суєта людська,
Спустився він спочити в темноті,
І нічка тихая, мов чарівниця тая,
Прибралася у зорі золоті.
Широкий шлях замовк; ні пішки, ні на возі
Ніхто його не турбував;
Заснули верби на облозі,
І вітер задрімав.
Що ж то таке між вербами біліє?
То Стоп мальований стоїть,
Стоїть і журиться, і серце кам'яніє,
І сумно він у степ глядить.
Чи світ не той, чи доля відпуралась?
Все глухо там, нічого не чути.
Десь над болотцем чайка обізвалась,
Як обзивалася колись давно...
Згадалася йому щаслива година,
Як був він деревом, шумів і зеленів,
Як усміхалася червоная калина
І степ широкий серце веселив...
І причувається — десь пісня за горою
Лунає: «Ой гук, мамо, гук!...»
І сльози капають холодною росю...
Крутом його гуде безсонний жук.

На сей раз вибачайте, люде!
Се баєчка не вам;
Нехай вона на спомин буде
Мальованим Стопкам.

14 вересня 1891

ОРАЧІ І МУХА

У полі Орачі на ярину орали,
І Муха там була,
І хоч її, непрохану, ганяли,
Однаке крадькома і їла, і пила,
Бо звикла змалечку кохаться у чужому.
Надвечір Орачі верталися додому,
І Муха там на розі у вола.
Зустрінь Комар на лузі край села
Та й каже, сміючись: — Добривечір, сестричко!
А ти вже тут чого, моя перепеличко?
Кума чи родичка кому? —
А та йому:
— Бов, бов! Раденький, що дурненький!
Хоч довгий ніс, та розум коротенький,
Бо комарі не сіють і не жнуть...
Ти роздивись: у полі ми орали,
Раненько почали, весь день не оддыхали,
Тепер додому час, з вечерею нас ждуть.

Ми й між людьми чимало знаєм
Брехливих прихвоснів таких;
Вертаються скрізь, щоб бачили і їх:
І ми, мов, тут — турбуємось і дбаєм!

[1891]

ЯСЛА

Був на селі козак Кирило Яловець,
Щасливий, дякуючи долі:
Хазяйство добре мав і повний гаманець,
Всього було доволі;
І ще одно він щастя мав —
Розумну жінку бог послав;
Без неї чоловік — неначе блин без масла,
Як примовляє кум Гордій.
От заходився раз Кирило мій
Плести у хаті ясла.
На що, на що — на це дотепний був.
Ще і лози червоної добув,
Щоб виплітати уперемежку
І на краях зробіть мережку.
Радіє він — плете,
Не думає про те,
Що ясла будуть на півхати —
Такі, що й в двері не пропхати.
Він, може б, так і не робив,
Та хтось із-за угла мішком його прибав.
— От ясла втяв! Таких ніхто не має!
Чи так? — у жінки він питає.
А Мотря каже: — Так-то так,
Та тільки з хати як? —
Кирило засміявся: — Ми знайдемо дорогу!
Покличем кума на підмогу.—
А жінка знов йому: — Торох!
Як по стіні горох...
Ти ж роздивися: ясла на півхати.
Куди ж їх винести? Стіну рубати? —
І справді — кинулись нести —
Бодай було б і не плести, —
Ніяк не вилізуть із хати!
Прийшлося ясла розібрати,
У клуню однести
І наново плести.

Роби розумно, кажуть люде,
Не так, як робить Яловець,
Міркуй про те, що з того буде,
Який кінець.

[1892—1893]

ДУМКА

Як за лісом, за пралісом
Ясне сонце сходить,
Як за морем за далеким
Деся воно заходить,—
Я згадую інший ранок,
Інший вечір бачу.
Та й думаю: було колись —
Тепер не побачу.
Я згадую тоді про степ,
Широкий, пахучий,
Та й думаю: і я тоді
Неначе був луччий.
Там був простір, всюди воля,
Жилось як хотілось;
Молодому, безпечному
І лихо не снилось.
Вийдеш собі — любо глянуть:
... Кругом все співає...
Куди ідеш, чого ідеш?
Ніхто не питає...
Небо ясне, степ — як море,
Трава зеленіє,
Льон синіє, гречка пахне,
Пшениця жовтіє.
По пшениці теплий вітер
Хвилями гуляє,
Молодую пшениченьку
Неначе гойдає.
Над берегом чайка скиглить,
Діток доглядає;
На толоці вівчар в брилі

На сопілку грає.
Там синіє Дніпр широкий
З жовтими пісками,
З високими берегами,
З темними лісами...
Шумить, біжить стародавній,
І буде шуміти,
А мені вже, самотньому,
Та й не молодіти...
Года ж мої, орли мої,
Скажіть, де ви ділись:
Чи ви в лісі, чи ви в морі
З лиха притаїлись?
Озвітеся, вернітеся,
Я вас припаную,
Як дівчину коханую,
Я вас поцілую!
Нема чутки, нема вістки,
І не озовуться,—
Тільки в степу речі мої
За вітром несуться...
Видно, вже вас, года мої,
Та й не дождити;
Двічі, мабуть, козакові
Не парубкувати...
Нехай же вам, года мої,
Легесенько йкнеться,
Та з іншими, та з кращими
Хороше живеться!

1858

ЖУРБА

Стоїть гора високая,
Попід горою гай,
Зелений гай, густесенький,
Неначе справді рай.
Під гаєм в'ється річенька,
Як скло воєа блищить;
Долиною зеленою
Кудись вона біжить.
Край берега, у затишку,
Прив'язані човни;
А три верби схилилися,
Мов журяться вони,—
Що пройде liebe літечко,
Повіють холода,

Осиплеться їх листячко —
І понесе вода.
Журюся я над річкою —
Біжить вона, шумить,
А в мене хиле серденько
І мліє, і болить.
Ой річечко, голубонько!
Як хвилечки твої —
Пробігли дні щасливі
І радості мої!
До тебе, моя річенько,
Ще вернеться весна;
А молодість... не вернеться —
Не вернеться вона!..

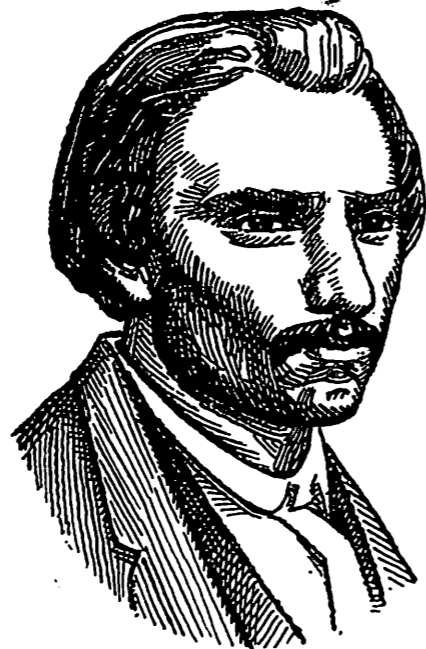
Стоїть гора високая;
Зелений гай шумить;
Пташки співають голосно,
І річечка блищить.

Як хороше, як весело
На білім світі жити!..

Чого ж у мене серденько
І мліє, і болить?

Болить воно та журиться,
Що вернеться весна,
А молодість... не вернеться —
Не вернеться вона!..

[1859]

СТЕПАН РУДАНСЬКИЙ

Степан Васильович Руданський народився 6 січня 1834 р. (25 грудня 1833 р. ст. ст.) в с. Хомутинцях на Вінниччині в родині священика. Навчався в Шаргородській бурсі, Кам'янець-Подільській духовній семінарії. В роки навчання зацікавився народною творчістю, записував народні пісні, анекдоти, почав писати ліричні вірші, балади. 1855 р. вступив до Петербурзької медико-хірургічної академії. Роки навчання в Петербурзі (1855—1861) були сповнені матеріальних нестатків. Але саме тут він остаточно сформувався як демократичний письменник. Його захоплюють передові ідеї свого часу. Він плідно працює як поет: пише балади «Тополя», «Верба», ліричні вірші «Пісня» («Повій, вітре, на Україну»), «Над колискою», «Студент», «Гей, бики», «До дуба», а також «співомовки» (сатиричні вірші) «Засідатель», «Добре торгувалось», «Почому дурні», «Треба всюди приятеля мати» та ін., спрямовані проти панів, попів, урядовців.

Друкуватися С. Руданський починає в 1859 р. Сам поет підготував до друку збірку своїх творів у трьох томах, але видати її не зміг.

Закінчивши Медико-хірургічну академію, він їде до м. Ялти, де служить міським лікарем. Тут, у Криму, поет веде громадську роботу серед населення, вивчає побут і звичаї місцевих жителів, робить фольклорні записи. Крім оригінальних творів, йому належать переклади віршів Лермонтова, Гейне, а також переспів «Слова о полку Ігоревім», переклад «Іліади» та ін.

Помер С. Руданський 3 травня (21 квітня ст. ст.) 1873 р. в Ялті.

Ти не моя, дівчино молодая!
І не мені краса твоя;
Віщує думонька смутная,
Що ти, дівчино, не моя!..

Ти не моя!.. І брови чорні
Милує інший, а не я,
І інший хтось тебе пригорне,
А ти, дівчино, не моя!..

Ти не моя! За личко гарне
Справляє хтось колодія...*

Мої ж літа проходять марне,
Бо ти, дівчино, не моя!..

Ти не моя, голубко сива!..
Щаслива доленька твоя,
Моя же доля нещаслива,
Бо ти, дівчино, не моя!..

Ти не моя! Но що ж я маю?
Чим похвалюсь тобі і я?
Хіба лиш тим, що тя кохаю;
Но ти, дівчино, не моя!..

19 февраля 1854 года
Кам[енец]-Подол[ьский]

ПІСНЯ

Повій, вітре, на Україну,
Де покинув я дівчину,
Де покинув чорні очі...
Повій, вітре, з полуночі!..

Між ярами там долина,
Там біленькая хатина;
В тій хатині голубонька,
Голубонька-дівчинонька...

Повій, вітре, до схід сонця,
До схід сонця, край віконця;
Край віконця постіль біла,
Постіль біла, дівча мила.

Зупинися нишком-тишком
Над рум'яним білим личком;
Над тим личком нахилися,
Чи спить мила — подивися.

Як спить мила, не збудилась,
Згадай того, з ким любилась.

З ким любилась, і кохалась,
І кохати присягалась.

Як заб'ється їй серденько,
Як дівча здихне тяженько,
Як заплачуть чорні очі,
Вертай, вітре, к полуночі!..

А як мене позабула
Та нелюба пригорнула,
Ти розвійся край долини,
Не вертайся з України!..

Вітер віє, вітер віє,
Серце тужить, серце мліє,
Вітер віє, не вертає,
Серце з жалю розпукає.

24 июля 1856 года
С[анкт]-П[етер]б[урге]

НАД КОЛИСКОЮ

Спи, дитя моє, ти — життя моє!
Спи, дитя моє красне!
Поки сонечко не запалиться,
Поки місяць не згасне!..

А я, бідная, над колискою
Цілу піч не здрімаю,
Про життя твоє нещасливе
Тобі пісню співаю.

* Справляти колодія — давній звичай, за яким у понеділок на масному тижні жінки чіпляли нежонатому чоловікові шматок дерева. Чоловік мусив відкупитися грішми або влаштувати частування (справити колодія).

Спи, дитя моє, ти — життя моє!
Тільки щастя і долі!
Будеш цілий вік, як той чорний
віл,
У ярмі і неволі!

Тільки губонька залепечеться,
Слаба ніженька стане,
Слаба рученька перехреститься, —
Твоє горе настане!

Не підеш з дітьми, не побавишся
На пуховім пісочку,
Не прийдеш сюди, не положишся,
Не заснеш в холодочку!..

Не з дітьми підеш — панську
череду
Поженеш ти на поле!..
Не пісок м'який — стерня остра
Босі ноги наколе!..

І від сонечка не сховаєшся
За відорану скибу;
Зав'ялить тебе в полі сонечко,
Як ту в'ялу рибку!..

І не раз сльоза із очей спаде
На запалені груди, —
І сльозу твою тільки бог їден
З неба видіти буде!

Станеш хлопцем ти, станеш
парубком,
Тобі все їдна доля:
Черета пройде, найде панщина —
Їдна й тая ж неволя.

І що божий день осавула йде:
Ти вставай до роботи!..
Ти вставай, роби від неділеньки
До самої суботи!..

І що божий день будеш досвіта
До роботи вставати;
Свою силюньку ні тобі, ні мні,
А папам виробляти.

А там панові не вподобався,
Писарині якому, —
Ноги здивають*, руки сплутають
І звезуть до прийому.

Станеш голий ти у присутстві
Як родила тя мати...
І зачпуть тебе пани з доктором,
Мов коня, оглядати!..

І забриють лоб — і до церкви враз,
Там присягу прокажуть;
У мундир вберуть, оружжя дадуть,
Світ навіки зав'яжуть.

Поженуть тебе в чужу сторону,
І зачнуть муштрувати,
І приказ дадуть — мову рідную
На чужую зламати!..

І наломився, і забудеш ти
Свою мову рідненьку,
Спом'янеш не раз не по-рідному
Свою рідную неньку!..

А прийде війна — зложиш голову...
Де і хто поховає?
Не згадає мир, не спитається,
Хіба бог спам'ятає!..

Спи ж, дитя моє, ти — життя моє!
Спи, дитя моє красне!
Поки світ стоїть, поки з місяцем
Враз і сонце не згасне!..

25 августа [1857]

СТУДЕНТ

В славнім місті Петербурзі,
Недалеко від Невы,
Із болота виглядає
Хата бідної вдови.

Стара хата зо вдовою
Разом вік свій віджила,
Почорніла, похилилась
І в болото увійшла.

* З д и б а ю т ь — заб'ють у днби.

Увійшла по самі вікна...
В ганку сходи до сіней;
В сінях набік похилились
Двоє скривлених дверей!..

І направо — старій бабі
Смерть підписує патент,
А наліво — без копійки
Б'ється з пуждою студент.

Зима люта. Вітер свище;
Сніг по вікнах брязкотить;
Мороз душу обіймає,
Мороз тіло каменить.

А у хаті на постелі
У сурдуті і плащу

Сидить студент медицини
Другий місяць без борщу.

І живіт — як гріб, запався,
Облізає голова...
І остання догорає
Його свічка лойова.

І сидить він, поглядає
На похилену стіну:
Під стіною лежить череп, —
Нема й кришки тютюну.

І стіння кругом чорніє...
Тільки лазять павуки.
Тільки сумно виглядають
Із шкалубин прусаки!..

12 генваря [1858]

ГЕЙ, БИКИ!

Та гей, бики! Чого ж ви стали?
Чи поле страшно заросло?
Чи лемеша іржа поїла?
Чи затупилося чересло?
Вперед, бики! Бадилля зсохло,
Самі валяться будяки,
А чересло, леміш нові!..
Чого ж ви стали? Гей, бики!

Та гей, бики! Ломіть бадилля,
Ломіть його, валіть на прах;
Нехай не буде того зілля
На наших батьківських полях!
А чересло мов ізліва,
Леміш із правої руки
Зігнуть і корінь того зілля, —
Чого ж ви стали? Гей, бики!

Та гей, бики! Зоремо поле,
Посієм ярес зерно,
А спаде дощик, незабаром
В землі пробудиться воно.
Пробудиться і на світ гляне,
І, як дівочії вінки,
Зазеленіють наші ниви, —
Чого ж ви стали? Гей, бики!

Та гей, бики! Зерно поспіє,
Обилле золотом поля,
І потече ізнову медом
І молоком свята земля.
І все мине, що гірко було,
Настануть дивнії роки;
Чого ж ви стали, мої діти?
Пора настала! Гей, бики!

13 окт[ября] 1859

ДО ДУБА

Нехай гнеться лоза,
Куди вітер пігне,
Не печалить вона
Ні тебе, ні мене.
Може, й тяжко її,
Може, й спина болить,
Але буря її

З корінця не звалить:
На болоті росте,
І слабая сама —
Вона гнеться собі,
Бо в ній сили нема;
Вона гнеться собі,
І так вік прожиге,

І без слави, в багні,
Як трава, зогниє.
Як трава, осока
Зогниє у багні,—
І хіба лиш комар
Заспіває по ній...
Нехай гнеться лоза,
А ти, дубе, кріпись,
Ти рости та рости,
Не хились, не кривись;
Ти глибоко углиб
Твердий корінь пусти,
Гілля вгору розкинь,
Ти рости та рости!
І до пекла дістань,
І у пекло заглянь,
І до хмари дістань,
І на небо поглянь.
І весь світ обдивись,
І усе розпізнай;
І що доброго є,
Ти у себе впивай.

І у силі, в добрі,
Як скала, затвердій.
І, як бог світовий,
Над землею ти стій;
І пташки світові
Защебечуть тобі,
І співак відпінче,
Заспіває тобі...
А як буря лиха
Тебе з місця зіб'є
Або хмара-гора
Тебе громом уб'є —
Світ почує ту смерть,
І повітря здрижить,
І ліси загудуть,
І земля задвигить;
І пташки пролетять,
Спогадають тебе,
І співак перейде,
Не забуде тебе!

16 окт[ября, 1859]

НАУКА

Дочекався я
Свого святонька,
Виряджала в світ
Мене матінка.
Виряджала в світ
Мати рідная
І промовила
Мені, бідная:
— Нехай, сину мій,
Ми працюємо,
Нехай цілий вік
Ми горюємо;
Нехай сохну я,
Тато горбиться,
Ти на світ поглянь,
Що там робиться,—
Та не всі ж, як ми,
В землі риються,
Може, є такі,
Що і микються;
Та не всі ж, як ми,
Димом куряться,—
Може, є такі,
Що й не журяться.
Коли найдеш їх,
Милій синочку,
Ти склони себе,
Як билиночку,

Ти склони себе,
Як билиночку,
Простели себе,
Як рядниночку.
Спина з похилу
Не іскорчиться;
Чоло з пороху
Не ізморщиться;
Спина з похилу
Не іскривиться,—
Зато ступить пан.
Та й подивиться;
Зато ступить пан
На покірного
І прийме тебе
Як добірного.
І в годиночку —
На драбиночку.
І підеш тоді,
Милій синочку,
І з панамі сам
Порівняєшся,
В сріблі-золоті
Закупаєшся;
В сріблі-золоті
Закупаєшся,
З полем батьківським
Розпроцаєшся!

Але сталося
Друге святонько:
Виряджав у світ
Мене батенько.
Виряджав мене,
Путь показував,
Говорив мені
І приказував:
— Вдиш, сину мій,
Як працюємо,
Вдиш, сину мій,
Як горюємо.
Кожний на світі
На то родиться...
Не дивись на світ,
Що там робиться!
І на пчіл поглянь:
Є робучії,
Але й трутні є
Немнучії.
Так і на світі:
Ідні риються,
Другі потом їх
Тільки микються.
Будь ти проклятий,
Милій синочку,
Як пігнеш таким
Свою спиночку;

Як пігнеш таким
Свою спиночку,
Як простелишся
На рядниночку.
І чоло тобі
Нехай зморщиться,
І хребет тобі
Нехай скорчиться!
Ти тікай від них,
Як від гадини,
Ти не жди від них
Перекладини;
Ти не жди від них
Перекладини,
Ти у світ іди
На оглядини.
Ти у світ іди,
Милій синочку,
Ти усе спізнай —
І билиночку.
Тоді з світом ти
Порівняєшся,
В добрі-розумі
Закупаєшся,
З полем батьковим
Привітаєшся!

16 августа [1860]

ЗАСІДАТЕЛЬ

Гнався постом засідатель
На чийсь біду.
Серед ставу заломився
На тонкім льоду.

Б'ються соцькі й розсильні,
Б'ються й рибаки,
Водять шнури край пролому,
Ості і гаки.

Але йде єврей убогий,
Пейсами потряс:

— Чуєш? Чуєш? — став
питати. —
Що таке у вас?

— Засідатель утопився,
Господи прости!..
Ходи сюди, хоч поможеш
Шнура завести.

— Чуєш? Нащо то шукати
Людської біди?
Лиш карбованця наставте,
Вийде сам з води!

18 окт[ября, 1857]

ДОБРЕ ТОРГУВАЛОСЬ

Чи в Києві, чи в Полтаві,
Чи в самій столиці
З мазницею чумак ходить
Помежи крамниці.

І в крамницях, куди глянеш,—
Сріблом-золотом сяє,
А йому то і байдуже:
Він дьогтю питає!

Реготять купці дурнії,
А він тільки сплюне
Та й до другої крамниці,
Багатшої, суне.

В найбагатшій крамниці
Два купці сиділо,

І туди чумак заходить
З мазницею сміло:

— Добридень вам, добрі
люди! —

Та й зачав питати,
Чи нема у них принаймні
Дьогтю де продати.

— Нету, нету! — купці кажуть
Та й, шельми, сміються.—
Здесь не дьоготь — тільки дурні
Адні продаються!

А чумак їм: — То нівроку ж,
Добре торгувалось,
Що йно два вас таких гарних
На продаж осталось.

29 окт[ября, 1857]

ПОЧОМУ ДУРНІ?

— Де ти був-єсь, пробував-єсь?
Розкажи, Іване!
— Та вже де не бував-єм,
Всюди був-єм, пане!

Був в Адесі і Бендерах,
В Ровнах і в Полтаві,
Ходив в Київ разів кілька,
Бував і в Варшаві.

— А почому ж там, Іване,
Дурні продаються?
— Та то, пане, як до дурня,
Які попадуться:

Дурень пан—заплатять більше,
Бо честь таки знають,
А як мужик, то звичайне
Без ціни спускають!

29 окт[ября, 1857]

ЦИГАН НА ТОЛОЦІ

Пішов циган на толоку
До сусіда зрання.
Та в сусіда без обіду
Косив до смеркання.

Ізнемігся, сіромаха,
Косить і не косить...
Аж під вечір пан господар
Вечеряти просить.

Іде циган вечеряти
Та слину ковтає...

* Я н д и л а — велика миска.

Садовиться на покутті,
Пояс розпускає...

Садовиться на покутті,
Вишив півбляпанки
І, як муха до патоки,
Припав до маслянки...

Припав циган до маслянки,
Яндила * кінчає.
Аж тут кума вареники
З печі висуває...

Схаменувся бідний циган,
Та вже не поможе!..
Із'їв кілька вареників,
А більше не може.

А тут іще й вареників
З стола не прийняли,

ПАН І ІВАН В ДОРОЗІ

Побраталась пан з Іваном,
По світі мандрують,
Разом їдять, розмовляють,
Разом і почують...

На кожному через плечі
Висить по торбині;
Лиш пан таки у чемерці,
Іван у свитині...

Ідуть вони дорогою,
Стали почувати,
Аж задумав пан поганий
Хлопа опшукати...

Та й говорить до Івана:
— Знаєш що, Іване?
То нам варто б попоїсти!..
— То що ж? Іжмо, пане!..

— Але знаєш що, Іване?
Починаймо з твої!
А як твоя спорожніє,
То тоді до мої!

— Добре, пане! — Іван каже,
Зняв свою торбину,
На травиці зеленій
Постелив свитину.

Попоїли таки добре,
Комара здушили...
Рано встали, до снідання
Торбину кінчили.

Прийшов вечір. Знов у полі
Стали почувати.
Вже панову отсе б торбу
Треба починати.

Але пан про те ні слова,
На землі лягає,

Як пороса печенес
До хрону подалл...

Подивився бідний циган
Та й став промовляти:
— Вміли, кумцю, ви варити—
Не вміли давати!..

14 апреля [1858]

Кладе торбу під голову,
Хлопа замовляє:

— Що би ти робив, Іване,—
Став його питати,—
Якби тобі довелось
Таке поле мати?..

— А що ж, пане, я орав би,
Хлібом засівав би
Та ходив би до Адесу,
Сіль і гроші мав би...

— А що я — не так
робив би,—
Пан почав казати.—
Я казав би на цім полі
Місто збудувати...

Там би в мене стояв палац,
Там підряд крамниці,
Там перекупки з булками,
А тут дві різниці...

Отоді приходить, Іване,
В мене балювати!..
— Ет, спасибі,— Іван каже,—
Лучче будем спати!..

Незабаром на все горло
Став Іван хропіти,
Незабаром коло него
Став і пан сопіти...

Тільки що пан заснув добре,
Іван підійнявся
Та до панської торбини
Як сам присотався...

То і курку, і печеню,
І кавалок кишки —
Все, що було у торбині,
Стеребив до кришки.

Пробудився пан раненько.
Пропаца година!
І сам, бідний, хоче їсти,
І пуста торбина...

Розбуджає він Івана
Та його й питає.
А Іван стиснув плечима
Та й відповідає:

— А що ж, пане, таж ви вчора
Місто будували:
Тут стояли дві різниці,
Там булки стояли!...

А по місті, звісне діло,
Собаки ходили!..
То вони-то вашу торбу,
Певне, стеребили!

Посвистав пан по торбині,
Нічого діяти!..
— Вставай, — каже, — вже,
Іване!

Пора мандрувати.

Пішли вони, ідуть степом,
Тяженько зморились...
Аж насилу перед вечір
До села прибились.

Відчиняють коловорот,
Аж блукає гуска.
Іван гуску — та в торбину:
Є вже і закуска...

Повернули в пусту хату,
Гуску спорядили:
Общипали, обшмалили,
У піч посадили...

Але пан гадає знову
Хлопа опшукати.
— Знаєш, — каже, — що, Іване?
Ми лягаймо спати!

Та кому із нас присниться
Кращая закуска,
То вже ціла тому в завтра
Достанеться гуска!..

— Та як спати, то і спати,
Не батька питати! —
Постелив Іван свитину
Та й лягає спати...

Але рівно вопівночі
Іван пробудився.
Із'їв собі цілу гуску
Та й знов положився.

Встає рано й пан голодний
Та давай казати,
Як то він во сні до бога
Ходив балювати,

Та які там потрави
Йому подавали,
Як його й самі святії
Їсти припрошали...

— Ані слова! — Іван каже. —
Ваша правда, пане!
Я сам бачив, як ви їли
Якісь марципани...

Та й дивлюсь, що не голодні,
Маєте закуску,
Та до печі помаленьку,
Та й стеребив гуску!..

— Чи ж то правда? — пан питає. —
Всю із'їв, Іване?
— Та аби я так здоров був,
Як всю із'їв, пане!..

Димом здимів пан із хати,
А Іван озвався:
— Хтів пан когось опшукати,
Та й сам опшукався!..

16 апреля [1858]

ПІП НА ПУЩІ

Начитався піп удовий,
Як святії жили,
Як-то вони по пустинях
Господа молили...

Та й задумав і сам, грішний,
З світом попрощатись,
Зайти куди межі пущі
Та й собі сп'асатись.

І зібрав усю громаду,
З нею розпростився;
Взяв з собою молитовник,
В пущу віддалився...

Але де йому до пущі!
Привик до ковбаски,
До чарочки горілочки,
До борщу, до кашки...

Привик собі як часами
То й дечого вжити...
Та де йому серед пущі
Корінцями жити!

Пробув в пущі їдні сутки;
Ба щось не прядеться...

Пробув другі піп удовий —
Ба вже й питка рветься...

Взяв добродій молитовник,
Назад повертає.
— А що ж то ви не на пущі? —
Громада питає.

— Не питайте, добрі люди! —
Став піп говорити. —
Не з такими животами
Серед пущі жити!..

17 апреля [1858]

БАБА В ЦЕРКВІ

Прийшла в церкву стара баба,
Свічок накупила;
Де була яка ікона,
Всюди поліпила.

Іще пара остається,
Де їх приліпити?..
— Ага! — каже. — Пошукаю
Святого Микити!

Найшла баба і Микиту —
Святий чорта ціпить!..
Баба їдну йому ставить,
Другу чорту ліпить...

Видять люди й розважають,
Щоби не ліпила.

— Що ти, бабо, — кажуть, —
робити?
Таж то вража сила!..

Але баба оберпулась:
— Не судіте, люди!
Ніхто того не відає,
Де по смерті буде...

Чи у небі, чи у пеклі
Скажуть вікувати;
Треба всюди, добрі люди,
Приятелів мати.

18 апреля [1959]

АБИ ДУША ЧИСТА

Два злодії вопівночі
Костюл обкрадають;
Обшарили всі скарбони,
Святих обдирають.

І забрали, які були,
Свічки з ліхтарями,
Далі їден на олтарик
Пнеться з постоломи.

— Та що ж бо ти, брате,
робити? —

Став їден казати. —
Як то можна святе місце
Постолом валяти?
— Мовчи, брате! — другий каже. —

Ми тут перед богом:
Аби душа чиста була, —
Постоли — нічого!

6 февраля [1859]

НЕ МОЇ НОГИ

Серед лісу, серед гаю
У неділешний обід
Заснув мужик у чоботях,
Прокинувся без чобіт.

Прокинувся, протер очі,
Разів кілька позіхнув,

Разів кілька босі ноги
З подивлінням повернув.

— Не мої се, — каже, — ноги,
Присягаю на чім світ,
Бо мої в чоботях були,
А сі — босі, без чобіт!

8 февраля [1859]

ВОВКИ

— Чого, брате, так збілів?
Що з тобою сталося?
— Ах, за мною через став
Аж сто вовків гналось!
— Бог з тобою!.. Сто вовків!..
Та б село почуло...
— Та воно пак і не, сто,
А п'ятдесят було.
— Та й п'ятдесят диво в нас...
Де б їх стільки взялось?
— Ну, Іванцю! Нехай так,

Але десять гналось.
— Та і десять не було!
Знає, їден усього?
— А як їден? Аби вовк!
Страшно і їдного...
— А може, то і не вовк?
— А що ж то ходило?
Таке сиве та мале,
А хвостик як шило.

26 февраля [1859]

ЖАЛІВНИЙ ДЯК

Щойно в церкві коли дяк
«Іже» заспіває,
Бідна баба у кутку
Мало не вмліває.

Аж завважив тее дяк,
До неї забрався.
— Чого плачете ви так? —
Стару запитався.

— Як не плакати мені, —
Стара баба каже, —
Коли мене голос ваш
Аж за серце в'яже!

Так колись моя коза
На льоду кричала,
Як раз її звірина,
Бідну, розривала.

12 мая [1859]

ПРОСЬБА

Раз писали мужики
До свого владика.
«Архирею, — пишуть, — наш!
Ясний та великий!

Церква наша з давніх літ
Перейшла нінащо.

Кілько є у нас святих —
Всі стали ледащо.

Матір божа на дошках
Згорбилась, зігнулась,
Апостоли розійшлись,
А Варвара здулась.

Миколай від хробаків
Порохном узявся.
Сам спаситель на вратах
Поздовж перепався.

Миколая нам позволь
Наново зробити,
Матір божую з боків
Клипцями підбити.

Апостолів всіх уряд
Дрючками зігнати.
Спасителя на вратах
Щоб на шпуги взяти.

А з Варварою уже
Нічого робити:
Коли вона здулась так,
То кажи закрити».

14 июня [1859]

ВОРОНА І ЛИС

Пробігає Лис голодний,
Через пеньки скаче;
Аж слухає: десь Ворона
На гілляці криче.

Прибігає, хоть видати,
Та ніяк дістати!..
Лис хитриться і вертиться,
Давай підмовляти.

Підмовляє, щоб ізлізла,
Заглядає в очі,
Обіцяє м'яса гори,
Ворона не хоче.

— І не хочу, і не можу, —
Стала говорити. —
Іди, — каже, — коли хочеш,
На село дурити!..

Ти думаєш, що Ворона
Розуму не має,
Сидить собі на гілляці,
Нічого не знає.

Та я знаю, що ти хочеш,
Як собака, їсти,
І хіба б я дурна була,
Щоб думала злізти.

— Бог з тобою, голубонько! —
Став Лис прикидатись. —

Та тепер вже, зозуленько,
Нічого боятись:

Вийшов указ з того світу,
Щоб мир був усюди,
Щоби мирно собі жили
І звірі, і люди..

А Ворона розважає:
«Брешеш ти, мій враже!»
Далі кругом подивилась
Та й Лисові каже:

— Та який же мир той буде
Та спокій між нами,
Коли онде йдуть до лісу
Стрільці із хортами!

— Будь здорова, голубонько!
— А то що? куди ти?
— Таже стрільців несе лихо,
Треба утікати!..

— А указ же з того світу,
Що про мир писали?
— Може, вони ще указу
Того й не читали.

— Ну, не бійся ж, голубчику:
Я лиш так сказала;
Але вашого указу
І-я не читала!..

18 апреля [1859]

ВАСИЛЬ КУЛИК

Василь Степанович Кулик народився 1830 р. в с. Ковалівці під Полтавою в родині дрібного поміщика. Навчався в Полтавській гімназії, після закінчення якої вступив до Харківського університету на медичний факультет. Через тяжке матеріальне становище університету не закінчив, протягом тривалого часу працював аптекарем у м. Валки на Харківщині та в Полтаві. Захопившись ідеями народників, Кулик мандрував по степах України, Кубані, Криму з метою вивчення народного життя, його історії. Друкуватися почав у журналі «Основа». Писав вірші про життя селян та заробітчан, байки, балади, пісні-романси. Помер В. Кулик 1870 р. в с. Ковалівці.

ЗАХОЖИЙ КОСАР

Захмарилося сонце, вітрець повіває,
Легесенько травка у покіс лягає;
Співаючи пісню, дівки й молодиці
У валки громадять зелену травцю.
Лежу та дивлюся: — Вродливий та гожий,
Як дуб кучерявий, косарю захожий!
Як дуб кучерявий понад бур'янами,
Так ти виступаєш поміж косарями;
Перед усіх валці ведеш по травці;
Дивляться на тебе дівки й молодиці,
На красу козацьку, на личко червоне;
І ніхто в покосі тебе не нагоне;
Ніхто краще тебе не вивершить стога;
А корця горілки і рука не трога.
Чого ж, мій косарю, на косу схилився?
Чи то ж занедужав, чи так зажурився?
Чого, одвернувшись, косу виклепаєш,
Щоб ніхто не бачив, сльозу утираєш?
Спочинок настане, від гурту відходиш;
Та таку ж то пісню жалібну заводиш?

Чого, мій косарю, як зірки засяють
Й дівчата співають,
Як спочити треба
З своєю журбою,—
Лежиш під копою,
Дивлячись на небо,
Смутний, невеселий? Скажи, мій косарю!
— Спасибі за ласку, пане господарю!
Спасибі! А перше мушу запитати,
Чи вам же петягу мене розважати?
От бачите, пане:
І сила косарська, й краса б то козацька,
Та що з того стане,
Як доля ледацька!
Згадав, що з косою цілий вік блукаю
По чужому краю,
А нігде притулку й хатини не маю;
Що важко працюю на чужому полі,
А дітки десь дома невчені і голі;
І сохне та чакне бідна молодиця,
Що не прийде батько на них подивиться;
Що дивав десь там старенькая мати,
Що нікому буде стару й поховати
Та над грішним тілом хрест постановити...
Та все б те нічого. Бога б не гнівити,
Якби було вільно правду доказати,
В Гетьманщину* тую назад простувати
По чесній дорозі... Та сором сказати,
Прийшлося у острозі мури оглядати.
Щось там написав наш мізерний п'яничка,—
Прощавайте, діти й жінко білоличка!
Повели небогу... Сира кам'яниця...
Що мавш робити? Проситься, молиться?..
Як господь не гляне,—
І добрий, та злодій...
Не домовлю, пане!..
— Годі, брате, годі!

НЕТЯГА

Без свити, і босий, і хліба нема,
І люди те бачать, та кажуть: дарма!
Збірщики послідню корову цінують,
Хатина безверха — сусіди глузують.

У хижу заглянеш — у засіках пусто,
І заросла нива свиріпою густо.
І сам я дивуюсь, що звівся нінащо...
А змолоду був же і я не ледащо!

* Гетьманщина — Лівобережна Україна.

Колись і для мене іграли музики,
Топтали дівчата не раз черевики;
Не раз чорнобриві сльози утирали,
Як мене в дорогу сестри споряджали!

Колись поважали і мене сусіди,
Як справляв бенкети, родини й обіди;
Колись і від мене ішли паровиці *,
Степом розлягалось: «Ой не ходи, Грицю...»

І мені колись-то догоджала доля...
Та все пройшло марно... Його свята воля!
Ой кину я лихом об землю сирую,
Пом'яну на сей раз доленьку лихую,—

Потягну степами, а косу на плечі!
Прощай родинонька й веселії речі,
Гей браття-нетяги, ударимо в коси —
За нами — панами ніхто не голосить!

В МЕНЕ СЕРЦЕ ДО ЛЮБОВІ

В мене серце до любові,
Біле личко, чорні брови.
Що робила, мати знала:
В скринях скарбу принадбала.
І вишневий є садочок,
З пістю крилами млиночок,
Хата біла, гай у полю,—
Не жалкую я на долю:
Вмію голосно співати,
Тугу в серці розважати,
Мов ті зорі, очі сяють...
Коло мене хлопці грають...
Та нема, нема нікого
Над козака молодого:
Він на скарби не зважає.
Він за те мене кохає,
Що у мене чорні брови,
В мене серце до любові.

* Паровиця — віз, запряжений парю волів.

АНАТОЛІЙ СВИДНИЦЬКИЙ

Анатолій Патрикійович Свидницький народився 13 (1 ст. ст.) вересня 1834 р. в с. Маньківцях на Поділлі в родині священика. Навчався в духовному училищі, а потім у Кам'янець-Подільській семінарії. Залишивши семінарію, вступив до Київського університету, але через матеріальні нестатки не закінчив курсу і почав учителювати. В університеті був близький до революційно-демократичних таємних гуртків молоді. Ще в студентські роки Свидницький писав вірші, нариси, оповідання, в яких виступав на захист гноблених. Йому належить перший великий прозовий твір українською мовою — роман-хроніка «Люборацькі».

Помер А. Свидницький 18 (6 ст. ст.) липня 1871 р. в Києві.

* * *

Україно, мати наша,
Широка та гарна,
За що ж тебе сплюндровано,
За що гинеш марно?

Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилась?
Чи ти діточок непевних
Звичаю не вчила,

Що так тебе знівечено?..
Личенько не вмите,
Руса коса не чесана,
Дармо тіло збите.
Дармо збите, неприкрите,
Святина подерта,
Хатиночка сяка-така,
Та ще й непіддерта,—
У пана двір кам'яний,

В полі доля стояла,
Бривоньками моргала.
— З гаю, хлопці, до мене —
Добрий розум у мене,
Добрий розум в голові,
Гострі ножі у траві;
Гострі ножі точені,
В крові панів мочені...

Високий до неба!
Станеш, глянеш, подумаєш,
Чого б йому треба?
Хіба ножа на карк білий,
Червоної бинди?
З'явись, з'явись, Залізняче,
Та на Україну вийди!

[1856—1860]

* *
*

Ой мочені, купані
У городі Умані,
Виточені, аж горять
На панів та на панят.
Берить, хлопці, у руки —
Дайте муки за муки.

[1856—1860]

ПЕТРО НІЩИНСЬКИЙ

Петро Іванович Ніщинський народився 21 (9 ст. ст.) вересня 1832 р. в с. Неменці на Київщині (тепер Вінницька обл.) в родині псаломщика.

Учився в Київській бурсі, а потім у семінарії.

По закінченні семінарії його посилають керувати церковним хором російського посольства в Афінах. Одночасно він навчається в Афінському університеті, який закінчує 1856 р. з ступенем магістра.

У 1857 р. Ніщинський їде до Петербурга, де починає викладати грецьку мову та російську словесність.

Згодом він переїжджає до Одеси і продовжує тут педагогічну діяльність.

На цей час припадає його захоплення фольклором, він записує народні пісні, обробляє мелодії до них.

Чимало часу віддає праці над перекладами з античної літератури.

Ніщинський автор музичної картини «Вечорниці» до п'єси Т. Шевченка «Назар Стодоля», пісні «Закувала та сива зозуля», романсів.

Помер П. Ніщинський 16 (4 ст. ст.) березня 1896 р. в с. Боротилівці на Вінниччині.

ЗАКУВАЛА ТА СИВА ЗОЗУЛЯ

Закувала та сива зозуля
Вранці-рано на зорі;
Ой заплакали хлопці-молодці,
Гей, гей, та на чужині в неволі, в тюрмі...
Вони плакали, гірко ридали,
Свою долю викликали:
— Ой повій, повій, та буйнесенький вітре,
Та й понад морем;
Та й винеси нас із кайданів, з неволі
В чистеє поле;
Та понеси на Україну,
Гей, гей, нас на Україну...
А на Україні — там сонечко сяє,
Козацтво гуляє, гуляє і нас виглядає,
По синьому морю
Байдаки під вітром гуляють:
Братів щоб визволяти,
Запорожці чимдуж поспішають.
Гей, як зачули турецькії султани,
Та й ізвелили ще гірше кувати кайдани...
Султани турецькі, султани звеліли
Кувати кайдани, кайдани кувати,
Звеліли ще гірше кувати кайдани!

ВАСИЛЬ МОВА

Василь Семенович Мова (літературний псевдонім Василь Лиманський) народився 13 (1 ст. ст.) січня 1842 р. на хуторі Солодкому Лимані, поблизу станиці Стародерев'янківської (тепер Краснодарський край). Походив із козацької старшини Кубанського війська. Навчався в Катеринодарській військової гімназії, а потім у Харківському університеті, який закінчив кандидатом прав. Після закінчення університету вчителював, а згодом був судовим слідчим, мировим суддею. Друкуватися В. Мова почав у журналі «Основа». Писав ліричні вірші, драматичні та прозові твори, він автор поеми «На степи», де змалював злиденне життя селян-переселенців на Кубані. Помер письменник 13 (1 ст. ст.) червня 1891 р. в Катеринодарі (тепер Краснодар).

Темна ніч стоїть надворі,
І свистить-мете кура;
У кутку в холодній хаті
В кутку збилась дівчора;
Засмутившись, хирна мати
Над колискою злягла,
У думках, в скорботі батько
Сидить мовчки край стола;
І тремтять померзлі діти,
Аж зубами покотять...
— Мамо, зюзя! Мамо, зюзя! —
Невгамовно белькотять.
— Отже, слухай лишень,

жінко! —

Зводить хмурий батько річ. —
В хаті можна й задубіти,
Затопити б треба піч... —
Але жінка мов завмерла,
Не сказала ні слівця,
А голодні діти скивлять
І до неньки, й до вітця!
— Мамо, папи! Тату, папи! —
Кажуть бідні, дрижачи.
— Дай їм, жінко, хоч шматочок,
Хоч сухар їм розмочи! —
Проказав несміло батько

Та й замкнув ізнов уста,
Але жінка й не рухнулася,
Тільки сльози все ковта.
— Дай-бо, жінко! Жінко, чуєш?
Чого-небудь пошукай! —
І в відказ згукнула жінка:
— Ох, хоч серця не вражай!
Лихо тяжке, чоловіче!
Се доходить нам кінець:
Вже нема ні крихти хліба,
Ні цурпалочка дрівець...
Смерть нам в вічі зазирає!
Коли зможеш, то рятуй,
А несила, то мовчи вже
Та хоч дарма не дратуй! —
І бліда, скорботна мати
Від колиски підвелась,
Затулилася руками
Та й сльозами залилась.
Плаче жінка, плачуть діти,
Чоловіка жах бере,
Сльози в горлі його душать,
Дух ісперся, серце мре...

Червень 1883 року

ТКАЧИХА **

Сумно в хаті у ткачихи;
Вбогий каганець
Ледве точить світ мигтючий,
Бо згорів гнотець.
Тихо блима він в куточку,
Ладиться згасать
Й ледве-ледве освітляє
Лаву та верстать.
За верстаттю молодиця
Жалібно співа,
І від суму та утоми
Ниче голова.
Біля неї дочка її,
Маленьке дівча,
Дрімаючи за пряжею,
Починка кінча.
А надворі зимня хвижа
Висе та свистить

І в віконця полатані
Рветься-порощить...
Ой виводять сумну пісню
Зблідлії уста;
Де ж то думка ткачихина,
Де тепер літа?
Чи вита в далеких краї,
В чужині ника,
Де тринадцять літ в солдатах
Дружина блука?
Чи сягає в минуле,
В молодечий вік,
Як надією і щастям
Був їй чоловік?
Чи про щастя минуле
Ткачиха гуде,
А чи тужить перед лихом,
Що впереді жде?

* Уривок.

** Уривок.

— Годі, доню, — каже мати,
Перервавши спів, —
Годі прости, моя рибко,
Сон тебе здолів.
Бо вже бачу: не розплющив
Дрімливих очидь,
Не розведеш із ниткою
Втомлених ручиць...
Ох, учися, моя доню,
Учися робить;
Тяжко, серце, на сім світі
І трудящим жить.
А ледачий з неславою
В світі пропада,
Бо зайдять його злидні
І уб'є біда.
От і я немало часу
З тобою жила,
Що нема, було, ні хати,
Ні свого кола;
Що в роботі потом плинеш,
Нічки не доспиш,
А в чужім кутку насущник
Сльозами росиш.

Отже бачиш — є вже хатка,
Збіжжячко вже є,
І надія на доленьку
Спли надає.
Потриваймо, голубонько,
Злидні не навик;
Може, й тато повернеться,
Може, хоч на рік...
Може, справді... Боже правий,
Доленько свята!
Радість душу захоплює,
Серце аж літа!.. —
І свистить та скпгле хвижа,
Мерхне каганець,
А ткачиси щастя мріє,
І тужбі кінець.
І жвавіш ведеться пісня,
Й стукає верстать...
Добре вміє небіженька
Вирити та ждаты!..

Люботин [Харк. губ.],
1866—88 року

* - *

*

Гарно співаєш ти, люба дівчино!
Спів той із серця, либонь, виринає,
Бо в моє серце, мов струмок, він рине,
Тихою втіхою душу сповняє.

В співі бажання палкії вчуваються,
Гарні надії, препишно цвітучії,
Чується й плач, що все те не збувається,
Чується серце, за долю тремтючєє.

Чуються й згуки молебні, благаючі;
Чутно на долю гірку нарікання,
Чутно тужбу про літа проминаючі,
Чутно про щастя незбутне ридання...

Гарно та й дуже пісень ти співаєш,
Любую тугу мені надаєш ти...
Серця ти сльози, либонь, виливаєш,
Перли душі виявляєш до рещти.

СИДІР ВОРОБКЕВИЧ

Сидір Іванович Воробкевич (літературний псевдонім Данило Млака) народився 5 травня 1836 р. в м. Чернівцях у родині вчителя гімназії. Закінчив духовну семінарію, а потім Віденську консерваторію, був учителем музики і співу. З 1875 р., коли в Чернівцях відкрився університет, став його професором. Перші твори С. Воробкевича з'явилися друком у 60-х рр. Основна тематика його поетичних та прозових творів — тяжка доля західноукраїнського селянства, історичне минуле українського народу. Відомий С. Воробкевич і як композитор, зокрема, він створив хори на слова Т. Шевченка. Помер письменник 19 вересня 1903 р. в Чернівцях.

ТО НАШІ ЛЮБИ ВИСОКІ КАРПАТИ

Знаєш ті гори, мій друже милий,
Що ранком миленьким,
Вечором тихеньким
Сонце їх украшає,

Сердешно їх любить,
До себе голубить,
Як мати, все про них дбає?
Я тобі скажу, не треба питати:
То наші любі високі Карпати!

Знаєш ті гори, мій друже милий,
Де в небо ясне,
Синє і красне
Смерекк, сосни зазирають?
Білими скаламп,
Темними лісами
Орли, соколи літають?
Я тобі скажу, не треба питати:
То наші любі високі Карпати!

Знаєш ті гори, мій друже милий,
Де в зеленім гаю,
Якби при Дунаю,
Птахи, соловії співають,
А в воді бистренькій,
Ясній, студенькій
Рибки, пструги * ся грають?
Я тобі скажу, не треба питати:
То наші любі високі Карпати!

Знаєш ті гори, мій друже милий,
Де чорні хмари,
Якби татари,
Людам страх насплають?
Буря і грім,
Як смертний дзвін,
Страшно і тоскно загравають?
Я тобі скажу, не треба питати:
То наші любі високі Карпати!

Знаєш ті гори, мій друже милий,
Де з топірцями
Під ялицями
Гайдамаки танці водили?
Червінці красні,
Таляри ясні
Межи собою ділили?
Я тобі скажу, не треба питати:
То наші любі високі Карпати!

Знаєш, мій друже, де утікати,
Як лихо тисне,
Меч врага блисне,
Як вся надія минеться?
В горах — там воля,
Там твоя доля,

* Пструг — форель.

Щастя твоє повернеться!
Утікай, бр'яте, в гори Карпати!
Там лише можеш щастя зазнати!

1863

НА ЧУЖИНІ

Буковино моя мила,
Мій солодкий краю!
Як за тебе, сиротина,
Нижком погадаю,
То заплачу жалібненько
На чужій сторонці,
Бо тут в'яну і всихаю,
Як листок на сонці.
Рідне слово тут не чую,
Пустка тут усюди,
Тут не наші щирі, руські,
Но чужії люди.
Тут ні друга, ні родини,
Ні рідної хати!
Тяжко, боже, на чужині
Вік свій вікувати.
Тут про діла козацькії
Звістки не зачнеш,
Дівча тебе не розважить,
Коли засумуєш.
Тут і пісні не так складно,
Як у нас, співають,
Мов у путах у залізних,
Танцюють, гуляють.
Тут і гори не таківські,

Як наші високі,
А ліси ті чужинецькі —
Не наші широкі.
Тут пташата не співають
Весною лугами —
Тяжко, боже, та чужими
Жити сторонами!
Якби крильця соколові
Мав я, сиротина,
Полетів би-м, де зелена,
Люба Буковина,
Де Прут, Черемош, Бистриця,
Де гори Карпати —
В Буковині мило жити,
Мило й умирати.
В Буковині мило, любо,
Наче в божім раю!
Як тебе я, рідний краю,
Серцю пригадаю,
То заплачу на весь голос
На чужій сторонці,
Бо тут в'яну і всихаю,
Як листок на сонці.

1867

РІДНА МОВА

Мово рідна, слово рідне,
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько
Тільки камінь має.
Як ту мову мож забути,
Котрою учила
Нас всіх ненька говорити,
Ненька наша мила?

Як ту мову мож забути?
Таж звуками тими
Ми до бога мольби слали
Ще дітьми малими;

296

Ой тому плакайте, діти,
Рідну руську * мову,
Вчіться складно говорити
Своїм рідним словом!
Мово рідна, слово рідне,

Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Але камінь має!

[1869]

ПІСНЕ РУСЬКА!

Пісне руська, чарівнице,
Гомоні світами
І взнесися аж під хмари
З гордими вірлами!
Вся відрада болячому
Серцю — твої звуки!
Як їх чуєш, забуваєш
Горе все і муки.
Летом гордим соколка,
Пісне, вознесися
І барвінком по всій Русі
Густо розстелися!

В горі ти нас потішала,
Як та жалібниця,
Сльози ти нам отирала
В болю, як сестриця.
Припімни ти своїм звуком
Про ярém, недолю,
Про кайдани, що кувала
Панська самоволя
Тій сіромі, — не журися,
Серце не заплаче;
Знай, воно так утішиться,
Що й лихо поскаче!

* Тобто українську.

ЮРІЙ ФЕДЬКОВИЧ

Юрій Адальбертович Федькович народився 8 серпня 1834 р. в с. Сторонці-Путилові на Буковині (тепер м. Путила, Чернівецької обл.) в сім'ї дрібного шляхтича. Навчався у двокласній реальній школі у Чернівцях. 1848 р. змушений був тікати до Молдавії через переслідування, яких зазнала родина Федьковичів за участь старшого сина Івана в революційному русі.

1852 р. повернувся до Чернівців і з волі батька вступив на військову службу.

Вийшовши у відставку 1863 р., повертається до рідного села. Громада обирає його війтом, пізніше він служить шкільним інспектором, ретельно захищаючи інтереси селян.

Літературну творчість Федькович почав іще в час військової служби. Писав німецькі вірші, а познайомившись з Шевченковим «Кобзарем», звертається до рідної мови. Перший український вірш «Нічліг» написав 1859 р. У 1862 р. виходить друком перша збірка віршів поета. Перу Федьковича належать ліричні поезії, епічні твори, оповідання, в яких він підноси́в ідею соціальної та національної боротьби, оспівував народних месників, які боролися за правду.

Помер письменник 11 січня 1888 р. в Чернівцях.

ДУМИ МОЇ

Думи ж мої, думи руські, відки ви ся взели?
Ци ви, може, в моїм раю квіточками цвіли,
Ци ви, може, в моїм небі ангелом літали,
Що ви моє бідне серце досі колисали?
Так, як мати вороб'ятко вечором колише,
І над ним, і коло него хрестик божий пише,
Би уроки, би злі духи там не приступали,—
Так і моє бідне серце ви-сте колисали.

Ні родини, ні дружини,— бо сестричка вмерла,
Що тій бідній сиротині сльози часом втерла,—
Так пішов я в світ широкий за кавалком хліба,
Ах, не раз я мусив чути: «Ціба *, хлопче, ціба!»
А хоть хто кавалок хліба часом дати рачив **,
То аби ся надивити, як хлопчина плаче.
І ци можна дивувати тому тулачеві ***,
Що продався до жовнярства за три срібні леві?

Не дивуйте, люди добрі, доля так судила.
А як часом з черевика кров камінєм плила,
І під буком під капральським плечі ся кроїли,
То ся мої синці, рани думами гоїли.
Бо хоть часом і задурно бранця хто набився,
То не йшов він до Дунаю, з гвера **** не стрілювся,
Лиш узяв кобзину в руки та й зачав співати,
А, вкоївши своє серце, ляг з кобзинов спати.

[1861]

ПРЕЧИСТА ДІВО, РАДУЙСЯ, МАРІЄ!

У синє море сонце яспе тоне
І своє світло, ніби кров, червоне
По всій країні доокола сіє,
А там зазулька в гаю десь чувати,
А там дзвіночок став селом кувати,
Там в борі вітер листом шелєвіс:
«Пречиста діво, радуйся, Маріє...»

Пречиста діво, радуйся, Маріє!
Он молод жовняр ляг си на мураві,
Личко студене, шати му кроваві,—
Розстрілен нині; бо самий не вміє,—
Камратя яму темну му вкопали
І на спочинок, бідного, в ню склали;

* Ціба! — вигук, яким відганяють собак.
** Рачитя — бажати.
*** Тулач — бурлака.
**** Гвер — рушниця.

Уже не скаже, як дзвінок запіс:
«Пречиста діво, радуйся, Маріє...»

Пречиста діво, радуйся, Маріє!
Під плотом сіла удовиця-мати,
До себе тулить бідне сиротяти,
І плаче ревне, серденько їй мліє,—
Ба вже не плаче, вже і не голосить;
Склонила голов — більше не підносить;
Зріниці плачуть, а дзвінок німіє...
Пречиста діво, радуйся, Маріє!

Пречиста діво, радуйся, Маріє!
Там онде блудить сплакана дитина,
Без тата, мами, бідна сиротина,
Нічо не їло, душечка му мліє,—
І хоче в хату бідня повернути,
Господар псами тровить єго, чути:
Верескло, впало, кров ся з ніжки ліє...
Пречиста діво, радуйся, Маріє!

Пречиста діво, радуйся, Маріє,
Бо я не можу... Вшак * я маю душу,
І чути мушу, і дивити мушу.
Що тут, на світі, ах, тутки ся діє!
Да як до гробу зложуть мое тіло,
Де темно, тісно, студено, зотліло,
Де нич не плаче, де усе німіє,—
Пречиста діво, радуйся, Маріє!

[1861]

СПІВАЦЬКА ДОБРАНІЧ НА СКІН ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Світить місяць світлесенько
В молоденькім маю,
Би ся було виднесенько
На козацькім краю;
Би ся було виднесенько
В калиновім лузі,
Як український співаченько
На Україні тужить.

І сів си, бідний, вічков на кургані,
Докола степом сльозами провів,
Склонив на руки мармурові скрані,
Зітхнув до бога, далі запімів;
І думав довго в яснім світлі луни,
І плакав много,— пак ся повтирав.

* Вшак — адже.

І взяв кобзину, ткнув кроваві струни
Та й так, сарака, лугом заспівав:

«Ци я не тутки раз родився,
Не тутки живши, не нажився,
Не тут в желізо мня кували,
Би мої думи повтихали? —
Ой тутки, тутки, милій боже!
О Україно, Запороже,
Ци співакові та лиш доля:
Кайдап, Сибір і вся неволя?»

І ци ж подоба в світі бути,
Навчившись орлом полпнути,
Навчившись степом погуляти
І з козаками пробувати?
О Україно, рач простити,—
Не можна серцю тутки жити,
То най навіки тя покине,
Най тутки трісне, тутки гине!»

І склав кобзину, бідний, на кургані,
Докола степом сльозами провів,
Склонив на руки мармурові скрані,
Зітхнув до бога, далі занімів;
І тихо було ніченьков у маю,—
Зірниці плачуть на шовковій луг,
А соловіє в калиновім гаю
Заголосило степом наокруг:

«На добраніч ти, віщуне
На козацькі діти!
Ляг-сьь спати в світлі луни
В засльожені квіти.
Спи ж ти, руський соловію,
Я за тебе тужу,
А як тутки зазоріє,
Я тебе пробуджу».

[1861]

РЕКРУТ

Стояв же він на шельваху *
В цісарськім дворі,
Вмивався він, втирався він,
Як гусь по воді;
Умився він да сльозами,
Нікто го не чув,
Стулився він на багнеті,
На хвильку заснув.

Ой спить же він на багнеті
В цісарськім дворі,
Та й сниться му, що ходить десь
По синій горі,
Та й кучері зачісує,
Та й кучері в'є...
«Чом ненька ми не писує?
Ци вона ще живе?..»

* Шельвах — варта.

«Ой рада би-м, мій синопьку,
Листок написати,—
Насипали могилоньку,
Не можу я встать;
Не можу я, соколоньку,—
Глибоко на дні,
Насипали на рученьки
Сирої землі».

І був би він в царськiм дворi
Багато ще снів,—
Гукнув-бо дзвiн на Стефанi *,
А він ся збудив;
Утер собі i личенько,
Утер си i гвер...
Кров точиться по мармурi,
А жовняр умер.

[1861]

ДЕЗЕРТИР

Ой сiв же він при столику,
При свiтлi думав,
Писанечко дрiбнесеньке,
А він го читав.

Нема, нема єi кому
Врубати дрiвець,
Бо їй синок, оден в дому,—
Цiсарський стрiлець».

Писанечко дрiбнесеньке,
Листочок як снiг;
Склонив же він головоньку
К столови на рiг:

І схопився, як поломiнь,
Полетiв, як птах,
А вiтер з ним не йде вдогiнь,
Бо годi му так;

«Ой ненечка старенькая
Ми пише в одно,
Що там зима тяженькая,
А їй студено;

Бо він летить до матоньки
Старої домiв,
Дрiвець єi врубатоньки,
Би хатку нагрiв.

[1861]

У ВЕРОНИ

(Спiванка)

У Веронi, гей, на брамi кам'яній,
Там стояли три жовняри молодi,
Як стояли, так стояли, говорили:
«Богдай би ся ясні мури розвалили!
Не так мури кам'яній, як тi брами»,—
Заплакала стара ненька слезоньками.

«Не плач, мати, не плач, моя, не журися,
Маю ж бо я що убрати — подивися:
Маю кабат **, маю зброю, в чiм ходити,
Тече кровця рiченьками — є що пити.
Не так пити-попивати, як гуляти,—
Чисте поле романове, моя мати».

* На соборi св. Стефана у Вiднi.
** Кабат — мундир.

Ходить жовняр молоденький на патролі,
Аж там летять, пiдлітають три соколи.
«Ой соколи, ой бистрiї, де бували?»
«В чистiм полі романовiм попасали;
Попасали бiлi руки, чорнi очi,
А все тото буковинські парубочi».

3 липня 1861

ГУЦУЛКИ *

Ой гуляю, напиваю,— нічо я не знаю,
А менi ся бучки тешуть з зеленого гаю;
А менi ся бучки тешуть з крутої лiщини,
Щоби бiльше не ходити до своєї дiвчини.

Ой гуляю, напиваю — нічо я не чую,
А менi ся зелiзiячка як кують, так кують;
Кують ми ся зелiзiячка з угорської крици,
Щоби бiльше не ходити на тi вечорниці.

Куйте ми ся зелiзiячка, гартуйтеся в броду,—
А у мене побратими з багацького роду;
Не дадуть мя поховати в угорську ямку,
Але скажуть поховати у Львовi на Замку.

Та зiтнiте, легiнижи, зiтнiте кедрину,
Та витешiть шабельками менi домовину,
Та витешiть шабельками з турецької сталi,
Бо то менi, спiвакові, щоби люди знали.

Та щоби то люди знали, дiвки ся дивили
Та кедрову домовину коверцем накрили;
Ой коверцем волочковим, з барвiночку цвiтом,
Та щоби ми так не банно ** за сим пишним свiтом.

ДОБУШ

Гей, ци чули, люди добрi,
перед ким то ляхи стинуть,
А за ким то молодици,
а за ким дiвчата гинуть? —
То наш Добуш, наша слава,
то капiтан на Пiдгiр'ї —
Красний-красний, як царевич;
двадцять рокiв i чотири.

Хлопцiв тисяч єму служить,—
поклонися пред ним, крале!
На той топiр єго ясний
клали нiмци много сталi,
А на тiї порошниці
били угри злота много,
А той ремiнь бiльше вартий,
як удвоє царства твого.

* Гуцулки — мелодiї до танцiв.
** Банно — шкода, жаль.

Укрився місяць зороньками,
Заплакав жовняр сльозоньками;
Заплакав жовняр сині очі,
А під ногами сніг скрегоче.
А жовняр ноги підймає,

До місяченька промовляє:
— Ти, місяченьку-перекрою,
Не дай ти, боже, долю мою!

[1861—1862]

ДО МОГО БРАТА ОЛЕКСИ ЧЕРНЯВСЬКОГО, ЩО ЗБУДУВАВ МІСТ НА ЧЕРЕМШІ У РОЗТОКАХ

Мостив мій братик мости
З білої рибї кості,
З каменя дорогого,
З перстєня золотого.

Мости, брате Олексіку,
Мости ти, мій друже,
Єдної нашу Буковину
З Червоною Русев.
Най Черемош запінений
І Чорний і Білий
Із братію із руською
Нас більше не ділить.
Най возьмемся однов силув
До одної справи:
Добувати батьківської
І волі, і слави.
Най загостить з того боку

На наше подвір'я
Руська щирість; а від нас знов
Православна віра
Най вернеться в Галичину,
Най засвітить ясно,
Щоб римського апцихриста
Туманища згасли
І знов правда повернула
На тамтой бік в гості —
Все по твоїм, пане-брате,
По тисовім мості.

[1863]

ЛУК'ЯН КОВИЛИЦЯ

Було колись в Буковині —
Добре було жити,
Не знали ми, що то біда
Та що то тужити.
При кобзині зійшла днина,
При скрипочці нічка;
А вна собі молоденька,
Як у траві чічка,
У батенька у Стефана,
В Волощини-неньки
Пробувала. Не спиняли,—
Що багло серденько,
Що хотіла, те й робила:
Гуляти — гуляла,
А хотіла рано встати,
То рано вставала.
А хотіла поіспати
В шовкових перинах,
То пенечка старенькая
На пальцях ходила,

306

Журплася, молилася,
Двері підліпвала...
На острішку в'ють голуби,—
Вона їх вмовляла:
— Не гудіте, голубочки,
На побитій хаті,
Не будіте мою дочку
В тисовій кімнаті,
Бо я знаю, коли маю
Донечку будити...—
Не плач, серце Буковино!
Що ж мусиш робити,
Коли така уже доля
Твоя на сім світі!..
Батько помер, неньку вбили,
А спроти діти
Розібрали добрі люди...

Тебе, серце мос —
Буковино, на аркапі
Повів німець з Відня
В свою глуху Німеччину —
Головонько бідна! —
Та й запродав ляхкам-панкам
У другу неволю...
Буковино, серце мос,
Лишенько з тобою!

Шумить, летить наш Черемош
Кровавий у море.
А могили берегами
Чорніють, як гори:
Кого ляхи замучили,
Кого утопили,
А хто не ждав, поки втоплять,
Сам скочив у хвилю.
Сумно зарув наш Сокільський*,
Голосить Сучава**:
— Сини мої нещасливі,
Нащо ваша слава,
Нащо думка козацькая,
Батьківська воля,
Коли усі погинете
У ляцькій неволі!..
Сперли ліси, сперли пашу,
Дров ні хворостини,
Ваші жінки, ваші діти
Від студені гнуть.
А з-під вас ся поточили
Кроваві ріки,—
Сини мої, сини мої,
Пропали навіки!

* Сокільський — гора над Черемошем.
** Сучава — місто на півдні Буковини.

Навіки-сте запродані
У панську неволю,
А нікому уступитись
За праведну волю...
Уступався Юрій Гінда —
Нема го на світі;
Уступався Поколія * —
Пішов в землю жити.
Обізався Кобилиця:
— Гори мої сині,
Або я вас вирятую,
Або за вас згину!

Стоїть місяць серед неба,
Нікому не світить;
Русалоньки не виходять
На берег ся гріти.
Тільки сови посідали
Собі на коморі,
Та хто зна, що межі собов
потихо говорять;
Може, собі нагадують,
Як колись-то було
На волоській Буковині?
Було, та минуло!
А може, вни говорили
Про руські соколи:
Чи муть вни ще гнізда вити
На тім Довгім полі?
Святий знає, — я не знаю...
Сердечко щось мліє...
Ходім ліпше подивитись,
Що в Плоскім ** ся діє.

Сидить Лук'ян кінець стола,
На руки схилився;
Сидять кругом депутати ***,
Кождий зажурився.
Вернулися сеї ночі
Від цісаря з Відні —
І там нема порадоньки
Головоньці бідній...
Цісар сидить на стільчику
Та в картах ся грає,
А ті гори буковинські
Нехай пропадають!..

Нехай пропадають, нехай погибають!
Коби таки вигиб увесь руський рід! —
Так німці си нишком у Відні гадають

* Юрій Гінда, Поколія — ватажки опришків.

** Довгополе, Плоске — села на Буковині. У Плоскім народився Лук'ян Кобилиця, у Довгопільській окрузі вибухло повстання під його проводом.

*** Депутати — селяни, обрані 1848 р. до австрійського парламенту.

Та риють великий, великий нам гріб.
Копайте, панове! Копайте, здорові!
Хто яму копас — собі їй копас:
Не тому могила, кому їй зробили,
А тому, кого в ню відтак поховають.

А ми підем з топірцями
В зелену діброву,
Та витешем домовину
Велику, кедрову,
Та пішлемо до цісаря
В німецьку столицю...
А самі ся подивимо,
Що наш Кобилиця
Молоденький поробляє,
Та що сго гості
Депутати собі діють
В хаті на помості?

Скочив Лук'ян із-за стола:
— А сором-бо, братя,
А сором-бо журилися
У гуцульській хаті!
Наші батьки не журилися,
Та й нам ще не конче
Журилися! Наша правда
Велика, як сонце!..
Ми не платим цісарщину *,
Щоб німці з-за того
Справляли нам кайданнячко
На руки, на ноги.
Ми не даєм до прийому
Сини наші бідні,
Щоби цісар бенкетував
За них собі в Відні!
Не так, братя депутати?
Він цісар для того,
Аби правду святу беріг,
Як бога святого,
Аби нарід ущасливить,
А не закопати!..
Ану, хлопці, ану, живо
Коня осідлати!
Мені мого вороного!
Що буде, те й буде, —
А я їду в Угорщину
До міста до Буди **.
Угри волю добувають —
Поможуть і нашу.
А ви стада воронії
Женіте на пашу.
А як прийдуть з Угорщини.

* Цісарщина — податок.

** Буда — старовинна частина м. Будапешта.

Від мене вам вісті,
Тоді треба, пани-брата,
На коники сісти...
А де тепер наш Черемуш
Глибокий ся точить,
Там мусить кров поточитись,
Панове-молодці!
А тепер ми з карим стадом —
В зелені діброви!
Поки верну з Угорщини,
Бувайте здорові!

* * *

Пасе стадо воронес
Шовкову отаву,
А пасучи, заіржало
За гуцульськов славов,
Бо втямилось дождити
З Угорщини вісті,
Ци ще не час легіникам
На коники сісти.
Ци час, ци ні — а хто се зна? —
Святий може знати!..
Ходім ми лиш, пани-брата,
Стада допасати.

[1862]

ОЛЕКСАНДР КОНИСЬКИЙ

Олександр Якович Кониський, письменник, педагог, громадський діяч, народився 18 (6 ст. ст.) серпня 1836 р. в с. Переходівці на Чернігівщині.

Навчався в Ніжинському дворянському училищі та Чернігівській гімназії. Займав дрібні урядові посади. Запідозрений внаслідок своєї культурницької діяльності в приналежності до антиурядової політичної організації, 1863 р. був заарештований і засланий у м. Вологду.

Літературну діяльність О. Кониський почав наприкінці 50-х рр. У його творчому доробку — поезії, прозові та публіцистичні твори, частина яких перейнята націоналістичними тенденціями.

Він один із перших біографів Т. Шевченка.

Помер О. Кониський 12 грудня (29 листопада ст. ст.) 1900 р. в Києві.

МОЄ БАЖАННЯ

Не обскурант я, що не плачу
За тим, чого нема,
Що вже минуло і мина.
Я України долю бачу

Не в бунчуках, не в булаві,
Не у гетьманській голові,
Не в скарбах, схованих у скрині,
Не в Запорозькій Україні;

Не в тім, щоб, вибившись на волю,
З-ляхами знову воювать
Да кров слов'янську проливать
І засівать трупамі поле...

Я даром сліз не проливаю...
Слов'ян усіх в одній сім'ї
Побачить хочеться мені.
Ось, бачте, я чого бажаю!

* *
*

Я не боюсь тюрми і ката,
Вони для мене не страшні!
Страшніша тюрма у рідній хаті,
Неволя в рідній стороні.

Що нам тюрма! То слава наша!
Ми всі тепер сидим в тюрмі!
Всі п'єм одну ми скорбну чашу,
Одна вона — тобі й мені.

Мені не стид носить кайдани
За волю краю і братів;
Та стид золочені жупани
Носить, найнявшись до катів.

В кого єсть совість і надія,
Того ця чаша не мина,
Той випити її зуміє,
Усю, усю! до дна, до дна!

Нехай нас мучать і катують,
А слова правди не уб'ють!
Нехай кати всі бенкетують —
Час прийде, разом пропадуть.

Кого у краще віра гріє,
Тому ця чаша не страшна;
Вона прибавить ще надії,
І більше укріпить вона.

РАТАЙ

Дивлюсь: схилившись
над сохою,
Працює ратай на ріллі;
Працює мовчки, хоч порою
Нудьга, алигавшись за журбою,
Мигас в його на чолі.

В ярмі скорбот, пужди, неволи
Важке він тягне «житіє»,
І, затаївши в серці болі,
Не нарікаючи на долю,
Оре він поле — не свос...

* *
*

Ой поля, ви, поля!
Мати рідна, земля;
Скільки крові і сліз
По вас вітер рознісі!

І блищить, і горить
Жалем серце гнітить;
Та сльоза гаряче
Душу чулу пече.

Він розносив кругом,
І Дніпром, і Дністром,
В Чорне море котив,
Босфор кров'ю поїв.

Сивий діду Дніпро!
Свої води давно
Ти всі морю віддав,
Собі сліз ти набрав.

Од Карпат за Кубань,
Поза Сейм, за Есмань,
По траві, по степах,
У ярах, у горах.

І у Дністер, і в Прут
З гір не води течуть;
То не повинь була,
Що поля залила;

І на листі в лісах
Блищить, наче роса,
Наша рідна сльоза,
Наша тямка лиха —

Не водою заливсь
Дніпровою наш Низ, —
То з народних із сліз
Береги розійшлись.

ОЛЕКСАНДР ДУХНОВИЧ

Олександр Васильович Духнович народився 24 квітня 1803 р.
в с. Тополі на Пряшівщині (тепер ЧССР) в родині священика.
Закінчив Ужгородську гімназію і богословську семінарію.
Був священиком.

Духнович — автор поезій, драматичних та прозових творів,
педагогічних посібників. Обстоював ідею єднання
закарпатських українців з усім українським народом.
Багато сил віддав народній освіті.

Помер О. Духнович 29 березня 1865 р. в м. Пряшеві.

ВРУЧАНІЄ *

Я русин був, емь і буду,
Я родився русиньом,
Чесний мій рід не забуду,
Останусь его синьом;

Русин був мій отець, мати,
Руськая вся родина,
Русини сестри і брати
І широка дружина;

* Вручаніє — присяга.

Великий мій рід і головний
 Миру єсть сучасний,
 Духом і силою славний,
 Всім народам приємний.
 Я світ узрів під Бескидом,
 Первий воздух руський ссав
 І кормився руським хлібом,
 Русин мене колисав.
 Коль первий раз отворив рот,
 Руськеє слово прорік,
 На азбуці первий мій пот
 З молодого чола тік.
 Руським потом я питан був,
 Руським ішов розходом
 В широкий світ, но не забув
 З своїм знатися родом.
 І тепер, хто питає мя?

Хто кормить, хто мя
 держить? —
 Самеє руськеє плем'я,
 Мою годність содержить!
 Прото тобі, роде мій,
 Клянуся живим богом,
 За печальний пот і труд твій
 Повинуюся долгом.
 І оддам ти, кілько могу,
 Прийми той щирий дарок,
 Прийми от маленьку книгу
 І сей письменний рядок;
 Прочее ж не забуду,
 Серця моего скруху
 Пожертвити,— я твій буду,
 Твоїм другом і умру.

— Прийди ти до нас
 Хоч на малий час,
 Дамо ти грушки, оріхи,
 Сливки, яблук і два міхи
 Понесеш од нас!
 — Не піду до вас
 Ні на малий час,
 Бо у мене зуби лихі,
 Я не кусаю оріхи,
 Не піду до вас.
 — Прийди же до нас!
 Ой пожалуй нас,
 Напечемо ти баники *,
 Капусники, сировники,
 Погостипся в нас!

— Не піду до вас
 Ні на малий час,
 Не хочу я капусники,
 Сировники, маковники
 Не хочу од вас!
 — Прийди же до нас,
 Ой послухай нас,
 Дамо ти красну Оленку,
 Чорнобриву і біленьку,
 Прийди же сейчас!
 — Так лечу до вас
 І на вічний час,
 Про мою милу Оленку,
 Чорнобриву і біленьку,
 Піду і сто раз!

1865

ПІСНЬ ПРОСТОНАРОДНА

— Прийди ти до нас
 Хоч на малий час.
 Хочеш вечір, хочеш рано,
 Хоч убрано, хоч подрано,
 Прийди ти до нас!
 — Не піду до вас
 Ні на малий час,
 Ані вечір, ані рано,
 Ні убрано, ні подрано —
 Не піду до вас.
 — Прийди ти до нас
 Хоч на малий час,
 Дамо ти масной сметанки,
 Наваримо ти стеранки *,
 Прийди же до нас!
 — Не піду до вас
 Ні на малий час,
 Не хочу вашу сметанку,
 Не хочу вашу стеранку,
 Бо те все ваш квас.
 — Прийди ти до нас
 Хоч на малий час,
 Дамо ти сира, жентиці **,
 Іабієм ти ячниці,
 Прийди же до нас!
 — Не піду до вас
 Ні на малий час,
 Не хочу вашу жентицю,
 Ні сира, ні ячницю,
 Не піду до вас!

— Прийди ти до нас
 Хоч на малий час,
 Наваримо ти пироги ***
 З сиром, маслом — о три роги,
 Прийди же до нас!
 — Не піду до вас
 Ні на малий час,
 Не хочу ваші пироги,
 Хоч би були о сто роги,
 Не піду ні раз.
 — Прийди ти до нас
 хоч на малий час,
 Раді будуть тобі наші,
 Наварять ти з медом каші,
 Ой прийди сейчас!
 — Не піду до вас
 Ні на малий час,
 Не хочу гостини ваші,
 Ані меду, ані каші,
 Не піду до вас!
 — Прийди ти до нас
 Хоч на малий час,
 Дамо ти доброї горілки,
 Вина, пива і медівки,
 Погостимся враз!
 — Не піду до вас
 Ні на малий час,
 Не хочу вашу горілку,
 Вино, пиво, ні медівку,
 Не хочу ні раз!

* Стеранка — затірка.
 ** Жентиця — сироватка.
 *** Пирог — тут: вареники.

* Баник — пиріжок з кукурудзяної муки з сиром.

ОЛЕКСАНДР МИТРАК

Олександр Андрійович Митрак народився 16 жовтня 1837 р.
в с. Плоскому на Закарпатті в родині священика.

Закінчив Ужгородську богословську семінарію.

Був священиком у селах Закарпаття.

Друкуватися почав 1864 р. Писав вірші, етнографічні нариси
про життя та звичаї верховинців,

збирав і записував народні пісні, складав словники.

Помер О. Митрак 17 березня 1913 р. в с. Росвигові на Закарпатті.

Хмарно, темно,
Ворона криче,
Моє серце за народ плаче:
За народ темний,
Бідний, бездольний.

Чи ти, сонце,
На нас не світиш?
Свободо, ти
Панам лиш служиш?
Або тебе так дуже мало,

Що наше плем'я тя і не знало,
Не знав тя наш народ,
Не буде і знати,
Коль світлом ум свій
Не буде взаряти.

Бо свободу силов
Треба добувати;
А хто її смиренно,
По-жебрацьки просить,
Тому она нікди
Добре не послужить.

ДОБРЕ ТОМУ БАГАТОМУ

Добре тому багатому,
Хто родився паном,
Добре тому щасливому,
Хто не був Іваном.
Ой та не так біднякові,
Хто не зазнав долі,
Як тому-то цвіточкові,
Що змарнів у полі.
Других людей щастя пестить,
Як мати рідная,

А бідного ненавидить,
Би мачуха злая.
Не одному багачеві
Мало сього світа,
А сироті біднякові
Ніде не є міста.
Кажуть люди не одному:
«Смерть ділить розумно»;
Но я видів, що бідному
І у гробі тісно...

ОЛЕКСАНДР ПАВЛОВИЧ

Олександр Іванович Павлович народився 19 вересня 1819 р. в с. Чарному, Маковицької округи на Закарпатті в сім'ї священика. Рано втративши батьків, зазнав тяжкої сирітської долі. Навчався в гімназії та духовній семінарії.

Був священиком.

Ще в роки навчання О. Павлович виявляв глибокий інтерес до літератури та народної творчості, яка справила на нього значний вплив.

Йому належать ліричні та епічні вірші, публіцистичні твори.

Друкувався в періодичних закарпатських, галицьких, буковинських виданнях.

1860 р. вийшла збірка поезій О. Павловича «Пісник для маковицької дітви», що стала підручником для молодших школярів.

У творах поета виразно звучить соціальний мотив.

Він вболівав за долюгнобленого народу, прагнув своєю скромною літературною працею прислужитись розвитку рідної культури.

Помер О. Павлович 25 грудня 1900 р. в м. Свиднику.

ДУМКА

— Бици мої, биценята,
Я вас ховав * од телята.
Я вас, ви мене ховали,
Смутку ми ся дочекали...
Ви зо мнов на хліб робили,
Уж самі в плугу ходили,
Добрі, рівно ви тягали,
А все самі наvertsали...

Але зло раз уж ся стало,
Вшитко ** в полку нам пропало,
Ах, все сожрали хробаци,
Що почнемо ми, бідаці?
Ричать статки, плачуть діти,
Біда на том світі жити.

Прелюбезні, милі воли,
Як голубки, як соколи,
Жаль ми, прежалъ вас продати,
З чим же буду працювати?

Газдиня тото слухала,
Наголос ся розплакала:

— Що же без волів
почнемо,

З діточками погинемо.
Ах, не змарнуй, Іваничку,
Тоту добру худобичку!
Кед *** їх не буду видіти,
Та і я не буду жити.
Плаче Марча, плаче Ваньо,
Задумався бідний
няньо ****:

— Дармо, дармо, милі діти,
Мусю ся їх позбавити.

Ідуть волоньки со двора,
Газдова поміч, підпора,
Ідуть, ся обзираючи,
За ними Іван, плачучи.
Озираються волятка,
Мичать, ричать небожатка,
Ідуть, але де? Не знають,
З мамов діти нарікають.

Ча! Гейс! Жене газда воли,
Як елені, як соколи.
Мусить воли продавати,
Ніт їх на чім зимувати!

ПІСНЬ СИРОТИ

Прежалісно співам,
Сльозами ся вмивам,
Псотний *****, бідний
хлопець:

Не жив мій отець.
Бідна, псотна мати
Мусить ся старати,
Тяжко працювати,
Сироти ховати.

Ах, мам я причину
Горенько плакати,
Мої прегоренькі
Сльози розливати.
Плач надо мной, поле!
Плачте, ліси, гори!
Бо не мам нянечка,
Любезной підпори.

Обійстя пустів...
Хто же го прикриє?
Уж з нас летять шматки...
Хто ж нас приодіє?
Хто же нам пооре,
Посіє, покосить?

Ах, хто нам на зиму
Домой дров навозить?
Всєгди од нас просять,
Одколе же взяти?
Хіба уж останню
Корову продати.
Боже, отче з неба,
Рач на нас позрити!
На бідну вдовицю
І на трос діти.

Ах, змилуйся, боже,
Змилуйся над нами!
Помагай ховати
Три сироти мамі!
Люди-браття, сестри,
Милосердя майте,
Погинути бідним.
Сиротам не дайте
Бо і ви смертельні,
Можете померти,
А можуть остати
Сироти по смерті...

* Х о в а т и — доглядати, виховувати.
** В ш и т к о — все.
*** К е д — коли.
**** Н я н ь о — батько.
***** П с о т н и й — бідний, нужденний.

Хоч руснаки голі, босі, но хлопи як буки,
 У них єсть здоровий розум, сильні, кріпкі руки,
 Будуть орати, сіяти, обробляти поле,
 А не буде наше плем'я голодне і голе.
 Будуть орати, сіяти, приліжно робити,
 Будуть наші милі діти ситі, приодіті,
 Будуть орати, сіяти, ниву обробляти,
 Будуть школи будувати, діти просвіщати.
 Дасть бог, будуть просвіщенні бескидські сторони,
 Перестануть нас хулити кавки * і ворони,
 Живуть предків благородні синове і доньки!
 Уж на наших рідних лугах зацвіли цвітоньки...
 Уже зацвіло Поділля, зацвіли Бескиди,
 Цвітуть в молодих племенах чувства рідной среди.
 Ликуй, ликуй, веселися, мила рідна мати,
 Ми поорем, ми посієм — внуки будуть жати!

* Кавка — галка.

ТВОРИ ПОЕТИВ XIX ст.	Рибалка (Малоросійська балада) 58
ІВАН КОТЛЯРЕВСЬКИЙ	Дві пташки в клітці 59
Енеїда	До Пархома 59
Частина третя 7	
Частина п'ята 22	КОСТЯНТИН ПУЗИНА
Пісні з опери «Наталка Полтавка» «Віють вітри, віють буйні...» 37	Ода — малоросійський крест'янин 62
«Видно шляхи полтавські!...» 37	ЄВГЕН ГРЕВІНКА
«Ой доля людська — доля єсть сліпая!» 38	Цап 66
«Сонце низенько...» 38	Ячмінь 66
«Вітер віє горою...» 38	Ведмежий суд 67
«Начпнаймо веселиться...» 39	Пшениця 67
ПЕТРО ГУЛАК-АРТЕМОВСЬКИЙ	Будяк да Конопличка 67
Справжня Добрість (Писулька до Грицька Прокази) 41	Школяр Денис 68
Пан та Собака (Казка) 45	Мірошник 68
Солопій та Хівря, або Горох при дорозі (Казка) 49	Рибалка 69
Тюхтій та Чванько (Побреженька) 52	Дядько на дзвониці 70
Цікавий і Мовчун (Приказка) 53	Човен 71
Твардовський (Малоросійська балада) 53	Українська мелодія 71
	ЛЕВКО БОРОВИКОВСЬКИЙ
	Маруся (Балада) 74

Убийство 76	Пісня 94	Розпука 111	Туга 128
Рибалка 77	Осінь 94	Веснівка 111	Рекрутка 129
Розставання (З пісень) 77	Метіль 95	Ліха доля 111	АНТІН МОГИЛЬНИЦЬКИЙ
До друкаря 79	МИХАЙЛО ПЕТРЕНКО	Думка 112	Рідна мова 130
Багатий, бідний 80	Небо 97	Підлісся 112	Образ стародавнього Галлча (Із поеми «Сжит Манявський») 131
Свій дім — своя воля 80	«Минулися мої ходи...» 98	Над Бугом 113	ТАРАС ШЕВЧЕНКО
Суд 80	ВІКТОР ЗАБИЛА	Побратимові, посылаючи йому пісні українські (Дума) 113	Причина 134
Пан та мужики 81	Соловей 99	Фрагменти 115	Думка («Тече вода в синє море...») 138
Клим 81	«Гуде вітер вельми в полі!» 100	ІВАН ВАГИЛЕВИЧ	Думка («Нащо мені чорні брови...») 139
АМВРОСІЙ МЕТЛИНСЬКИЙ	Сирота 100	Мадей 117	На вічну пам'ять Котляревському 139
Дитина-сиротина 83	Туга серця 101	Жулин і Калина (Казка) 118	«Думи мої, думи мої...» 141
В'язонько (Пісня) 84	Пісня 101	ЯКІВ ГОЛОВАЦЬКИЙ	Катерина 144
Смерть бандуриста 84	КОСТЯНТИН ДУМИТРАШКО	Весна 122	Перебендя 158
СТЕПАН ПИСАРЕВСЬКИЙ	До карих очей 103	Два віночки 122	Тополя 160
За Немань іду 86	ПАВЛО БІЛЕЦЬКИЙ-НОСЕНКО	Туга за родиною 123	Гайдамаки (Уривок) 163
Моя доля 87	Дворовий Пес да голодний Вовк 104	Над Прутом 124	«Вітер з гаєм розмовляє...» 168
МИКОЛА КОСТОМАРОВ	Гадюка да Терпуг 106	МИКОЛА УСТИЯНОВИЧ	Гамалія 168
Пан Шульпіка 89	Завць да Перепелиця 106	Осінь 125	Сон (Комедія) 172
Брат з сестрою 90	МАРКІЯН ШАПКЕВИЧ	Побратимові в день імені його 126	«Чого мені тяжко, чого мені нудно...» 183
Співець Мйтуса 91	Слово до читателів руського язика 109	Наддністриянка 126	Бретик (Уривок) 183
ОЛЕКСАНДР АФАНАСЬЕВ-ЧУЖВИНСЬКИЙ	Хмельницького обступленіє Львова (Строєм народної пісні) 109	Верховинець 127	Кавказ 185
Є. П. Гребінці 93	О Наливайку 110		
	Болеслав Кривоустий під Гадичем, 1139 110		

I мертвим, і живим, і ненарожденим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє 188	Царі 202	Муза 225	Фінал 243
Холодний Яр 193	«Ну що б, здавалося, слова...» 207	Слава 225	ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ
«Минають дні, минають ночі...» 194	П. С. 208	Сон («На панщині пшеницю жала...») 226	Заспів 245
Три літа 195	Пророк 209	«Я не нездужаю, півроку...» 226	Люлі-люлі 245
Заповіт 196	«І небо невміте, і заспані хвилі...» 209	Подражаніє 11 псалму 226	«Квітки з сльозамн...» 246
Із циклу «В казематі» I. «Ой одна я, одна...» 196	«І виріс я на чужині...» 210	Ісаія. Глава 35 (Подражаніє) 227	До кобзи 246
III. «Мені однаково, чи буду...» 196	«Якби мені черевки...» 211	Марія (Поема) 228	До Данта, прочитавши його поему «Покло» 247
V. «Чого ти ходиш на могилу?» 197	«Ой не п'ються пива-меди...» 211	Плач Ярославни 235	ОЛЕКСАНДР НАВРОЦЬКИЙ
VI. «Ой три шляхи широкіі...» 197	«У тієї Катерини...» 212	«Над двіпровою сагію...» 236	Поле мов, поле 249
VIII. «Садок вишневий коло хати...» 198	«Ой люлі, люлі, моя дитино...» 213	«Світе ясний! Світе тихий!» 236	ВОЛОДИМИР АЛЕКСАНДРОВ
X. «В неволі тяжко, хоча й волі...» 198	«Утоптала стежечку...» 213	«І Архімед, і Галілей...» 237	Пісня про гарбуза 250
XI. Косар 198	«І знов мені не привезла...» 213	«Хоча лежачого її не б'ють...» 237	Моя могила 251
«Думи мої, думи мої...» 199	«За сонцем хмаронька пливе...» 214	«О люди! люди небораки!» 237	ЛЕОНІД ГЛІБОВ
Княжна (Уривок) 199	«На великдень, на соломі...» 214	«Тече вода з-під явора...» 238	Вовк і Кіт 252
N. N. («Сонце заходить, гори чорніють...») 200	«І золотої, й дорогої...» 214	«Якось-то йдучи уночі...» 238	Мірошник 253
N. N. («Мені тринадцятий минало») 200	«Якби ви знали, паничі...» 215	«Чи не покинуть нам, небого...» 238	Зовуля й Півень 254
N. N. («О думи мої! о славо злая!») 201	«І станом гнучим, і красою...» 216	СЕМЕН ГУЛАК-АРТЕМОВСЬКИЙ	Охрімова свита 255
Полякам 201	«Огні горять, музика грає...» 216	Пісні з опери «Запорожець за Дунаєм» Пісня Оксани 241	Вовк та Ягня 256
«Самому чудно. А де ж дітись?» 202	«І досі сниться: під горою...» 216	Дует Одарки й Івана Карася 241	Щука 258
«Ой стрічечка до стрічечки...» 202	Неофіти (Поема) 217	Дует Оксани та Андрія 242	Пан на всю губу 258
	Юродивий 223	Пісня Одарки 243	Бджола і Мухи 260
	Доля 225		Громада 261
			Собака й Кінь 261

Хмара
262

Музики
263

Шелестуни
265

Цуцик
266

Солом'яний Дід
267

Мальований Стовп
268

Орачі і Муха
268

Ясла
269

Думка
270

Журба
270

СТЕПАН РУДАНСЬКИЙ

Ти не моя
273

Пісня
273

Над колицкою
273

Студент
274

Гей, бики!
275

До дуба
275

Наука
276

Засідатель
277

Добре торгувалось
278

Чому дурні?
278

Циган на толоці
278

Пан і Іван в дорозі
279

Піп на пущі
280

Баба в церкві
281

Аби душа чиста
281

Не мої ноги
282

Вовки
282

Жалібний дяк
282

Просьба
282

Ворона і Лис
283

ВАСИЛЬ КУЛИК

Захожий вояка
284

Нетяга
285

В мене серце до любові
286

АНАТОЛІЙ СВИДНИЦЬКИЙ

«Україно, мати наша...»
287

«В полі доля стояла...»
288

ПЕТРО ПІЩИНСЬКИЙ

Закувала та сива зозуля
290

ВАСИЛЬ МОВА

На степи
(Уривок)
292

Ткачиха
(Уривок)
292

«Гарно співаєш ти, люба дівчино!»
293

СИДІР ВОРОВКЕВИЧ

То наші любі високі Карпати
294

На чужині
296

Рідна мова
296

Пісне руська!
297

ЮРІЙ ФЕДЬКОВИЧ

Думи мої
299

Пречиста діво, радуйся, Маріє!
299

Співацька добраніч
на скіп Тараса Шевченка
300

Рекрут
301

Дезертир
302

У Вероні
(Співанка)
302

Гуцулки
303

Добуш
303

Шельвах
305

До мого брата Олексі Чернявського,
що збудував міст на Черемші у Розтоках
306

Лук'ян Кобилля
306

ОЛЕКСАНДР КОНИСЬКИЙ

Моє бажання
311

«Я не боюсь тюрми і ката...»
312

Ратай
312

«Ой поля, ви, поля!»
312

ОЛЕКСАНДР ДУХОВИЧ

Вручання
313

Пісня протонародна
314

ОЛЕКСАНДР МИТРАК

«Хмарно, темно...»
316

Добре тому багатому
317

ОЛЕКСАНДР ПАВЛОВИЧ

Думка
319

Пісня сироти
319

Коломійка
320

**АНТОЛОГИЯ
УКРАИНСКОЙ ПОЭЗИИ**

В ШЕСТИ ТОМАХ

ТОМ 2

*Произведения поэтов
XIX ст.*

Составители

*Михаил Семенович Грицай,
Нина Иосифовна Жук,
Павел Максимович Сиренко*

Титульный редактор

И. Ф. Драч

**Киев, издательство
художественной литературы
«Дніпро», 1984**

(На украинском языке)

Редактор С. А. Захарова
Художник В. М. Дозорець
Графічні портрети роботи В. С. Кравченка
Художній редактор І. М. Гаєрилюк
Технічний редактор Т. А. Табаченко
Коректор Г. П. Єрмоєнко

Информ. бланк № 1273.

Здано до складання 20.04.84.

Підписано до друку 05.09.84. Формат 60×100^{1/16}.

Папір друкарський № 1. Гарнітура звичайна нова.

Друк високий. Ум. друк. арк. 22,755.

Ум. фарб. віб. 23,865. Обл.-вид. арк. 27,997.

Тираж 20 000 пр. Зам. 4-141.

Ціна 2 крб. 60 к.

**Видавництво художньої
літератури «Дніпро».**

**252601, Київ-МСП,
вул. Володимирська, 42.**

**Київська книжкова фабрика
«Жовтень».**

252053, Київ, вул. Артема, 25.

**A72 Антологія української поезії : В 6-ти т. Т. 2. / Упоряд. М. Гри-
цай, Н. Жук, П. Сиренко. — К.: Дніпро, 1984. — 327 с.**

**До тому ввійшли вірші українських поетів XIX ст., серед них класичні твори
І. Котляревського, Т. Шевченка, С. Руданського, Ю. Федьковича та ін.**

4702590100—038

A M205(04)-84 передплатне

У+У1